

ALEXANDRE DUMAS

MUNTELE DE NISIP

Traducere de MARCEL PETRIȘOK și ANCA CRIVĂȚ Volumul II

EDITURA MERIDIANE BUCUREȘTI, 1990

Coperta de MIHAI MĂNESCU

Alexandre Dumas

IMPRESSIONS DE VOYAGE – LE CAUCASE *Calmann Lemj, Paris*

1889

Toate drepturile asupra prezentei ediții în limba română sunt rezervate Editurii Meridiane

ISBN 973-33-0092-6 ISBN 973-33-0094-2

XXI

BAKU

În zori ne-am trezit și am privit-în jur căutând să-i zărim pe tătari eu căciulile lor; nici urmă de eu plecaseră în cursul nopții, iar stepa din jur arăta tot atât de pustie ca marea,

Nu cunosc lucru mai trist decât această mare fără corăbii,

Tătarul nostru ne adusese caii pe când încă dormeam și nu ne mai rămânea decât să-i înhăăm și să plecăm. Un abur albastru care plutea în zare ne vestea o zi minunată: „prin acele cețuri subțiri treceau, parcă neatingând pământ- tul, – turme de capre sălbatice atât de neliniștite și de specioase încât nu ne-am putut apropia de ele nici la o bătaie de pușcă. Munții aveau culmile trandafirii și coastele violete, cu umbre azurii; stepa era de un galben auriu, iar marea – indigo.

Urma să o părăsim pentru a nu o mai revedea decât la Baku, biata Mare Caspica, atât de pustie, de pierdută* de uitată, de necunoscută și probabil, atât de defăimată,

Intr-adevăr am ajuns în acel loc al capului Abșeron în care drumul, care de la Kizil-Burun mersese de-a lungul malului mării, o lua deodată la dreapta, înfundându-se m stepă și lăsând țarmul să avanseze în Caspică asemenea unui virf de lance.

Primele cinci sau șase verste pe care le-am parcurs au fost netede, – ținând de stepă; apoi am intrat în ținutul acelor valuri solide care nu erau altceva decât primele ondulații ale munților.

După aceea urcușul și coborâșul au devenit mai anevoioase: străbăteam ultimele șei ale Caucazului.

Pe aceste platouri, în fundul acestor văi ce se asemănau cu peisajele noastre din Burgundia, se ridicau cătune eu coșuri

fumegânde și turme ce pășteau liniștite.

Griul încolțise și. din loc în loc pe fondul cenușiu al muntelui se forma un covor verde cu contur neregulat să îi fost un simplu capriciu al naturii, sau fusese con- strâns de hotarul vreunui vecin, să ia o astfel de formă? în orice caz, prezența civilizației începuse să se facă simțită.

Am suspinat; de atâta vreme nu mai auzisem vorbin- du-se de ea și mă simțeam așa de bine! Să se îi terminat, oare, partea pitorească și primejdioasă a călătoriei?

Tătarul nostru, întreat fiind, ne-a liniștit în această privință; de cealaltă parte a Caucazului, între Șurnaka și Nuka, vom avea parte după pofta inimii, nu numai de pitoresc, dar și de primejdii.

Drumul a rămas cam la fel, cu suișuri și coborâșuri, piau. ce deodată ni *s-a ivit în față o pantă mai abruptă decât toate celelalte. Am eborât din tarantas – nu atât că să le fie mai ușor cailor, cit pentru a ajunge în vârful acestei ultime coline „dincolo de care părea că. se ascunde orașul Baku – și am urcat pe jos.

Ajunși în vârf, am revăzut Caspica, iar între noi și mare, care nu se vedea decât de la o anumită distanță de mal x întindea Baku, pierdut într-o vale.

În curând însă orașul ne-a apărut ca o surpriză; aveam aerul că ne pogorlm din cer.

La prima vedere sunt două orașe: Baku negru și Baku alb. Baku alb e o mahala care fusese clădită aproape în întregime de când orașul intrase în stăpânirea rușilor. Baku negru e însă vechiul Baku, orașul persan, cetatea hanilor, înconjurat de ziduri mai puțin frumoase, mai puțin pitorești ca ale Derbendului, dar care își aveau totuși personalitatea lor puternică. Bineînțeles, toate aceste ziduri erau construite în vederea unor asedii cu arme albe, nu cu artilerie,

În mijlocul orașului, înconjurat de ziduri de culoare și mai închisă dect cea a caselor, se vede palatul hanilor, minaretul în ruină al vechii moschei și. turnul Domniței cu temelia bătută de valuri.

Turnul are o legendă de la care i se trage numele, ciudat pentru o construcție de o asemenea amploare: turnul Domniței.

Unul din hanii din Baku avea o fată foarte frumoasă; spre deosebire de antica Mirrha, care era îndrăgostită de tatăl ei, aici, tatăl era îndrăgostit de fiica lui. Fata, silită de părintele ei, și neștiind cum să-i refuze dragostea incestuoasă, i-a pus o condiție: îi va ceda dacă, drept dovadă a dragostei lui, va porunci să se clădească pentru ea un

turn mai înalt și mai puternic decât toate turnurile din oraș, ca să locuiască în el.

Atunci hanul a chemat pe loc meșterii și i-a pus la treabă. Turnul se ridica repede, căci hanul nu a cruțat nici pietrele, nici oamenii. Numai că, după gustul domniței, nu era niciodată destul de înalt.

— Încă un cat! zicea ea când tatăl său îl credea gata,

Și caturile se ridicau unele după altele, iar turnul, cu. toate că se afla la malul mării, adică în partea cea mai joasă a orașului, se. ridica la înălțimea minaretului ce se afla m partea de sus.

A sosit însă timpul când fata a fost nevoită să încuviințeze că turnul este gata. Atunci a trebuit să fie mobilat. Și *s-au adus pentru el cele mai scumpe stofe din Persia. Când a fost întins și ultimul covor, fiica hanului, urmată de domnișoarele de onoare, *s-a urcat în vârful turnului, unde nu mai fusese niciodată. Ajunsă sus, și-a făcut rugăciunea, și-a încredințat sufletul lui Alah și *s-a aruncat în mare, peste creneluri.

Înainte de a ajunge la acest monument al pudoare! feciorelnice, întâlnești însă un altul, care amintește de o trădare. E monumentul funerar al generalului rus Titianov.

Generalul Titianov, guvernatorul Georgiei, asedia orașul Baku. Hanul, sub pretextul prezentării condițiilor de predare a orașului în mâinile rușilor, i-a cerut generalului o întrevedere. Niște armeni, prieteni ai rușilor, l-au prevenit pe general că hanul avea de gând să-l asasineze în timpul întrevederii. El însă le-a răspuns precum Cezar: „N-o să îndrăznească” și a venit la întrevedere, unde a fost ucis.

Locuitorii, speriați la gândul represaliilor care aveau să se abată asupra orașului în urma unei asemenea trădări, *s-au revoltat și au vrut să-l predea pe asasin rușilor. Acesta însă a reușit să scape și să fugă în Persia, așa că doar orașul a fost predat cuceritorilor.

Baku, ale cărui principale monumente au fost clădite de Abbas II, a fost dintotdeauna un loc sfânt pentru ghebri, Hanat, independent la început, a devenit vasal al Persiei care l-a cedat în. 1732 Rusiei, l-a reluat în 1735 și l-a pierdut definitiv prin trădarea ultimului han.

Sarcofagul, generalului Titianov se înalță pe panta unei coline, în mijlocul spațiului gol care se întinde între oraș și mahala, fiind clădit chiar pe locul asasinatului. Trupul generalului e însă la Tiflis.

Intrarea în Baku este aidoma intrării cetăților fortificate din evul mediu. Prin cele trei rânduri de ziduri succesive se trece prin

porți atât de strimte, incit, ești silit să deshami calul din dreapta și pe cel din stîngă, reînhă- rnmdu-i apoi în șir, ca să-ți poți continua drumul. Poarta dinspre nord, odată trecută, te pomenești într-un loc în care arhitectura caselor îți descoperă imediat prezența europenilor. Biserica creștină se ridică în dreapta pieței.

Am fost conduși la comandantul districtului, domnul Pigulevski, care a alergat în întâmpinarea noastră invi- tându-ne în aceeași zi la o a doua cină. Nu ne putea chema la aceea, care tocmai avea loc, deoarece invitasese la masă două prințese tătare, mama și fata care, potrivit obiceiului religios și social al femeilor mahomedane, nu puteau să-și scoată voalul în fața străinilor. Nici el, domnul Pigulevski, nu era admis la masa pe care o dădea, asistind la ea doar soția și fiica lui. El se rezerva pentru noi.

Ne-a fost dat un esaul care *s-a așezat în capul coloanei, a mers înaintea tarantasului și ne-a condus la locuința dinainte pregătită.

Această locuință, așezată lângă biserica catolică, era alcătuită pur și simplu din saloanele clubului de care se privaseră locuitorii orașului ca să-mi dea mie cel mai frumos apartament. Nu mai mulțumesc, constat doar că pe tot parcursul drumului ospitalitatea ce ni *s-a arătat a fost strălucită.

f

Eram încântați de răgazul pe carent-l dăduse domnul. Pigulevski pentru a ne spăla. Numai că abia începusem să ne spălăm că el *s-a și arătat.

Cele două prințese făcuseră pentru mine o derogare de la obiceiurile lor religioase. Voiau neapărat să mă vadă. Iar bucătarul se și pusese pe treabă; se pregătea a doua cină care urma să fie gata peste un sfert de oră. Cele două trăsurile ale domnului Pigulevski ne așteptau la poartă împreună cai proprii-i persoană, gata să ne ia cu sine.

O mențiune specială pentru domnul Pigulevski, mențiune pe care o merită din plin.

Domnul Pigulevski, guvernatorul districtului, șeful poliției, probabil judecător, era un om de vreo patruzeci de ani, înalt de cinci picioare și opt degete, croit în lățime pe măsura înălțimii, îmbrăcat în uniformă rusească și cu o papaâxă tătărească pe cap, având niște ochi inteligenți de o strălucire neasemuită. Restul figurii, obrajii bp, calați, dinții, albi și buzele senzuale se potriveau de minune cu ochii. Nu știa însă deloc franțuzește, dar pronunța fiecare cuvânt rusesc cu atâta

expresivitate și cu o asemenea accentuare a vocii că pricepea! tot ce voia să-ți spună. Găsise, prin vesela și franca-i fizionomie, primele elemente ale alfabetului limbii universale pe care savanții noștri le tot caută de la năruirea turnului Babei încoace. – Ne-am urcat în trăsură și ne-am întors la el. Nu mi-a trebuit deoară să intru și am înțeles de unde i se trăgea fericirea ce-o răspândea întreaga-i făptură: o fată de șaisprezece ani, o mamă de treizeci și doi sau treizeci și patru, Rărind soră cu fata, și alți doi sau trei copii abia sălțați pe scara vieții, alcătuiau întreaga familie venită, să ne întâmpine cu brațele deschise.

Cele două prințese tătăroaice și soțul celei mai tinere dintre ele completau cercul în care eram admiși cu cordiali litare-și, aș spune, după cum fusesem. primiți, chiar așteptați cu nerăbdare.

Cele două prințese tătare erau, una soția și alta fiica lui: M & klmkuli-Han, ultimul han din Karabak, mama având vreo patruzeci de ani și fata douăzeci. Amândouă erau îmbrăcate în costum național.

Fata era încântătoare în acele veșminte, mai degrabă bogate deoară grațioase. (

O fetiță de trei sau patra, ani, îmbrăcată ca și mamaș ne privea cu ochii săi mari, negri, mirați, în timp ce între genunchii buniciei se refugiase un băiețel de vreo cinci sau șase ani care, din instinct și pentru orice eventualitate, ținea mânuța pe minerul pumnalului. Un pumnal adevărat, pe legea mea, ascuțit ca acul și tăind pe ambele muchii ca briciul pe care o mamă franțuzoaică nu bar fi lăsat niciodată în miinile copilului ei. Tătăroaica făcea însă din el prima lui jucărie.

Tatăl, prințul Kazar-Utmiev, născut în satul Andreev, unde făcusem o vizită într-o atât de plăcută și binevoitoare companie, era un om de treizeci și cinci de ani, frumos, grav, vorbind franțuzește ca un parizian, îmbrăcat într-un minunat costum negru cu fir de aur, puriând pe cap boneta georgiană ascuțită și. latbrâu pumnalul cu miner de fildeș, în teacă aurită.

Mărturisesc c-am tresărit auzind o pronunție atât de pură și de inteligentă a limbii franceze.

Prințul îi cunoscuse la Petersburg. cred. pe foarte bunul meu prieten Mamifer \ și *s-a grăbit să-mi vădească alesele

1 Xavier Marmier (1809-1882), scriitor și călător francez, membru al academiei (N. *red.).

sale gânduri despre acesta „gânduri intru totul împărtășite de mine, rugind u-mă ca. de îndată ce voi ajunge ia Paris, să-l amintesc

savantului călător de numele lui.

Cum însă nu știu dacă Marmier se-găsește la Tanger sau Tombuktu, în Mexic, sau la Damasc și cum, firește, nu este de găsit la biblioteca Ministerului instrucției publice, încep să mă achit chiar aici de comision; nu pentru că m-aș fi grăbit să scap de o obligație, ci pentru că-mi face plăcere orieând să-mi amintesc de un prieten.

Doamnele, care-și terminaseră cina, ne țineau tovărășie. Fata domnului Plgulevski, o frumoasă hurie albastră, cum ar fi numit-o Mahomed, sau un frumos înger azuriu, cum o va numi într-o bună zi Dumnezeu, ne-a slujit drept tălmaci pe tot timpul mesei.

După dejun, ne-am regăsit caii înhămați la trăsuri. Trebuia să vizităm faimoasele focuri din Baku. Sunt cunoscute de altfel în toată lumea, mai puțin însă de francezi, poporul cel mai puțin călător dintre toate câte sunt pe lume.

Faimosul sanctuar al focului, Arteh-Gah, unde arde flacăra eternă, se află la douăzeci și șase de verste de Baku. E un foc alimentai; cu țiței, țițeiul fiind uleiul de piatra, petrolul, inflamabil tot timpul, ușor și transparent cnd e distilat, dar care, chiar așa fiind, răspândește un fum gros cu miros neplăcut, ceea ce nu-l împiedică să fie folosit de la Linchoran până la Derbend. Se ung cu el burdufurile în care se transportă vinul, fapt eare-i dă acestuia un anumit gust, foarte apreciat de amatori, dar cu care eu nu m-am putut deloc obișnui. Se ung cu el și roțile de căruță. ceea ce-i scutește pe. căruțași să folosească untura de porc, de care au oroare, ei fiind, în cea mai mare parte, musulmani. Se mai face din el și un fel de ciment, strămoșul cimentului roman care, cel puțin așa ni se spunea, a fost folosit la construirea Babilonului și a Ninivei. Țițeiul este bitum solid descompus la dogoarea focului subpamintean. Se află de altfel în mai multe puncte ale glob locul în care se găsește cel mai mult estețbaku și împrejurimile- sale. În jurul orașului, pe tot malui-Cas- pieei, sunt săpate puțuri a căror adineime variază cfb la. trei la douăzeci de metri: și printr-o marnă argitoasă îmbibată cu țiței, o sută de puțuri dau țiței negru, iar cincisprezece – alb. Se extrag cam o sută de mii de kintaie pe an, care sunt expediate apoi în Persia, la Tiflis sau la Astrahan.

Dacă arunci o privire pe harta Caspicei, și tragi o linie dreaptă de-a lungul paralelei, de la Baku la malul opus „găsești aproape de coasta populată de neamuri tur coma m nomade o insulă numită Celekan sau Insula de țiței. în partea opusă, peninsula Apșeron

înautează în mare, având pe aceeași linie un mare număr de izvoare de țiței și de metan. La extremitatea peninsulei se găsește insula Suatoi, insulă sfântă numită astfel de ghebri și de par- **șiști** **t**1ot din pricina puțurilor de țiței și de gaz. Probabil că un banc imens de țiței trece pe sub Caspica până în Turk- **menia**. O mare societate a început să facă aici luminări din parafină. Luminările cele mai fine, comparabile cu luminările Etoile, revin aici la șaptezeci și cinci de centime livra, în loc de doi franci, cu cât se vând la Tiflis, sau de un franc șaizeci, ca la Moscova.

După vreo două ore de mers pe malul Caspiceii, am ajuns pe vârful. unui delușor de unde am putut îmbrățișa cu privirea toate focurile.

Inchipuiți-vă o câmpie cam de o leghe pătrată, de unde printr-o sută de crăpături neregulate txșnesc jerbe de flăcări pe cere vârful le împrăștie, le face să fluture, să se îndoaie, să se ridice, să se culce la pârâânt, și iar. să se ridice până ia cer, fără ca ele să se stingă vreodată.

Și, în mijlocul tuturor acelor vetre, iluminată de ele, pârând mobilă ca lumina pe care o reflectă zidurile sale, o mare clădire pătrată de un alb calcaros, înconjurată de creneluri, care ard ca niște imense becuri de gaz, și înapoia cărora se ridică o cupolă cu patru colțuri în care arde o flacăără strălucitoare, dar mai puțin înaltă decât cele ce se ridică, de pe poarta principală, orientată spre răsărit. Și, cum noi veneam dinspre apus, a trebuit să facem ocolul mănăstirii a cărei singură intrare era cea dinspre răsărit, Spectacolul era splendid și neobișnuit; doar în zilele de sărbătoare mănăstirea era complet luminată. Domnul Pi- gulevski ne anunțase sosirea, era deci o zi de sărbătoare, sau mai degrabă o noapte de sărbătoare pentru bieții oameni care, persecutați de două mii de ani, se grăbeau să dea ascultare unor autorități care-i protejau,

Din păcate însă cei ce vor vrea să-i vadă, după mine, pe ghebri. zoroastrieni și magiuși, trebuie să-se grăbească; mănăstirea nu mai e locuită decât de trei călugări adoratori ai focului, un bătrân și doi tineri de vreo treizeci și cinci de ani, Unde mai pui că unul dintre tineri abia venise din India de vreo cinci sau șase lunr Deci, înainte ca acest al treilea adorator al soarelui să li se alăture, acolo se aflau doar doi.

¹ Adepți ai parisismului, cult al lui Zoroastru (N. red.)*

Arn coborât la poarta cu panaș de flăcări și am pătruns înăuntru: o vastă curte pătrată în mijlocul căreia se ridica un altar acoperit de o cupolă.

În centrul altarului arde flacăra eternă și, în cele patru colțuri ale cupolei, ca patru uriașe trepieduri, ard încă patru vetre alimentate de flăcără subterană.

Fină la altar trebuie să urci cinci sau șase trepte. Douăzeci de chilii, așezate cu spatele spre zidul exterior și des- chizându-se spre interior, sunt destinate învățăceilor lui Zoroastru. Într-una din chilii era o nișă scobită în zid cu un soclu pe care se găseau două statuete de zeități indiene.

Unul dintre parsiști și-a îmbrăcat atunci costumul de preot, iar un altul, complet gol, și-a pus pe el un fel de cămașă, începând apoi să psalmodieze o ciudată slujbă hindusă.

Era o modulație de o nesfârșită blândețe, un cânt alcătuit din nu mai mult decât patru sau cinci note din gama cromatică, cam de la *sol* la *mi* și în care numele lui Brahma se auzea din minut în minut.

Din când în eând oficiantul se prosterna cu fața la pă- mânt și-n acest timp ajutorul său lovea unul de altul două eimbale care scoteau un sunet vibrant și ascuțit.

Odată sfârșită slujba, oficiantul ne-a dat fiecăruia o bucătică de zahăr candel în schimbul căreia noi i-am dat d. te o rublă. Apoi, am pornit să vizităm puțurile exterioare. Cel mai adine era de șaizeci de picioare; odinioară se scotea din el apă: o apă sălcie, e adevărat; într-o bună zi, puțul a secat. Au aruncat în el o torță aprinsă ca să vadă ce se întâmplase cu apa și deodată puțul a luat foc fără ca de atunci să se mai stingă.

Sigur, ar fi fost prea primejdios să te apleci să vezi ce se întâmplase cu apa; aburul te-ar fi putut ameți și, pierzându-ți echilibrul, ai fi putut cădea înăuntru, deve» nind la rându-ți combustibil pentru focul central. De aceea, puțul era înconjurat de un parapet.

Celelalte puțuri erau la nivelul solului iar deschiderile lor erau acoperite cu niște grilaje de piatră care în mai puțin de douăsprezece ore erau calcinate.

În timp ce ne uitam cum se petrece această Iransfor- l). ofițerul comandant al satului Surakan, situat la o verstă de mănăstire, a venit să ne invite să luăm ceaiul cu s Am acceptat și l-am urmat. Ceaiul însă

nu era decât un pretext căci, într-o cameră încântătoare, ce ne fusese pregătită drept dormitor, ne-a fost servită o adevărată cină tălărasă. compusă din pilaf, şaşlic, pere, struguri şi pepeni verzi. Am rămas acolo pînă la ora unsprezece şi tare aş fi avut poftă să rămânem pînă a doua zi, din păcate însă nu-3 puteam lăsa pe domnul Pigulevski să se întoarcă singur la Baku. Aşa că am pornit la drum trecând din nou prin acea *solfatara*, care, spre deosebire de cea din Neapole, avea av antajul de a nu se stinge niciodată.

ORAŞUL, BAZARURILE, MOSCHEEA. APA ŞI FOCUL

A doua zi după excursia la parsişti, spre ora nouă dimineaţa, ni s-a anunţat prinţul Kazar-Utmiev; cu o punctualitate mai mult decât europeană ne-a făcut o vizită ca să se pună la dispoziţia noastră.

A le vorbi parizienilor despre un prinţ tătar înseamnă să le vorbeşti despre un fel de sălbatic pe jumătate. Înfăşurat într-o piele de oaie sau mai degrabă în două. una slujindu-i drept burcă şi alta drept papahă, vorbind o limbă aspră, guturală, de neînţeles, târînd după el o panoplie de săbii, de pumnale, de şaşke, de pistoale, igno- rînd complet politica, literatura şi civilizaţia noastră.

Cît se poate de eronat: un prinţ tătar, mai cu seamă dnd se numeşte Kazar-Utmiev, nu seamănă deloc cu aşa ceva.

Ca aspect exterior, am mai spus-o, era un bărbat foarte frumos, de treizeci şi cinci de ani, cu trăsături regulate, cu privirea vioaie şi inteligentă în care strălucea o rază aproape invizibilă de nelinişte şi sălbăticie, cu o splendidă dantură, cu barba bătînd în negru ă v din cauza culorii vegetale cu care persanii şi tătarii aveau obiceiul să şi-o vopsească; purta o bonetă foarte fină şi elegantă din blană creaţă de miel ascuţită, ca cele gruzine, o cercheză neagră, lungă, şi cu un singur fir de aur drept podoabă; la piept două cartuşiere pline cu cartuşe de argint încrustate cu aur; o centură cu un singur ceapraz de aur, cum nu se fac decât în Orient, loct'il din lume unde se lucrează cel mai bine firul de aur, centură de care atârna un pumnal elegant cu miner de fildeş şi cu teacă şi lamă dămaschinate eu aur; acest costum sau, mai degrabă, această uniformă, era completată de un pantalon de stofă persană, strîns sub genunchi de o gheatră muntenească din care ieşea o cizmă mulată, trasă pe un picior de călăreţ, picior mic ca de-copil, pe care pămîntul nu-l deformase, neatingmdu-l de altfel decât arareori.

Ca toţi orientalii prinţul Utmiev era foarte mare amator de arme, nu numai de cele cu minere strălucitoare, cu lame înnegrite care

par să semene doliul în jurul lor, de cum sînt trase din teacă, ci și de armele noastre europene, simple, solide și precise, Ne-a cercetat cele patru sau cinci puști, le-a deosebit imediat pe cele care purtau marca Devisme de cele care li se adăugaseră pe parcurs, întrebându-mă dacă ar fi posibil să-i trimit ia Baku un revolver purtând marca distinsului nostru armurier artist.

În ajunul plecării mele de la Paris, Devisme va lise să mă vadă și-mi adusese, cum am spus-o, o carabină cu glonț explozibil și un revolver, provenind, firește, amîndouă, din atelierul său. Carabina o dădusem prințului Bagration și am socotit că e momentul să dăruiesc și revolverul.

L-am căutat și i l-am dat. La o oră după aceea am primit un răvaș de la el, conceput în acești termeni, fără nicio greșeală de limbă sau de ortografie:

„Aveți, domnule, arme prea frumoase ca să-mi permit să mai adaug ceva la colecția d-voastră; dar iată aici o pungă și două tapiserii pe care prințesa vă roagă să le primiți.

Punga e brodată de Prințul Kazar-Utmiev”,

Tocmai ieșeam când am primit acest splendid cadou; mă duceam la doamna Freygang.

Cu prilejul recepției pe care prințul Tumen o. dăduse în onoarea mea în palatul lui din stepă, făcusem, la bordul vaporului amiralului Mașin, călătoria de la Astrakan, la vila prințului Tumen, împreună cu două îneântătoare femei, doamnele Fetreienkova și Davidova, și o tânără domnișoară Vrubel. Biata copilă era tristă și îndoliată, în mijlocul acestei sărbători. Tatăl ei, hatman al cazacilor, murise de opt luni. Doamna Fetreienkova, soția unui ofițer de marină, locuise timp de doi ani la Asterabad, în Persia, și cinci sau șase luni la Baku, oraș rusesc astăzi, rămas însă tot atât de persan ca Asterabadul.

La Baku o cunoscuse pe doamna Freygang, îmi vorbise mult de ea, astfel încât, în ajun, când am întîlnit-o la doamna Pigulevski – vorbea admirabil franțuzește – am abordat-o ca pe o veche cunoștință; ea la iindu-i, anunțată de doamna Fetreienkova de sosirea mea, nu a scăpat ocazia să mă vadă și a venit la doamna Pigulevski cu soțul ei, comandantul portului.

Acolo, ne-am înțeles ca, în ziua următoare, domnul Freygang să vină să mă ia cu trăsura lui și *s-o întîlnim pe doamna Freygang la bazar, unde ne aștepta,

Populația din Baku se compune mai ales din persani, armeni și tătari. Și acum fie-mi permis să schițez în câteva cuvinte trei tipuri ale acestor trei popoare, în măsura în care, bineînțeles* un tip poate reprezenta un popor și un om pe semenii săi.

Și, pentru că i-am amintit întâi pe persani, să începem cu ei. Firește însă nu vom vorbi de persanul din Persia – nu-l cunosc pe acesta decât printr-unul dintre cei mai străluciți reprezentanți cu putință, și anume consulul Persiei la Tiflis – ci de persanii din provinciile cucerite,

Persanul e oacheș, mai degrabă mare decât mic, destul de zvelt, cu o față prelungă alungită și mai mult, *iri*; sus, de-o bonetă țuguiață din blană ele miel, iar în jos de o barbă invariabil cănită oricum ar fi ea de la natură: are mersul mai degrabă degajat decât vioi; merge uneori repede și chiar aleargă la nevoie, ceea ce un turc nu face niciodată.

De mai mult de un secol, persanul din Caucaz, obișnuit să-și vadă țara cucerită când de turkomani, când de tătari, când de ruși, a sfârșit prin a se resemna, conform de altfel religiei musulmane, cu ideea că e o victimă sortită sclaviei și agresiunii. Vechile amintiri, în lipsa scrierilor istorice, i *s-au șters, iar cele noi sunt amintiri rușinoase; e inutil pentru el să reziste, căci orice rezistență, pe cât își amintește, a fost pedepsită; el a văzut doarjaful orașelor sale. distrugerea bunurilor lui și masacrarea compatrioților: așa că, pentru a-și salva viața, averea și bunurile, el a fost silit să întrebuințeze toate mijloacele, fără alegere.

Așadar, intrând în Derbend pe poarta dinspre nord ca să ieși pe cea dinspre sud, – Derbendul este avangarda orașelor persane pe ruta Astrahan-Baku – intrând deci în Derbend primul lucru care ți se pare este: „Nu te încrede în persan, nu te încrede în vorba lui, nu te încrede în. jurământul lui; vorba și-o poate oricând călca, după interes; jurământul, gata oricând să fie trădat, va avea tăria fierului, dacă acest lumic îi va aduce omului o ameliorare în poziția sa politică sau comercială, ori fragilitatea paiului, dacă e obligat, pentru a și-l ține, să sară un șanț sau o barieră; umil în fața celui puternic, persanul devine dur și violent cu cel slab. Cu persanul să fii precaut în afaceri, semnătura lui neoferind nicio siguranță, ci doar o probabilitate.

Armeanul e cam de aceeași înălțime cu persanul; se îngrașă însă, ceea ce persanului nu i se întâmplă niciodată. Are, asemenea acestuia din urmă, trăsături foarte regulate, ochi superbi, cu o privire specifică,

ce concentrează asemenea celor trei raze răsculcate ale fulgerului, reflexia, gravitatea, tristețea sau supunerea, poate și una și alta. A păstrat moravurile patriarhilor, pentru el Avram a murit ieri, iar Iacov trăiește încă; tatăl este stăpânul absolut al casei; după el vine primul născut; frații îi sunt servitori iar surorile slujnice. Dar și primul născut și surorile și frații se supun respectuos voinței 1 discutabile și inflexibile” a tatălui. Arareori stau cu el la masă, arareori i se așază dinainte, iar ca *s-o facă totuși le trebuie nu numai o invitație din partea lui, ci chiar o poruncă.

La sosirea unui oaspete, e sărbătoare în casă; nu se mai taie însă vițelul gras – vițelii sunt o raritate în Armenia; din pricina, oare, a prea multor fii rădăcitori? – nu prea cred – se taie un berbec, se pregătește baia și se invită toți prietenii la masă; apoi, cu puțină imaginație, nimic nu te împiedică să crezi, că la această masă vor veni să stea și Iacov și Rașela ca să-și serbeze logodna.

Iată deci, cu o economie rigidă, un spirit de ordine admirabil și o imensă inteligență comercială, partea exterioară și vizibilă a armenilor. Dar *s-o vedem acum și pe cealaltă, cea rămasă în umbră, aceea a doua față care nu se lasă văzută decât în urma unei îndelungi conviețuirii și a unui studiu aprofundat și conform căreia îl poți socoti pe armean asemănător evreului, cu care este legat prin tradiție și istorie de la începutul lumii. În Armenia fusese așezat paradisul terestru și tot din Armenia porneau și cele patru fluvii primare care udeau întreaga lume: corabia lui Noe, *s-a oprit tot pe un munte din Armenia; din Armenia a început, după aceea, și repopularea lumii, și în Armenia, Noe, patronul băutorilor din întreaga lume, a replantat vița de vie încercând puterea vinului.

Asemenea evreilor, armenii au fost și ei, dispersați, nu în întreaga lume, ci doar în Asia unde au trăit sub dominații de tot felul, întotdeauna însă despotice, dominații cu religii diferite, barbare, având drept normă de conduită capriciul, și drept lege propria lor voință. Văzând apoi că bogățiile lor și ritul pricinii de persecuție, și le-au ascuns, și totodată, dându-și seama că ursul euvânt spus era un lucru imprudent de care putea depinde propria lor ruină, au devenit taciturni, falși și chiar ingrați, riscul ivercuboștlnței față de un protector nu de mult căzut în dizgrație fiind prea mare; în sfârșit, neputând fi ambițioși, pentru că orice carieră le era interzisă. Cu excepția comerțului, *s-au făcut negustori moșpsindu-se de toate racilele

meșteșugului. Cu toate acestea, cuvântul unui armăncu e aproape sigur, iar semnătura lui comercială lucru sacru.

Cit despre tătari, am vorbit deja de ei ca tip; amestecul lor cu rasele caucaziene le-a înfrumusețat fondul primitiv; Fuseseră cuceritori și. au rămas războinici; au fost nomazi și au rămas călători, conducători de convoaie, păstori și crescători de animale; iubesc muntele, drumul larg, stepele și libertatea; în ian. e „dnd din primăvară până în toamnă tătarul își părăsește satul, nevasta lui toarce lân-a urmelor pe care le paște- bărbatul, țese faimoasele covoare de Cuba, Șumaka și Nuka, covoare care rivalizează prin. naivitatea desenului, prin farmecul culorii și soliditatea urzelii, cu cele persane, având chiar, față de acestea, montajul unui. preț înjumătățit. Ei suit apoi cei ce fac pumnalele cu cel mai călit oțel, tecile cu cele mai bogate

ornamente, și puștile încrustate cu fildeș și argint pentru care \$ căpetenie munteană ar da patru cai și două femei.

Cu tătarul, nu ai nevoie însă de semnătură, cuvântul lui este de-ajuns.

fet mijlocul acestei populații alcătuite din trei neamuri deosătette și pe care o întâlneai începând de la Derbend, urma să trăim o bună bucată de vreme.

Plin urmare nu era rău să o studiem cu de-amănunțul pentru a o cunoaște mai bine.

N-am vorbit însă de populația georgiană, pe care n-o prea găsești în afara Georgiei dar, căreia, trebuie să-i consacra pentru noblețea, frumusețea, loialitatea, cutezanței, dărnicia și vitejia ei – un studiu aparte.

În Baku se face negoț cu mătase, covoare, zahăr, șofran, stofe persane și țiței. De ultimul am vorbit. Negoțul cu mătase e considerabil, deși nu se poate compara cu cel din Nuka. De la Baku se strâng până la cinci sau șase mii de livre de mătase, care se vinde, după calitate, cu zece până la douăzeci de franci livra; livra rusească are doar douăsprezece uncii. După mătase vine șofranul; se recoltează și el între șaisprezece și optsprezece mii de livre pe an și se vinde cu opt, doisprezece și chiar paisprezece franci livra. Se frământă cu ulei de susan făcându-se din el turte plate ușor de transportat.

Zahărul, la Baku, e de două feluri; unul foarte fin, care vine din Europa, și altul care se fabrică la Mazand- ran și se vinde sub formă de căpățâni mici, cam de valoarea zahărului nostru nerafinat.

Bineînțeles că dintre toate aceste mărfuri, singurele pe care am avut curiozitatea să le văd erau covoarele, ștofele persane și armele.

Numai că doamna Freygang, ca o adevărată fiică a Evei, a început prin a mă conduce la bijutierul său persan, foarte priceput, care se numea Iusuf.

Ce fericire că nu mi-am început călătoria de la Poți sau Tiflis, în loc *s-o iau de la Stettin, și Petersbvtrg i N-aș fi ajuns mai departe de Derbend. Și apoi cu ce bani m-aș fi *întors?

Ce minunăție, pentru o imaginație de artist, aceste bijuterii, stofe, covoare și arme din Orient!

Am avut totuși curajul să rezist și n-am cumpărat decât un șirag de coral, un rozariu de sardolit și un colier de monede tătărești.

Și am ieșit în goană din dugheana vrăjitorului cu bagheta de aur, fără să-mi pese dacă doamna Freygang mă urma. Curios era faptul că acești mânduitori de perle și diamante, Benvenuto Cellini cu bonete țuguiate, locuiau în niște cocioabe, că trebuia să ajungi la ei pe niște scări dărăpănate și că vârful străzii suflând prin geamurile sparte le atâta focul din sobe.

Doamna Freygang m-a ajuns însă din urmă; credea că am fost mușcat de ceva gânganii.

— La bazar! la bazar! i-am spus eu. Cât mai departe de bijutierul d-voastră. Și Intr-adevăr, omul ne arătase cupe ce nu se văd decât în „O mie și una de nopți”găтели pentru capul sultanelor și centuri de zâne. Și totul făcut cu niște instrumente de o simplitate uluitoare, cu ciocanul, cu ponsonul și cu foarfecă. Desigur nu atât de finisate ca cele din magazinele Jannisset sau Lemonier, dar, totuși, cât de originale î în mijlocul acestei murdării, a gândacilor care alergau, a șoarecilor care ronțăiau, și a copiilor care mișunau, se ridica un fum dintr-o cățuie de cupru făcându-te să te crezi acasă la Chardin. Parfumuri, giuvaeruri, arme, noroi și praf, acesta este Orientul.

Ne-am îndreptat spre bazar. Acolo, altfel de tentații Mătăsuri! e de Fersia, catifeaua turcească, covoarele dc

K: irabak, pernele de Linchoran, broderiile georgiene, cantourile armenesti/ ceaprazurile de Tiflis, ce să mai spun î totul te atrage, te solicită, te oprește în loc.

Bieți prieteni parizieni, vouă căroră Cel de Sus v-a *pus* atâta lumină-n ochi xncât vederea unei stofe orientale v-ajunge ca să vă consolați c-ați vândut un tablou cu jumătate preț, dac-aș fi fost eu bogat, ce comori v-aș fi agățat pe pereții atelierelor, ce splendori v-aș fi așternut sub picioare î

Nu m-am întora la doamna Pigulevski decât la. cină.

Suflase un vânt puternic și marea fusese foarte agitată toată dimineața; mai apoi însă vântul se domolise și marea era calmă încât doamna Freygang spera să ne arate un spectacol unic, minunat, care nu poate fi văzut decât La Baku: focurile mării. Trebuia, totodată, să mergem șî la moscheea Fatmei.

La ora cinci am fost anunțați că barca ne aștepta. Ne-am grăbit pentru că aveam destule de văzut, atât ziua dt și noaptea. Pe ziuă urma să vedem rămășițele cara- vanseraiului, invadate în prezent de mare, din care doar turnurile se mai văd, depășind cu un picior fața mării, când aceasta e calmă. Turnurile sunt legate între ele cu un zid, rămas și el în picioare. Ruinele acestea scufundate până ia cincisprezece picioare ridică ciudate probleme. Savanții pretind că Marea Caspică scade pe an ce trece: în anul 1824 viteza de scădere a fost de optsprezece până la douăzeci de picioare, iar acum a scăzut până la douăsprezece, cincisprezece. Dar cum o fi fost oare când acest caravan-serai, cu turnurile aflate acum în apă, era pe uscat? Și cert e că n-a fost construit pe fundul mării; întinzân- du-se pe mai mult de o verstă, el atestă clar că marea care scaldă azi zidurile orașului Baku, era atunci cu o verstă mai departe, Dar oare nu cumva nisipurile aduse de vrut, bolovanii rostogoliți de nurlie Terek, Ural și Kura fac să se ridice nivelul mării?

Numai că atunci ce este cu această supapă, subterană care o pune în legătură eu Marea Neagră și Coltul Fersic?

Pentru mine, toate acestea sini, în fond, indiferente; dar bieții savanți, ar trebui sa se lase păgubaș?..

Am aprins apoi un fel de torță, făcută din țîțer și călți, de care am legat niște piuinbi și am aruncat-o într-unul din turnuri luminându-l până-n fund spre spaima peștilor ce-și stabiliseră domiciliul acolo și car ea-și striveau boturile de ziduri, neștiind încotro *s-o apuce, nernai- difcuind ieșirea.

Acest proiectil incendiar a fost pregătit de tătari și-mi amintește de ceea ce spunea Joinviile despre cele pe care le aruncau turcii peste

cruciați și care i-au speriat atât de tare pe aceștia, când le-au văzut arzând în mijlocul apelor Nilului.

După această experiență, ne-am continuat drumul. Dat; să nu uit, am constatat, în treacăt, că mateloții noștri, cu cângile și ustensilele lor de fier, au încercat zadarnic să disloce vreo bucățică de zid sau de turn.

Înaintând spre larg, am lăsat la tribord goeleta căpitanului Freygang. Aceasta fusese construită la Ahos, și, dacă vreți să vă faceți o idee despre diferența de preț care există între construcțiile vaselor finlandeze și cele franceze trebuie să vă spun că aceasta, având armătura numai de cupru, cu un dublu joc de pânze, costa, lansata, ia apă, trei mii de ruble, adică douăsprezece mii de franci.

Zece minute mai târziu înconjuram capul Baicov ahor- dând lingă capul Șicov. Căpitanul ne-a atras atenția asupra apei care părea că fierbe. Această mare calmă ca oglinda fremăta de parcă ar fi avut dedesubt o plită.

Când am coborât de pe vas, eram la o sută de pași de moschee. Am recunoscut-o, noaptea, după zveltul său minaret, din vârful cărui: muezinul își chema credincioșii la rugăciune. Deși era ora șase seara și se întunecase, ne-a deschis. Ni *s-au aprins niște lămpi de petrol de aceeași formă cu cele antice; ni *s-au dat doi derviși să ne conducă. La intrare am vrut să ne descălțării, dar, întocmai ea la Derbend nu ni *s-a îngăduit și ciceronii noștri *s-au mulțumit doar să strângă covoarele sacre ca să nu fie pingărite de pașii unor necredincioși.

Am fost conduși la mormântul Faimei, cea care a dat numele Fadmizilor sau Fatimizilor și care, în timpul persecuției lui Yezid, *s-a exilat venind să moară lingă Baku.

În fiecare an evenimentul prilejuiește, o sărbătoare dintre cele mai curioase și care-și va găsi în curând ioc în povestirea noastră.

Această moschee e un loc de pelerinaj pentru femeile sterile care vin aici pe jos, se roagă timp de nouă zile și până într-un an rămân însărcinate.

Prințesa Kazar-Utmidv, cu care cinasem în ajun, făcuse un astfel de pelerinaj ia moscheea sfătată și în același an a și avut un fiu. Iar prințul, în semn de recunoștință, a pus să se construiască pe cheltuiala sa, un drum de la Baku la moschee.

Cu toată imensa-i reputație și în pofida acestui prețios privilegiu, moscheea Faimei nu ni *s-a părut deloc foarte bogată. Se

pare că tătăroaieeae din Baku și de prin împrejurimi au fost foarte rar nevoite să recurgă la influența pe care o exercită pe lingă Allah, nepoata profetului.

Ne-am urcat apoi în barcă, unde ne așteptau vâslașii, și ne-am reluat drumul spre capul Baicov.

Noaptea era în continuare calmă și foarte întunecoasă. Cu toate acestea, marea era stămită de o hulă ușoară ce venea din larg, amintind un vânt care avea să dea peste noi; Hula adăuga o notă pitorească, spectacolului și trebuia să ne grăbim, deoarece, dacă vântul ar fi venit mai degrabă decît ne așteptam, ar fi putut să ne priveze de spectacol.

Ne-a trebuit o clipă să căutăm locul tînde remarcasem fierberea apei. De altfel, era ușor de găsit: te conduceai după mirosul țîțeiului.

În curând unul dintre mateloți a spus domnului Freygang:

— Am ajuns, căpitane.

— Ei bine, a răspuns acesta pentru a ne lăsa plăcerea surprizei, fă ceea ce trebuie făcut

Mateâotul a luat atunci doi pumni de călți, i-a aprins pe rînd de la o torță pe care i-o întinsese tovarășul lui și i-a aruncat în apă la bord și la tribord, în acea clipă, pe o întindere de vreun sfert de verstă în iurul nostru, marea a luat foc.

Trebuie să fi tras o spaimă grozavă, mărturisesc sincer, cel care trecând pentru prima oară prin preajmă, și-a aprins țigara cu o hîrtie și, aruncînd-o în mare, a văzut cum ia foc toată întinderea ca un bbl de puncL

Barca noastră jsemăna cu cea a lui Caron, traversând fluviul Infernului; marea devenea un adevărat Flegeton, Navigam literalmente prin flăcări. Din fericire însă, aceste flăcări, de culoarea aurului, subtile și foarte asemănătoare eu cele ale alcoolului, abia dacă ne încălzeau ușor. Liniștiți așadar, am putut să privim cu mai multă atenție acest minunat spectacol.

Marea ardea pe suprafețe mai mult sau mai puțin întinse, asemenea unor insule; unele erau mari. ca niște mese rotunde de douăsprezece persoane, altele de mărimea bazinului de la Tuileries, iar noi navigam printre ele. Din timp în timp vâslașii noștri, la ordinul căpitanului, mai treceau și de-a curmezișul cîte unei insule de flăcări.

Era desigur cel mai curios și mai interesant spectacol pe care l-am fi putut vedea și care nu se întîlneșie, cred eu, decît în acest colț

de lume.

Ne-am fi petrecut noaptea acolo, fără nicio îndoială, dacă n-am fi văzut crescând hula și n-am fi simțit – o pală de vânt. Micuțele insule de flăcări *s-au stins primele, după aceea cele mijlocii și apoi cele mai mari.

Rămăsese doar una singură.

— Să mergem, ne-a spus căpitanul; e timpul să no întoarcem la Baku dacă nu vrem să aflăm în fundul apelor cauzele misterului pe care l-am văzut desfășurându-se la suprafață.

Ne-am îndepărtat. Vântul într-adevăr sufla dinspre nord și ne împingea spre moscheea Fatmei.

Brățelele celor opt vâsiasă l-au mai potolit, tot așa cum potolise și el flăcările.

„Sări, nechează, mușcă zăbala, telegar sălbatic, spunea Marlinsky, căci porți în șa un animal mai feroce decât tine, care te va îmblânzi”.

Și așa *s-a întâmplat cu vântul. A îmblânzit și a stins și ultima insulă de foc. Am văzut-o însă mult timp luptându-se împotriva lui, dispărând în văile lichide, apoi urcându-se pe creasta valurilor, dispărând din nou, reapărând și. în sfârșit, ca un suflet care se urcă la cer, a părăsit fața mării pentru a se topi-n văzduh.

Iar noi am îmblânzit, la rândul nostru, vântul.

Hotărât, cum spusese Marlinsky, omul e cel mai feroce dintre toate animalele și, aș zice eu, și cel mai feroce dintre toate elementele.

Apropiindu-se de port, unul dintre marinarii noștri a aprins un semnal luminos. Goeâeta căpitanului Freygang *s-a luminat deodată. A fost ca un semnal general pentru toate vasele de stat ancorate în portul Baku. Toate *s-a iluminat într-o clipă, iar noi am trecut printr-o adevărată pădure de torțe.

Doamna Pigulevsky ne aștepta eu o mulțime de dulciuri persane,

E limpede că cel mai bogat împărat de pe pământ, – cu excepția țarului Alexandru al II-lea, părăsind Petersburgul pentru Baku – nu și-ar fi putut oferi în regatul său serata care ni se oferise nouă, unor simpli artiști. Și asta pentru că arta e pur și simplu regele împăraților și împăratul regilor.

TIGRI, PANTERE. ȘACALI, CERBI, PĂIANJENI. SCORPIONI, ȚÂNȚĂRI, LĂCUSTE

Baku, al cărui nume înseamnă ascunzișul vânturilor* vrea zadarnic să intre în rândul orașelor europene. Prin sol prin mare, prin clădiri, prin produse, prin peștii eare-i populează râurile, prin animalele care urlă în păduri, prin reptilele care se târăsc prin stepe, prin insectele care trăiesc pe sub pietre, prin atomii care-i alcătuiesc atmosferă, el e asiatic și mai aâes persan.

Să începem cu tigru: fiecăruia ce i se cuvine.

Acolo unde suit tigrul, nu vezi lei; arareori doi tirani pot stăpâni în același regat.

Kura, pe care strămoșii o numeau Cyrus, pare limita expansiunii pe care tigru și-a impus-o de la sine. Rar se întâmplă să întâlnești un tigrul pe malul sting al Kurei, care izvorăște din munții Ahaltâcului, trece prin Tiflis, prin Cemaki și Acsabar, se întâlnește cu Arasul – Araxos-ul celor din vechime – în unghiul septentrional al stepelor Moghan, și se împarte în trei brațe, după ce a ocolit această stepă, mergând să se verse în Marea Caspică* în Golful Kizil-Agaei.

Un al patrulea braț se separă de fluviu la Sâli an și merge drept spre răsărit pierzându-se separat în mare.

Tigru, foarte obișnuit la Linchoran și în pădurile din jur, trece deci peste Ar as, pătrunde în Karabak, aventu- rându-se uneori până-n Georgia; repet însă, arareori trece totuși peste Kura. *S-au văzut însă tigri și în Caucaz. Doi sau trei au fost uciși chiar în Avaria.

Acum vreo cinci ani. un tigrul din Linehoran devenise celebru ca tâlhar de drumul mare pe traseul Linehoran-Astarinsk, pe unde calea merge de-a lungul țărmului mării, atingând și poalele munților Șirvan.

intr-o zi, un cazac, care mergea dintr-un sat în altul, 3 văzut un animal culcat în mijlocul drumului și *s-a. apropiat de el fără să-și dea seama de fapt despre ce era vorba. Atunci animalul a ridicat capul a scos un răget și și-a arătat colții. Era fără nicio îndoială un tigrul. Și, cum cazacul avea la el o plină, La aruncat-o tigrului; acesta a întins laba, a înșfăcat plina și a început *s-o mănânce.

Cazacul a putut trece astfel liber și *s-a întors înapoi la Astarinsk, unde le-a povestit tovarășilor săi ce pățise, sârătuindu-i să nu mai pornească pe drumul Linchoranului fără a lua ceva cu ei, ca să aibă ce da „paznicului;” A doua zi, tigru era în același loc și un negustor armean nu a scăpat decât cu prețul exinelui său care-a fost devorat de tigrul. Și de atunci, niciun călător n-a mai plecat la drum, nici dinspre Linehoran la Astarinsk, nici de la Astarinsk la Linehoran, fără ca, precum Enea

eoaborând în infern, să ia. cu sine o ofrandă pentru paznicul drumului. Bineînțeles că mai întâi ofranda a fost o pline. Curând însă, aceasta La părut tigrlui cu totul neîndestulătoare și a început să mârâie, semn că pâinea era ea bine primită, dar n-ar fi stricat să i se mai adauge și ceva pe deasupra, niște carne sângerândă, de pildă.

Și de-atunci trecătorii au început să-i care găini, curci, hălci de carne, iar el, ca un bun stăpânitor, îl lăsa pe om să plece, cu condiția să-și plătească datoria.

Vestea despre acest fapt a ajuns la urechile guvernatorului rus. Și un guvern, oricum ar fi el, nu poate admite ca un perceptor oarecare x să iasă la drumul mare și să pună bir pe trecători fără a avea în buzunar o hârtie de împuternicire, semnată de ministrul finanțelor. Or tigrlul nostru uitase să și-o ceară de la guvernatorul Caucazului

S-a organizat deci o vânătoare; tigrlui însă *rai* i-a venit să creadă că era îndreptată împotriva lui. până ce un glonț vârat în coastă nu i-a mai lăsat nicio urmă dr îndoială. Și atunci *s-a năpustit asupra nesocotit? lor care veniseră să-l tulbure în pașnicii-i exercițiu al funcțiunii, omorîndu-i pe doi dintre ei. Un al treilea, rănit numai, abia a scăpat cu viață.

Însă guvernul rus. care nu cedase nici în fața lui Kasi-Mullah, nici în fața lui Șamil, nu a putut da înapoi în fața unui tigrului. Și a ordonat o a doua vânătoare; dar nu cu vânători, ci cu o întreagă companie.

Tigrlul, după ce a primit nouă gloanțe, a mai făcut un salt de cincisprezece picioare pentru a-i prinde pe cazacul care, cocoțat într-un copac, tocmai îi trimisese al nouălea glonț. Iar nenorocitul, pentru a pune între el și animal o distanță și mai mare, *s-a prins de o creangă de deasupra capului lui, ridicându-se în mâini. Din păcate însă ascensiunea i-a fost curmată; o lovitură de labă a tigrlui i-a spintecat pânțele smulgându-i jumătate din măruntaie. Tigrlul a murit, dar de data aceasta lupta l-a costat pe țarul Nicolae viața a cinci oșteni.

De atunci - sunt vreo patru ani la mijloc - o femeie a făcut ea singură, și dintr-o singură lovitură, ceea ce le-a izbutit atât de greu, mai întâi celor cincisprezece vânători, și apoi unei întregi companii.

Întâmplarea *s-a petrecut în satul Gemgamiran, un sat din mijlocul pădurii.

Cel mai mic sat rusesc, sau devenit rusesc, își are baia lui, iar rusul, oricât de sărac ar fi, nu poate renunța.

f la două lucruri: la ceaiul băut de două ori pe zi și la baia

săptămânală.

Așa că, un bărbat cu nevasta lui țineau o baie publică în casa de la marginea satului, o casă pierdută în pădure.

Era într-o sâmbătă: zi de baie generală. Bărbatul și femeia au început să încălzească baia și crăpau lemne în curte ca să mențină focul. Ce le-a fost însă dat să vadă: un tigru intra liniștit în baie cu pasul calm al animalelor sigure de puterea lor, și *s-a dus să se întindă în cel mai cald loc al băii. E bine știut că tigrii adoră căldura.

Băieșul, care nu încălzise baia pentru tigrul, *s-a dus să-l alunge ca pe o pisică. L-a găsit însă întins unde am spus, și părând chiar în culmea fericirii. Atunci băieșul a umplut o găleată cu apă fierbinte și i-a aruncat-o tigrului în bot.

Or, tigrul, deși iubește căldura, detestă apa clocotită; există c măsură în toate. Fiara *s-a năpustit asupra băieșului. Însă, din fericire pentru el, nevastă-sa er & în spatele lui având în mină toporul cu care crăpase lemnele. Instinctiv, văzând tigrul sărind asupra bărbatului ei, a zvârlit securea spre el atingându-l drept în fruntea pe care i-a crăpat-o ca pe un măr.

Tigrul a căzut fulgerat, răsturnându-i în cădere pe cei doi, dar nefăcându-le niciun alt rău decât cel al căzăturii.

Prințul Voronțov, pe atunci guvernator al Caucazului, a chemat-o pe femeie la Tiflis. A lăsat-o însă mai întâi pe contesă *s-o primească. Aceasta, cu o rnânie prefăcută, a întrebat-o:

— Cum ai îndrăznit, nenorocito, să ucizi un tigr imp*erial?

— Vai, doamnă, a exclamat biata femeie descumpănită de tonul contesei, vă jur că nu știam cine era.

Contesa a izbucnit atunci în râs și râsul a liniștit-o pe biata femeie. Atunci a intrat contele și a liniștit-o și el. Dar asta n-a fost totul, căci i-a mai dat pe deasupra și o gratifi-cație de o mie de ruble și o medalie pe care o poartă pe piept precum poartă soldații crucea de onoare.

Femeia ne-a povestit întâmplarea cu gura ei. Și nu-și mai revenea din mirare într-atât o copleșiseră uluirea și admirația al căror obiect fusese. De fapt, aruncând securea spre tigrul, nu simțise mai multă emoție decât bărbatul ei, care-i zvârlise în bot o căldare de apă.

Învățându-se minte, tigrii n-au mai călcat de atunci în băile rusești.

Totuși, un tigr din satul Sanaka *s-a arătat a fi și mai bun la

suflet.

O femeie spăla rufe la fântână, Ta o sută de pași de casă și-și luase cu ea copilul de vreo. cincisprezece luni.

Descoperind că n-are săpun ***s**-a dus să-și ia de acasă și socotind că n-are rost să mai care și copilul cu ea, l-a lăsat jucându-se pe iarbă lângă fântână.

În timp ce căuta săpunul, mai arunca o privire pe fereastră ca să vadă dacă nu cumva copilul se apropiase de apă. Spre spaima ei a văzut atunci un tigru care, ieșind din pădure, a trecut drumul, ***s**-a dus drept la copil, și a pus laba pe el.

Femeia a încremenit cu sufletul la gură, pe jumătate moartă. Copilul însă crezând că fioroasa fiară nu e decât un câine mai mare, și-a înfipt mâinile în urechi și a început să se joace cu el.

Tigrul nu se lăsă nici el mai prejos, era pesemne un tigru jovial și a început să se joace cu copilul. Jocul acesta îngrozitor a durat zece minute, după care, sătulă de joacă, fiara a trecut din nou drumul și a intrat în pădure.

Marna a fugit într-un suflet până la copil și l-a găsit râzând, fără să aibă nici cea mai mică zgârietură.

3 – Muntele de nisip, voi. II

Cele trei isprăvi povestite sunt tot atât de populare în Caucaz, precum povestea leului lui Androcles în Roma,

Și panterele sunt destul de cunoscute pe malurile Kurei, mai cu seamă pe cel drept.

Trăiesc prin păpuriș, prin hățișuri și mărăcini, de unde se năpustesc asupra oilor și caprelor sălbatice și chiar și asupra bivoliilor care vin să se adape. Altădată panterele se dresau cum se mai dresează și azi șoimii; numai, că, în loc să vâneze fazani, vâneau gazele și, în loc să fie ținute pe braț, erau ținute la oblâncul șei.

Încetarea dominației persane în partea meridională a Georgiei și alipirea succesivă la teritoriul rusesc a diferitelor hanate, au făcut să decadă această vânătoare, delectare de frunte a hanilor. Domnul Celaiev, directorul vămii din Tiflis își mai amintea că, tânăr fiind, participase la o astfel de vânătoare cu hanul din Karabak. De atunci mai asistase la două sau trei vânători de acest fel. în timpul uneia din ele, vânătorul cel mai apropiat de el a tras într-o panteră și a rănit-o; aceasta ***s**-a năpustit asupra bărbatului smulgându-i pur și simplu capul de pe umeri cu o lovitură de labă, înainte ca el să fi avut timpul să

tragă din nou.

Cât despre șacali, aceștia sunt foarte numeroși în preajma satelor pierdute în pădure, încât cei care nu sunt obișnuiți, nu pot dormi din pricina urletelor lor. Cu toate că sunt inofensivi, sau mai degrabă lași, urletele lor au în ele ceva sinistru.

Tată ce povestește Olearius:

Trimis de ducele de Holstein la șahul Persiei. demnitarul german a naufragiat fără voie pe țărmurile Daghe- stanului. Secretarul său, voind să strângă plante pentru ierbar, *s-a rătăcit într-o pădure și, de teama de a nu fi sfâșiat de sălbăticiuni, *s-a urcat într-un copac ca să-și petreacă acolo noaptea. A doua zi, văzând că nu mai apare, tovarășii de drum au început să-l caute și l-au găsit în copacul în care se cocoțase. Înnebunise însă și nu și-a mai revenit niciodată.

Totuși, din spusele lui, au dedus că-și pierduse mințile de spaima șacalilor. Zicea că vreo sută de astfel de animale se strânseseră sub copacul lui și vorbiseră cu seriozitate în nemțește despre afacerile lor particulare.

În ceea ce privește șerpilor, destul de obișnuiți prin împrejurimile Bakului, de cum pui piciorul în stepele Moghan nu poți face un pas fără să strivești sau fără a risca să fii mușcat de vreunul – fapt mult mai neplăcut, Unul dintre bunii mei prieteni, baronul Finot, consul la Tiflis, care străbătuse acele stepe cu o escortă de cazaci, a văzut sute de șerpi, iar un cazac străpungând unul cu lancea i l-a arătat: era galben auriu. Cei mai mulți sunt însă negri sau verzi.

Contele Zubov venind, în 1800, să asedieze Salianul, despărțit de stepele Moghan doar de râul Kura, a hotărât să-și petreacă iarna în cuprinsul acestora. Soldații săi, săpând în pământ ca să-și pună corturile, au scos la iveală mii de șerpi înțepeniți de frig. Și-n antichitate de altfel, *s-a constatat acest fapt. Iată, de pildă ce spune Plutarh:

„După această ultimă bătălie – cea pe care o dăduse pe fluviul Abas – Pompei pornind la drum pentru a ajunge până-n ținutul Hyrcaniei pe malul Mării Caspice a fost silit să-și abandoneze proiectul și să se întoarcă din drum din pricina mulțimii de șerpi veninoși pe care i-a întâlnit, cale de trei zile. Astfel încât a revenit în mica Armenie.”.

Din fericire, mușcătura acestor șerpi deși mortală dacă lași veninul să progreseze și să intre în sânge, devine aproape inofensivă

dacă pui puțin ulei pe ea. sau dacă o freci cu ceva gras.

Lucru bizar însă: primăvara șiruri întregi de șerpi călători vin din Persia, trec Arasul și invadează stepele Moghan. Cine-i aduce oare? Dragostea sau ura? Dragostea șerpilor se aseamănă foarte mult cu ura; cert e însă că. timp de o lună sau două, stepele răsună de șuierături care te fac să crezi, că ești la un sabat al Eryniilor, în timp ce ici și colo se văd imense reptile de un galben auriu sau de un verde-smarald jucând un fel de polcă. pe vârfui cozii, și scoțându-și unul către altul limba despicată – neagră la unii și roșie ca focul la alții.

În această perioadă nimeni nu cutează să se aventureze în stepele Moghanului, mușcătura șerpilor fiind de nevindecat.

Îngăduiți-mi acum, dragi cititori, să vă povestesc un. fapt de necrezut.

Anumite familii, aproape toate princiare sau înrudite cu familiile princiare din Georgia ori din hanaturile de la Baku. Kuba sau Karaback, posedă o piatră care are virtuțile fabulosului bezoar din India. Această piatră, pe care părinții o transmit copiilor ca pe o comoară, are calitatea de a vindeca mușcătura oricărui animal veninos, șarpe, viperă, păianjen, scorpion; este de-a- juns *s-o pui pe, mușcătură ca ea să atragă veninul așa cum magnetul atrage fierul: Colonelul Davidov. înrudit în Franța cu ducesa de Grammont, și căsătorit la Tiflis cu o prințesă Orbeliani are o astfel de piatră. E de mărimea unui ou de sturz, spongioasă, albăstrie, fără gust și înnegrită pe alocuri ca un bob copt pe tavă. În caz de mușcătură i se scere prințului cu împrumut, se aplică pe rană, iar piatra își schimbă culoarea devenind de un cenușiu livid.

Odată însă terminată operația, operație asemănătoare cu cea a vechilor îmblânzitori de șerpi, piatra se pune în lapte și se descarcă de venin, recăpătându-și culoarea obișnuită.

L-am rugat insistent pe colonelul Davidov ca, în prima lui călătorie la Paris, să ia cu el această piatră și *s-o supună investigațiilor savanților. În ceea ce mă privește, nu cred că piatra are o formație naturală. Cred mai degrabă că e un antidot preparat de vechii medici persani.

Am spus că piatra vindecă nu numai mușcăturile de șarpe ci și pe cele de scorpion sau de păianjen; să dăm, însă, câteva detalii despre aceste două teribile insecte.

Păianjenul (phalangium araneosum) e foarte răspândit la Baku

și prin împrejurimi. Aspectul lui e îngrozitor. Îți dai seama, de la prima vedere, că acest animal trebuie să fie un fel de paria al creației. Corpul său e cam cât degetul mare, sprijinindu-se pe picioare scurte cu care fuge foarte iute. Gâtul e lung, iar gura are niște dinți ce înșfacă prada cu o incredibilă cruzime. Fără îndoială că prostu-i renume i-a dat și o fire nenorocită; e animalul cel mai irascibil pe care-l cunosc.

Doi păienjeni de acest soi puși în același recipient, se aruncă unul asupra celuilalt și nu se mai desprind până ceaunul dintre ei nu e făcut bucăți. La fel se întâmplă și dacă pui la un loc un păianjen cu un scorpion; acesta sfârșește prin a fi întotdeauna victimă.

Scorpionul e cunoscut. E același cu cel din Europa. Numai că, un soi de scorpion roșu e mai periculos decât cel galben, iar altul negru e și mai periculos decât cel roșu.

Când eram la Baku, deși era prin noiembrie, și timpul era cam friguros, puteai avea plăcerea să găsești un scorpion, doi, încălzindu-se la soare, în preajma oricărei pietre mai mari de la picioarele zidurilor orașului.

Pentru călătorii obligați să poposească sub cerul liber sau în corturi, cel mai sigur mijloc de apărare împotriva scorpionului, a păianjenului și chiar a șerpilor e să se culce pe o piele de oaie; asta pentru că oaia este vrăjmașul cel mai îndârjit al acestor viețuitoare. De fapt, oaia adoră scorpionul și păianjenul, mâncându-i cu poftă ori de câte ori îi întâlnește. Vara îi vezi fugind în număr atât de mare din fața turmelor scoase la păscut, încât iarba freamătă de mulțimea lor.

O altă făptură, nu tot atât de periculoasă ca celelalte de care gm vorbit, dar mai obositoare și mai insuportabilă decât scorpionii, șerpii și păianjenii, la un loc, întrucât nu te poți apăra de ea, e țânțarul. Timp de cinci luni, din mai până la sfârșitul lui septembrie, atmosfera, începând de la Kazan și până la Asterabad, e plină de țânțari.

Invizibili cu ochiul, de nepipăit cu mâna, zburând cu două aripioare verticale, trec și prin cele mai fine țesături, pătrund cu totul în piele, pișcă și produc niște mâncărimi dureroase, ca arsurile, după care apar un fel de bășicuțe ce lasă urme timp de trei sau patru luni, de parcă ai fi fost ciupit de vărsat. În Persia există un sat unde călătorii nu se opresc niciodată. Se numește Meahnie. Numai acolo se găsește un fel de ploșniță, ivită, nu se știe de unde, și a cărei mușcătură e de-a dreptul mortală pentru străini. Localnicii însă, lucru foarte ciudat, nu simt altceva, când sunt pișcați de ele, decât o înțepătură ca oricare alta.

Iar acum, pentru că tot a venit vorba, să spunem ceva și despre lăcuste, această a șaptea și ultima plagă a Egiptului.

În Georgia și în Persia lăcustele constituie adevărate invazii. Mai întâi vezi ivindu-se la orizont, pe cerul limpede, un noi- negru ca de furtună. Dar acest nor înaintează atât de iute incit niciun altul nu l-ar putea întrece, oricât de puternic ar fi vântul. De altminteri e și livid la culoare pentru că nu e altceva decât o masă imensă de lăcuste. Oriunde *s-ar abate, locul rămâne pustiu. Dacă-i câmp, nu mai rămâne un spic, dacă-i pădure, nici urmă de frunze. Din fericire însă acești nori de lăcuste, oricât de groși ar fi ei, se topesc repede, urmați de stoluri de păsări, pe care persanii și georgienii le venerează, ca olandezii – berzele și egiptenii – ibisul. Distrugătorul acesta de lăcuste se numește la ei *tabry*, adică acea *paradisia tristis* din muzeele noastre.

Și, ca și cum animalele ar trebui să treacă și ele prin aceleași nenorociri ca oamenii, există în tot bazinul cuprins între cele două mări, o plantă ucigașă pentru cai. E absintul pontic.

Adesea, dintr-o herghelie de patruzeci, cincizeci sau o sută de cai, care dau peste o pășune unde crește această plantă, nu scapă niciunul. Generalul Titianov, a cărui moarte tragică, în timpul asediului cetății Baku, am pomenit-o, a pierdut din pricina acestei plante toți caii artileriei sale. Iar oile și vacile o mănâncă fără nicio grijă. Sângerarea, laptele acru și uleiul sunt cele mai bune remedii împotriva acestei intoxicații, nefiind însă nici ele întotdeauna eficace.

De aceea, îi invităm pe turiștii care ar avea poftă să facă aceeași excursie pe care am făcut-o noi, să-și facă rost de la Petersburg sau de la Moscova de un sac de praf persan. Acest praf are proprietatea de a îndepărta, de acela ce-l împrăștie în jur, toate insectele vătămătoare de care am vorbit. De altfel, am să iau și cu mine în Franța un sac din acest praf, spre a fi cercetat. Slabele mele cunoștințe botanice mă fac însă să cred că-i făcut pur și simplu din pistiluri de mușețel.

XXIV

HUS₃EIN-ŞAH

Am mai amintit, mergând la moscheea Faimei, despre o sărbătoare tătarească ce are loc la Derbend, la Baku și Şumaka, sărbătoare legată de moartea lui Hussein, fiul lui Aii și al acelei Fatma a cărei moschee-am vizitat-o. Cum moartea lui Hussein se petrecuse în 10 octombrie, întâm- plarea a făcut să asistăm și noi la această comemorare. Nu promit însă că voi fi prea exact în expunere;

necunoașterea limbii m-a obligat să interpretez aproape tot timpul o pantonimă mai mult colorată decât exactă, sau să recurg la explicațiile vecinilor amabili, date într-o franceză foarte aproximativă.

În ceea ce-l privea pe Kalino, din cauza insuficienței educații care se face în universitățile rusești, el era și mai ignorant decât mine în ceea ce privește drama ce se petrecea sub ochii noștri.

Totuși, mă voi hazarda într-o analiză care, oricât ar fi de deficitară, le va arăta cititorilor mei stadiul în care a ajuns arta dramatică la succesorii lui Timur Lenk și ai lui Genghis-Han.

Dumneavoastră, dragi cititori, poate că știți, poate că nu, – dar eu voi proceda ca și cum n-ați ști – că mahomedanismul se împarte în două secte: cea lui Ahu-Bakr și Omar Sunni, și o alta, cea a lui Aii.

Turcii se țin mai mult de cea dinții, fiind sun își Persanii însă. de cea de-a doua, fiind šiiti. Trebuie să mărturisim însă, spre cinstea celor două popoare, că din pricina acestei diferențe confesionale, ele se mai detestă și azi tot atât de cordial, precum se detestau în secolul XVI catolicii și hughenotii.

Șiții se disting mai ales prin intoleranță; iar ura lor față de creștini e în general atât de mare încât, pentru nimic în lume, chiar dacă ar muri de foame, un šiit n-ar sta la masă cu un creștin; acesta, la rândul-i, ar putea muri de sete fără ca un šiit să-i dea un pahar de apă. de teamă să nu i-l spurce.

Deci așa sunt acești adevărați credincioși bă (rini. păstrători fideli ai credinței lui Mahomed.

Tătarii care locuiesc la Derbend, Baku și Șumaka, aparțin de obicei acestei amabile secte, și ei sânt cei ce sărbătoresc cu mai multă ferveare și zel această zi nefastă pentru ei, a morții fiului Fatmei.

Să spunem acum pentru a face ca analiza noastră să fie cât mai clară, și câteva cuvinte despre Hussein.

Un văr primar al lui Mahomed *s-a însurat cu fata acestuia, Fatma, fiind, de-atunci înainte, nu numai vărul, ci și ginerele Profetului. La moartea fratelui său mai mare Hasan, în anul 669 era noastră, Hussein a fost proclamat imam, deci conducător religios legitim. Și astfel a trăit unsprezece ani liniștit, la Mecca, de unde, după moartea lui Moaviali, în 980, a fost chemat la Kuffa de către locuitorii acestui oraș care se pregăteau să-l salute drept calif. A răspuns acestei invitații, dar a avut nesocotința de a pleca însoțit numai de vreo sută de oameni. Doar că, Yezid, fiul lui Moaviah. bănuind pe drept sau pe

nedrept că Hussein nu era cu totul străin de moartea tatălui său, a hotărât să se răzbune tot printr-o vărsare de sânge. Drept urmare l-a atacat pe Hussein, la o oarecare depărtare de Bagdad, în câmpiile din Berbelah, în locul care mai poartă și azi numele de Meşed-Hussein, sau mormântul lui Hussein.

Deci acestea sunt. faptele despuiate de orice înflorituri. Să le privim, acum în lumina în care le înfățișează, cu toate podoabele, imaginația tătară.

Cu câteva zile înainte de începerea reprezentațiilor – și spunem reprezentații, căci spectacolul nu se mulțumește să dureze doar două zile, ca *Monte Cristo*, sau trei, ca *Wallenstein*, ci zece! – deci, cu câteva zile înainte de spectacol, se ridică un teatru pe strada principală a orașului. Iar teatrul este astfel așezat, încât strada să-i alcătuiască parterul, pragul caselor – fotoliile orchestrei, ferestrele – lojele și terasele – galeria.

Din prima seară a reprezentației spre orele nouă. copiii tătari încep să aprindă focuri dansând în jurul lor până la ora unsprezece și strigând cât îi ține gura: Aii! Aii î

În acest timp, moscheele sunt împodobite cu steaguri și galeriile moscheilor cu oglinzi, covoare și cu țesături brodate cu fir de aur și mătase, împrumutate în acest scop din casele bogătașilor orașului.

Când trecusem prin Derbend, în moscheea principală era expus un tablou pictat pe scoarță de copac, reprezen- tându-l pe Rustan, – fabulosul fondator al Derbendului cel ce-și disputase cu Alexandru cel Mare onoarea de a fi pus temeliiile orașului – într-o luptă pe viață și moarte cu diavolul.

Firește, Rustan e îmbrăcat tătărăște sau aducând în- tr-un fel a tătar; diavolul are înfățișarea tradițională, cu gheare, coadă și pe deasupra și cu niște colți de mistreț, în chip de accesorii locale. Pe măciuca cu care e înarmat diavolul erau patru pietre de moară și între coarnele sale era agățat un clopot.

Rezultatul luptei a fost că, în ciuda pietrelor, a colților și a clopotului lui, Rustan l-a învins și l-a silit să clădească orașul Derbend, care, dacă ar fi să dăm crezare legendei, ar avea o arhitectură infernală,

Spre orele unsprezece seara, începea spectacolul în fruntea cortegiului mergeau copii purtând luminări. Iar pentru a-l juca pe Hussein este ales cel mai frumos bărbat ce poate fi găsit prin partea locului; e îmbrăcat cu un costum magnific și cu o bogată mantie de

mătase, înaintează însoțit de cele două femei ale – sale, de fiul său, de surorile lui, de rude și de suită. Chemat de orașii Kuffa, *s-a așternut la drum; dar, aflând de trupele dușmane, se oprește în satul Bania-Sal. Și teatrul reprezintă tocmai acest sat unde căpeteniile îi aduc în dar oi, urân- du-i bun venit. Primirea îi e tulburată însă de intrarea lui Omar, generalul lui Yezid. Și atunci începe bătălia care, cu toate oscilațiile victoriei și ale înfrângerii, când în favoarea unuia, când a celuilalt, durează zece zile. După cum relatează istoria, lupta a durat de la răsăritul soarelui până la amiază; dar cum imaginea războiului este cel mai recreativ lucru pentru tătari, ei prelungesc lupta în care fiecare dă dovezi de iscusință demne de cei mai abili călăreți. Iar spectatorii se bucură, ca să spunem așa, sorbind picătură cu picătură spectacolul al cărui dez- nodământ nu are loc decât după zece zile.

În a zecea zi, focurile sunt mai strălucitoare ca oricând și mulțimea roiește ca un stup. Pe acoperișurile plate ale caselor mișună spectatorii, iar copiii în zdrențe aleargă în cete, urmați de tătarii așezați în cerc, fiecare ținân- du-și vecinul cu mâna stângă de centură în timp ce cu dreapta îl lovește în piept, cântând totodată versuri arabe pe care sufleurii învățați și presărați printre ei le șoptesc actorilor. În timpul acestui sabat este adus din moschee sicriul lui Hussein, construit dinainte chiar după modelul moscheei, cu două minarete în față și împodobit cu picturi și găтели al căror preț se ridică uneori până la opt, nouă mii de ruble.

În același timp, sosește un alt cortegiu din jos, purtând modelul moscheei în care Musselim, vărul primar al lui Hussein, *s-a însurat cu fata acestuia. Fiecare cortegiu este însoțit de un cal bogat împodobit, dar străpuns de săgeți și sângerând. De o parte și de cealaltă, bietul animal are agățate de el două armuri complete, una, cea a lui Hassan, fiul lui Hussein, și alta a lui Musselin, ginerele său, amândoi uciși în bătălie. Și când cele două cortegii se întâlnesc, loviturile date în piepturi se întetesc și strigătele se prefac în urlete.

Cele două cortegii, în mijlocul unui ropot de împușcături se îndreaptă împreună spre marea moschee unde cele două sicrie sunt așezate alături. Și atunci se desfășoară un tablou sălbatic, îngrozitor și grotesc, de a cărui noimă nu-ți prea poți da seama. ImaginatVvă câteva mii de tătari, cu capetele rase, urlând, gesticulând, lovin- du-se, la lumina focurilor de gaz care joacă pe fețele cu trăsături regulate, dar sumbre, ale acestor asiatici, pe stofele multicolore, pe stindardele care

flutură în vânt, pe zidurile moscheei lângă care stau femeii, în primele rânduri pe vine, apoi șezând, și ultimele în picioare, cu veșmintele lor lungi din care nu li se văd decât ochii; toate acestea proiectându-se pe fondul de mușchi și iederă care îmbracă zidurile și pe frunzișul sumbru al platanilor ce umbresc balcoanele. Galeria care domină curtea scânteiază și ea de oglinzi și de lustre. O fântână arteziană plasată în mijlocul curții e înconjurată de o mulțime multicoloră de inși, care, sorbind setoși apa din pumn. caută să-și potolească o sete mistuitoare. În fine, adăugați la toate acestea cornul melancolic al lunii, acest simbol al islamismului, lunecând printre nori și prin fumul de țigări, mai palid și mai trist ca de obicei, contemporan!ându-se cu mirare adoratorii amestecați cu creștini.

Totul are un aspect bizar, surprinzând privitorul și prin noutate și prin ciudățenie. Iar dacă de la ansamblu trecem la detaliu, iată ce se mai poate vedea:

Ici un copil cu capul gol, plin de sânge: tatăl său i-a crestat pielea, în semn de penitență: colo un bătrân septuagenar cu barba vopsită roșu aprins, și gesticulând cu pumnalul în mină; dincolo un tătar plin de praf și de noroi stropindu-se cochet cu apă de trandafiri.

Apoi, deodată, reprezentația, care timp de zece zile a fost numai o luptă. Își reia cursul; lupta aceasta n-a fost decât un preludiv; Hussein îl ia drept martor al onestității intențiilor sale pe Allah. În zadar soțiile și fiul său încearcă să-i potolească ardoarea; nu ascultă de nimeni. Trage sabia și se năpustește asupra lui Omar. Atunci Musselim, ginerele lui Hussein. cade mort. Hussein îi ia cadavrul pe cal și-l aduce soțiilor sale care încep să se vaiete cu atât mai amarnic cu cât ele nu sunt decât niște bărbați travestiți, iar la auzul plânsetelor lor, o mulțime de suspine izbucnesc deodată din rândurile spectatorilor.

În sfârșit, Hussein, care a ucis cu mâna lui una mie nouă sute cincizeci de dușmani, cade și el răpus de oboseală. Simte nevoia să se odihnească și de altfel trebuie să-i dea de băut din fântâna cu apă vindecătoare fiului său, bolnav de piept. Până atunci nici nu fusese vorba de vreo fuzie la tânărul Hassan, dar autorii tătari sunt destul de inventivi. Hussein îl ia în brațe pe Hassans cum l-a luat și pe Musselim, și pornește în galop spre fântâna. Dar tocmai când aproape ajunsese, au răsunit niște împușcături îngrozitoare și Hassan a fost lovit de moarte în brațele tatălui său.

La vederea acestei catastrofe neașteptate, strigătele, lacrimile și

plânsul se întetesc și nu se opresc decât pentru un moment când un nou personaj, complet necunoscut, intră în scenă. E un mesager venit de la Medina și care aduce o scrisoare de la fiica lui Hussein în care aceasta întreabă dacă toată lumea e bine.

Momentul, după cum se vede, e prost ales și Hussein răspunde arătând cadavrul nefericitului Hassan și pe cel al nenorocosului Musselim.

Apoi, mulțimea se dă la o parte și face loc unei duzini de copii mânjiți cu negru. Sunt *ginii* care, revoltați de cruzimea dușmanilor lui Hussein, vin să-și ofere serviciile nenorocitului tată. Dar Hussein e prea bun mahomedan ca să pactizeze cu demonii. Și le răspunde că datorită lui Mahomed, se bizuie încă pe sabia lui. Numai că, abia sfârșindu-și bravada, un foc de pușcă îl și doboară de pe cal.

Dacă dezolarea a fost mare la moartea fiului și a ginerelui, gândiți-vă cum poate fi la cea a tatălui! De sus, de jos, de la dreapta, din stânga, de peste tot izbucnesc suspine, gemete, plânsete și, lucru curios, curg chiar adevărate lacrimi, lacrimi atât de emoționante că și-o panteră de pe stâncile din apropiere vine să plângă alături de ei pe trupul lui Hussein.

De fapt, pantera nu face decât să preceadă doi îngeri îmbrăcați în alb, cu aripi mari și căciuli tătărăști care coboară pe două scări pentru a duce-n cer sufletul mortului. Iar înălțarea se face în timp ce niște evantaie mari, din pene de păun, se agită în fundul scenei. Manifestare celestă care nu-l împiedică pe Omar să-i ia mortului mantia de mătase și să le facă prizoniere pe soțiile lui Hussein. Așa se sfârșește această dramă stranie, care, timp de zece zile, preocupă în așa măsură populația, încât toată lumea își lasă treburile baltă; și, ținând seama că bărbați, femei și copii își petrec toată noaptea uitându-se la spectacol, dimineța sunt care mai de care mai adormiți. Până spre amiază, orașul, în tot timpul acestor zile, are gerul împărăției Frumoasei din pădurea adormită.

E de la sine înțeles apoi că în tot acest răstimp, din pricina loviturilor de pumnal, și a gloanțelor uitate pe țeava puștilor, Hussein și fiul său mai au parte și de un cortegiu de morți adevărați. Se știe însă că victimele acestor accidente sunt martiri și se urcă dintr-odată de pe pământul puțin regretabil în inefabilul Paradis al lui Mahomed. Așa să fie!

ADIO, MĂRII CASPICE

Ne mai rămăseseră două lucruri de văzut, unul la Baku și celălalt în împrejurimi. Palatul hanilor, la Baku, palat clădit de Șah-Abbas II, regele perșilor, și-n împrejurimi, Poarta Lupilor.

Palatul hanilor* are o arhitectură arabă dintr-o epocă înfloritoare –, fiind clădit cam prin 1650 de același Abbas al II-lea, care a murit la treizeci și șase de ani după ce cucerise Kandaharul și făcuse onorurile regatului său lui Chardin² și lui Tavernier³, fără de care ne-ar fi rămas complet necunoscut.

Palatul e părăsit; nu au mai rămas decât un portic foarte frumos ornamentat, și o sală curioasă datorită unui singur detaliu. E numită sala de judecată și are săpată, drept în mijlocul ei, o bortă. Odinioară, se spune, această bortă, cu un diametru de optsprezece degete, era acoperită de o coloană. Și, când un om era condamnat la moarte, executarea lui trebuind să fie secretă, era adus în sala de judecată, se deplasa coloana, condamnatul era pus în genunchi și dintr-o lovitură de iatagan i se tăia capul care, dacă era iscusit tăiat, cădea înăuntru fără a atinge marginile. După aceea, corpul era luat, coloana pusă la loc, și totul era încheiat. Această bortă are în prelungire o subterană care, după câte ni *s-a spus, ducea la moscheea FatmeL

În ceea ce privește Poarta Lupilor, aceasta e altceva; e o deschidere stranie săpată în stâncă, la cinci verste depărtare de Baku, dând într-o vale foarte asemănătoare unei părți a Siciliei devastate de Etna. Doar Etna, cu lava ei, care se răspândește pretutindeni, îți poate da o idee despre tristețea acestui peisaj: terenuri pustii, bălți de apă stătătoare, o vale, – prăpastie căscată între doi munți înalți, fără urmă de vegetație; nu atât Poarta Lupilor, este, deci, demnă de a fi văzută, cât peisajul de dincolo de ea.

Ni *s-au adus trei cai pentru această călătorie: unul alb și doi alezani. Culoarea primului m-a sedus. Dar, odată ajuns în șa, m-am pomenit că animalul se clatină sub greutatea mea. Am coborât îndată și i l-am dat esau- lului lui Pigulevski, eu urcând pe-al lui. Norocul meu! Pentru că atunci când ne-am întors de la Poarta Lupilor, calul alb *s-a

² Jean Chardin (1643—1713), autor al unei „Călătorii în Persia și în Indiile orientale,” prețioase prin exactitate. (N. red.)

³ Jean-Baptiste Tavernier (1605—1686), călător francez, explorator al Turciei, Persiei și a Indiilor. (N. red.)

poticnit și și-a zvârlit călătorul la zece pași înaintea lui. Din fericire, tătarii sunt călăreți atât de buni că nu pățesc nimic, chiar când cad.

Trăsurile ne așteptau, încărcate și cu caii înhămați, la poarta domnului Pigulevski iar dejunul era pregătit în sufragerie. Am mâncat, ne-am luat rămas bun de la toți cei pe care-i cunoscusem în răstimp de trei zile și care se adunaseră acolo pentru despărțire, apoi am plecat.

Din momentul în care am părăsit Baku, î-am întors și Caspiceii spatele, marea pe care nu credeam că o voi vedea vreodată când îl citeam pe Herodot – sau mai exact pe toți autorii care vorbiseră despre ea: Strabon, Ptolomeu, Marco Polo, Jenkinson, Chardin, Struis; acestei mări îi întorceam spatele, mare pe care n-aș fi crezut vreodată că o voi regreta și pe care o regretam totuși, căci marea reprezintă pentru mine o atracție irezistibilă; mă atrage prin surâsul valurilor, prin limpezimea apelor sale albastre; marea *s-a mâniat adesea pe mine, și am văzut-o furioasă, dar cred că atunci o găseam mai frumoasă ca niciodată, și îi surâdeam, cum se surâde femeii pe care o iubești chiar când își iese din fire.

N-am blestemat-o însă niciodată; și chiar de-aș fi fost regele regilor, iar ea mi-ar-i distrus flota, n-aș fi avut curajul să pun să fie bătută cu vergi⁴.1

Atât de tare m-am încrezut uneori în ea, încât ar fi fost o trădare din partea ei să mă înșele. Nu toate Dalilele taie părul amantului care-și pune capul pe genunchii lor. Iar când alții înainte de a se aventura pe fața-i capricioasă, din prudență chemau Leviatanul într-ajutor, eu mă aruncam în largul ei ca Arion. pe spinarea primului delfin venit. De câte ori n-am avut între ea și mine, nimic altceva decât scândura pe care mi se sprijineau picioarele! Și de foarte puține ori, aplecându-mă peste bordul bărcii, care mă purta spre nemărginirea-i mișcătoare, *s-a întâmplat să nu-i mingii creștetul valurilor Împodobite cu spumă.

Sicilia, Calabria, Africa, Insula Elba, Pianosa, Monte Cristo, Corsica, Arhipelagul Toscan și Insulele Lipare m-au văzut acostând pe țărmurile lor cu ambarcațiuni ce puteau fi luate drept bărci de salvare

⁴ Aluzie la Xerxes, regele perșilor (436—465 î.e.n.) care, conform relatărilor lui Herodot (Cartea a VII-a, cap. 35), a pus să fie biciuite apele Hellespontului, fiindcă, în urma unei vijelii, marea nimicise podul plutitor întins între Abydas și Sestas (N. red.).

ale unor mari corăbii; iar când cei care mă primeau, după ce întrebau cu privirea orizontul gol, îmi ziceau, mirați: „Cu ce corabie ai venit?“, iar eu le arătam barca, gingașă pasăre de mare, legănându-se pe valuri, nu era niciunul care să nu-mi fi spus: „Sunteți mai mult decât imprudent, sunteți nebun.”

Dar asta, fiindcă nu știau că nu există insensibilitate desăvârșită în natură. Grecii, acești poeți ai hipersenzualității, o înțelegeam cel mai bine când și-l imaginau pe Hylas răpit de nimfele fântânilor și pe Phoebus coborând seară de seară în palatul de sedef al Amfitritei.

Ei bine, Caspica era o nouă prietenă pe care mi-o făcusem. Petrecusem aproape o lună împreună; și nu mi se vorbise decât de furtunile ei în timp ce ea îmi surâsesese mereu. O dată doar, la Derbend, asemenea unei cochete care încruntă din sprâncene, își umflase unduirile uriașului sân, împodobindu-și fața eu spumă, pentru ca apoi, chiar de a doua zi să fie și mai frumoasă, și mai blândă, și mai liniștită, și mai limpede, și mai curată.

Puțini poeți te-au văzut, o mare a Hyrcaniei! Orfeu *s-a oprit în Colhida. iar Homer n-a venit până la tine; Apolonius din Rodos na trecut niciodată de Lesbos; Eschil își înlănțuie Prometeul pe Caucaz; Vergiliu se oprește la Dardanele. Horațiu își aruncă scutul ca să poată fugi dar se întoarce pe drumul cel mai scurt la Roma ca să-i cânte pe August și Mecena; Dante, Ar ist otel, Tasso, Ronsard. Corneille nu te-au luat niciunul în seamă; Racine clădește altarul Ifigeniei sale în Aulida, iar Guimond de la Touche în Taurida; Byron aruncă ancora la Constantinopol, Chateaubriand ia din Iordan apa care va spăla fruntea ultimului moștenitor al Sfinții lui Ludovic: Lamartine se oprește la țărmurile Asiei; Hugo, imobil și tare ca o stâncă, se rostogolește în mare ca o furtună, oprindu-se însă la prima insulă pe care o întâlnește-n drum! Marlinski. alt exilat, e primul care te vede și te iubește; pentru el, care venea de la ghețurile Baikalului, erai de flăcări și întocmai ca mine, și el, când te-a părăsit a plâns și te-a regretat; țărmul tău i-a fost primitor, căci aici a iubit și a suferit; te-a privit de la mormântul Olinei Nesterzov cu ochii plini de lacrimi; asemenea mie, când te-a părăsit și-a luat rămas bun de la tine pe vecie; se ducea probabil să moară! Să sfârșească, poate, în pădurile din Adler, unde nu i se va găsi nici măcar cadavrul. Păstrat-ai tu, oare, amintirea despărțirii de el, mare a lui Atila, a lui Genghis-ITan, a lui Ti mur Lenk, a lui Petru cel Mare, sau a lui Nadir-Şah?

O să-ți repet acest bun rămas într-o limbă pe care rareori ai auzit-o. O să ți-l repet pentru că aparține unui poet puțin cunoscut la noi și pentru că este de datoria mea, fratele lui, să spun „Fie-i țărâna ușoară! Făcea parte din acea generație rusă care mânua și pana și spada, riscându-și viața în conspirații și bătălii. Ea a dorit ceea ce *s-a realizat „astăzi numai că *s-a născut cu 30 de ani prea devreme”.

„Fugeam de-a lungul țărmlui, iute ca vântul, lăsân- **du-mă-n** voia aprigului meu telegar.

Faceți-mi loc; faceți-mi loc! Scânteile zboară, pulberea se învolburează, împrejurimile dispar.

Ce plăcut e să ai aripi de pasăre și să zbori ca gân- dul! Ce ușoară ți-e inima străbătând spațiul și luând-o înaintea timpului î Ce beție-i-viteza! Ce poezie în această cursă în care creația dispore! Ce plăcere când ți se taie răsufllarea ca într-o beție de dragoste î

Viteza-i forță; forța mecanică a tuturor secolelor, forța morală a secolului nostru.

Înainte deci, înainte, armăsarule din Karabak!

... Ah! vrei să scapi de mine! Aha! Mă duci cu tine! Mușcă zăbala, cabrează! Sari î Oricât ai fi de sălbatic, voi găsi pe cineva și mai sălbatic decât tine care să te imblânzească ușor.

Și, cu vântul în față, cu ochiul ațintit, cu buzele strânse, îmi mânăm calul spre mare. Ați văzut vreodată trăsnetul căzând în valuri? Asemenea lui, calul meu *s-a oprit deodată sau, mai bine zis, *s-a prăvălit în valuri, speriat de mugetul lor; ca o herghelie de cai sălbatici se năpusteau asupra lui, cu coama lor de spumă-n vânt, îndepărtându-se apoi ca speriate, în timp ce el le privea apro- piindu-se și îndepărtându-se, cu ochiul lui, mare, negru, mirat, scânteietor, intimidat și sfidător; își umfla nările aburinde, respira mirosul lor de iepe necunoscute, și, de fiecare dată când un val mi se spârgea de piept, dădea din cap scuturându-și stropii înspumați care-i șiroiau pe urechi și coamă, bătea cu copita-n nisip, își arăta dinții, gata să-și muște nevăzuții dușmani, și eu îi mângâiam grumazul arcuit, iar el se liniștea încetișor fremătând totuși la fiecare atingere a umedului vrăjmaș.

Un puternic suflu dinspre miazănoapte împingea valurile spre mal precum un vultur, lebedele; cerul era acoperit; razele soarelui se strecurau pieziș prin norii alungați de vânt, iluminând din când în când pulberea umedă care li se desprindea de pe creste; îmi aplecam capul

spre această ploaie umflându-mi plămânii cu vântul care venea din țara mea. Mi se părea c-aud, în şuierăturile sale armonioase, vocea făpturilor dragi, a celor dragi inimii mele pe care nu-i văzusem de-atâta vreme⁵. Totul era în ea, dangătul clopotelor și glasul privighetorilor de pe malul Volhovului; mi se părea că mi-aduce parfumul suflării iubitei, prospețimea zăpezii polare, și chiar și nedefinita mireasmă a florilor din încețoșata-mi Rusie. Mă-nț^xonjura cu amintiri din tinerețe și inima-mi își aducea aminte de toate iluziile moarte, de visele-mi spulberate, umbre dintre care cele mai triste aveau surâsul pe buze, fantome dintre care cele mai vesele aveau ochii înlăcrimați; toate acestea veneau asupra-mi ca rândunelele, străluceau ca stelele și se deschideau ca florile. Oare voi, sentimente arzătoare, vise strălucite, fărâme scânteietoare din ființa-mi sunteți străfulgerări divine dintr-un trecut de care m-am bucurat o clipă, pierzându-l pentru totdeauna? Voi sunteți oare? V-am dorit cu patimă și v-am așteptat atât de mult. Și acum, iată-vă! Opriți-vă o clipă alături, lângă mine; duhuri ce ieșiți din noapte, nu vă grăbiți să vă reîntoarceți în ea! Iată vă deschid brațele, vedenii înșelătoare! Oh! Nu pieriți! Nu vă stingeți atât de repede, lăsați-mi răgazul de a-mi lua rămas bun.

Totul a dispărut, furtuna bântuie și valurile mugesc.

Dar sunt oare amintirile altceva decât vântul ce mână valurile imaginației noastre? Ferice de cel ce prinde-l1 zbor o fărâma din propriile amintiri, smulgând o pană păsării de aur a primelor zile din viața-i!

Uitarea prezentului era o sărbătoare pentru inima mea. Era un sentiment cald, împletit cu gândurile-mi negre și crescând asemenea unei violete printre stânci.

Părăsind Marea Caspică, o admiram pentru cea din urmă oară; mâine aveam să-i spun adio.

Mare neospitalieră, pustie și tristă, te părăsesc totuși cu regret. Erai credincioasa tovarășă a gândurilor mele, confidentă intimă a sentimentelor mele. Undele tale amare îmi primeau lacrimile, iar când îmi era lehamite de lume și mai ales de mine, la tine veneam; numai bubuitul furtunilor tale puteau potoli furtuna inimii mele. Glasul

⁵ Condamnat la moarte în 1827, prin comutarea pedepsei la muncă silnică în minele Siberiei și trimis în 1827, ca soldat în Cau.caz. Când Restujev-Marlinsky scria aceste rânduri, trecuseră nouă ani de când nu-și mai văzuse familia (N. a.)

omului amuțea în fața naturii care, mereu aceeași este totuși atât de diferită, și care, părănd cunoscută, rămâne totuși de neînțeles.

Dar nu, ceea ce rostesc aici este un blestem, ba chiar mai rău, o banalitate. Uneori înțelegeam marea și sufletul meu cădea într-un somn magnetic: tu-mi șopteai, o, mare, străvechile-ți legende, iar privirea mea îți căuta în străfunduri nepătrunsele-ți taine. Îți ghiceam minunile adâncurilor, îți citeam hieroglifele pe care valurile le lăsau pe nisipul malurilor sau în coasta stâncilor.

Măgulitoare dar deșartă gândire, fiică a orgoliului meu! Îți voi părăsi malurile fără ca să-ți fi deslușit, mai bine ca alții, enigmele, năprasnică Mare Caspică. Sinul tău, celui ce-l dezvelește, nu-i este altceva decât mormânt. Și, precum cerul, tu ești de nepătruns pentru cunoașterea omenească; aidoma lui, doar gândul te pătrunde, gândul ce ne trădează uneori și care întotdeauna ne înșală. Și apoi. omul a putut străpunge atmosfera terestră și prin ea, cu ajutorul telescopului, a explorat Calea lactee urcând până la inelul sclipitor al uriașului Saturn. Dar ce ochi, o, mare, ți-a putut răscoli adâncurile? Și cine ți-a putut vreodată ridica vălul umed? Sărmane om, mizerabilă și infirmă creatură, osândită să aduni scoici pe malul apelor și să-ți frământă mintea încercând să ghicești unde se ascund atomii de chihlimbar și germenul perlelor! Sfinx etern și fără margini, o, mare! tu-l înghiți pe loc pe cel ce se-nșumetă să se avânte pe întinderea ta. Și numai Cel de Sus știe dacă, chiar pășind peste pragul veșniciei, va primi prin moarte dezlegarea tainei.

Dar ce contează! peste tot și-ntotdeauna eu am iubit marea; mi-e dragă mișcarea ei când fața-i, ca o oglindă, rămâne tăcută și liniștită și când în ea se răsfrâng cerurile înstelate; mi-e dragă mișcarea respirației sale, lupta vieții în sânul-i albastru care însuflețește și curăță totul. Mi-e dragă ceața pe care o împrăstie peste pământul pângărit, cu ajutorul cerului în care acestea-și pierd amarul; dar cu și mai multă patimă îi iubesc neliniștile și furtunile; îmi place când soarele străpunge norii negri acoperind cu o cascadă de foc valurile care aleargă pe stepa umedă în timp ce altele, ca frânte în luptă, se adună, se-nflăcărează, mugesc de mânie sau de spaimă și se înfundă în adncuri pentru a-și stinge în hăuri coama înspumată. Altele încearcă să întrecă delfinii în făptura cărora diformitatea morsei se unește cu iuțeala rândunicii, Unele scânteiază fastuos în coasta corăbiei care sfidează pământul părăsit, apa pe care o brăzdează și

aerul pe care-l despică; temerar uriaș, care se lansează cu curaj în luptă, ce taie, împrăștie, sparge valurile, încât ai putea spune că valurile care se prăvălesc amenințătoare împotriva lui, cad cu un surâs și se împrăștie ca praful sub pașii învingătorului lor. îmi place furtuna pe timp de noapte, când luna-și arată țeasta palidă prin nori asemenea morțiu plutind peste lume, și când, trecând tăcută pe cer, își târâște giulgiul alb pe fața mării; atunci valurile se-nalță ca strigoi eroilor lui Ossian în armurile lor negre, cu plete albe, cu rouă scân- tăietoare strălucindu-le pe frunte ca o cunună de diamante. Pornesc cu înverșunare-n luptă, se urmăresc, se-ntâmpină, se-nvălmășesc. scot scânteii, dispărând apoi spulberate de alte legiuni de valuri pe care le-au întâlnit în drum. Și-n mijlocul lor se-nalță îndată trombe, uriași ai morții împodobiți cu nori, tropăind furioși și acoperind marea cu dâre albe de spumă. încă un pas și uriașul o să zdrobească barca. Un fulger însă țâșnește din coastă, se aude bubuitul tunetului și uriașul lichid, despicat ca de-o ghiulea se prăbușește-n sine întorcându-se în hăul din care a ieșit.

îmi place apoi să văd mânia neputincioasă a mării lovindu-se de stâncile țărmului care-o împiedică să invadeze uscatul; se înalță împotriva lor șuierând ca un șarpe, pentru a se prăbuși apoi la picioarele lor precum un câine, lingându-le; și iar se înalță și mai furioasă asupra țărmului mușcându-l, urlând și răgind ca un tigru. Apoi, vicleană, încearcă să distrugă cu încetul ceea ce nu poate doborî; și roade, macină și adâncește rănilile făcute-n timp, lovind neîncetat ca un berbec neobosit, cu capu-i umed, în coasta tare. Ar vrea, de fapt, ca-n zilele de dinainte de potop, să mai inunde încă. o dată pământul pe care, după ce l-a scăpat de la sânu-i. l-a mai acoperit de atî- tea ori.

Da, am văzut multe mări, și pe toate le-am iubit. Dar pe tine, sălbatică Mare Caspică, te voi iubi cel măi mult; mi-ai fost singurul prieten în nenorocire, mi-ai scăpat trupul de moarte și sufletul de corupție: ca o frântură de vas. ca o epavă pierdută, am fost aruncat pe plaja pustie a naturii și, singur, părăsit, am simțit că nu mai trebuie să contez pe secerișul câmpului sau pe vânat. Dar nu te-am scotocit, o, mare! ca să-ți iau corali și perlele; n-am căutat în tine nici bogății, și nici să-mi astâmpăr capriciile; nu, ți-am cerut doar sfaturi, ca să învăț ce este viața, ca să-mi potolesc aleanul, și să-mi domolesc patimile. Doream să mă apropii de elemente, nu ca să le supun, ci mi se părea adesea duios și măreț să-mi unesc inima, care este fiica pământ- tului,

cu gândul care este fiul cerului. Pe-țărml tău, omul nu-mi mai ascundea minunea creației, iar gloata nu mă mai împiedica să mă unesc cu Universul, care-i apărea atât de clar sufletului meu; rătăceam în voie prin imensa-i întindere, fără nicio stavilă între mine și el; „uitarea de mine strângea într-o singură și dulce plăcere viața-mi proprie și pe cea a lumii, picătura timpului înecându-se în oceanul veșniciei.

Pe lângă aceasta, mă simțeam atras spre tine prin asemănarea sorții: apele tale sunt mai amare și mai neliniștite decât cele ale altor oceane. Părăsită, închisă în temnița malurilor tale sălbatice oftezi neputându-ți uni valurile cu cele ale altor mări; și nu cunoști nici fluxul, nici refluxul, iar în cele mai strașnice furii nu-ți pot năpusti valurile sau spuma peste marginile hotărâte de veacuri; doar buna natură știe ce faci cu atâtea fluvii mari pe care le primești la sân, plătind un atât de slab tribut aerului care n-a pătruns niciodată până la vulcanii subpământeni ce împroașcă foc și noroi. Cine ne va spune oare câte popoare cărora nu li se mai știe de nume ți-au locuit malurile sau ți-au brăzdat apele și câte victime necunoscute au fost înghițite de abisurile tale? N-ai păstrat urma nici- unora; din timp în timp doar câte o rămășiță zvârlită la mal ne arată ce comori ascunzi în adâncuri.

Nu anii îți brăzdează fruntea, o. mare î Ci furtunile pasiunilor celeste; devii atunci înfricoșătoare; câteodată însă, ești limpede și liniștită și atunci îngădui razelor solare și privirii omului să se scalde la sânul tău, adormindu-l pe mal cu freamătul scoicilor, ca pe un copil căruia mama îi murmură un cântec de leagăn.

Da, sumbră mare! patimile noastre sunt gemene și tu mi te asemeni mie întru multe; dar nu ești stăpână pe liberul arbitru și nici pe cunoașterea lumii. Tu poți fi altfel decât ești, eu însă aș fi putut fi altul decât sunt. Și-aș zice ca Byron: mărăcinii pe care i-am cules, i-am îngrijii cu mâinile mele. Și mă rănesc și mă-nsângerează, dar vina mea e că n-am cunoscut ce roade aveau să dea,

Coroana de stele e strălucitoare și maiestuoasă; cea de lauri e glorioasă; cea de stejar onorabilă; cea de flori îmbătătoare, dar nu mai știu cum e cea de mărăcini.

Adio, deci, Mare Caspică și încă o dată rămas bun. Am dorit adesea să te văd și te-am văzut fără să vreau. Te părăsesc cu părere de rău și totuși n-aș mai vrea să te revăd decât dacă ți-ai întinde apele, ca un drum larg, până-n patria mea!

Ți-am admirat pentru ultima oară înspăimântătorul și impresionantul tablou al mănii. Valurile ți se năpusteau spre maluri unul după altul înălțându-și capetele, undu- indu-se și spărgându-se spumegânde de ziduri, de turnurile malurilor și, trecând peste ele, invadau nisipul plajei; atomii tăi lichizi, luați de vânt, alcătuiau un nor Strălucitor care se ridica peste mare și care, precum camelonul, își schimba întruna culoarea, trecând de la verde la albastru, devenind întunecat după ce strălucise.

Și când, în sfârșit, am avut puterea să te părăsesc, o, mare! „mi *s-a părut că murmurul tău și-al vântului se împletiseră pentru a-mi spune jalea lor. Până și valurile, ca niște frați mai mici, mă rugau să le iau cu mine în șa, iar calul meu, mulțumit că-i redasem libertatea, mă scoase dintr-o săritură din apă. Când m-am întors apoi în orașul lui Alexandru și al lui Chosroes, obrajii îmi erau umezi, dar umezeala lor, o, mare, nu-mi venea de la tine”.

N-ai spune oare că paginile acestea sunt scrise de By- ron? Și când te gândești că numele celui ce le-a scris nu-i deloc cunoscut printre noi! Dar, atât cât îmi va sta în puteri, voi încerca cel puțin să înlătur uitarea, care-i aproape uri sacrilegiu.

XXVI

ȘUMAKA

La 11 noiembrie, după calendarul rusesc și după al nostru, la 23 noiembrie, fiind în trăsură, la o depărtare de opt verste de Baku, am adresat un ultim salut Mării Caspice.

Ne hotărâsem să parcurgem o distanță mare în ziua aceea, o sută douăzeci de verste – pe drumurile Caucazului să stăbați 4ntr-o zi treizeci de leghe e un drum enorm – ca să înnoptăm la Șumaka, vechiul Șumaky.

La jumătatea drumului, am întâlnit un ofițer care, din ordinul subguvernatorului din Șumaka – guvernatorul era la Tiflis – venea să ne întâmpine însoțit de o escortă. De câteva zile, lesghinii coborau din munți. Retrăiam frumoasele zile din Kasafiurt, Ciriurt și Kislar.

Acest ofițer, cu puteri absolute asupra șefilor de poștă, a obținut să ni se dea cai chiar în plină noapte. Fără ajutorul lui am fi fost siliți să ne încheiem ziua la orele șase seara. Și astfel ne-am continuat drumul ajungând la miezul nopții în Șumaka. Acolo ne aștepta o casă cu sobele încinse, cu luminile aprinse, cu canapele moi, covoare frumoase și cu masa pusă. După cină am fost condus în camera mea. Acolo mă aștepta

un birou cu hârtie la înde- mână, cu pene noi și cu un briceag deschis.

Dacă m-ar fi cunoscut cineva de douăzeci de ani nu m-ar fi primit mai bine sau, hai să zicem, la fel de bine.

Trei tablouri îmi împodobeau salonul:

Despărțirea de la Fontainebleau, Ciurmații din Jaf ța și Bătălia de la Montereau⁶.

Nu m-am culcat pe un pat, ca la Dundukov și la Bagra- tion, ci pe un covor foarte moale.

A doua zi, în zori, am primit vizita șefului poliției. Venise să ni se pună la dispoziție. Știam dinainte că orașul avea multe curiozități. T-am rugat- să ni le arate și am ieșit împreună.

Primul lucru care m-a frapat, prin ciudățenia lui, a fosf o turmă de oi păscând pe un acoperiș învelit cu pă- mânt, alcătuiind o mică pășune pe. care creștea iarbă, ca pe aleile de la Versailles. Oile pășteauca-n preerie. Dar pe unde se urcau acolo? pe unde coborau? Habar n-aveam.

Orașul era împărțit în două: orașul de sus și orașul de jos. Dar puține orașe erau așa de chinuite ca Șumaka. În partea de jos bântuia febra, trei luni din an, o febră îngrozitoare, de care se și murea.

Pe măsură însă ce urcai povârnișul muntelui scăpai de ea. Dar nu scăpai de cutremure, așa că nu se știa niciodată dacă Șumaka de azi va mai fi și mâine. Totuși exista o diferență între cutremure și febră. Febra era intermitentă, iar cutremurele se țineau lanț. Numai că nici febra și nici cutremurele nu erau cei mai mari dușmani ai celor din Șumaka: omul era cel mai rău dintre toate flagelurile,

Șumaka fusese capitala Sirianului. Era pe atunci un hanat bogat care-i aducea hanului un venit de câteva milioane. Și avea o populație de o sută de mii de locuitori, nu ca cea de azi, de zece mii.

— Ai auzit vorbindu-se, l-am întrebat eu pe El-Mokrani, – șef arab ce era socotit de triburile din preajma Algerului drept un savant, – despre nobilele și vechile orașe clădite din bronz și granit, pe numele lor Susa, Persepolis, Babilon, Memfis, Baalbek și Palmir?

— Funia cortului meu nu-i decât o funie, mi-a răspuns el, și ea a supraviețuit; asta-i tot ce știi despre ele.

Imposibil de rezumat mai bine o chestiune: e apoteoza vieții

⁶ Tablourile au fost pictate de Jean-Antoine Grm 1835). (N. red.).

nomade și condamnarea celei sedentare.

Voltaire în *Istoria Lui Petru cel Mare*, biată istorie a unui istoric mediocru, spune că Șumaky a fost vechea capitală a Mediei și reședința acelui Cvrus, fiul lui Cambize și al Mandanei care a redat independența Persiei, care i-a bătut pe mezi, fiind proclamat rege chiar de către învinși, care l-a înfrânt pe Cesus la Timbrea, a cucerit Sardesul, toată Asia Mică și Babilonul, abătând Eufratul din cursul lui și care, moștenindu-l pe unchiul său, Cyaxares, *s-a pomenit atât de puternic, încât și el și urmașii săi au primit titlul de *Mare Rege*.

PE atunci imp^xeriul său cuprindea Babilonia, Siria, Media, Asia Mică și Persia,

Dar cum a murit cuceritorul? Și cum *s-a stins colosul? Xenofon spune că a murit de bătrânețe în brațele copiilor. Herodot, acest fiu al legendei și părinte al istoriei zice dimpotrivă, că, încercând să invadeze ținuturile lui Tomiris, regina mesageților, căreia îi ucisese fiul, Cyrus a fost luat prizonier de aceasta și că, după torturi groaznice, regina, jucând rolul anticei Nemesis, a pus să i se taie capul pe care ea însăși l-a aruncat apoi într-un vas cu sânge zicând: Sătură-te acum de sânge, tu, care toată viața ai fost mânjit de el!

Dacă așa ar sta lucrurile, numele de *Cyrus* pe care anticii îl dăduseră Kurei, ar putea fi o mărturie istorică în favoarea poveștii lui Voltaire.

Dan viile mai savant decât autorul *Dicționarului filo sofic*, și mai pozitiv decât Herodot „susține că datorită poziției sale geografice și a identității de nume, Șumaka – adoptăm pronunția tătară – ar fi fost vechea Ma- machia a lui Ptolomeu.

Olearius a trecut și el pe acolo în 1645, cu acea faimoasă ambasadă a ducelui de Holstein, al cărei secretar înnebunise pentru că stătuse o noapte întreagă cocoțat într-un copac ca să prezideze, de la înălțimea crengii lui, un club al șacalilor. Pe atunci, Șumaka era în plină dezvoltare; oraș de trecere, era punctul de joncțiune între Occident, Sud și Orient; din nenorocire însă, în urma unei încăierări, niște negustori ruși au fost uciși de locuitorii săi. Acesta a devenit prilej de război-între Rusia și Persia. Petru cel Mare a pornit împotriva Șumakăi, a cucerit orașul, l-a jfuit și- l-a transformat în ruine cu toate împrejurimile lui.

După aceea au urmat invaziile al căror teatru a fost Persia, războaiele civile și ciuma, care își reclamă dreptul de dominație în

imp^xeriile care decad și-n orașele ce se prăbușesc; așa că în 1815 sau 1816, mai rămăseseră din această veche și înfloritoare populație, cam vreo douăzeci și cinci, treizeci de mii de suflete.

Or, văzând această depopulare crescândă, aceste cutremure atât de frecvente, febra atât de crâncenă, ultimul han i-a forțat pe cei douăzeci și cinci-treizeci de mii de locuitori să părăsească rămășițele orașului, de care se cramponau din obișnuință, și să-l urmeze în fortăreața⁷

Fitai, un fel de cuib de vulturi în care spera că niciunul dintre dușmanii pomeniți nu i-ar mai fi putut atinge.

Și astfel orașul a rămas complet părăsit, Când cavalerul Gamba l-a vizitat în 1817, nici urmă de succesorii celor o sută de mii de locuitori care-l văzuseră intrând în Șumaka pe Petru cel Mare; nu mai rămăsese niciunul din ei în orașul tăcut și pustiu în care șacalii veniseră să-și stabilească domiciliul. Și cavalerul a mâncat o oaie pe care a plătit-o cu patru franci și care a trebuit să-i fie adusă de la o distanță de opt verste.

Dar, spre sfârșitul anului 1819, hanul, care din înaltul stâncii sale, din Fitai, neliniștea încă Rusia, a fost acuzat că urzește intrigi și a primit de la generalul Ermolov ordinul de a veni la Tiflis. Fie că socotea nedemn pentru demnitatea lui princiară să dea explicații, fie că nu se prea simțea cu conștiința curată, hanul ^xs-a refugiat în Persia, lăsându-și hanatul în mâinile rușilor împreună cu supușii și fortăreața. Atunci general Ermolov i-a autorizat pe cei treizeci sau treizeci și cinci de mii de supuși să intre din nou în orașul părăsit. Și astfel caravana de exilați a putut să intre între zidurile cetății. Casele rămase în picioare au fost ocupate, iar pe celelalte oamenii le-au lăsat să se prăbușească singure.

Dar, dacă orașul avusese de suferit de pe urma tuturor acestor revoluții, ceva mult mai grav se petrecuse cu câmpiile fertile din împrejurimi, pe care germanul Guldenstadt le văzuse plantate cu viță de vie și duzi. Nu mai rămăsese niciun copac de care să se fi putut agăța vreo viță de vie și ale „cărui frunze hrănitoare să fi putut alimenta prețioșii viermi, al căror produs constituie și azi singura

⁷ Jean-Baptiste Bourguignon d'Anville (1697—1782), savant geograf și cartograf francez.

bogăție a Şumakăi.

Am yizitat apoi bazarul care ocupa o stradă întreagă. Se vindeau în el covoare, şi stofe de mătase de un gust primitiv dar fermecător*

Am uitat să spun că, dimineaţa, urcând din oraşul de jos în cel de sus, l-am întâlnit, aproape de ruinele unei fântâni pe care Moynet încerca *s-o deseneze, pe comandantul oraşului. Auzise de venirea noastră şi venea să ne ia la el.

Eram aşteptaţi de soţia şi sora lui; cea dinţii, tânără şi frumoasă iar cealaltă mai în vârstă, o persoană admirabilă, care vorbea foarte bine franţuzeşte.

Nu-i oare interesant ca la o mie cinci sute de leghe de Paris să locuieşti într-o casă ale cărei trei tablouri să fie Montereau, Jaffa- şi Fontainebleau şi să dejunezi apoi în mijlocul unei familii ruse care vorbeşte franţuzeşte? Ne-au cerut să le promitem că ne vom întoarce la ei şi pentru cină. Într-adevăr, ținându-ne promisiunea, la orele trei ne-am întors. În rest. comandantul nostru, domnul Oşişinski, un om minunat, în vârstă de vreo şaizeci de ani, vesel şi viguros, ne însoţise peste tot.

Pe când dădeam o raită prin bazar, am mai primit o invitaţie: cel mai bogat tătar din Şumaka, Mahmud Beg, ne ruga să venim la un supeu persan şi la o serată cu baiadere.

Baiaderele din Şumaka îşi păstrează o anumită reputaţie nu numai în Şirvan, ci în toate provinciile din Caucaz. De mult timp ni se tot vorbise de aceste frumoase preoţesc care slujeau două culturi deodată. „Nu uitaţi să vedeţi baiaderele din Şumaka”, ne spusese prinţul Dundukov. „Nu uitaţi să vedeţi baiaderele din Şumaka” ne spusese şi Bagration, „Nu uitaţi să vedeţi baiaderele din Şumaka”, ni se repetase şi la Baku.

Baiaderele sunt o rămăşiţă a stăpânirii hanilor. Fuseseră dansatoarele curţii. Din nenorocire, asemenea par- siştilor, baiaderele rămăseseră doar trei, două femei şi 5 - Muntele de nisip, voi. ti un băieţel. O a patra, foarte frumoasă, părăsise ţara m urma unui eveniment de mare răsunet la Şumaka. Se numea Sona.

În noaptea de întâi spre doi martie, nişte lesghini săvârşiseră o spargere la Sona. Era o femeie care-şi iubea foarte mult *arta*, incit la miezul nopţii în loc să doarmă, neobosita dansatoare îşi repeta un pas, pasul ei favorit, cel ce-o făcuse vestită. Corepetitorul era un văr al ei, numit Nagif-Ismael-Oglu. Cei doi tineri, deşi ocupaţi cu coregrafia, au

auzit un zgomot neobișnuit în camera vecină. Nagif, care era foarte viteaz, *s-a năpustit într-acolo cu pumnalul în mină. Sona a auzit zgomotul unei lupte și un strigăt anume, ce nu te poate înșela, strigătul pe care-l scoate un suflet când părăsește trupul. Atunci *s-a repezit și ea într-acolo și *s-a împiedicat de un corp, căzând în mâinile a patru leșghini dintre care unul eră grav rănit.

Hoții au prins-o și au jefuit-o nu numai de bijuteriile pe care le avea, ci și de îmbrăcămintea ce era pe ea, ne- iăsându-i decât lenjeria de corp. Apoi, legată fedeleș și cu căluș în gură, au culcat-o pe pat.

A doua zi ușa baiaderei nu se mai deschidea. Vecinii auziseră zgomot și chiar și strigăte la frumoasa Sona dar, ca vecini ai unei baiadere, nu le-au dat prea mare atenție, mai ales că veneau dintr-o casă în care se dansa uneori toată noaptea. Și totuși, spre unsprezece dimineața, ușa care continua să rămână închisă i-a neliniștit. Au anunțat poliția și ușa a fost forțată. Înăuntru l-au găsit pe Nagif străpuns de trei lovituri de pumnal, iar într-o cameră alăturată pe Sona legată fedeleș pe pat și cu călușul în gură.

Și cum Nagif avea mina dreaptă tăiată, a fost ușor să i se recunoască ucigașul; leșghinii având obiceiul să taie nu capul, ca cecenii și cerchezii, – ceea ce e mal întotdeauna foarte incomod – ci mlihile, care pot fi mai ușor puse în buzunar,

De altfel, o să mai revenim asupra acestui obicei care se perpetuează la leșghini și la aproape toate populațiile de pe versantul meridional al Caucazului, fie ei tușini aliați cu rușii, sau chiar creștini.

Sona a povestit apoi poliției toată întâmplarea.

Într-o clipă poliția tătară a fost pe cai. Poliția tătară și leșghinii reeditează povestea pe care am spus-o, despre un câine și o pisică ce-i prezentau pe turci și pe ruși, pe care un ofițer din Caucaz îi dresase să se sfâșie între ei.

Așadar tătarii au sărit pe cai, și-au luat puștile, săbiile, pumnalele și au pornit ca niște copoi înfometați pe urmele dușmanilor lor de moarte, pe care i-au descoperit într-o peșteră din muntele Dagh-Kesan, cam la o verstă de oraș.

Unul dintre ei, cel ce fusese grav rănit de Nagif, nici nu putuse ajunge până acolo; el fusese de altfel cel care pusese pe tătari pe urmele tovarășilor lui. Tâlharii *s-au apărat cu strășnicie, și-au croit o ieșire, i-au respins pe asediatori, însă au fost la nudul lor siliți să se refugieze m altă peșteră, cea din Kise-Kala, situată la trei verste de

oraș. Și acolo a început un asediu în lege.

A durat șase ore; zece sau doisprezece tătari au fost uciși sau răniți și, în sfârșit, lasghinii terminându-și mune> f iile, au luptat corp la corp, până când, în cele din urmă, au fos. t prinși.

Toate obiectele au fost regăsite asupra lor sau în prima peșteră; faima evenimentului i-a dăunat însă bie lei Sona. Avea în oraș mai mulți corepetitori și fiecare credea că el e singurul ce-i dădea lecții, Vărul ei, ucis la acea oră târzie a nopții, nu lăsa nicio îndoială în ceea ce privește acordarea favorurilor eare-l costaseră atât de scump.

Frumoasa Sena, cu reputația pierdută, a fost silită să se exileze. Așa că într-o dimineață, ușa casei sale a rămas iarăși închisă, ca prima dată; poliția *s-a ivit din nou la fața locului. Numai că de data aceasta casa era goală* nimeni nemaștiind ce se întâmplase cu Sona.

Totuși, cum trupa era alcătuită din trei femei, și cum numărul trei este, mai ales în materie de dans persan, cabalistic și sacru, frumoasa Sona a fost înlocuită cu un băiat îmbrăcat în straie femeiești. Astfel, trupa de baiadere a fost întregită și, lucru ciudat, această schimbare, *m* loc să dăuneze dansului, l-a însuflețit și i-a dat un farmec nou.

Ce ciudați sunt tătarii î

Serata era fixată pentru orele opt seara. Dar la familia Oșișinski promisesem că, la orice oră *s-ar fi sfârșit serata, aveam să ne întoarcem, pentru noapte, la fortăreață, unde eram așteptați la bal, * nu persan, ci franțuzesc. Doamna Oșișinski, ca directoare onorifică a unui institut de domnișoarei dăduse vacanță întregului pension în cinstea noastră, iar pentru ca amintirea vizitei mele să ră- rnână și mai bine întipărită în aceste îneântătoare eăpșoare de cincisprezece ani, le-a. oferit seara și un bal.

Vedeți deci că mi se acordau toate privilegiile de care se bucurau marile personaje, chiar și acela de a fi sărbători ți printr-o vacanță în pensioane!

Am sosit și la Mahmud Reg. Era stăpinul celei mai îneântătoare case persane pe care o văzusem între Derbend și Tiflis, și văzusem câteva, fără a pune la socoteală chiar pe cea din acest ultim oraș. cea a domnului Arșakuni, fermierul morselor, a vițelilor de mare, a sturionilor de

Caspica și care cheltuisse până atunci pentru ea două milioane de ruble, fără *s-o fi terminat.

Am intrat într-un salon cu totul oriental de o bogăție și, totodată, de o sobrietate pe care pana nu le poate descrie. Toată lumea era culcată pe perne de mătase brodate cu flori de aur și îmbrăcate în tul, ceea ce dădea culorilor celor mai vii o nespusă dulceață; în fund, de-a lungul unei ferestre imense de-o formă grațioasă, erau așezate cele trei dansatoare cu cei cinci muzicanți»

Se înțelege că pentru a acompania un- dans local e nevoie și de o muzică aparte.

Una dintre cele două femei era de o frumusețe lipsită de strălucire, cealaltă trebuia să fi fost deosebit de frumoasă, numai că se cam trecuse. Avea o frumusețe opulentă și planturoasă ca cea a florilor de toamnă. Îmi amintea de domnișoara Georges de pe vremea când o cunoscusem eu, adică prin 1826 sau 1827.

Comparația putea fi *împinsă și mai departe; fusese găsită frumoasă de un împărat; numai că, din acest punct de vedere, domnișoara Georges o întrecea căci ea fusese plăcută de doi împărați și mai mulți regi. E adevărat însă că domnișoara Georges călătorise mult. pe când frumoasa Nyssa stătuse tot timpul la Șumaka.

În cazul uneia, deci, muntele *s-a dus la profet, iar în cazul celeilalte, profetul venise la munte. Nyssa era fardată ca toate femeile din Orient: sprâncenele se uneau ca o sumbră și splendidă arcadă dublă sub care scânteiau doi ochi superbi. Un nas bine făcut, bine proporționat și de o deosebită finețe îi împărțea fața sprâjinindu-se. cu un perfect echilibru, pe o gură mică, cu buzele senzuale, roșii ca mărgeanul, acoperindu-i dinții mici și albi ca niște perle»

O pădure de păr negru, luxuriantă, dacă nu chiar virgină îi ieșea cu furie de sub boneta de velur.

Sute de monezi tătarești, după ce-i înconjurau în șiraguri capul, cădeau în cascadă de-a lungul pletelor inundând ca o adevărată ploaie de aur umerii și sinii modernei Danae.

Vesta-i era de velur roșu. brodată cu aur; voalurile lungi erau de mătase străvezie; iar rochia de șaten alb. cu modele; nu i se vedeau picioarele.

Cea de-a doua baiaderă, inferioară ca frumusețe și importanță, era inferioară și ca toaletă. Cu toate că am fost prevenit din timp, nu am remarcat deloc toaleta copilului, pe care l-aș fi putut lua drept fată și chiar drept una foarte frumoasă.

În sfârșit, muzica a dat semnalul.

Orchestra era alcătuită dintr-o tobă pusă pe un suport de fier, asemănătoare cu un ou imens tăiat în două, dintr-o dairea, destul de asemănătoare cu a noastră, dintr-un flaut asemănător cu o *tibia* antică, dintr-o mică mandolină cu corzi de aramă care erau ciupite cu o pană și, în sfârșit, dintr-o *cianuză* așezată tot pe un suport de fier, cu coada ținută în mina stingă a muzicantului, fapt care făcea ca arcușul să fie centrat de corzi și nu invers.

Toate acestea făceau un zgomot turbat, puțin melodios, dar destul de original.

Primul care *s-a ridicat a fost băiețelul, care a început baletul sunând din castaniete de aramă. La tătari și persani, adică la majoritatea spectatorilor, a avut mare succes.

Apoi a venit o a doua baiaderă, și după aceea Nyssr) Dansul oriental este același peste tot. L-am văzut în Alger, la Constantina, Tunis, Tripoli și la Șumaka. E totdeauna un joc de pași, mai mult sau mai puțin rapid, și un joc de șolduri mai mult sau mai puțin accentuai, dona mișcări care. la frumoasa Nyssa, mi-au părul că ating perfecțiunea.

Am avut indiscreția să cer *dansul albinei* dar mi *s-a spus că e un dans care nu se dansează decât în cerc restrâns. Atunci mi-am retras cererea care, de altfel, nu păruse deloc a o fi șocat pe Nyssa.

Baletul a fost întrerupt de un supeu în care felul cel mai original era un pilaf de pui cu rodii, cu zahăr și cu grăsulie.

Nenorocirea tuturor bucătăriilor, cu excepția celei franțuzești, e de a avea aerul unor bucătării întâmplătoare. Cea franțuzească este singura rațională, savantă, chimică.

De altfel bucătăria își are legile ei generale, ca și armonia. Numai că popoarele barbare nu cunosc și nu practică legile noastre muzicale.

Cea mai sălbatică dintre toate muzicile, cred eu, e cea kalmukă. Dar cea mai înfricoșătoare dintre bucătării e cea rusească, pentru că, sub aparența unei bucătării civilizate, are de fapt un fond barbar. Și nu numai că rin le previne, dar disimulează și desfigurează. Crezi că mănânci carne și când colo muști dintr-un pește; crezi că guști pește și dai peste fiertură de arpacaș sau peste smântână,

Savantul Gretch a scris o gramatică a limbii ruse care până la el se lipsise de gramatică. Și tare aș fi vrut ca un gastronom de talia lui Gretch să fi făcut un dicționar al bucătăriei rusești.

După cină, la care vinurile de tot felul au curs în valuri, dar la

care stăpânul casei și câțiva observatori severi ai legilor lui Mahomed nu au băut decât apă, baletul a reînceput.

Trebuie să spun însă că n-a ieșit deloc din regulile cele mai stricte ale convenienței.

Am văzut la Paris baluri de notari mult mai pline de viață, când ieșeam de la supeuri, pe la trei dimineața, decât la balul nostru de baiadere de la Șutnaka. E drept că la Paris toată lumea bea vin, până și huriile.

Spre miezul nopții ne-am întors la comandant unde am găsit balul în toi. Se cam lăncezea însă, pentru că în afara a doi cavaleri imberbi, domnișoarele dansau între ele. Aduceam însă și noi cinci sau șase cavaleri și, printre altele și un frumos prinț georgian, fratele guvernatorului absent.

Georgienii nu numai că sunt cei mai frumoși oameni de pe pământ, așa cred eu, dar și costumele lor sunt în- cântătoare.

Se compun din:

1. O căciulă ascuțită din blană neagră de mie!, cu vârful turtit înlăuntrul, aidoma celei persane, însă mai joasă.

2.. Un veșmânt, până la genunchi cu mâneci lungi, deschise și prinse la încheietură.

3. O bluză de satin brodată cu aur și ale cărei mâneci ies din mânecile deschise ale veșmântului de deasupra.

4. Un pantalon larg, de mătase, ce intră în cizme strânse pe picior, având ornamente de catifea și aur, asortate cu costumul.

Prințul nostru georgian avea veșmântul grenă, căptușit cu tafta albastră deschis; bluza de satin alb era împodobită cu aur; un pantalon de culoare incertă, ceva cam între veștedul frunzei și culoarea gușii de porumbel.

O centură cu solzi de aur îi strângea talia; de ea era prins un pumnal în teacă de argint, bătută cu aur, și cu miner de fildeș încrustat cu aur.

Părul, sprâncenele și ochii îi erau de un negru lucios, tenul de femeie și dinții ca smălțuiți.

Ne-a *recomandat* pe unchiul și vărul lui care locuiau la Nuka, deși, de fapt, lor le eram *recomandați* dinainte. Unchiul lui era colonelul prinț Tarkanov, guvernatorul Nukăi, spaima leșghinilor.

Vărul său era prințul Jean Tarkanov. Bagration. vă amintiți, ne vorbise de amândoi.

La trei dimineața, m-am strecurat din salon în anticameră și de acolo în stradă. Ajuns acolo am luat-o la fugă până la locuința mea, de teama de a nu fi readus în – casă. De mult nu mă mai întorsesem la ora trei dimineața de la bal. În ceea ce privește orașul Șumaka, bănuiesc că era pentru prima oară când vedea un european ații de întârziat

XXVII

ȘAMIL. SOȚIILE ȘI COPIII SĂI

jbine-nțeles că, ștergând-o atât de iute, nu fugeam de o casă unde fusesem atât de bine primit și de niște gazde cărora le păstrez o profundă recunoștință; dar. în. calitatea mea de decan al societății de călătorii, mă gândeam și la ziua de mâine.

A doua zi, sau mai degrabă chiar în acea zi. plecând foarte devreme și forțând caii și vizitii prin toate mijloacele posibile, se putea ajunge la Nuka, în timpul nopții. Dar omul propune și Domnul dispune. De-abia mă întorsesem acasă că am și auzit bătăi în ușă. M-am gândit atunci la lesghinii frumoasei Sena, crezând că numai lor li se uluse năzări să-mi facă o vizită la o asemenea oră. Mi-am juat pumnalul, am aruncat o privire spre carabină și am așteptat.

Când colo, era comandantul care-și dăduse seama de dispariția mea și venise după mine.

Voia să mă roage, în numele soției și al surorii sale, Sa nu plec a doua zi fără să iau dejunul cu ei. ham spus – aș fi vrut să ajung la Nuka chiar în seara zilei respcc- sve. dar și el mi-a dat un răspuns care nu m-a lăsat indiferent: voia să mă convingă să iau masa cu un ofițer ce. csese prizonier la munteni și care ar fi putut să-mi spună o sumedenie de lucruri despre Șamil, pe care-l. szuse cu ochii lui. X) ispită la care nu se putea rezista. Sî nu era singura: Mahmud-Beg, căruia îi vorbisem de oasiunea mea pentru vânătoarea cu șoimi, îi șoptise guvernatorului că avea să-rai dea, a doua zi, pe doi dintre cei mai buni vânători cu cei mai agili șoimi ai lui. La douăzeci de verste de Șumaka, aveam să dăm peste cantonul cel mai bogat în vânat – fazani și iepuri – din tot districtul. Și acolo, urma să ne oprim și să vânăm vreo două ore.

Bravul nostru comandant nu mai. știa ce să născopească spre a ne face să mai rămânem încă o zi.

Mă mai reținea însă ceva. Am obiectat planului său, care de altfel îmi surâdea foarte mult, că Moynet se grăbea să ajungă la Tiflis; el însă mi-a răspuns că aranjase deja cu Moynet.

Or, dacă așa stăteau lucrurile, nu mai aveam ce să zic. Am

hoțărât să luăm masa la ora nouă, să plecăm la unsprezece și să vânăm de la unu la trei. Aveam să ne mulțumim a înnopta la Tormenșai.

A doua zi, la ora nouă eram la comandant. Acolo l-am găsit și pe ofițerul rus; un bărbat cam la patruzeci și cinci de ani care vorbea perfect franțuzește.

Făcut prizonier lângă K3uba, fusese dus la Șamil, în munți. La început, au cerut-pentru el o răscumpărare de douăsprezece mii de ruble, scăzând apoi prețul la 3a șapte/ mii. Familia și prietenii ofițerului strânseseră trei mii cinci sute de ruble, iar contele Voronțov, pe atunci guvernator al Caucazului, adăugase restul.

Timpe de cinci luni cât durase prizonieratul, ofițerul rus îl văzuse pe Șamil cam de două ori pe săptămână. Și iată ce ne-a povestit:

Șamil putea să aibă vreo cincizeci și șase – cincizeci și șapte de ani. Ca toți musulmanii, care nu țin registre de stare civilă, și care nu-și calculează vârsta decât aproximativ. cu ajutorul marilor evenimente din viață, și

Șamil își ignora vârsta. Părea însă că are de-abia patruzeci de ani.

Era un bărbat înalt, cu fizionomie blândă, calmă, impozantă și a cărei principală trăsătură era melancolia, Bineînțeles că mușchii feței crispându-se puteau da impresia unei energii formidabile. Tenul îi era palid, punând în evidență niște sprâncene bine conturate, iar ochii, de un cenușiu bătând spre negru, și-i ținea după obiceiul oriental, – ca leul care doarme, pe jumătate închiși,

Barba îi era roșcată, îngrijită, lăsând să se întrevadă, sub buzele-i roșii, un șirag de dinți mici „albi și ascuțiți ca de șacal; mina, „de care are multă grijă, era mică și albă, iar mersul lent și grav, Încă de la prima vedere îi ghiceai în el pe omul superior, pe șeful făcut să comande, Veșmântul lui obișnuit era o cercheză de dimie ier- ghină, verde sau albă; pe cap purta o căciulă de oaie albă ca zăpada, peste care era înfășurat un turban de muselină albă lăsând un capăt să-i cadă pe spate. Vârful căciulii era din dimie roșie cu o ghindă neagră pe el. Purta un fel de jambiere, iar restul încălțăminteii era din marochin roșu sau galben. Când era prea frig își lua peste acest costum o șubă de dimie roșcată, dublată cu blană de miel negru.

Vinerea, când se ducea în mod solemn- la moschee, îmbrăca un veșmânt lung, alb sau verde, restul costumului păstrându-se neschimbat, încăleca pe cal cu o eleganță rară și mergea pe drumurile

cele mai grele cu o nepăsare ce-ți dădea amețală. Dacă era în vreme de război, purta pumnal, o șașcă, două pistoale încărcate și o pușcă încărcată și gată să tragă. Doi dintre murizii lui mergeau alături, purtând fiecare două pistoale și o pușcă încărcată. Dacă unul dintre ei cădea, un altul îi lua imediat locul.

Șamii era de o mare puritate morală și nu le îngăduia celor din jur nicio slăbiciune. Cităm următorul fapt în sprijinul istorisirii noastre.

O tâtaroaieă, văduvă fără copii, și prin urmare liberă, trăia cu un lesg-hin care-i promisese să se însoare eu ea. Rămasă gravidă, și Șamii aflând acest lucru, le-a tăiat amândurora capul. Am văzut la prințul Bariatinski, guvernatorul Caucazului, securea care servise la execuție și care fusese capturată cu ocazia ultimei campanii.

Sobrietatea lui Șamii întrecea orice închipuire. Se hrănea eu pâine făcută din făină ele grâu, cu brânză, lapte, fructe, orez, miere și ceai. Foarte rar mânca și came.

Șamii avea trei soții. Mai avusese și o a patra, mama fiului său cel mai mare, Gemal-Eddin, dar, copilul fiind luat prizonier de ruși la sediul fortăreței Abulgo, în 1839, ea murise de inimă rea. Se numea Patimata și îi mai lăsase încă doi fii Hagi-Mohamed care avea, în momentul povestirii noastre, vreo douăzeci și trei de ani – douăzeci și patru de ani, Mohamed-Șabe, de cincisprezece ani, precum și două fete: prima Napizeta, de paisprezece ani, și o alta, pe nume tot Patimata, asemenea mamei sale, în vârstă de doisprezece ani.

La vârsta lor, se mai adăugau acum încă patru sau cinci ani. timpul de când ofițerul, nostru fusese prizonier la Yeden.

Celelalte trei soții ale lui Șamii – pe ultima o repudiate din pricina sterilității – erau: Zaide, Șuaneta și Amineta. Zaide era fiica unui tătar bătrân, despre care se zicea că l-a cunoscut pe Șamii, și pentru care și acesta avea în orice caz, o mare afecțiune. Acest bătrân tătar se numea Gemal-Eddin; era numele pe care Șamii îl dăduse fiului său preferat; Zaide avea douăzeci și nouă de ani. După moartea Patimatei ea era principala soție a lui Șamil, ceea ce-i conferea supremație asupra celorlalte. Toți copiii și slujitorii imamului ascultau de ea ca și de mamul însuși. Ea ținea cheile distribuind cu mâinile ei tirana și veșmintele. Șamil avea de la ea o fetiță, de doisprezece ani, cu chipul de o frumusețe desăvârșită și foarte inteligentă: din păcate, avea însă picioarele răsucite în interior și diforme; se numea Navajata.

Dragostea imamului pentru toți copiii lui era neîntrecută dar, poate din pricina infirmității ei, pentru Nava- ia ta avea o duioșie plină de milă, mai mare decât pentru toți. Și deși alerga ca un băiat și sărea cu o extraordinară agilitate pe piciorușele-i strâmbe, el o tine de obicei în brațe. Într-o zi. Navajata a dat foc autului. Plăcerea ei ea mai mare era să fure câte o cârpă aprinsă de la focul din cămin sau de la cuptor și să alerge cu ea pe balcon. Când Zaide o certa, Șamil îi spunea:

Las-o să se joace, Dumnezeu e alături de cei pe eare-i lovește și, dacă aceștia sunt nevinovați, nu se în- tâmplănimic.

Șuaneta, cea de a doua soție a lui Șamil, avea treizeci și șase de ani: era mai micuță, foarte frumoasă, dar fără strălucire; avea o gură fermecătoare, părul mătăsos, pielea albă, dar mâinile și picioarele mari. Era fata un ui armean bogat din Masdok. Cu douăzeci de ani în urmă, Șamil cucerise orașul și o luase pe Șuaneta cu toată familia ei, tatăl, mama, frați și surori la Dargo, pe atunci reședința lui. După aceea Dargo a fost cucerit și ars de generalul conte Voronțov iar Șamil *s-a retras la Veden. Negustorul armean oferea pentru el și familia lui o despăgubire de o sută de mii de ruble. Șamil însă o iubea pe Șuaneta care, atunci, se numea Ana, și a refuzat jumătatea de milion, oferind el, în schimbul căsătoriei cu ea, libertatea întregii familii. Iar Ana. cum nu simțea nicio repulsie pentru imam, a primit învoiala. Avea pe alunei șaisprezece ani.

Toată familia a fost pusă în libertate, iar Ana a studiat Coranul timp de doi ani, după care *s-a lepădat de ere- dința-i armeană și a devenit soția lui Șamil care i-a dat numele de Șuâneta. Apoi, pierzându-și părinții, și-a cerut partea ei de moștenire ca să i-o dea lui Șamil.

Șuaneta e îngerul păzitor al prizonierilor și mai ales al prizonierelor lui Șamil. În timpul captivității lor, prințesele Ciavciavadze și Orbeliani, aceste faimoase prizoniere, au găsit în ea o protectoare căreia îi datorau toate înlesnirile de care aceasta a fost în stare.

Cea de-a treia soție a lui Șamil, e, sau mai degrabă era, Amineta. Avea douăzeci și cinci de ani și era sterilă, o adevărată crimă pentru biata făptură. Mai tânără și mai frumoasă ca celelalte două, a fost motivul geloziei lor și-ndeosebi a Zaideei, care-i reproșa neconținut sterilitatea ce-o atribuia, în răutatea ei, lipsei de iubire pentru imam. Avea un chip cu un oval perfect, gura mare dar plină, cu dinții ca niște

adevărate perle, gropițe-n obraji și-n bărbie, comparate de un poet din secolul al XVIII-lea eu niște cuiburi de dragoste, dar care dădeau o expresie de malițiozitate și mai mare nasului ei obraznic.

Era de origine tătară; a fost făcută prizonieră la vârsta de cinci ani și mama ei, care nu putuse ***s-o** răscumpere, a cerut să fie lăsată să vină și ea în captivitate cu fata. Favoare care i-a fost acordată.

Haremul imamului, mai cuprinde și o bătrână numită Bacco. Era bunica fiului său, Gemal-Eddin, pe care Șamil l-a piedut astăzi pentru a doua oară, și mama Patimeî. Ea are un apartament privat, carnea sa, orezul său. făina sa și mănâncă singură în timp ce celelalte mănâncă în comun.

Cele trei soții ale lui Șamil, nu numai că nu se disting între ele prin vreun privilegiu, dar nu se deosebesc cu nimic de celelalte femei ale naibilor, Doar că sunt/singurele care au dreptul să intre la el când se roagă său când e la sfat cu murizii. Aceștia vin din toate părțile Cauca- zului să se sfătuiască cu Șamil, rămân cu el ca oaspeți cât vor, Har nu stau la masă cu el. Ceea ce înseamnă că oaspetele, oricine ar fi el, nu comite niciodată indiscreția de a pătrunde în încăperile femeilor.

Dragostea celor trei soții ale lui Șamil pentru stăpânul lor – acest cuvânt, în tot Orientul, e mai potrivit decât cel de soț – este desăvârșită, deși se manifesta după firea fiecăreia. Zaide era geloasă ca o europeană; nu ***s-a** putut niciodată obișnui cu ideea* împărțirii bărbatului; le detesta pe cele două tovarășe ale sale și le-ar fi nenorocit dacă dragostea sau mai degrabă dreptatea imamului n-ar fi stat să vegheze asupra lor, în ceea ce o privește pe Suaneta, dragostea ei era dragoste adevărată, mergând până la uitarea de sine. Când îl vedea pe Șamil, ochii îi străluceau; când vorbea cu el era cu sufletul la gură, iar când îi rostea numele îi surâdea chipul.

Marea diferență de vârstă dintre Șamil și Amineta, o diferență de treizeci și cinci de ani, făcea ca aceasta să-l iubească mai degrabă ca pe un părinte decât ca pe un* soț; tocmai asupra ei, din cauza tinereții și a frumuseții sale se revărsa gelozia Zaideei. Și, cum nu avea copii, aceasta o amenința tot timpul că o să-l facă pe Șamil ***s-o** repudieze, Amineta râdea de această amenințare, care ***s-a** realizat totuși; severul imam, deși suferea, ***s-a** temut ca iubirea iui pentru o femeie sterilă să nu fie luată drept libertinaj și a îndepărtat-o,

Șamii urmează cu strictețe preceptul lui Mahomed, care-i poruncește fiecărui bun musulman să-și viziteze femeia cel puțin o

dată pe săptămână. În dimineața zilei destinate respectivei vizite nocturne, îi spune celei pe care vrea *s-o viziteze: – Zaide, Șuaneta sau Amlnetă, îri seara asta am să vin pe lângă tine.

Ludovic al XIV-lea, mai puțin indiscret, se mulțumea să împlânte un ac în pernița de velur, brodată cu aur și pusă anume. În acest scop, pe noptieră.

Ziua și noaptea care urmează unei astfel de vizite, Șamii și le petrece în rugăciune.

Amineta, luată prizonieră la vârsta de cinci ani, cum am mai spus, a fost crescută laolaltă cu copiii lui Șami! și, separată apoi la opt ani, de – Gemal-Eddin – prietenia ei pentru acesta *s-a îndreptat apoi asupra lui Hagi-Mahomed, care era mai apropiat de ea ca vârstă. Hagi-Mahomed se căsătorise în urmă cu doi ani cu o femeie încântătoare pe care o adora; fiica lui Danlel-Beg, pe al cărui nepot îl vom întâlni la Nuka. Originea aleasă se vădea în maniere, în ținută și până și în vocea Karnutei; era lesghină și purta tot timpul un costum bogat și elegant, eleganță și bogăție care îi atrăgeau însă din partea lui Șamii reproșuri. De câte ori venea să-l vadă, pe jumătate râzând, pe jumătate bombănind, el îi arunca în foc câteva dintre gătelile cele mai frumoase,

Când Hagi-Mahomed vine la Vaden, locuiește și doarme în camera tatălui său, iar Karnuta locuiește când la Zaide, când la Șuaneta; în acest timp Șamii nu-și vizitează deloc soțiile, nici Hagi-Mahomed pe a lui; este un sacrificiu de pudoare paternă și de respect filial pe care fiecare-l închină celuilalt. Hagi-Mahomed trece drept cel mai frumos și mai abil călăreț din tot Caueauzul. Poate că, în acest sens, îl egalează pe Șamil a cărui reputație, din acest punct de vedere este incontestabilă.

Într-adevăr, am mai spus-o, se zice că nimic nu-i mai frumos clecâta Șamil când pleacă într-o expediție. Aulul e înconjurat de trei incinte, fiecare formând o linie de apărare care nu-i deschisă decât printr-o poartă pe sub care niciun călăreț nu poate trece fără să plece capul.

Șamil traversează aceste trei incinte în galop, aplecându-se pe gâtul calului de fiecare dată când trece pragul uneia dintre porți; de îndată însă ce aceasta i *s-a închis în urmă se ridică pentru a se apleca din nou la fiecare poartă. Astfel într-o clipă este în afara Vedenului. Când Hagi-Mahomed îi face o vizită tatălui său, se convoacă în onoarea lui toți călăreții din Veden. Întâlnirea se face de obicei în câmpia cea

mai apropiată de aul. Acolo, tot ceea ce fantezia orientală a inventat în materie de exerciții elegante, dificile și imposibile, e executat de călăreții cerkezi ceceni și lesghini cu o pricepere și o agilitate, care ar stârni admirația și invidia celor mai abili acrobați de circ de la noi.

Aceste sărbători durează două sau trei zile; o pușcă frumoasă, un cal vestit sau o șa împodobită constituie, de obicei, premiul celui ce a făcut exercițiile cele mai grele. Toate premiile le-ar lua Hagi-Mohamed, dacă el însuși nu le-ar ceda, generos, tovarășilor săi, fiind conștient de superioritatea sa asupra lor.

În pofida lipsei de bani și a rarității munițiilor, praful de pușcă și gloanțele nu sunt niciodată cruțate la acest fel de sărbători.

E adevărat însă că Șamil a construit de câțva timp o fabrică de pulbere în munți.

Cind una dintre tinerele fete din suita neve & teâor & n se Mărită, e sărbătoare nu numai în harem, ei în întreg autul. Toate femeile casei primesc cu acest prilej cercei, șiraguri de mătănii, brățări de mărgean sau de chihlimbar și iftn veșmânt întreg.

În ceea ce privește ceremonia căsătoriei, iată ce *ne* povestește prizonierul nostru care a asistat la una sau două dintre acestea.

Mireasa e îmbrăcată cu pantaloni, cămașă și voal, toate noi; e încălțată cu botine de marochin roșu, iar pe deasupra lor i se trag niște sandale cu tocuri înalte.

Se dă apoi o masă.

Numai că, în loc să ia parte la aceasta, mireasa e așezată în dosul unui covor gros și trebuie să postească, ca și soțul ei, trei zile.

Masa se servește jos, pe covor, și se compune din șăslâc–singurul fel de carne care se servește – din pilaf cu stafide, miere, paste, apă îndulcită și apă proaspătă. Pâinea e din grâu și adesea e frământată eu lapte.

Am mai spus ce este șăslâcul și cum se prepară acest fel, cel mai gustos pe care l-am întâlnit în toată călătoria și singurul care ar merita să fie adăugat felurilor de mâncare deja cunoscute în Franța. Pentru vânători în special șăslâcul va fi de mare preț.

Să revenim însă la nunta tătarască,

Toată lumea mănâncă cu degetele ale căror unghii sunt vopsite, obicei întâlnit atât în Orientul de nord cât și în cel de sud.

Câteva femei, totuși, mănâncă foarte abil orezul cu niște bețișoare, precum chinezii. Masa începe cam la șase seara. La. or a zece

femeile se ridică. Prietenele miresei se duc să primească darurile soțului. Un ulcior pentru z mersul la apă, o ceașcă de aramă pentru scos apa, un fel de covor din lână de miel care servește în același timp și de saltea, un cazan pentru spălatul rufelor, o lădiță făcută la munte, pictată în roșu, eu flori stângaci desenate; dacă este lucrată la Mabariev, e de tinichea, vopsită galben sau alb și încinsă cu cercuri de fier alb, care, în caz că sunt noi sau bine întreținute, par a fi de argint.

Pe lângă aceste obiecte se mai adaugă un al doilea voal, o oglindă, două sau trei cești de faianță, un fular, mătase de cusut și brodat.

Mireasa se suie pe cal, femeile poartă felinare care îi luminează calea și e condusă în noua sa familie și casă unde bărbatul o așteaptă și o primește în prag.

Mireasa însă are grijă să nu-și părăsească părinții fără a-și fi primit zestrea care-i aparține întru totul. Această dotă, pentru o fată tânără, e de douăzeci și cinci de ruble, pentru o văduvă la prima căsătorie de douăsprezece, iar la a doua, ele șase. Nimic nu e însă fix, pentru că prețurile variază în funcție de... bogăția și de reputația frumuseții; târguiala are loc mai ales când e vorba de o văduvă.

Șamil adoră copiii și, tot timpul cit a durat captivitatea prințeselor Ciavciavadze și Orbeliani, cerea să-i fie aduși în fiecare dimineață prințisorii și prințesele. Petrecea atunci o oră jucându-se cu ei și nu-i lăsa să plece fără să le facă un dar. Copiii se obișnuiseră și ei cu Șamil și plângeau când se despărțeau de el.

Mai rămăsese Gemal-Eddin de care ofițerul nostru nu ne-a putut spune nimic. Cum fiul imamului era pe atunci prizonier la ruși, el nu l-a văzut niciodată. Mm însă, fiți liniștiți, o să-l întâlnim când vom povesti răpirea și captivitatea prințeselor georgiene.

XXVIII

DRUMUL DE LA ȘUMAKA LA NUKA

Fix, la amiază, cum se stabili se-n ajun, ne-am luat rămas bun de la bravul nostru comandant și de la întreaga-l familie. Ne dăduse o escortă de doisprezece oameni comandată de cel mai brav dintre esauli, Nurmat-Mat.

Acesta trebuia să ne însoțească până la Nuka. Les-ghinii erau în campanie. Ni se povestea de vite furate și de oameni din câmpie răpiți în munți, iar Murmat răspundea de noi cu viața lui.

Ieșirea noastră din Șumaka, datorită celor doi vină-tori care ne

precedau, cu șoimii pe braț, avea un aer medieval ce ar fi *încântal pe toți cei care mai rămăseseră în Franța cu gusturile școlii istorice din 1830.

De la Șumaka la Axos - Noua Șumaka - e un fel de șosea, deci drumul nu-i chiar prost de tot; pe marginile lui. au început să reapară acele *ă & rjâderevo*, adică mă- răcinișurile la care nu rezistă decât țesăturile lesg-hine. De **la** Baku nu mai văzusem niciun copac. Pe drumul Șumakăi am început să vedem nu numai arbori, ci și frunze.

Vremea era călduță, cerul senin și orizontul de un albastru încântător. Într-6 oră și jumătate am făcut astfel cele douăzeci de verste care ne despărțeau de locul vină- torii. L-am recunoscut din depărtare. Doi tătari ne așteptau cu doi cai pregătiți, cu trei dini în lesă, ca să urmărim vânătoarea eu șoimi.

Am coborî t, dar cum în tot timpul drumului am văzut mișunind iepurii, m-am aruncat numaidecât, fără cal. în derjâderevo ca să și încep vânătoarea, lăsându-i pe tătar să vină în urmă cu calul. Moynet a făcut și el la fel. Nu făcusem o sută de pași și împușeasem fiecare câte un iepure. Unde mai pui că am stârnit. și un stol de fazani și că-i pândiserăm, să-i văd unde se așază. M-am urcat pe cal și i-arn chemat pe șoimari. Aceștia au venit numai- decât cu câinii. Le-am arătat locul unde se lăsaseră fazanii, am dezlegat dinii și ne-am îndreptat și noi într-acolo.. Sosiți la punctul indicat ne-am pomenit tocmai în mijlocul stolului de fazani care și-au luat zborul în jurul nostru. Gei doi vânători și-au slobozit atunci șoimii. Eu îl urmăam pe unul din ei și Moynet pe cel de al doilea. După două sute de pași, fazanul pe care-l urmăream era în ghearele șoimului. Am sosit la timp ca să-l apuc încă viu. Era un cocoș superb care n-avea decât o zgârietură la cap. Vânătorul a scos atunci dintr-un sac de piele o bucățică de carne sângerândă și-a dat-o șoimului drept recompensă. Animalul era, evident, înșelat de om, dar nu părea cătuși de puțin nemulțumit, fiind gata să reînceapă vânătoarea în aceleași condiții.

Ne-am întors spre escorta noastră. Moynet fusese tot atât de norocos ca și mine, avea un cocoș viu, dar mai rănit decât al meu. I ***s**-a sucit imediat gâtul și a fost pus împreună cu cei doi iepuri morți în cutia căruței. Pe urmă, găsind un loc mai ridicat care domina peisajul, ne-am proțăpit acolo ca două statui ecvestre, trimițându-i pe cei doi șoimari în căutare.

Au pornit cu șoimii pe pumn și haita de dini scotocind tufișurile.

Un fazan izolat a țâșnit spre cer; un șoimar și-a slobozit pasărea dar vânatul i-a scăpat. *S-a ridicat apoi un alt fazan și după el a fost lansat al doilea șoim. Fazanul yenea drept spre noi, cinci deodată, șoimul care nu mai avea decât vreo ci te va băta de aripi pină să-l prindă, a căzut în mijlocul tufișului ca secerat de un glonț.

Am ridicat privirea ca să-mi dau seama de pricina acestei slăbiciuni neașteptate și am văzut un vultur uriaș care zbura la vreo sută de metri deasupra mea. Șoimul îi zărise și el pesemne și. simțindu-se, fără îndoială, ca un braconier față de un senior atât de puternic, se ascunsese în tufiș. Vulturul însă își continua drumul fără să-i pese de el.

Am alergat spre locul unde se abătuse șoimul și nu l-am găsit ușor pentru că se ascunsese într-o tufă unde tremura din tot trupul. L-am prins și l-am scos cu sila din ascunzătoarea lui; avea însă ghearele atât de crispate. Încât nu se mai putea ține cocoțat nici pe pumnul nici pe umărul meu. Așa că am fost silit să-l culc pe braț. Privea cu spaimă în jur. dar vulturul era departe și cerul era gol Atunci a sosit și șoimarul care mi-a luat pasărea din mâini și a liniștit-o. Din păcate însă. numai după o jumătate de oră l-a putut face să-și reia zborul abătându-se peste un fazan pe care însă l-a scăpat.

Cu tot acest incident neașteptat, care. din pricina observației morale pe care ne-o prilej uise, îmi păruse mai degrabă plăcut decât supărător, după două ore am prins totuși încă trei fazani.

Ziua trecea și noi mai aveam vreo treizeci de verste până să ajungem la Tormenșaiia unde urma să-noptăm; mai mult chiar, mai aveam de urcat și un munte enorm, apoi de coborât, ceea ce trebuia neapărat făcut pe lumină, așa că am încetat vânătoarea. Le-am dat șoimarilor? d te va ruble și ne-am luat rămas bun de la ei, luând însă cu noi rodul muncii acelei zile, care avea să ne asigure hrana pentru tot restul drumului.

Escorta ni *s-a reînnoit dar Nurmat-Mat a rămas tot cu noi. A preluat comanda celor doisprezece cazaci, a trimis doi înainte, a lăsat doi în urmă și cu ceilalți opt a galopat în jurul tarantasului nostru. Era precauția care se lua în general, când drumul nu era sigur.

Ne-am inspectat și noi arsenalul împușinat cu o carabină cu glonț explozibil, dăruită lui Bagration, și cu revolverul dăruit prințului Kazar-Utmiev. Ne-am schimbat încărcătura de alică cu una de gloanțe și am pornit.

La poalele muntelui tarantasul a fost silii să o ia la pas. Ne-am1 schimbat atunci iar muniția cu alice și, însoțiți de doi cazaci, am pornit pe. marginea drumului.. Rezultatul excursiei a fost un fazan și un fel de potâr- nic he. Dar un foc tras dintr-un loc inaccesibil și un glonț care *s-a strecurat printre noi au fost o invitație să ne întoarcem la tarantas și să fim pregătiți pentru orice, Totuși nu *s-a întâmplat nimic și, cam după o eră am ajuns în vârful muntelui. Versantul, dincolo, era abrupt și, așa cum se întâmplă în anumite locuri de pe muntele Cenis, drumul, ca un șarpe imens, a început să se încolăcească de-a lungul coastei, abrupte pe lingă care ani coborî!. Drumul era îngrozitor – deși destul de larg. ca să poată trece două căruțe – alături – însă. orizontul – era magnific. Coboram între două lanțuri ale Caucazului Unul, în dreapta, cu poale împădurite, cu mijlocul golaș și arid și cu vârful înzăpezit, iar cel din stîngă, mai scund, azuriu la poale și aurit în vîrf. Între ele o imensă vale, sau mai degrabă o eâmpie. Era splendid.

Numai că, privind drept în josul nostru, și măsurând distanța care ne separa de eâmpie, nu puteam să nu. simt la fiecare cotitură a drumului treeându-rnă un fior.

Cât despre vizitiu, parcă intrase dracul în el; de cum începuse coborâșul stimulat și de împușcătura pe care o auzise, procedase după lăudabilul obicei al celor din tagma lui, și minase caii într-un galop atât de înverșunat, incit cazacii din ariergardă rămăsese ră cu mult în urmă- pe cei ce ne însoțeau îi întrecusem iar avangarda o ajunsesem și o și depășisem. Zadarnic îi strigam, prin Kalino, să potolească telegarii; nici nu ne răspundea, ba mai mult, îi biciuia și mai tare menținându-le goana și chiar sporind-o. Cu toate acestea conducea ca un Nero, ținând mijlocul drumului cu o precizie matematică. De altfel, în caz de accident ar fi trebuit să moară el de zece cri înaintea noastră.

Această coborâre turbată, pe care ar fi trebuit *s-o facem în două ore, a fost făcută numai în cincizeci de minute; ne apropiam de câmpie cu o iuțeală care n-avea seamăn decât în bucuria pe care o simțeam. în sfârșit, ne-am pomenit și în fundul văii, având dinaintea noastră, în. locul curbilor pe care le străbătusem, o linie lungă, dreaptă care ajungea până la primele case din Axas.

Deodată însă, când credeam că am scăpat de bucluc, vizitiul a început să-i strige lui Kalino care sta alături de el: Ia frâul și condu că cu amețesc, amețesc î

Noi însă nu înțelegeam nimic din ce-i spunea, vâzând doar o

pantomimă dintre cele mai îngrijorătoare. Caii, în loc să facă un unghi obtuz, ca *s-o ia pe linia dreaptă ce li se-ntindea în față, își continuau goana în diagonală uirmând să ajungă drept într-un șanț în care se cobora pe o pantă abruptă ca un acoperiș. Kalino a luat frâul din mâinile vizitiului, dar prea târziu. își pierduse și el capul. Ceea ce-a urmat *s-a petrecut fulgerător. Vizitiul a dispărut primul; a alunecat sau mai degrabă *s-a prăbușit între. cai. Kalino. dimpotrivă, a fost. proiectat în aer.

Tarantasul întâlnește o stâncă. Stânca l-a azvârlit pe Moynet din căruță, dar ușor. cochet, chiar pe un strat de iarba udată de un firicel de apă. Cât despre mine, eu am avut șansa să mă agăț în cădere cu amândouă mâinile de o creangă care m-a scos din tarantas cum scoți cuțitul dintr-o teacă, lăsându-mă apoi să cad pe pământ în picioare. Cam asta a fost totul, iar Moynet se și ridicase Nu tot așa stăteau lucrurile cu ceilalți. Vizitiul a rămas sub picioarele cailor cu capul și mâinile pline de sânge, iar Kalino avusese norocul să cadă pe o arătură, nepățind mai nimic. Doar că era preocupat de un singur lucru: purător al ceasului meu, o bijuterie destul de prețioasă, confecționată de Rudolphi, el trebuia să știe, oricând ar fi fost întrebat, ce oră e. Numai că, din cochetărie, în ioc să-l prindă la nasturele jilecii, îi prinsese lanțul de redingotă. Or, în saltul spectaculos pe care-l făcuse, o creangă puternică și elastică îi prinsese lanțul, trăsese ceasul din buzunar și-l azvârlise naiba știe unde. Agățat de nasture mai rămăsese numai lanțul rupt, așa că despre ceas nici nu mai putea fi vorba Kalino era foarte stânjenit.

— Hai să-l ajutăm pe vizitiu mai întâi, i-am spus că de ceas o să vedem mai târziu.

Kalino însă nu înțelegea cum un vizitiu putea avea întâietate față de un ceas; pentru el, dimpotrivă ceasul era pe primul loc și apoi venea vizitiul. Eu am insistat totuși, iar Moynet era deja ia hățurile cailor pe care încerca să-i deshamc. Dar, în Caucaz, caii sint înhămați într-un fel cu totul aparte. Ceea ce la noi e curca, acolo e frânghie, iar locul verigii îl ține nodul, așa că am scos pumnalul și am tăiat eu șleaurile.

Atunci au sosit și cazacii care văzuseră de departe tot ce făcusem și pățisem. Totuși, nedându-și bine seama ee se întâmplase și ce meșteream, alergau într-ajutor. În orice caz au fost bine veniți și de mare ispravă, pentru că aveam într-adevăr nevoie de ei. Până la urmă,

neputând scoate omul de sub cai, am reușit să tragem caii de deasupra omului. Era rănit la cap și la o mină.

Apa de la izvor și batiștele noastre ne-au fost suficiente să-l oblojim, rănilor nefiind de altfel prea grave. Și în timp ce eu îl pansam pe vizitiu, Kalino căuta ceasul.

După ce am terminat, mi-a venit să-l întreb ce-l apucase și l-am iscodit să văd ee-l făcuse să dea drumul cailor în galop și să nu mai răspundă strigătelor noastre.

Mi-a răspuns că de-atunci simțise ceva la cap, dar că instinctiv ținuse caii pe mijlocul drumului sau, mai bine zis, ei se menținuseră pe calea cea bună; Cel de Sus a vrut ca până la poalele muntelui să nu se întâmple nimic, dar odată ajunși acolo, forțele l-au părăsit pe vizitiu și el i-a strigat lui Kalino să ia hățurile, că amețește.

Deci un răspuns clar, nouă nemairămânându-ne decât să-i mulțumim Celui de Sus pentru minunea prin care ne salvase. Dar numai pentru una, căci, în marea disperare a lui Kalino, ceasul nu a mai putut fi găsit.

Celor doisprezece cazaci strânși în jurul tarantasului nostru, nu le-a trebuit mult să-l pună din nou în rânduială: suportase nemaipomenit șocul, ba părea gata să mai facă încă un salt de la o și mai mare înălțime. Am reînălțat caii care l-au tras în drum, iar noi ne-am suit din nou, vizitiul și Kalino au urcat iarăși pe capră dar schimbându-și locurile între ei, astfel încât să poată mina Kalino. Am lăsat ceasul unde-l azvârlise creanga și ne-am așternut la drum. După un sfert de oră eram la Axos, noua Șumaka.

Axosul, care avusese odinioară treizeci și cinci sau patruzeci de tîni de suflători, mai avea azi doar trei-patru mii, așa că nu mai făcea să ne oprim acolo. Am schimbat doar caii și ne-am văzut de drum. La opt seara soseam în stația Tormenșaiia, unde ceea ce am văzut mai deosebit în camera ofițerului de poștă era o tapiserie întinsă pe perete, la capul patului său și reprezentând-o pe Rehecca răpită de templierul Bois-Guibert, după tabloul pictat de Coignet. La șapte dimineața o pornisem. Pe măsură ce înaintam reapărea vegetația și un soare blând ne mângâia cu razele lui; străbateam un drum dintre cele mai pitorești, într-o frumoasă zi de vară și asta pe la mijlocul lui noiembrie. La ora unsprezece eram la o nouă stație de poștă. Dar ce aveam să mai facem? Să ne culcăm acolo și să trecem a două zi prin Nuka fără să ne mai oprim? Sau să mergem să-noptăm la Nuka și să ne oprim o zi la

prințul Tarkanov?

Până la urmă mi-am convins tovarășii de drum să ne culcam la Nuka, chiar dacă aveam să pornim a doua zi fără săl mai vedem pe prințul Tarkanov sau, numai după ce l-am văzut. Le-am poruncit vizitiilor să-și continue drumul, cu toate că era tlrziu, și să ne conducă la casa coroanei din Nuka.

Așa că tar an tasul a pornit din nou în galop și. într-un sfert de oră. după ce traversasem râuri, trecusem pâraie, văzând cum în dreapta și în stingă noastră fug copacii, casele, morile, fabricile, ne-am angajat printre două garduri oprindu-ne în fața unei clădiri cu ferestre sumbre și fără lumină, cu poarta încuiată. Semn că n-aveam să ne bucurăm de o prea mare ospitalitate.

XXIX

CASA COROANEI

Vizitiul nostru a intrat într-o casă mai mare ce se afla în fața celei care se anunța a fi locuința noastră, pentru a spune că oaspeții sosiseră și că cereau cheia.

Eu interzisesem să mi se spună numele. ternându-mă să nu-l alertez pe prinț și să-l scol la o oră atât de nepotrivită, lucru care totuși *s-a intim plat.

Vizitiul a venit cu un nuker al prințului, care nu dormea, având mai degrabă aerul de a veghea ca o santinelă, cu tot echipamentul pregătit: șaska și pumnalul în stingă și pistolul în dreapta. Ne-a întrebat văzxndu-ne armele, dacă erau încărcate și cu ce, la care noi am răspuns că două erau cu plumbi mari și trei cu gloanțe.

Acest răspuns – fără să-mi dau seama de satisfacția pe care o produce – i-a făcut mare plăcere.

— Foarte „bine, foarte bine! a spus el do vreo două, trei ori.

M-am înclinat și eu aprobator, neavând. niciun motiv să-l contrarez pe acest viteaz, care, în momentul în care stomacul îmi aducea aminte că există, m-a întrebat, dacă am nevoie de ceva.

Trei voci, în loc de una, au răspuns afirmativ. v

Atunci nukerul a ieșit să caute ceva pentru cină. În acest timp am vizitat noul domiciliu. Se compunea din cinci, șase camere în care însă nu se găsea nicio mobilă în afară de trei scindări sprijinite pe două capre, în schimb erau o mulțime de nișe, în pereți. Era pentru prima oară că întâlneam acest ornament arhitectural a cărui existență mi-o semnalase Dand re povestindu-mi de acel doctor care după ce

se-ntorcea de la spital făcea câte o vizită fiecărei nișe, bând în fiecare din ele câte un punch. Din nefericire însă niciuna dintre nișele din casa noastră nu era astfel dotată.

În lipsă de scaune ne-am așezat toți trei pe unul din „paturi „și am așteptat, promițându-ne că a doua zi, dis-de-dimineată, vom pune să ni se înhame caii, nefăcân- du-i prințului decât o vizită de-o clipă.

Servitorul, sau mai degrabă nukerul – e o mare deosebire între aceste două noțiuni – *s-a întors aducând niște pește afumat, carne, vin și votcă.

Mâncam dârdâind de frig în timp ce sobele ni se înfundau cu buturugi care nu ardeau pentru că fuseseră tăiate în ziua aceea; cum însă, în toate împrejurările în care omul insistă, obstacolul cedează, a cedat și acesta.

În acest timp samovarul clocotea participând și el cu aburul lui la încălzirea apartamentului.

Până la urmă aceste încăperi goale și neînsuflețite prind totuși viață și se populează. Bunăstarea care, după foame, oboseală* și frig, vine să se instaleze întotdeauna după ce ai mâncat, te-ai odihnit și te-ai încălzit, alungă necazul de la început. Ceaiul, această licoare fierbinte care se bea cu toptanul în Rusia și care pare făcut anume ea să încălzească membrele înțepenite de frig ale popoarelor nordice, nefiind venit din Orient decât în acest scop, contribuia substanțial la ameliorarea stării noastre fizice și morale, făcându-ne să scoatem acele ah-uri și eh-uri, precum și întreaga suită de exclamații care nu dovedesc altceva decât că omul începe să-și vină în fire exclamând, până la urmă satisfăcut: Așa da. mai merge

Totul, deci, mergea strună când am intrat în camerele noastre găsim pe fiecare pat câte un covor de pâsla luminări în nișele zidurilor și o căldură blândă și mingâie- toare, pe care sobele o răspândeau în toate încăperile.

Și abia atunci ne-am amintit că pe drum văzusem, pe cât putusem distinge prin întuneric, case pierdu te-n grădini imense, străzi mărginite de arbori superbi, ape curgătoare cu cascade naturale susurând vesele.

— Nuka asta, îndrăznii eu să zic într-o vreme, pare în cele din urmă un ținut nemaipomenit.

— Da, vara, răspunse Moynet.

Eram obișnuit cu răspunsul. Aceasta era obiecția firii sale

friguroase – vreau să aplic pentru a fi *înțeles mai bine, acest epitet fizic la o trăsătură de caracter, – de câte ori aduceam elogii localităților prin care treceam.

În timp ce noi ne bucuram de toată risipa ospitalității cu care fusese onorată o vizită atât de neașteptată și de nocturnă, nukerul a intrat în cameră și ne-a întrebat dacă avem tot ce ne trebuie.

— Totul, am răspuns eu, ne simțim aici ca în palatul lui Mahmud-Beg.

— Nu ne mai lipsește decât o baiaderă! a adăugat râzând și Moynet.

Nukerul a cerut atunci să i se traducă ce spusese francezul și Kalino i-o tradus.

— *Seiceas*, a răspuns nukerul ieșind. N-am dat însă nicio atenție acestui cuvânt bisilabic care, în rusă, și prin extindere și-n Caucaz, devenise ecoul oricărei cereri. Nukerul a ieșit și noi ne-am așezat fiecare la locul său. Moynet și Kalino au luat camera cea mai mare, iar eu m-am instalat în cea mai mică.

Lima tocmai răsărea și-i vedeam razele bătându-xni în fereastră, parcă speriate de lumina din interior. În jurul casei era un balcon imens și am ieșit să iau un aconto din peisajul de a doua zi,

Spre marea mea surprindere am văzut o santinelă pâimbându-se pe sub ferestre. Nu putea fi pentru bagaje, pentru că fuseseră aduse înăuntru, Nu putea fi nici pentru gradul meu – amintiți-vă că pe foaia mea de liberă trecere aveam rangul de general – deoarece la Nuka nu mi-l văzuse nimeni. Să mă fi făcut prizonier și să fi fost arestat fără să-mi dau seama? Era lucrul cel mai puțin păobabil.

Or, cum aceasta îmi era singura neliniște, puțin probabilă și ea, am intrat în cameră, m-am culcat, am stins luminarea și am adormit ca unul care n-aveam să-mi reproșez decât niște articole despre țarul Pavel și pe care, de fapt, nu mi le reproșam,

Adormisem de vreo zece-cincisprezece minute, poate, când am auzit cum mi se deschide ușa, zgomot care, oricât de ușor ar fi. mă trezește numaâdeeât.

Am întors capul și l-am văzut pe nukerul nostru conducând o femeie înfășurată într-un voal mare tătar și cu niște ochi care, prin deschizătura voalului străluceau la lumina luminării, ca două diamante negre.

— Baiadera, mi-a spus eL

Mărturisesc că nu pricepeam nimic din cele spuse,

— Baiadera, îmi repetă el, baiadera!

Mi-am amintit atunci răspunsul lui Moynet la spusa mea că: „Suntem aici ca-n palatul lui Mahmud-Beg! Nu ne mai lipsește decât o baiaderă”; frază la care nukerul spusese și el: *seiceas*.

Bravul nostru nuker luase cererea-n serios și ne aducea cu-toată iuțeala pe care o promitea *seiceas*[™]ul lui, singurul lucru care ne lipsea pentru a ne crede în palatul lui Mahmud-Beg sau în paradisul lui Mahomed* Dar nu eram eu cel care ceruse baiadera și deci nu aveam niciun drept asupra ei, l-am mulțumit totuși nukerului și am strigat eu toată puterea:

— Cine vrea o baiaderă?

— Eu, a răspuns glasul lui Kalâno,

— Atunci deschide ușa și-ntmdeți brațele.

Ușa din fața mea *s-a deschis și a mea *s-a închis.

Dar brațele lui Kalino se deschiseseră oare cum se deschisese și ușa? Probabil. Eu însă m-am întors cu fața la perete și am adormit din nou.

Spre ora unu am fost din nou trezit de un dntec de cocoș.

Nimic neobișnuit într-asta, decât că acest cântec mi-a răsunat în urechi atât de aproape îneât îmi venea să cred că pasărea era cocoțată în nișa de care se sprijinea căpă- tâiul patului meu.

Am crezut că nukerul care avusese ideea să-mi aducă baiadera în cameră nu se gândise să dea afară cocoșul care, ținând seama de singurătatea dinăuntru, *s-o fi aciuat în încăpere, devenind principalul ei locatar; am privit așadar împrejur cu intenția de a-l descoperi pe acest vecin incomod. Dar după câte puteam să-mi dau seama, la lumina lunii, camera era absolut goală. Dacă în odaie ar fi fost dulapuri în loc de nișe, aș fi crezut că unul din cei doi prieteni ai mei mi-ar fi jucat festa închizân- du-mi un cocoș în vreunul din ele; numai că de data aceasta, presupunerea mea se vedea mai improbabilă decât cea a arestării mele, era imposibilă.

‡ Muntele de nisip, voi. XI

Atunci însă cântatul a răsunat din nou și a fost repetat la fiecare o sută de pași pe o întindere nesfârșită până ce *s-a pierdut în depărtare.

Glasul venea de-afară, dar de foarte aproape de fereastra mea.

Să fi fost oare santinela mea, care dădea astfel dovadă de

rigiditatea cu care-și făcea datoria de paznic, și acest strigăt, care se pierduse în depărtări, să fi fost oare răspunsul tovarășilor săi care, ca oameni ai naturii ce erau, să fi considerat cocoșul ca pe un simbol al vigilenței, semnalându-și prezența prin cântatul lui?

Fiecare din presupunerile mele ieșea însă tot mai mult din cercul posibilului. Pluteam în plin fantastic.

Există anumite momente, anumite stări spirituale, când nimic nu ne apare așa cum este, iar eu mă aflu într-o asemenea stare, și, atunci m-am hotărât să aprofundez chestiunea. Am sărit- din pat gata îmbrăcat – fel de a dormi care, cel puțin, are avantajul de a nu-ți răpi spontaneitatea mișcărilor – și am ieșit pe balcon.

Straja mea era rezemată de un copac, înfășurată în burcă și cu căciula trasă pe ochi, nepărând cătuși de puțin dispus să imite cântatul cocoșului. De altfel, cântatul parcă răsunase deasupra căpătâiului meu. Am ridicat atunci privirea spre un copac, crescut lângă casă, și întreg misterul *s-a risipit. Cântărețul meu, care avea o splendidă voce de bas, dormea, sau mai degrabă veghea cocoțat în copac împreună cu tot haremul său! Cotețele de găini nu se inventaseră încă la Nuka și fiecare cocoș își alegea un copac din pădurea care umbrea casele, eocoțându-se-n el împreună cu găinile și necoborând de acolo decât dimineța.

Poate că citiseră și fabula lui La Fontaine *Vulpea și strugurii* și se hotărâseră să facă pe strugurii verzi, ca să fie la adăpost.

Locuitorii din Nuka sunt însă atât de obișnuiți cu acest cântat, care pe mine mă trezise, că nici nu-l mai aud, cum de altfel nici locuitorii cartierului St. Denis sau ai străzii St. Martin nu mai aud zgomotul trăsurilor.

M-am întors înăuntru hotărât să fac ca ei.

N-aș putea să spun însă- că, după aceea, datorită hotărârii luate, n-am mai auzit cocoșul, ci doar că l-am auzit, fără să mă mai trezească.

Dimineța, când am deschis ochii, într-o clipă* am fost în picioare. În ceea ce privește apa, aceasta se găsește: în cascade. De la plecarea din Moscova, am constatat că acesta este lichidul căruia dormitoarele îi sunt antipatice.

Absența apei și lupta pe care a trebuit *s-o dau în fiecare zi ca să mi-o procur a fost fără îndoială, de la Moscova la Poți, cu excepția câtorva case, cel mai istovitor lucru și motivul unei continue disperări. Voi mai reveni de altfel asupra acestei chestiuni, neîneetând să-i

previn pe cititorii mei dacă vreodată ar dori să facă un voiaj asemănător, în legătură cu anumite nevoi ale civilizației noastre, absolut necunoscute în Rusia, cu excepția marilor orașe, și chiar uneori și acolo.

În Spania, aveam un dicționar spaniol Am căutat în el și am găsit cuvântul frigare, ceea ce era acolo de ne- găsit în bucătării. E drept că acolo căutam obiectul și nu cuvântul. V

Cum însă dicționar rus nu aveam. îi invit pe cei ce – nu fericirea să aibă unul. să caute în el cuvântul lighean. Și chiar dacă-l găsesc, aceasta să nu-i împiedice ca în cazul unei călătorii prin Rusia, să și-l procure, printre obiectele neapărat necesare.

Am găsit și eu unul lotuși, la prințul Turneu; ligheanul și cana din argint fuseseră scoase amândună din cutia în care erau ținute și puse cu mare grijă pe masa mea. Atâta doar că-n cană nu era apă iar seara, dnd, înainte de culcare, o ceteam, gazdele se făceau că ne mă înțeleg. A doua zi dimineața, când am insistat totuși, un kalmuk a luat cana și *s-a hqtărât să mi-o aducă plină cu apă din Volga. După cum vreo zece minute o aveam pe masă și am economisit-o pe cit mi-a stat în putință ca să nu-i cer acelui om de treabă să mai facă vreo două trei drumuri de câte patru, cinci sute de pași, fiecare.

Și nu uitați, că-n Rusia, cu excepția Petersburgiui și a Moscovei, nu există ape decât în nuri, iar în acestea, ea de pildă în Kuma, numai cind se topesc zăpezile. Ceea ee bineînțeles. nu-i împiedică pe cartografi să le-nsem- neze pe hartă ca adevărate nuri.

Aproape la fel stau lucrurile și cu faimoasa Volga. în pofida celor trei mii șase sute de verste lungime și trei, patru sau cinci lățime, cit și a celor șaptezeci și două de guri de vărsare, e un fals fluviu pe care trebuie să» 3. sondezi la fiecare pas, pe care nu te poți hazarda noaptea de frica împotmolirii și care pe niciunul dintre- cele șaptezeci și două de guri nu poate purta un vas de șase sute de tone, de la Astrahan la Marea Caspică.

De altfel cu fluviile Rusiei e ca și cu civilizația: au întindere dar nu și profunzime.

S-a spus despre imperiul turc că nu era decât fațadă. Rusia-nu-i decât suprafață.

S-ar putea însă ca rușii, confundând solul cu locuitorii să spună că sini – un ingrat, vorbind astfel despre o țară care ne primise atât de bine. Le răspund însă că m-au primit locuitorii, nu țara. Așa că rușilor

le rămân îndatorat, nu Rusiei. Și insist asupra diferenței în favoarea oamenilor, care înțeleg foarte bine adevărul celor spuse aici, încât își fac educația în străinătate vorbind o limbă străină, ca și cum a lor nu ar avea noțiunile necesare unei educații întinse până la retorică și unei civilizații de confort și de curățenie.

Ce-ar fi costat guvernul, care a poruncit ca în toate stațiile de poștă să existe două paturi de lemn, o masă, două taburete, un orologiu, dacă ar mai fi poruncit ca la acestea să se adauge o cană și un lighean cu apă? Cinci sau șase ani după aceea ar fi putut introduce și ștergarul; nu trebuie să cerem prea mult deodată.

E drept însă, și trebuie să o spun de dragul adevărului, că n-ar fi trebuit decât să-i fac un semn nukerului nostru – aflat la postul lui de la șase dimineața până la unsprezece seara, ca omul să-mi aducă imediat apă în- tr-un ibric de aramă, de o încântătoare formă, având însă, din păcate, doar capacitatea a vreo patru sau cinci pahare.

Felul de a te servi de acest ibric era următorul: *întinderi* mâinile, servitorul îți turna și le frecai sub robinetul astfel improvizat. Dacă aveai apoi și batistă, te ștergeai cu ea, dacă nu, te lăsaai să te usuci în mod natural.

Și acum o să mă întrebați: dar cu sistemul ăsta cum te speli pe față?

Iată ce fac oamenii simpli: iau apa în gură, o scui pă apoi în mâini și cu ele se „spală” pe față, repetând operația până ce termină apa din gură. Cât despre șters, nici nu se gândesc; asta e treaba aerului; așa fac ei.

Dar lumea bună cum face? Lumea bună e foarte pudică și se închide, sau se ascunde pentru a-și face toaleta, așa că n-aș ști să vă spun cum procedează,

Dar străinii?

Străinii așteaptă ploaia. Și când plouă, își scot pălăria și ridică nasul.

Și acum, în ce chip aş putea aborda o altă chestiune? Pentru că am jurat să nu las nimic nespus. La naiba cu această falsă pudoare a cuvintelor, cum o numește Mon™ taigne, pudoare care l-ar putea face pe cititorul ce-mi urmărește călătoria să arunce în orice moment volumul zicând: „Ce nevoie am eu să aflu la ce latitudine sunt, când mie îmi trebuie să știu că la această latitudine n-o să găsesc nici lighean, nici...”?

Ei bine, cu tot citatul lui Montaigne, o să mă opresc totuși puțin, reținut de această *vană pudoare a cuvintelor*, care nu l-a reținut nici pe el, permițându-i să spună cum, după ce și-a făcut un șnur de aur și mătase ca să se spânzure, după ce și-a scobit un smarald în care să pună otravă, după ce și-a făcut o spadă cu tăișul încrustat cu aur ca să se înjunghie și după ce și-a pavat o curte cu marmură și porfir ca să se azvârle de sus, zdrobindu-se de dale, în cazul în care vreo revoltă îndreptată împotriva-i ar fi victorioasă, Elagabal¹¹, surprins fără niciunul din aceste mijloace de autodistrugere a fost silit să se înăbușe în water-closet-ul epocii, cu buretele cu care – Montaigne zice, nu eu – romanii se ștergeau la fund.

Ei, și odată cuvântul folosit de către Montaigne, cred că pot aborda acum și eu chestiunea.

Nu există niciunul dintre cititorii mei din Franța care să nu aibă la căpătașul patului, nu numai ca să-și poate pune luminarea sau veioza pe ea când se culcă, ci și-ntr-alt scop, o mică mobilă de formă nedeterminată, t *Heliogabal*, sau *Elagabal* (*Varius Avitus Bassianus*, salutat de soldați sub numele de Marcus Aurelis Antonius), împărat roman; 204-222 (N. *red.)

roiunda ia unii, pătrata la alții, ca o măsură de lucru, ca o bibliotecă portativă de nuc, de acaju, de palisandru, de lumii, de rădăcină de stejar, capricioasă, în fine, atlt o-a esență cit și ca formă; de altfel* cunoașteți mobila. nu-i așa, dragi cititori?

Nu mă adresez vouă, frumoase cititoare: se-nțelege că dumneavoastră n-aveți nevoie de o asemenea mobilă și că. dacă ea se găsește totuși în dormitoarele dumneavoastră, nu-i decât o mobilă de lux. Ei bine, această mobilă nu-i decât o cutie, un dulap, un scrin adeseori, după curo obiectul pe care-l închide, poate fi, dacă provine din faimoasele manufacturi de Sevres, splendid ca formă și plin de ornamente. Această mobilă conține o alta pe care o ascunde, dar datorită căreia puteți avea un somn liniștit știind doar că-i acolo și că nu trebuie decât să întinzi mina ca *s-o iei.

Din păcate, această mobilă lipsește cu desăvârșire în Rusia, ații cea exterioară cât și cea interioară, și, cum closetul cu apă lipsește și el de cinci Ecaterina a doua a avui nefericirea de a fi fost lovită de apoplexie în el. trebuie să mergi, indiferent de oră și do vremea de-afară. undeva unde să faci și un studiu astronomico-meteorologic.

Dar trebuie să spunem că asta nu este din vina negustorilor de

articole de fierărie din Moscova. Dughenele lor au grămezi de-recipiente de cupru de o formă atât de îndoielnică, încit, cumpărând un samovar cu una dintre prietenile mele care locuiește de cincisprezece ani în Rusia, am rugat-o să-l întrebe pe negustor ce erau vasele acelea și la ce puteau servi. Ea l-a întrebat rusește și a început să rida roșind un pic de răspunsul negustorului. Apoi, pentru că ea își păstra răspunsul doar pentru sine, Ram spus:

— Ce-i cu tipul ăsta de eafetieră?

— Nu pot să vă spun, mi-a răspuns ea; dar aş putea să vă sfătuiesc să vă cumpărați una.

— Și nu-mi puteți spune cum îi zice?

— Pot să scriu, cu condiția ca d-voastră să nu citiți decât în lipsa mea, condiție însă *sine qua nan*..

— Fie, scrieți!

— Bați-mi un creion și un sfert de foaie din albumul d-voastră.

I-am rupt un sfert de coală-din album și i-am dat-o împreună cu un creion.

Ea a scris ceva pe hârtie și mi-a dat-o împăturită. Am pus-o între două pagini albe din album, și pe urmă, cum am. alergat din magazin în magazin am uitat complet de hârtiuță, așa că nu am cumpărat nici obiectul cu pricina

De-abia două luni mai târziu, la Saratov. deschizând albumul la pagina unde pusesem hârtiuță împăturită, am găsit-o, am despăturit-o, fără însă să-mi dau seama ce conține, uitând complet de incidentul din magazinul cu articole din fierărie.

Pe ea scria: „sunt oale de noapte pentru voiaj; nu uita să-ți cumperi una”.

Vai! era prea târziu. La Saratov nu se mai vindeau.

Înainte de a te îmbarca pentru o călătorie pe Nil sau de a te aventura prin deșert, este momentul să-ți faci provizii la Cairo sau la Alexandria.

Zadarnic își apără rușii propria civilizație; există o mare deosebire între civilizația lor și. cea a poporului¹ care, acum o sută de ani, nevoind să piardă un euvânt din predicile lui Bourdaloue 2, foarte căutate și foarte lungi in-

Este vorba despre poporul francez: (N. *red.). s *Louis Bourdaloue* (1638-1704), predicator francez, orator foarte apreciat.

venta, pentru a merge la biserică, obiecte de o formă diferită,

este adevărat, dar pentru o trebuință asemănătoare celei pentru care le-au inventat și ei ca să meargă liniștiți de la Moscova la Astrahan.

Citez această anecdotă pentru etimoigiștii care cinci sute de ani, o mie sau două mii de ani încă vor căuta etimologia cuvintelor *bourdaloue* și *rambuteau* aplicate unul unui vas, și celălalt unei vespasiene. Primul le va fi ghidul care-i va conduce la celălalt.

Dar prea ne-a-ra îndepărtați, do Nuka: să nc reîntoarcem la ea, pentru că ar – fi păcat – să o părăsim fără să vă spun despre ea ceea ce voiam la *începui*.

4 Claude-PUâiâbe. ri BardhelfA, muie de Rambuteau, om politic și administrator francez, a – construit-la Paris străzi largi, -canale de scurgere, a înlocuit iluminatcu ulei pm ilurmnatiil – cu; ga «.

im

XXX

PRINȚUL TARKANOV

Nukerul aștepta să ne spună că prințul Tarkanov regreta că nu fusese trezit în ajun, lăsându-ne să petrecem noaptea la casa coroanei. Voia ca din clipa aceea bagajele să ne fie-duse la el, iar casa lui să fie casa noastră. Și ne aștepta la ceai.

Am spus deja că locuința prințului era în fața casei coroanei, așa că mutarea nu era nici lungă nici anevoioasă. Am început așadar cu mutarea propriilor noastre persoane lăsând transportul bagajelor în grija nukerului și a servitorilor. Intrarea în casa prințului era dintre cele mai pitorești: poarta cea mare, așezată pieziș pentru a permite o mai bună apărare, și cea mică, tăiată în cea mare și făcută în așa fel îneât doar un singur om să poată trece prin deschiderea ei, vădeau precauții luate pentru cazul unui eventual atac.

Poarta dădea într-o curte imensă, plantată cu platani uriași: în picioarele fiecăruia, tropotind, se aflau doi sau trei cai gata înșeuaiți pentru a porni la luptă. Vreo douăzeci de esauli umblau printre cai cu burcile pe umăr, cu căciulile pe o ureche, cu săbiile și pumnalele în stingă și cu pistoalele în dreapta. Șeful acestor esauli. un om de vreo patruzeci de ani, scund dar bine făcut, vorbea cu. un copil de vreo doisprezece ani, îmbrăcat cu eercheză și înarmat și el cu un pumnal.

Copilul avea un chip îneântător; recunoșteai în el tipul georgianului pur, cu părul negru crescut chiar de la coada sprâncenelor, ca cel al lui Antinous, sprâncenele și genele negre, ochii catifelati, un nas drept, buze roșii, senzuale, și dinți splendizi.

Zărimdu-mă a venit direct la mine.

Nu-i așa, mi-a spus el într-o excelentă franceză, că dumneavoastră sunteți domnul Dumas?

— Da, i-am răspuns eu.. Și dumneavoastră, nu-i așa că sunteți prințul Ivan Tarkanov?

Îl recunoscusem după portretul pe care mi-l făcuse Bagration.

S-a întors apoi spre șeful esaulilor și i-a șoptit ceva alert în georgiană.

— Ați putea să-mi spuneți, prințe, ce i-ați șoptit acestui ofițer?

— Desigur: i-am spus că v-am recunoscut după cum mi-ați fost descris. Azi dimineață, când ni *s-a comunicat că-n casa coroanei sunt oaspeți, i-am zis tatălui meu: „Desigur, e domnul Alexandre Dumas”. Fusesem anunțați că veți sosi; numai că, deoarece erați în întârziere, ne temusem să nu fi apucat-o pe drumul spre Elisabetpol.

Apoi, întorcându-se spre casă:

— Tată, tată, i-a strigat el unui bărbat de vreo cincizeci de ani, bine legat, purtând uniformă de colonel rus; tată, e domnul Alexandre Dumas!

Ofițerul a dat din cap și. *s-a îndreptat spre scara ce dădea în curte.

— Îmi permiteți să-mi îmbrățișez tânăra gazdă care mă primește atât de cordial? l-am întrebat pe copil.

— Desigur, mi-a răspuns, sărindu-mi de gât.

— N-am citit încă nimic de dumneavoastră, pentru că sunt unjeneș, dar acum, că vă cunosc, o să citesc tot ce ați scris.

În acest timp, tatăl său a coborât în curte și *s-a apropiat de noi»

Ivan l-a întâmpinat sărind și bătând din palme în semn de mare bucurie.

— Ei bine, îți spuneam eu, tată, că-i domnul Alexandre Dumas! El e și o să stea opt zile la noi.

Copilul mi-a tradus ultimele cuvinte iar eu am surâs.

— O să plecăm în seara asta, prințe, i-am spus eu, sau cel târziu mâine dimineață.

— Ah! în seara asta dacă-i posibil, a zis Moynet.

— Mai întâi n-o să vă lăsăm să plecați în seara asta, pentru că nu vrem să fiți măcelăriți de lesghini. Iar mâine, o să vedem.

L-am salutat pe tatăl băiatului, care mi-a răspuns în rusește.”.

— Tata nu vorbește franțuzește, mi-a spus copilul, dar o să vă

servesc eu de interpret. Tata vă spune că smteți binevenit sub acoperișul nostru, iar eu îi răspund în locul dumneavoastră că acceptați ospitalitatea pe care v-o oferă. Demetrius spune că aveți puști foarte frumoase. Și mie îmi plac armele. O să mi le arătați, nu-i așa?

— Cu cea mai mare plăcere, prințe.

— Haideți să urcăm; ceaiul va așteaptă.

I-a spus în georgiană două cuvinte tatălui său care ne-a arătat drumul silindu-se să ne facă să trecem înaintea lui. Am ajuns la scară. La dreapta și la stânga scării se întindea o galerie deschisă.

— Iată camera acestor domni, a spus copilul; a dumneavoastră e sus: iar bagajele vă vor fi puse într-o a treia, ca să nu vă incomodeze. Treceți, deci, în față, pentru că tata n-o să v-o ia înainte niciodată. Am trecut așadar, am urcat scara și m-am pomenit în balcon. Copilul a fugit înaintea noastră pentru a ne deschide ușa salonului.

— Acum, a spus el salutându-ne, sunteți la dumneavoastră acasă.

Totul era spus cu o turnură a frazelor pe care încerc *s-o păstrez și cu un gaiicism de necrezut la un copil născut la o mie cinci sute de leghe de Paris, în Persia, într-un colț al Șirvanului și care nu-și părăsise niciodată pxnă atunci țara de baștină.

Ne-am așezat apoi la o masă pe care fierbea samovarul Bându-ne paharul de ceai – cred că am spus deja că în Rusia, și prin urmare și-n țările dependente de ea., ceaiul se bea din pahare; numai femeile au dreptul îa ceașcă – deci, bându-ne paharul de ceai, i-arn mulțumit prințului și i-arn adresat și ci leva întrebări de politețe. Copilul îmi traducea cuvintele, pe măsură ee Le rosteam, cu o ușurință nemaipomenită, ca și cum toată viața lui ar fi făcut pe interpretul.

Deodată mi-am adus aminte de santinela din timpul nopții.

— Apropo, i-am spus prințului Ivan, ne-ați pus santinelă azi noapte la poartă de teamă să n-o ștergem?

— Mu, a răspuns tânărul râzând – nu mai îndrăznesc să-i spun copil – era pusă acolo ca să vă păzească.

— Cum să ne păzească? Eram amenințați?

— Da și nu. Am fost preveniți că leșghmii vor să dea un atac la fabrica de mătase din Nuka și au mai adăugat...

— Cine a făcut asta?

— Spionii noștri. Avem și noi spioni la ei, cum au și ei la noi.

— Și ce-au mai adăugat? Întrebai eu.

— Că le-ar fi picat bine să mă prindă și pe mine.. Tata le-a făcut destul rău: ie-a tăiat cu mina lui vreo treizeci *de* capete. La al douăzeci și doilea țarul Nicolae i-a trimis un inel. – Papa, arată-i inelul domnului Dumas j

Ultimele vorbe au fost spuse în georgiană. Colonelul *s-a ridicat surâzând și a ieșit. Părea fericit, bătrânul leu, să asculte de această tânără voce, și de acele buze atât de fragede.

— Cum! și chiar vor bandiții să vă răpească, prințe?

— Se pare că da, a răspuns prințul.

— Și să vă taie căpșorul acesta încântător, ca represalii?

Am luat copilul de după gât îmbrățișându-l din toată inima, tremurând la gândul pe care-l rostisem.

— Oh! să-mi taie capul S Nu-s chiar atât de proști. Le-ar conveni mai mult o sumă mare de bani drept răscumpărare, pentru că ei știu că, dacă m-ar putea răpi, tata, care mă iubește atât de mult, și-ar vinde pentru mine, ca să mă răscumpere, și ultimul nasture de la uniformă. Dar să știți că nu leșghinii au obiceiul să taie capetele, ci cecenii.

— Dar atunci ce taie leșghinii? Căci e cu neputință să nu taie ceva.

— Ei taie mina dreaptă.

— Aa 1 foarte bine. Și ce fac cu mâinile pe care le taie?

— Le bat în cuie pe la porțile lor. Cel ce are mai multe mâinb se bucură de cea mai mare considerație în aurul său,

— Îl pun primar?

— Ce numiți dumneavoastră primar?

— Un fel de judecător.

— Întocmai.

Colonelul a intrat aducând inelul. Era o montură de patru diamante foarte frumoase, având la mijloc blazonul țarului.

— Cind o să tai și eu trei capete, a spus prințisorul, cu același ton cu care ar fi spus „când voi culege trei alune”, tata a promis că mi-l va da mie.

— Mai bine așteptați pină ce tăiați douăzeci și două. prințe, și scrieți-i atunci țarului Alexandru: o să vă trimită și el un inel ca cel pe care i l-a trimis țarul Nicolae tatălui dumneavoastră; și o să aveți două în familie.

— Oh! Cine știe, a răspuns copilul cu aceeași nepăsare cu care

rostise și celelalte vorbe; cine știe dacă eu o să am aceleași ocazii. Din zi în zi lupta-i tot mai puțin aspră fiindcă, pe zi ce trece, tot mai multe sate se supun.. Așa că o să mă mulțumesc doar cu trei capete. Și sunt sigur că voi uide trei lesghini în viața mea. Cine n-a ucis trei lesghini?

— Eu, de exemplu!

— Oh! dar dumneavoastră nu sunteți de aici și chestiunea aceasta nu vă privește. Iată, cel cu care vorbeam când ați intrat în curte, e la al unsprezecelea cap și crede că, dacă n-au mințit spionii, își va completa duzina peste vreo trei patru zile. Are și crucea Sf, Gheorghe, ca și tata. Și eu o voi avea într-o zi.

Ochii copilului scânteiară.

La vârsta acestui prințisor, amenințat să fie răpit în orice clipă de bandiți, și care vorbea de tăierea capetelor ca despre cel mai firesc lucru din lume, copiii noștri se joacă cu păpuși, căutând adăpost în poalele mamei când li se povestește de bau-bau.

E adevărat că acestor copii li se pune pumnalul la brâu la vâsta când alor noștri li se taie bucățelele-n farfurie de frică să nu atingă cuțitul.

L-am văzut pe fiul prințului Mellikov cu o căciulă albă mai mare ca el, într-un costum cerkez ireproșabil, cu cartușe și gloanțe pe piept, iar la centură cu un pumnal care tăia ca briciul.

Nu avea încă doi ani și-și scotea pumnalul ca să arate lama ce purta pe ea pecetea faimosului Murtazal, al cărui nume îl pronunța cu mare mândrie.

O mamă franțuzoaică ar fi leșinat văzând o astfel de armă în mâinile unui bebeluș, care abia zicea tată și mamă.

Prințesa Mellikov surâdea și îi spunea:

— Arată-ți pumnalul, Yorghi.

Așa că, vedeți, la zece ani, acești copii sunt niște adevărați bărbați.

Revin însă la lesghini. Prințul îmi spunea că în Nuka erau vreo doisprezece inși cărora le lipsea mâna dreaptă, tot așa cum celor trei derviși din *O mie și una de nopți* le lipsea ochiul drept.

Pentru un lesghin mâna stângă nu contează, decât, poate, dacă are ghinionul să întâlnească un dușman ciung de cea dreaptă.

Lesghinii au descins odată la Șilda și au atacat casa șefului de district, Dodaev. Acesta avea un secretar armean numit Sukiazov-Efrem. În toiul luptei, nădăjduind să se salveze prin viclenia

aceasta, a căzut ca și când ar fi fost mort. Un leșghin, în toiul nopții, *s-a lovit de corpul lui și, recunoscând în el un dușman, i-a tăiat mâna stângă. Armeanul a avut, n-aș zice curajul, ci forța, de a nu scoate niciun strigăt. Din nenorocire însă, odată ieșit la lumină, leșghinul și-a dat seama de eroare: mâna pe care o tăiașe era mai degrabă un semn de rușine decât de biruință, *S-a întors atunci și i-a tăiat nenorocitului secretar și mâna dreaptă.

Sukiazov-Efrem a supraviețuit însă acestei duble amputări și azi e șef de poliție la Telavi.

Când prințisorul, și-a terminat povestea, a intrat un bărbat înalt, slab și palid. Prințul Tarkanov l-a primit cu afabilitatea cu care primești un om de-al casei.

I-am făcut un semn întrebător cu capul lui Ivan care a priceput numaidecât ce voiam,

— E Mârza-Ali, mi-a spus el, un tătar interpret al tatălui meu. Vă plac poveștile, nu-i așa?

— Mai ales când le povestești dumneata, dragă prințe.

— Ei bine, întrebați-l atunci de ce tremură.

Intr-adevăr, remarcasem că atunci când Mârza-Ali i-a dat mâna prințului, aceasta îi tremura vizibil.

— Vorbește franțuzește? l-am întrebat pe Ivan.

— Nu.

— Atunci cum să-l întreb?

— O să vă traduc eu întrebarea,

— Și răspunsul?

— Și răspunsul.

— Cu condiția aceasta accept.

— Bun! luați-vă creionul și notesul»

— E vorba de un întreg roman?

— Nu, o povestire doar. Nu-i așa Mârza-Ali?

Tătarul *s-a întors atunci și, privindu-l pe copil cu un surâs trist, i-a adresat și el câteva cuvinte ca să-și dea seama ce vorbise cu mine într-o limbă străină.

Copilul i-a explicat dorința mea sau mai degrabă ce-mi sugerase el să-l întreb în legătură cu tremurul mâinii.

Tătarul a ascultat și, fără să mai pună vreo întrebare, fără perifraze și fără preambul, a început să povestească de ce tremura:

Generalul Rosen asedia Guimry, patria lui ȘamiL Am mai

povestit de altfel despre blocadă și despre asediul acestui oraș la începutul cărții. Baronul Rosen avea treizeci și șase de mii de oameni; Kasi-Mullah avea doar patru sute. Blocada a durat trei săptămâni și asaltul douăsprezece ore. Kasi-Mullah și cei patru sute de oameni ai lui au fost uciși. Doar Șamil a scăpat într-un mod miraculos, și am mai spus că influența sa asupra muntenilor datează de atunci.

Istoria noastră se petrece pe când Guimry nu fusese cucerit ci pe când era doar asediat. Kasi-Mullah, care avea un caracter jovial, i-a cerut generalului Rosen să-i dea voie să treacă prin blocadă pentru un pelerinaj pe care făgăduise să-l facă la Mecca.

Generalul Rosen i-a răspuns că cererea-l depășea, dar că se putea adresa prințului Paskievici, locotenentul imperial în Caucaz.

A doua zi un nou mesaj de la Kasi-Mullah, prin care întreba dacă, în cazul în care ar obține această permisiune, i s-ar da voie să fie însoțit de o escortă.

A treia zi un alt mesaj.

De data aceasta întreba dacă, în cazul că escorta se va ridica la numărul de cincizeci de mii de oameni, ea va fi hrănită și încartiruită pe socoteala generalului rus.

Generalul Rosen, fără să înțeleagă nici scopul și nici subtilitatea glumei, a început totuși să-și dea seama că Kasi-Mullah râdea de ei. Totuși i l-a trimis pe tălmaciul său, Mârza-Âli, ca să-i spună acestuia exact, ce dorea de fapt.

Mârza-Ali era musulman sunit și a fost introdus la Kasi-Mullah, căruia i-a expus dorința generalului Rosen. Fără să-i răspundă, Kasi-Mullah a chemat doi călăi pe care i-a așezat, cu câte o secure în mână, pe unul la dreapta și pe altul la stînga lui Mârza-Ali, a deschis apoi Coranul și a pus să i se citească acel capitol din lege în care se spune că orice musulman, care va ridica armele împotriva altui musulman, va fi pedepsit cu moartea.

Gr, acesta era fără îndoială cazul lui Mârza-Ali, care-i servea pe generalul creștin, Rosen, împotriva profetului Kasi-Mullah. Și omul a început numaidecât să tremure și să-și apere capii prin cele mai iscusite argumente pe care le-a putut găsi atunci. Era, zicea el, un biet tătar care nu putea sluji pe cine voia, ci pe cel în mâinile căruia îi fusese pusă soarta. Căzuse în mâinile rușilor și, neavând încotro, îi slujea pe aceștia.

Kasi-Mullah nu răspundea nimic, dar, de bună seamă că

argumentele lui Aii trebuie să-i fi părut fără temei căci, pe măsură ce trecea vremea, încrunta tot mai mult din sprâncene, și cu cât se încrunta mai mult, cu atât Aii tremura mai tare.

Elocvența lui Aii a crescut și mai mult iar pledoaria lui a durat un sfert de oră. După aceea, Kasi-Mullah a găsit că-l pedepsise destul și, i-a spus nenorocitului tălmaci că de data aceasta îl ierta, numai să aibă grijă să nu-i mai apară niciodată în față.

În cele din urmă Mârza-Aâi a plătit totul doar cu frica, numai că aceasta fusese atât de mare că tremurai de care fusese cuprins la încruntatul sprâncenelor celui Jupiter caucazian i-a rămas în trup pentru totdeauna. Așa că era o fericire pentru Ivan să-i ceară să-și spună povestea, ne-lăsând să-i scape o ocazie ca aceea în care emoțiile se înnoiau și tremurai bietului Mârza-Aâi devenea de două ori mai puternic.

Ne băusem ceaiul și se spusese și două povești. Li datoram o recompensă excelentului meu tălmaci și, i-am oferit nu numai posibilitatea de a-mi vedea puștile, ci și de a le încerca în curte.

Atunci a redevenit copil; a sărit în sus de bucurie, a bătut din palme și a coborât scările în fugă. Din cele șase puști pe care le luasem cu mine, nu-mi mai rămăseseră decât patru, celelalte două fiind schimbate sau dăruite. Două erau puști simple, cu două focuri: una făcută la Zaoue, la Marsilia, și cealaltă ia Perrin-Lepage, Celelalte două erau arme excelente, de fabricație Bevâsme; Una dintre acestea, de care mă foloseam de mai bine de douăzeci de ani. era una din primele puști de tipul Lefau-cheux pe care le făcuse Devisme. Cealaltă era o carabina asemănătoare cu cea dăruită lui Gerard, ucigașul leilor, de redacția „Jurnalului yinătorilor”.

Bătaia carabinei e uluitoare iar precizia admirabilă.

Dar atât carabinele cât și puștile cu două focuri îi erau cunoscute imărilor prinț. Ceea ce nu știa el și ceea ce i-a uluit și l-a entuziasmat, a fost pușca ce se încărca prin culasă.

Cu neobișnuită-i inteligență, a înțeles pe loc mecanismul basculei și fabricarea cartușului. Ceea ce era curios, era că asculta demonstrația sprijinit de un cerb uriaș, eare-i aparținea și care părea și el interesat de spusele mele. În timp ce un berbec enorm, negru, culcat la vreo patru pași de acolo, mai puțin curios decât cerbul, părea că nu acordă decât un interes secundar conversației noastre, mulțumindu-se să ridice din timp în timp capul și să ne privească disprețuitor.

De teamă să nu i se întâmple vreun accident prințului, am vrut să încerc înaintea lui funcționarea armei cu basculă. Am pus o scândură, sau mai degrabă o grindă, *m* fundul curții unde stăteam. Am introdus apoi cele două cartușe cu glonț în cele două țevi, am basculat minerul și, promițându-mi să trag cu coada ochiului la saltul pe care aveau să-l facă cerbul și berbecul, am tras.

Spre mirarea mea, niciunul dintre cele două animale nu a făcut vreo mișcare. Erau de multă vreme obișnuite u focurile de armă, și, dacă și-ar fi dat puțin silința să-și completeze educația războinică, ar fi putut să bată toba și să tragă cu pistolul ca iepurii de prin bllemlri în timp ce le admiram curajul, Ivan țipa de bucurie; a alergat la grindă; un glonț o știrbise și celălalt o nimerise în plin.

— Și eu! Și eu! a strigat apoi eL

Avea dreptate și i-am dat cartușele lăsându-l să-și încarce singur pușca.

A făcut-o nu numai fără greș dar și fără niciun pic de ezitare. A fost destui să vadă o singură dată cum făcusem pentru a mă imita întocmai.

Însă, de îndată ce pușca a fost încărcată, a căutat un punct de sprijin. L-am sfătuit să nu mai tragă astfel, dar nu m-a ascultat. Orientalii trag bine dar numai cu această condiție. Și a găsit un butoi— se găseau de toate în curtea aceea — și *s-a sprijinit de el. Cu tot sprijinul însă. cele două lovituri au trecut una pe la dreapta, alta pe la stânga grinzii, scrijelind-o numai, fără *s-o nimerească»

A roșit de necaz.

— Mai pot trage încă o dată? mă întrebă el.

— Bineînțeles! De câte ori doriți: cartușele și pușca vă stau la dispoziție. Numai permiteți-mi să vă pun un reper pe țintă; n-ați nimerit-pentru că nu ați avut un asemenea reper.

— Da î Spuneți asta ca să mă consolați.

— Nu, spun așa pentru că ăsta-i adevărul.

— Dar d-voastră cum ați nimerit fără reper?

— Pentru că mi-am făcut unul.

— Care?

— Un cui de-abia vizibil, dar pe care eu îl zăresc,”

„li văd și eu.

Ei bine, de cuiul acela o să vă agăț o hârtie și atunci vă garantez că cel puțin cu un glonț veți nimeri grinda.

A dat din cap cu îndoială, după cele întâmplate. În timp ce scotea apoi de pe țevi cele două cartușe ca să pună altele, m-am dus să pun pe grindă o bucățică de hârtie rotundă de mărimea palmei. După aceea m-am îndepărtat la zece pași strigându-i:

— Trageți!

El a ingenunchiat din nou, *s-a sprijinit iar de butoi, a ochit îndelung și a tras.

Glonțul a nimerit din plin grinda în linie dreaptă la șase centimetri deasupra hârtiei.

— Bravo! i-am strigat, numai că, trăgând, ați basculat puțin pușca.

— Da, a spus el, așa-i, dar de data asta o să fiu mai atent.

— Și cind vă spuneam! am exclamat eu.

— Am nimerit? a întrebat plin de speranță.

— În plin. Veniți să vedeți..

Azvârli pușca și veni în fugă.

N-o să uit niciodată chipul frumos, copilăresc până atunci, luând deodată expresia virilității sub dogoarea orgoliului.

S-a întors apoi spre prințul care, din balcon, urmărise scena până în cele mai mici detalii.

— Ei bine, tată, i-a strigat, acum poți să mă lași să merg cu tine în campanie, că știu să trag cu pușca.

— Și cam peste vreo trei, patru luni, dragă prințe, i-am spus, o să primiți de la Paris,, pentru ziua când veți pleca în campanie, o pușcă întocmai ca aceasta.

Copilul mi-a întins mina.

— într-adevăr o să primesc?

— Pe cuvântul meu de onoare.

— Vă iubeam înainte de a vă cunoaște, mi-a spus el, dar acum de când vă cunosc, vă iubesc și mai mult.

Și mi-a sărit ele gât.

Sărmane copil drag î Sigur că vei avea pușca; fie ca ea să-ți poarte noroc î

NUKA – STRĂZILE, LESGHINIL RAZARUC; GIUVAERGIII, ȘELARII, PALATUL HANILOR

După dejun, l-am întrebat pe tânărul prinț dacă putea să-mi arate orașul și, mai ales, bazarul.

El, la rândul-i, i-a cerut din priviri permisiunea tatălui, care-i îngădui dând din cap.

Era o nețărmurită simpatie între aceste două nobile creaturi. Țineau, și se simțea asta, enorm unul la celălalt. Atâta doar că tatăl i-a dat o poruncă lui Nicolai. Nicolaî era esaulul prințului – și patru nukeri, în afară de el și-au strâns centurile, și-au aranjat pumnalele, și-au tras căciulile pe urechi, pregătindu-se să ne însoțească. Tânărul prinț, în afara pumnalului, și-a mai luat un pistol, *s-a uitat dacă-i bine încărcat, și l-a pus la cingătoare.

Cei doisprezece sau cincisprezece esauli, conduși tot timpul de șeful lor Badridze, au schimbat câteva vorbe între ei și Badridze i-a spus prințului Tarkanov că fiul său putea ieși liniștit.

De două nopți stătea la pândă cu oamenii lui în pădurile din jurul Nukăi și nu văzuse nimic.

De altfel era puțin probabil ca lesghinii să atace în plină zi un oraș de douăsprezece până la paisprezece mii de suflete.

Au ieșit. Nicolai mergea primul, la zece pași înaintea noastră: după-aceea veneam noi – prințul, Moynet, Ka-

Jâno și eu – iar șirul se încheia cu cei patru nukeri.

Eram ca un fel de armată, imposibil de atacat, avind și ariergardă și avangardă, iar siguranța pe care ne-o dădea această situație strategică ne permitea să examinăm orașul pe îndelete. Era de fapt un sat încântător, pe care-l puteai înconjura în două-trei ore. În afară de casele din centru, de pe străzile comerciale, fiecare locuință își avea împrejmuirea ei, arborii și izvorul propriu. Multe din aceste izvoare se revărsau susurând pe sub garduri de-a curmezișul drumului.

Prințul locuia cam la marginea orașului, de unde și precauțiile pe care fusese silit să și le ia.

Am făcut aproape o verstă înainte de a ajunge pe strada principală, care era de fapt albia unui pârau adine de două degete ce curgea pe prundiș. Pe această stradă se putea merge în trei chipuri: pe un fel de trotuar care se-ntindea de-o parte și de alta a ei. dar pe care nu puteau merge clecăt caprele și acrobații; sărind din piatră-n piatră asemenea codobaturii sau, în sfârșit, mergând curajos prin mijlocul apei. Acesta era modul cel mai obișnuit în care o străbateau cei dedați cu ea, cei delicați având de ales între celelalte două posibilități.

Odată trecut de stradă, puiul o lua printre două maluri destul de înalte. De-a lungul malului sting se înșirau «ase cu temelia scaldată de ape. iar cel drept alcătuia un bulevard ridicat, plin cu prăvălii. Cele două maluri erau acoperite de arbori care, unindu-și frunzișul, formau o boltă peste apa susurmdă. De pe un mal pe celalalt se trecea pe niște punți făcute din scindări alăturate sau din arbori doborâți de pe o parte pe cealaltă și de pe care *nu* se cui âțaseră decît crengile care împiedicau mersul, celelalte edntânuând să crească în voie de-a lungul copacului care mai păstra rădăcini, netăiate.

Undeva, în depărtare, erau munții abrupti, prăpăstioși, pitorești alcătuind un decor cum numai natura e în stare să zămislească.

N-am văzut niciodată ceva mai încântător decât acest peisaj care, în proporții mai grandioase, aducea puțin cu cel din Kislar.

În fine, ajungeai și la bazar luând-o brusc la stingă, pe o pantă, sau mai degrabă pe o scară grosolană pe care nu trecuse niciodată vreun vehicul.

Acolo era o mulțime compactă de trecători, de curioși, de cumpărători și de vânzători. În afara negustorilor cu prăvălii-care mărgineau de ambele părți strada, în aceste cotloane atât de mizerabile și pitorești ale Orientului, mai existau, dacă-i puteam numi astfel, negustori clandestini care umblau de coîo-eoio, fiecare vânzând doar lucruri de un singur fel. Unii săbii, pumnale sau pistoale și puști de Hrubă, alții covoare de Șumaka, unii mătăsuri nepirelucrate și chiar brute, aduse dc la munte. Printre toți acești negustori fanteziști circulau lesghinii cu niște panere mari, pline de bucăți de stofă făcută în casă de femeile lor. Aceste stofe, de culoare albă, sau gălbuie, sunt cele mai prețuite în Caucaz, fiind foarte rezistente și rielăsându-se sfâșiate de spinii pe care mai degrabă îi smulg decât să se lase rupte de ei. Fiecare bucată din această stofă, din care se poate face o cereheză și un pantalon pentru un bărbat de talie potrivită, se vinde cu șase până la douăsprezece ruble, adică cu douăzeci și opt până la patruzeci și opt de franci, după calitate. Aceste postavuri sunt impermeabile și, cu toată suplețea lor, par mai degrabă tricotaje decât țesături. Apa curge pe ele fără a le pătrunde.

Am cumpărat două bucăți de astfel de stofă gândin- du-mă că negustorii noștri din Louviers și Elbeuf ar putea câștiga ceva studiindu-le.

În contrast cu negustorii ambulanți, care-și striga marfa,

negustorii cu dughene, orice ar vinde, stau jos, grayi, așteptându-și clientela, fără a-și da câtuși de puțin osteneala *s-o rețină sau *s-o atragă. Niciunul dintre acești negustori disprețuitori nu par să aibă chef de a vinde ceva. „Iată-mi marfa: luați-o, plătiți-o și cărați-vă cu ea, dacă vă convine, dacă nu, vedeți-vă de drum. Eu pot foarte bine trăi fără dumneavoastră, iar dacă deschid totuși o prăvălie la stradă, e ca să am o priveliște cu aer și soare și ca să-mi pot fuma liniștit pipa uitându-mă la trecătorii

Nu spun ei așa ceva, dar asta li se poate citi pe chip.

Acolo se fac și se vând de toate. Cele trei bazare, cele mai frumoase pe care le-am văzut, socotindu-l și pe cel din Tiflis, inferior însă acestora, sunt cele din Derbend. Baku și Nuka.

Și când spun că acolo se fac și se vând de toate, înțeleg prin aceasta că se fac și se vând de toate în limitele trebuințelor unui oraș persan, devenit de puțină vreme rusesc, și care niciodată nu va fi un oraș european.

Acolo se fac și se vând arme, covogre, șei, cartușe, perne, fețe de masă, căciuli, cercheze, încălțăminte de tot felul, de la sandaua munteană până la cizma suplă, georgiană. Acolo se fac și se vând inele, brățări, șiraguri cu două, trei rânduri de monezi tătarăști, podoabe pentru cap pe care le-ar invidia acțrițele noastre din teatrele ambulante, și care ar face-o chfar pe Nyssia să se ploconească, ace, corsaje de care atârnă fructe de aur sau de argint simboluri ale fructelor și mai prețioase pe care sânt menite să le ascundă.

Și toată lumea asta strălucește, sclipește, mișună, se ceartă, trage cuțitele, plesnește biciul, strigă, amenință, insultă, își face salamalecuri, se salută încfucișându-și brațele pe piept, se îmbrățișează și trăiește între dispută și moarte, între gura țevii pistolului și vârful pumnalului.

Am auzit strigăte și am privit în jur: Trei sau patru lesghini supuși, dintre cei ce veneau să-și vândă stofele, opriseră un călăreț, apucându-l de frâu. Ce voiau de la el? Habar n-am. Ce le făcuse? Nu știu. El amenința, ei strigau. Până la urmă el a luat biciul și l-a lovit peste cap pe unul care a căzut; în același timp *s-a prăbușit cu cal cu tot și a dispărut într-o învălmășeală. Tot atunci însă a venit și un nuker din suita lui care *s-a amestecat în mulțime, împărțind lovituri de pumn ce doborau fiecare câte un om; atunci, călărețul a încălecat și a lovit în dreapta și-n stânga cu înfricoșătoru-i bici; mulțimea i-a făcut

loc, nukerul a sărit și el pe crupa calului și *s-au îndepărtat amândoi în galop, lăsând în urmă doi sau trei lesghini însângerați, mai mult morți decât vii.

— Ce era cu acest om și ce voiau lesghinii de la el? l-am întrebat pe prinț.

— Nu știu, mi-a răspuns el.

— Și nu doriți să știți?

— La ce bun? Așa ceva se-ntimplă la orice pas. Lesghinii l-au insultat iar el i-a lovit. Acum e rândul iui să se păzească. Odată ajuns în afara orașului trebuie să se aștepte la lovituri de pumnal și la gloanțe.

— Dar în oraș nu se folosesc de arme?

— Oh! nu, pentru că se știe prea bine că cel ce la Nuka ar folosi cuțitul sau pistolul, ar fi *împușcat la ordinul tatei.

— Dar dacă unui îi doboară pe celălalt cu lovituri de bici?

— Biciul e altceva, nu e o armă interzisă. Norocul celui ce a fost înzestrat cu un braț puternic: se folosește de el și n-ai ce-i face... Iată ce șei frumoase; vă sfătuiesc, dacă vreți să vă cumpărați una, *s-o faceți aici; slnt mai ieftine ca oriunde. Am cumpărat două șei brodate, cu douăzeci și patru de ruble, în Franța nu le-aș fi luat nici cu două sute de franci sau, mai degrabă, nu le-aș fi putut îua cu niciun preț.

Ne-am întâlnit cu un frumos ofițer îmbrăcat în cer- eheză și care l-a salutat pe prinț. Prințul *s-a întors spre mine și mi l-a prezentat.

— Mohamed-Han, mi-a spus ei.

Numele nu-mi spunea mare lucru, dar l-am salutat, Tânărul ofițer avea crucea Sf. Gheorghe și niște arme splendide.

Crucea Sfântului Gheorghe e întotdeauna o însemnata recomandare pentru cel ce o poartă. Nu se dă deea în urma unui mare act de vitejie și în cadrul unui consiliu de cavaleri.

— O să-mi spuneți ce-i cu acest Mohamed-Han, prințe? l-am întrebat pe Ivan.

— Numai deea.

I-a adresat apoi eâteva cuvinte lui Mohamed-Han; am înțeles că-i vorbea de armele mele, apoi *s-a întors spre mine iar Mohamed-Han ne-a urmat.

— A fost vorba de armele mele, nu-i așa prințe?

— Da, cunoaște numele armurierului care le face. Are reputația kerimului nostru. îi permiteți să le vadă „nu-i așa?

— Cu plăcere.

„Si acum. – iată ee-i cu Mohamed-Han: mai iutii, e nepotul ultimului han din Nuka. Dacă orașul și provinciile o-ar fi *în mâinile rușilor, ele ar fi ale lui. I *s-a făcut însă o pensie și i *s-a dat, sau, mai degrabă, și-a câștigat, gradul: U maior de intendență. E nepotul faimosului Daniel-Beg, – Cum! al naibuzlui preaiubit de Șamil, socrul lui Dagi-Mahomed? întocmai.

— Dar cum, unchiul îl slujește pe Șamil și nepotul pe ruși?

— Aici e o neînțelegere: Daniel-Beg a fost în serviciul rușilor ca han de Elisui; generalul Schwartz, comandând pe atunci frontul leghin, l-a tratat, după câte se pare, cam prea ușor. Daniel-Beg *s-a piâns de el foarte sus și poate ea t-a și amenințat. Înțelegeți, nu prea știți ce să crezi din toate astea. Daniel-Beg avea un secretar armean și acesta i-a scris generalului Schwartz că stăpânul său vrea să treacă de partea lui Șamil. Scrisoarea, în loc să fie dusă la adresa indicată, i-a fost înmănată lui Daniel-Beg; acesta și-a omorât secretarul cu o lovitură de pumnal, *s-a urcat pe cal și într-adevăr a trecut la Șamil. Era prin 1845. Dacă e să-l credem, ajunsese la exasperare; fusese la Tiflis și ceruse concediu ca să meargă la Petersburg, unde voia să-i vorbească chiar țarului, I *s-a refuzat însă concediul cerut și i *s-a dat o escortă, dar nu de onoare, ci ca să-l supravegheze. În 1852, el a încercat să se ralieze rușilor la Garnei-Magalli. Acolo, prin intermediul baronului Wran- gel, i-a cerut prințului Voronțov să reentre în serviciul rușilor, cu condiția să rămână la Magalli. Ar fi fost însă prea aproape de Șamil și ar fi putut întreține relații cu eh î *s-a oferit să i se redea gradul, dar cu condiția să locuiască la Tiflis sau Karabak. A refuzat însă și *s-a întors la Șamil. De atunci a fost în fruntea tuturor expedițiilor făcându-ne mult rău.

— Dar *s-a întâmplat ca unchiul și nepotul să se li întâlnească pe câmpul de luptă?

— *S-a întâmplat de două ori.

— Și ce fac atunci?

— Se salută și-și văd de treabă.

L-am privit atunci cu mare interes pe acest tânăr de vreo douăzeci și opt-treizeci de ani, care-mi amintea de Amalat-Beg, mai puțin de crima lui, desigur.

Se născuse în palatul pe care urma să-l vizităm și care nu era în mina rușilor decât din 1827. I-am propie însă tânărului prinț, de teamă să nu trezesc în Mohamed-Han amintiri triste, să amâne vizita pentru altă dată. El i-a împărtășit acestuia reținerile mefe, dar Mohamed-Han

*s-a înclinat spunând:

— M-am mai întors acolo o dată* când cu vizita marilor duci.

Și ne-am continuat drumul.

Palatul hanilor e, ca toate construcțiile de acest fel, ridicat în locul cel mai înalt din oraș. Numai că are o arhitectură modernă, datând din 1792.

Fusese construit de Mohamed-Hassan-Han. Dinastia căreia îi aparținuse începuse în 1710. Omul remarcabil al întregii dinastii fusese fondatorul său, Hâgi-Gelabi-Han. Intre 1735-1740 el a purtat câteva bătălii cu Nadir-Șah mvingându-l de fiecare dată. A supus apoi întreg Șirva- nul, a asediat Tauris-ul, l-ă cucerit, a lăsat acolo un locțiitor și și-a întins dominația până la Tiflis.

Când cei doi frați georgieni, Alexandru și George, își disputau în 1798 coroana tatălui lor, Heracle, care încă nu murise, Alexandru, proscris, a fugit la Nuka. Aici, primit de Mohamed-Hassan-Han, a fost ascuns în fortăreața unde, cu tot musulmanismul lui, Hassan-Han, i-a permis să-și aducă un preot ortodox care să officieze slujbele.

Această toleranță i-a făcut pe tătari să creadă că hanul lor voia să se facă creștin și *s-au revoltat împotriva lui, Alexandru fiind obligat să fugă în Persia.

În 1825 a revenit. De data asta Hassan-Han, nepotul lui Mahomed-Han, a fost cel care l-a primit, credincios tradițiilor familiale, și l-a recunoscut drept rege al Geor- giei, deși Georgia aparținea rușilor de douăzeci și doi de ani. În 1826, victoria rușilor asupra perșilor l-a forțat pe han și pe protejatul său să fugă la Ere van, pe atunci încă oraș persan.

Alexandru a murit acolo în 1826. În 1828, rușii au ocupat și Nuka, nemaipărăsind-o de atunci.

Castelul e o construcție splendidă, pe care doar penelul ar putea-o reproduce, cu aglomerarea-i labirintică de clădiri și cu interminabilele sale arabescuri. Interiorul a fost refăcut după vechile proiecte, pentru vizita marilor duci, care au locuit acolo. Numai că restaurarea n-a inclus și scara, oprindu-se la parter. Așa se face totul în Paisia. Niciodată un lucru nu se extinde la mai mult decât o cere nevoia momentului, nevoia absolută; apoi, odată trecută aceasta, totul, în loc să se întrețină, să se continue, să se completeze se lasă-n paragină, ajungând iarăși la starea de la început,

La întoarcere am trecut iarăși prin bazar. Nu există două

drumuri care să ducă la palat ci doar o străduță; ori mergi pe acesta ori, dacă nu, înconjori orașul.

Mohamed-Han ne-a însoțit până la prințul Tarkanov; ceea ce Ivan îi spusese despre armele mele îi umbla mereu prin cap și, odată ajuns acasă, a fost primul lucru pe care mi l-a cerut.

Au fost aduse puștile, care au devenit din nou obiectul unei lungi examinări, Pentru a-i da o idee tânărului prinț despre felul nostru de a trage nesprișnit, mult superior felului lor de a trage rezemat, am luat o pușcă, am z vârlit în aer o copeică și am nimerit-o cu cinci sau șase alice.

Ivan a crezut că-i o lovitură întâmplătoare și m-a rugat să o repet.

De data asta am luat două copeici și le-am azvârht pe amândouă în sus, nâmerindu-le din două împușcături.

Bietul copil nu-și revenea, gata fiind să creadă că pușca mea era fermecată, ca sabia lui Astolf, și că reușita ținea mai mult de pușcă decât de trăgător.

Nu înceta să-mr spună: O să am și eu o pușcă ca asta? Una asemănătoare cu a dumneavoastră?

— Da, prințe, i-am răspuns eu râzând, fiți liniștit!

Asta i-a dat curaj lui Mohamed-Han, care l-a luat deoparte pe lânărul prinț șoptindu-i ceva.

Ivan a venit atunci din nou la mine.

— Mohamed-Han, ar vrea foarte mult să aibă o pereche de revolvere, marca Devisme, și întreabă cum ar putea să și le procure.

— Foarte simplu, prințe. Mohamed-Han n-are dedt să-mi spună că le vrea și eu i le voi trimite.

Răspunsul meu i-a fost transmis imediat.

Mohamed-Han *s-a apropiat atunci cerându-mi iertare pentru grija cu care mă încărcă și m-a întrebat cit ar putea costa o pereche de revolvere Devisme.

Eu i-am spus să nu-și facă griji, fiindcă această problemă mă privea pe mine, că va primi revolverele și că 3a prima ocazie pe care o va avea, în schimbul unei arme franceze, îmi va trimite una din Caucaz. *S-a înclinat în semn de învoială, și, descingându-și șașka și scoțându-și pistolul, mi le-a dăruit pe amândouă, scuzându-se că nu-mi dădea și pumnalul, deoarece îl avea de la o persoană g - Muntele de nisip, voi. îl căi; era îi făgăduise să nu se despartă niciodată de el.

Schimbul a fost atât de avantajos încât am ezitat un moment să-l accept, dar Ivan mi-a spus că prin aceasta l-aș jigni foarte tare pe Mohamed-Han,

M-am înclinat apoi și eu și am luat șașka și pistolul.

Atât unul cât și celălalt erau modele de foarte bun gust și elegante.

De fapt, șașka era foarte cunoscută, și, cum am purtat-o tot timpul, până la Tiflis, ea i-a făcut să-ntoarcă capul pe toți tătarii întâlniți în drum.

Când sabia are o astfel de reputație, faima stăpânului trebuie să fie pe măsură.

Și Durandal era cunoscută, dar numai pentru că era sabia lui Roland.

UDIUCII LUPTA DE BERBECI DANS ȘI LUPTĂ TĂTARE
MESAGERUL LUI BADRIDZE

Dimineața, la micul dejun, am vorbit de udiuci. Ce sunt udiueii? mă veți întreba.

Aș vrea să știu și eu ca să vă pot spune ceva. Până atunci însă o să vă spun doar puținul pe care-l știu. Udiueii sunt un trib din Caucaz, însă atât de puțin important, numeric vorbind, încât mă îndoiesc c-ar figura în vreun anuar al diferitelor rase.

Și totuși, rasa lor nu-i deloc cea mai lipsită de înțeles.

Vin de nu se știe unde, vorbesc o limbă pe care nimeni nu o pricepe și care nu se aseamănă cu nicio alta.

Ei înșiși șovăie și se pierd în obscuritatea care îi învăluie.

Se numesc *udi*, la singular, și *udiuci* la plural.

Moise Koresați, în *istoria Georgiei*, vorbește despre udiuci, dar nu le știe nici originea, nici rasa și nici din ce familie de popoare fac parte. Un istoric armean, Ciamciant, îi citează în *Istoria Armeniei*, ediția venețiană.

În fine, anul trecut, un membru al Academiei ruse de științe a fost trimis de la Petersburg în Caucaz ca —ă strângă tot ce putea în materie de cântece sau de rimbă udină. Acolo însă, nu numai că n-a aflat nimic, dar a ajuns să se îndoiască și de ceea ce știa și s-a întors la Petersburg fără să fi făcut mare lucru.

Udiueii sunt în număr cam de trei mii și nu-și amintesc să fi fost vreodată nici mai mulți, nici mai puțini.

Locuiesc în două sate, unul numit Vastacin, la vreo douăzeci ele

verste de Nuka, format din o sută douăzeci de case georgiene, o sută armenе și șaizeci și nouă tătărăști.

Al doilea e la treizeci de verste de Vastacin, în direcția Șumaka, și are trei sute de case armenеști. Numim casele în funcție de ritul religios pe care-l practică locuitorii, Udiucii, neavând religie proprie, adoptă, unii ritul ortodox, iar alții pe cel mahomedan.

Aș fi vrut să văd un *udiuc* și prințul Tarkanov a început imediat să-mi caute unul, găsimdu-l destul de repede.

Era un bărbat mic de stat, brun, cu ochi vioi. cu barba neagră, cam de vreo treizeci de ani. Era învățător la o școală din Nuka.

L-am întrebat ce idee aveau, în genere, udiucii despre ei înșiși. Mi-a spus că părerea lor generală e că descind dintr-unul din nepoții lui Noc, rămas în Armenia după potop, și că limba pe care o vorbeau, necunoscută de moderni din pricina vechimii sale, era probabil cea vorbită de patriarhi.

Se numea Sorghi-Bajanov;

I-am cerut să-mi spună, în udină, câteva cuvinte de căpătâi care, aproape întotdeauna au rădăcini în limbile anterioare sau vecine.

Am aflat că pâine se spune *siim* – nu scriu ortografic ci redau pronunția udină, apă se spune *xhe*, pământ – *khul*.

Nu au niciun cuvânt pentru cer, servindu-se de tătărăscul *ejauk*. Stea se spune *khabum*, soare = *beg*, lună = *khas*,

Alte două cuvinte, care au pricinuit primele războaie hinduse și care se spun, în hindusă, *lingavi*, la masculin și *juni* pentru feminin, se spun în udină, la masculin *khul* și feminin *khnut*.

Bărbat se spune *aclamar*, femeie *ceback*.

Mi-am făcut datoria de ignorant; am cules nuca, așa că savantul meu prieten de Saulcy n-are decât **s*-o dezghioace.

L-am reținut pe udinul meu până la cină, fără a mai afla însă ceva în afara celor spuse.

După cină, care fusese întreruptă de vreo două sau trei ori de niște întrevederi pe care prințul le avusese cu niște inși veniți călare, am vrut să ne întoarcem din nou la bazar; prințul ne-a rugat însă ca, dacă mergem, să nu-i mai luăm cu noi și fiul.

— În rest, ne-a spus el, aș prefera pentru o mie de motive pe care nu vi le pot spune, să amânați această plimbare pe mâine dimineață. V-am pregătit o seară fătărăscă tipică.

Nu ne îndoiam că mesagerii care-l deranjaseră pe prinț veniseră

să-i dea vești despre lesghini, și nu am mai insistat deloc cu întrebările.

La sfârșitul cinei a sosit și Badridze; părea foarte vesel și-și freca mâinile. L-a luat pe prinț deoparte și *s-au dus amândoi în camera vecină de unde prințul *s-a întors singur.

Badridze ieșise pe o ușă care dădea pe balcon. Ne-am ridicat și noi după aceea să bem cafeaua pe terasă, în curte era un bărbat care ținea alături de el un splendid berbec roșcat în jurul căruia se învârtea sfidător berbecul negru al prințului.

Seara tătară trebuia să înceapă într-adevăr printr-o luptă de berbeci.

Trădând secretul tatălui său, Ivan ne-a anunțat ca lupta de berbeci va fi urmată de un dans tătarăsc și de o luptă corp la corp după care vom participa la un ba; U care erau invitate cele mai de vază doamne ale orașului, urorund să danseze lesghinka.

Și într-adevăr invitații au început să sosească, vecinii pe jos. alții în trăsură și cinci sau șase bărbați călare locuiau la o sută de pași de prinț: orientalii nu merg pe jos decât când n-au încotro, Toți invitații și invitatele, după salutările obișnuite, *s-au așezat în balconul care începea să aibă aspectul unei galerii de teatru, Câte va femei erau foarte frumoase. Erau georgiene și armenice Către ora șase toată lumea era adunată.

Atunci au venit și vreo patruzeci de soldați. Era garda care, în fiecare seară, înconjură casa prințului Tarkanov veghind în curte și la poartă.

Au fost puse santinelele, iar ceilalți *s-au strâns în jurul omului cu berbecul.

S-a dat apoi semnalul și *s-a lăsat loc pentru luptători. Nicolai, servitorul tânărului prinț, sau mai degrabă nuke- rul iui. care nu-l părăsea niciodată și se culca noaptea la ușa lui, nepierzindu-l nicio clipă din ochi, a luat berbecul negru de un corn și l-a dus la zece pași de cel roșcat. La riadul lui, stăpinul roșcatului l-a mângâiat l-a încurajat, l-a îmbrățișat ducându-l în fața celui negru.

Apoi, au început să fie încurajați amândoi prin strigăte. De fapt nu aveau nevoie de încurajări căci de îndată ce *s-au văzut liberi *s-au aruncat unul împotriva celuilalt ca doi cavaleri cărora arbitrul le dăduse semnalul de pornire la luptă.

Berbecii *s-au întâlnit în mijlocul arenei și *s-au lovit cap în cap; lovitura a răsunat, violentă și surdă, amintind de cea pe care o făcea

probabil și mașina antică de război, cu același nume.

Cei doi luptători și-au îndoit picioarele de dinapoi dar nu au făcut niciun pas îndărăt.

Pe urmă. au revenit singuri pe locul lor dinții, păzit de stăpânii lor, berbecul negru cu capul în sus, cel roșcat scuturând din urechi.

Grupul de jos, format din soldați, din servitorii c-șei și din trecătorii care voiseră să intre ca să asiste laspsjba- col, a început să râdă de cel cu berbecul roșcat, mișcarea din urechi a acestuia părându-le a fi de rău augur.

Curtea, văzută de unde stăteam noi, adică din poliția dominantă, oferea un spectacol dintre cele mai pitorești. Printre trecătorii care intraseră se afla și un călău cu trei cămile; cămilele, crezându-se sosite fără-ndoială într-un caravanserai, se culcaseră întinzându-și gâtul, iar conducătorul lor, urcat în șaua uneia dintre ele, își aranjase cel mai bun loc pentru acest spectacol gratuit.

Alții, care treceau pe acolo călare, au intrat cu caii *m* curte și, după ce l-au salutat pe prinț, au rămas în șaua aplecându-se și ei pe gâtul cailor ca să vadă mai bine. Tătăroaicele, în voalurile lor cu carouri, armengje în veșmintele lor lungi, albe, stăteau în picioare, tăcute ca statuile.

Vreo treizeci de soldați în costume pitorești, cu armele sclipind în ultimele raze ale zilei, cu ținuta lor naiv: artis- iică, formau un cordon, în fața căruia se strecurasera niște copii, și care se deschidea ici și colo pentru câte. un cap de femeie mai curios ca altele.

Erau cu totul vreo sută de spectatori; după câte se părea, mai mulți decât erau necesari ca să-l încurajeze pe învingător și să-l huiduiască pe învins.

Când spun însă învins, anticipez; berbecul *tgscM* era departe de a fi *învins. Scuturase din urechi și atâta țoidar, dacă-ar fi. să recunoaștem pe drept, orice berbec ar fi scuturat din urechi chiar pentru mai puțin decât atât. Era atât de departe de a fi *învins, că stăpânul iui abia îl mai ținea, animalul părând însă convins că lumea începuse să se îndoiască de el.

avut loc apoi o ciocnire și mai zgomotoasă decât prima. Roșcatul *s-a lăsat pe picioarele dinapoi, *s-a sculat și *s-a retras cu un pas. În mod sigur, însă, cel negru îi era superior.

La a treia ciocnire, această superioritate a fost neîndoielnică; roșcatul a scuturat nu numai din urechi, ci și din cap.

Atunci, berbecul negru, fără a-și lăsa adversarul să-și revină, *s-a năpustit asupra lui cu o furie cumplită, lovindu-i în crupă, în coastă, în cap, de fiecare dată când se întorcea, răsturnându-l cu fiecare lovitură.

Sărmanul învins, pierzându-și încrederea în sine, părea că-și pierduse și echilibrul. Fugea în toate părțile ajungând să dea ocol cercului de spectatori; berbecul negru îl urmărea, iar spectatorii de jos îl aclamau.

Înecată în primele semne ale serii, toată această mulțime *s-a fosit, urmărind și mai agitată lupta sau mai degrabă deruta în care se aflau combatanții. În cele din urmă, berbecul roșcat *s-a refugiat sub o trăsură, semn că se declara nu numai învins, dar că cerea și îndurare.

Atunci *s-au auzit pe stradă primele sunete de tobă tătarască și de zurnă georgiană. *S-a făcut deodată tăcere, fiecare voind să se încredințeze că nu se înșelase.

Pe urmă, când *s-au dumirit cu toții că muzica se apropia, fiecare *s-a năpustit spre poarta dinspre stradă golind deodată curtea. Curând însă aceasta *s-a umplut din nou mai ceva ca înainte. La poartă au apărut doi purtători de torțe după care veneau patru muzicanți urmați de alți doi purtători de torțe și după ei au intrat trei dansatori și, în sfârșit, mulțimea, nu numai aceea care asistase la lupta de berbeci, ci și cea care se adunase în urma dansatorilor, pe măsură ce traversau orașul apropiindu-se de curtea prințului.

Dansatorii au venit drept la balcon și l-au salutat pe prinț; *s-au auzit urale și mulțimea *s-a strâns în cerc; cei patru purtători de torțe *s-au așezat apoi cit au putut mai bine ca să lumineze baletul.

Doi dintre dansatori purtau un fel de măciuci scurte dar grele; al treilea ținea un arc încordat aproape ca un semicerc și pe a cărui coadă erau înșirate niște inele care, zornăind, alcătuiau și ele un acompaniament.

Doi muzicanți cântau la zurnă, iar alți doi bateau într-un fel de tobă.

Când spun însă că doi muzicanți cântau din zurnă, mă înșel; cântau amândoi, într-adevăr, dar cântau alternativ» Această specie de cimpoi oboește foarte tare pe muzicantul care suflă în el și numai un piept georgian nu obștește niciodată suflând în instrumentul său național. Or, noi aveam de-a face cu plămâni tătarăști care, deși zdraveni, erau totuși siliți să se relaxeze.

Primele sunete ale muzicii și primii pași de dans au fost deodată întrerupți de o cumplită răpăială de împușcături care păreau să se audă cam la o jumătate de verstă.

Dansatorii au rămas cu piciorul în aer, cântăreții la zurnă cu răsuflarea întreruptă, tamburinele *s-au oprit, soldații au rupt rândurile alergând să-și ia armele, esaulii au sărit pe caii înșeuăți, iar spectatorii âe jos și cei de la galerie *s-au privit mirați.

— Nu-î nimic, copii, nu-î nimic! a strigat prințul; e Badridze care se amuză făcând exerciții de tragere cu soldații lui. Hai! dansați! Continuați.

— *Sini* lesghinii? l-am întrebat eu pe prinț.

— Probabil, a răspuns el, dar și Radridze e la locul lui, așa eă mi trebuie să-i luăm în seamă. Pe urmă le-a strigat ceva muzicanților și dansatorilor ca să-i încurajeze

Muzicanții *s-au pornit din nou să sufle în zumele lor și să bată în tobe, iar dansatorii să joace. Apoi fiecare și-a reluat locul pe nesimțite și, deși, ca răspuns la prime, răpăială de puști *s-au mai auzit citeva împușcături izolate, nimeni nu le-a mai dat sau n-a mai părut că le dă vreo atenție.

Intr-adevăr dansul era bizar și merita să-i dai atenție. Doi dintre dansatori, cei cu măciuci, se aflau la capetele diametrului unui cerc în mijlocul căruia stătea cel de-a: treilea dansator, cel cu arcul. Își mânuia măciucile cu o pricepere și o agilitate comparabile doar cu cele ale jonglerilor de pe Champs-Eâysees, învârtindu-le – în jurul capetelor, trecindu-îe dintr-o mină într-alta, pe sub brav printre picioare, în timp ce al treilea, mânuind și el în tot felul arcul și făcând să sune inelele, dădea muzicii, și așa sălbatic, un aer și mai sălbatic.

Cei doi cântăreți scoteau din zurnă sunetele acelea stridente și iritante care-i înnebuneau pe georgieni, pentru ei zurna fiind ceea ce sunt cimpoaiele pentru scoțieni. Muzica le înzecea dansatorilor forțele, dindu-le puteri supraomenești. Și exercițiul acesta pe care nimeni dintre noi nu l-ar fi putut face nici două sau trei minute, a durat mai mult de un sfert de” orăf și aceasta fără ca dansatorii – fie din obișnuință, fie datorită îndemnării – să dea vreun semn de oboseală.

În fine, muzicanții au încetat și o dată cu ei și dansatorii.

Ca orice coregrafie orientală, dansul măciucilor. e foarte simplu, constând în pași. făcuți înainte și-napoi și n oq i. UL)

m executați, nu după figuri stabilite dinainte, ci după fantezia

dansatorului. Niciodată, cum se întâmplă la noi⁸ dansatorul nu încearcă să se ridice de la pământ, brațele jucând, în general, în acest exercițiu, un roi mai însemnat decât picioarele.

După dans trebuia să urmeze lupta. Doi dintre dansatorii noștri și-au lepădat veșmintele plnă la briu nepăs- trându-și decât pantalonii largi, l-au salutat pe prinț, și-au frecat mâinile în pulbere și au luat poziția unor animale sălbatice gata să se arunce unul împotriva celuilalt.

Lupta, însă, fiind un spectacol cu totul primitiv, este și foarte puțin variată. Cine i-a văzut pe Mathevet și Rabasson, *omul care n-a fost doborât niciodată*, poate spune că a văzut luptătorii tătari, putându-și imagina că i-a văzut și pe Alcidas 1 și pe Milon din Creiona 2.

Acest spectacol ar fi fost destul de ne semnificativ, mai ales pentru noi, dacă un Incident local nu i-ar fi dai o culoare cu totul fantastică.

În momentul când lupta era mai crâncenă, acolo unde cercul era mai atent și mai sirius în jurul luptătorilor, a fost văzut înaintând, din fundul întunecat al curții „un om ținând un obiect inform în vârful unui băț și, curios, omul *s-a apropiat de cerc.

Pe măsură ce se apropia „la lumina tremurătoare a torțelor care răspândeau în toată curtea licăriri însuflețite de orice adiere de vânt, se putea distinge conturul unui cap și, cum nu se prea vedea bățul, acest cap părea că înaintează singur, fără trup, pentru a lua și ei parte la spectacol.

Omul a intrat apoi în cerc, și uitând de trofeul pe eare-l purta, *s-a aplecat, j. Atunci *s-a putut vedea perfect totul.

Omul era mânjit de sânge și purta în vârful bățului un cap proaspăt tăiat cu ochii deschiși și gura strâmbă.

Teasta-i rasă vădea un cap de leghin purtând o rană adâncă.

Moynet, fără să-mi zică ceva, m-a înghiontit cu cotul arătându-mi capul.

⁸ I Alcidas, sofist grec, discipol al lui Gorgias. 'secolul IV î.e.n., cunoscut și ca celebru luptător. (N, red.).

2 Milon din Crotona, atlet grec din secolul al V-lea î.e.n. Se spune că ar fi fost învingător de treizeci de ori în marile jocuri. (N. red.),

— Văd, văd, Dumnezeu! i-am spus eu.

Și la rândul meu l-am înghiontit și eu pe prinț.

— Ce-i asta? l-am întrebat.

— Ah! zise el, e Badridze care ne trimite cartea de vizită prin nukerul Halim. Intre timp toată lumea văzuse capul. Femeile *s-au dat un pas înapoi, iar bărbații au făcut unul înainte.

— Ei, Halim! a strigat prințul Tarkanov în tătară, ce ne aduci tu acolo, fiule?

Halim a ridicat capul și a intrat în cerc.

— E capul șefului acestor tâlhari de lesghini pe care vi-l trimite Badridze, zise el; vă cere scuze că n-a venit personal, dar o să sosească imediat: *s-a încălzit acolo și *s-a dus să-și schimbe cămașa.

— Și când vă spuneam că n-o să întârzie să-și completeze duzina! mi-a spus tânărul prinț.

— Și cum eu i l-am tăiat mortului, a continuat Halim, Badridze mi l-a dat mie. Așa că mie îmi datorăți cele zece ruble.

— Bine, bine, zise prințul, dar o să mă eredințezi până diseară. Pune undeva capul să nu-l mănânce dinii și mâine o să-l expunem în piața din Nuka.

— Bine, prințe, a spus Halim.

Și a dispărut pe scara care ducea la balcon. Imediat după aceea l-am văzut ieșind cu mâinile goale; pusese capul la adăpost.

Badridze a sosit și el apoi într-o ținută ireproșabilă.

Lesghinii căzuseră într-o cursă pe care le-o întinsese; le poruncise oamenilor săi să tragă asupra lor și la executarea ordinului căzuseră trei lesghini; fusese răpăiala de focuri pe care o auzisem.

Lesghinii ripostaseră; dar Badridze se năpustise asupra șefului lor și-n lupta corp la corp ce se încinsese, Badridze îi despicase țeasta adversarului cu o lovitură de pumnal

Văzându-și încercarea de atac ratată și pe șeful lor lovit de moarte, lesghinii o luaseră la fugă.

Așadar serbarea putea continua nestingherită și doamnele puteau dansa lesghinka.

Ceea ce *s-a și întâmplat; numai că, spre ora unsprezece, *s-a mai petrecut ceva.

L-am văzut pe Halim, care părea foarte neliniștit, umblând de colo până colo.

Căuta, evident, ceva ce probabil pierduse și de care-i părea rău.

— Ce caută Halim? l-am întrebat pe tânărul prinț.
Ei, la rândul-i, l-a întrebat pe nuker, apoi a revenit râzând,
— Nu mai știe unde a pus capul; crede că i *s-a furat.
Pe urmă, întorcându-se spre nuker:

— Caută, Halim! Caută!, i-a spus. ca și cum 1 *s-ar fi adresat câinelui său.

Și Halim *s-a pus într-adevăr pe căutat.

Căuțându-l mai bine, l-a găsit. Dusesese capul în anticameră, pe o bancă. într-un ungher întunecos.

Invitații la bal, fără să-l vadă, își puseseră paltoanele și cojoacele peste ei. Și capul fusese îngropat sub ele. După aceea, pleeeând, fiecare își ridicase Hainele și 3h urmă, sub ultimul cojoc a găsit și Halim capul.

— V-ați distrat bine? m-a întrebat Ivan condu- cându-mă în camera mea,

— Cum nici n-aș fii crezut, prințe, i-am răspuns.

A doua zi, capul eăpâteniei îcșghine a fost expus pe strada Bazarului eu o inscripție indâcând numele și împrejurările în care își găsisse moartea.

XXXIII

PLECAREA

âf. uka.. am mai spus-o, e un oraș drăguț, sau mai degrabă, *din* punctul nostru de vedere, un sat fermecător, este un ioc de vilegiatură, care face să se ridice numărul populației, *din* aprilie până în octombrie „de la douăsprezece mii la

șaizeci de mii de suflete.

Și, într-adevăr, merită să vii acolo., să cauți adăpost sub umbra rele-i răcoroase și să te așezi lingă incintă toarele-l pirilașe,

Principalul negoț al Nukăi este cel cu mătase. Are. fabrică, nu deț esături, ei de depanare a firelor, vânzind, pe an, mătase în valoare de șase milioane. O parte din frumoșii arbori care umbresc casele sunt duzi. Cu frunzele lor se hrănesc miliarde de viermi ale căror gogoși alcătuiesc feogăția t în ut ului.

Cu vreo cincisprezece luni mai înainte, doi sau trei negustori italieni veniseră – după acea epidemie care distrusese trei sferturi din viermii sudului, din Piemont și Milan – pentru a cumpăra sămânță de la Nuka; numai. că la Nuka le-a fost refuzată vânzarea ca orașul să *rctu* aibă concurență.

Atunci, italienii au fost obligați să recurgă la lesghini.

Un tlnăr decorator de fa teatrul din Tiflis, numit Fereaii, care vorbea cam toate dialectele din Caueaz, a. riscat. aventuroasa excursie: *s-a îmbrăcat muntenește și a plecat cu două sute de mii de franci în aur și argint.

Lesghinii nesupuși nu cunosc deeeât aurul și ar ginul și nu acceptă în niciun caz rublele de hârtie.

Tranzacția i-a reușit și italienii au părăsit Caucazul ducând cu ei destulă sămânță ca să repare cu vârf și îndesat pierderile suferite în Europa.

E de la sine înțeles că, printre lesghinii supuși, care vin la Nuka să-și vândă stofele, viermii de mătase și oile, se strecoară foarte ușor și lesghinii nesupuși. Oamenii de la eâmpie și cei de la munte se recunosc ușor între ei, fără însă a se denunța vreodată.

Lesghinii nesupuși vin după jaf, tâlhării, la tăiat de mâini, trebuind deseori, pentru aceasta, să întreprindă împotriva orașului expediții de felul celei în care tocmai fusesem martori.

Acel cap expus la Nuka, era al cincilea din cursul anului.

Din nenorocire, lesghinii sunt musulmani, deci fataliști. Și ce influență putea avea asupra fataliștilor un cap tăiat?

— Așa a fost scris! zic ei.

Și gata.

A doua zi, când ne-am făcut plimbarea la bazar, abia dacă mai băgau în seamă capul tăiat.

Or, acest amestec permanent de lesghini supuși și nesupuși era ceea ce-l făcea pe prințul Tarkanov să se teamă pentru viața fiului său.

Intr-adevăr, profitând de o încăierare, chiar simulată, de felul celei văzute în ajun, un bărbat zdravăn ar fi putut, în mijlocul busculadei, să ia un copil de gât, să-l arunce în șa și să pornească cu el în galop.

Copilul valorează o sută de mii de ruble și tOhari ca lesghinii riscă foarte multe lucruri pentru o sută de mii de ruble.

Printre neguțătorii stăpâni ai dughenelor de pe străzile Nukăi, i-am uitat pe negustorii de șașlâc, care sunt, în ir-uii fel, cam ca negustorii noștri de cartofi prăjiți.

Ți-i faci și acasă – mă refer la cartofii prăjiți – dar chiar făcuți cu cea mai mare grijă, niciodată n-au să iasă ca cei pe care-i cumperi pe *pont Neuf*.

La fel e și cu șașlâcul din Nuka. Mirosea atât ele bine-

blestematul de șașlâc, că n-am putut rezista tentației și i-am cerut prințului permisiunea să mănânc unul, chiar dacă eram înainte de dejun.

Călători care treceți prin Nuka, mâncați șașlâcul pe stradă; în Caucaz, se mănâneă prost, în general, eu însă vă ofer ocazia să mâncați bine; n-o pierdeți.

Oh! dacă aș fi avut, acum când scriu aceste râncluri, la Poți, într-o. blestemată de cameră dosnică a unui mă- celar-băcan, o bucată din acest minunat șașlâc de Nuka, ce chef aș mai fi tras! Din nenorocire însă, nici urmă de așa ceva.

S-a hotărât să nu plecăm decât la ora unu după masă. Nu socoteam să facem decât o haltă, cel mult două, și să înnoptăm la Țarsko-Kaloți, ultima noastră stație înainte de Tiflis; deci mai aveam timp.

Am mai făcut o vizită prelungită la bazar. Un presentiment ne spunea că n-o să vedem nimic mai frumos decât Nuka.

Și apoi ce gazde, prințul și fiul său!; un bărbat și *un* copil înțilniți clin întâmplare, lingă care ai rămas douăzeci și patru de ore, și care-ți vor fi dragi o viață întreagă!

Doream să cumpăr la bazar un covor de masă, dar Ivan m-a împiedicat.

— A Tata vrea să vă dea unul foarte frumos, mi-a spus el.

Știam deci că un covor foarte frumos mă aștepta la întoarcerea mea din bazar.

Și-ntr-adevăr, am găsit întins pe pat un covor splendid, iar alături de el o pușcă tătărăscă de toată frumusețea; era mulțumirea pentru un simplu dar promis fiului său.

Sau mal degrabă era temperamentul georgian care ieșea la iveală, georgienilor plăcându-le să facă – daruri tot așa cum altor popoare ie place să primească..

— Care-i părerea dumneavoastră despre georgieni? l-am întrebat odată pe baronul Finet, consulul nostru. Ia Tiflis, care trăia de trei ani în mijlocul lor.

— Niciun defect, în schimb au toate calitățile, mi-a răspuns el.

Ce elogiu în gura unui francez., firește critic și exclusivist cum sin tem noi /

Un rus cunoscut pentru curajul său, Șeremetiev, îmi spuneau

— **Șai** vezi în luptă! Când aud blestemata de zurmă, care nu-i

bună nici pentru dansul păpușilor, nu mai stat oameni; sunt titani gata să escaladeze cerul.

— La masă să-i vezi.! îmi spunea un neamț de seamă care își amintea cu mândrie că băuse la amiază, în taverna din Heidelberg, douăsprezece halbe de bere; beau cincisprezece., optsprezece, douăzeci de sticle de vin fără să se sinchisească.

Și aveau dreptate și Finot, și rusul, și neamțul.

La Tiflis, târguiam un pumnal în dugheana unui armurier. Un prinț, Eristov, trecea pe acolo cu cei patru nukări ai săi. Nu-l cunoșteam și nuz mă văzuse nici el vreodată.

I *s-a spus însă cine sunt eu.

Atunci, *s-a. apropiat de mine, și, adxeslndu-se interpretului meu. rus, i-a zis:

— Spuneți-i domnului Dumas, să du. cumpere de la negustorii ăștia., c-o să-l. fure și o să-i dea și marfă proastă.

I-ani mulțumit prințului Eristov de sfat și mi-am continuat drumul aruneind o privire pumnalului pe carepurta la centură.

Întoreându-mă acasă, am găsit acolo cartea de vizită și pumnalul prințului Eristov. Pumnalul valora optzeci de ruble, iar cartea de vizită n-avea preț.

Și nu uitați că un georgian care oferă este ceva cu totul opus spaniolilor, nu-i chip să-l refuzi: refuzul ar fi luat drept insultă.

În orice caz, nu aveam de ce să refuz covorul și. pușca prințului Tarkanov; erau lucruri prea, frumoase și oferite cu prea multă dragoste.

Am dejunat. Dar, vai! timpul fugea. Era amiază și trebuia, să plecăm la unu. Prințul nu mai știa ee să ne promită și. ce să ne ofere ca să ne facă să mai rămânem. Nu exista însă niciun mijloc: deliciile Petersburgului și ale Moscovei fuseseră pentru noi ceea ce fuseseră cele ale Capuei pentru Hanibal; ne pierduseră.

Așa. că eram acum, asemenea, jidovului rătăcitor, osân- dit la o necurmată peregrinare. O voce ne striga în- tr-una:

Aleargă! Aleargă! Aleargă!

Prințul strfnsese la acest dejun de adio toate persoanele pe care le cunoscusem la Nuka: un încântător doctor tânăr, al cărui nume am avut ingratitudinea să-l. uit, și un ofițer pe care-l vedeam pentru prima dată și care venea să mă roage să-i comand o pușcă de vmătoare la Devisme.

Dacă există un nume de mare popularitate pe care ar fi trebuit să fiu gelos în Caucaz, apoi acesta era Devisme. Dar mă stăpânesc; îl iubesc prea mult pe Devisme și-l găsesc prea artist, pentru a nu recunoaște că niciodată o faimă n-a fost atât de bine meritată ca a lui,

I-am luat și ofițerului comanda.

Dacă voi reveni în Caucaz, cum nădăjduiesc, cu o mică ambaieațiune personală, am *s-o umplu cu arme Devisme, și mă voi întoarce în Franța milionar,

Ne-am ridicat de la masă; tarantasul și teleaga ne așteptau cu caii înhămați. Se înhămaseră caii și la trăsura prințului. Împotriva obiceiului său, Ivan a reușit și el să meargă călare, consimțind să ia loc în trăsură numai ca să mai stea cu mine citeva clipe în plus. Mă împrietenisem nespus de mult cu acest încântător copil. Toți esaulii și nukerii erau în mișcare, Badridze, cu cincisprezece soldați, trebuia să ne escorteze până la stația următoare.

M-am urcat în trăsură cu prințul și fiul său. Moynet, Kalino și tânărul doctor *s-au urcat în tarantas, iar ceilalți au pornit cu toții călare.

Caravana *s-a pus în mișcare. Trăsura, mai ușoară, mergea înainte și se distanța repede de celelalte vehicule mai greu împovărate.

Am ajuns în acea parte a orașului Nuka, numită Kintak, aflată în drumul nostru. Era locul pe care în ajun se desfășurase întâlnirea lui Badridze cu lesghinii. În unele locuri erau bălți de sânge ca într-un abator. Badridze ne-a povestit lupta în toate detaliile. Le cunoaștem, așa că nu le mai repet.

De la o vreme însă am început să privesc cu grijă înapoi: nu vedeam venind tarantasul.

I-am atras atenția lui Ivan care, la rândul-i, i-a șoptit ceva lui Nicolai.

Nicolai a pornit într-un galop nebun, și, cinci minute după aceea a revenit să ne spună că, sfărâmându-i-se tarantasului o roată, domniile au trebuit să oprească în drum. În același timp i-am văzut pe Moynet și Kalino apărând călare. Accidentul se petrecuse într-adevăr dar, din fericire, numai tarantasul avusese de suferit. Și era nevoie de douăzeci și patru de ore ca să fie reparată roata.

Ivan era în culmea bucuriei: urma să mai stăm la Nuka încă douăzeci și patru de ore.

În schimb eu eram foarte indispus, iar Moynet de-a dreptul

disperat.

Prințul Tarkanov și-a dat seama de asta și î-a – șoptit ceva lui Nicolai care a pornit din nou în galop. Pe urmă, cum eram toți strânși la un loc, au fost scoase din călească sticle și pahare. Sticlele, bineînțeles, erau cu – șampanie. În Caucaz, ca-n Rusia, se urează drum bun și bun venit cu șampanie. Cîtă șampanie adevărată sau falsă se consumă în Rusia nu se poate ști; dar dacă-ar fi adevărată, toată Franța, devenită Champagne și convertită în vie, n-ar ajunge pentru așa ceva.

Am băut deci, am vorbit, am golit vreo treisprezece sticle de șampanie, a câte trei ruble sticla și a trecut o jumătate de oră.

După aceea am văzut apărând tarantasul în galop triumfător.

Se petrecuse vreo minune?

Nu, prințul dăduse pur și simplu ordin să se scoată o roată de la tarantasul lui și să se pună la al nostru, luând-o el pe cea stricată. Hotărât lucru prinții georgieni nu sunt născuți pentru afaceri.

Sosise clipa cea grea. Î-am întins amindouă nu m de tânărului prinț care a izbucnit în lacrimi.

Tatăl său îl privea cu un fel de gelozie.

— Când se desparte de mine nu p ltnege, mi-a spus el

— Bine-nțeles, a răspuns copilul; pe tine sunt sigur că te voi revedea; tu nu o să mă părăsești. niciodată, dar domnul Dumas!...

Lacrimile îi înecau glasul.

L-am luat în brațe și l-am strins la piept cum aș & făcut-o cu propriul meu fiu.

— Oh î dar o să ne revedem și-o – sa ie mai strâng la. piept, n-ai grijă. Și uite! ații cit omul, această pană în vânt, poate făgădui ceva, îți făgăduiesc, și eu că ne vom reîntâlni.

Pe urmă l-am îmbrățișat pe prinț, pe Badridze, apoi din nou pe Ivan, și numai după aceea ne-am urcat în tarantas și am pornit.

În toi acest splendid voiaj prin Rusia, nu nil *s-a strins inima decât de două ori, la două despărțiri. O dată de dragul prințului Ivan., dud am plecat din Nuka; iar cine are memorie își amintește, de cea de-a doua oară.

Ne-am făcut multă vreme semne, tot timpul cit ne-am mai putut vedea. Pe urmă drumul a cotit-o, și adio!

Luam însă cu mine ceva din toată lumea aceea, /, o pușcă și un covor de la prințul Tarkanov, o șașcă și un pistol de la Mohamed-Han, oblâncuri și o cuvertură de pat de la Ivan. Și, în fine, pantalonul lui

Badridze și cureaua tânărului doctor.

Să ne oprim puțin la acest fapt; e interesant,.

Se spune la noi despre un om generos că „și-ar da și izmenele de pe el”. E însă numai o metaforă, dar o metaforă franțuzească, devenită realitate în Georgia,

Am spus că-mi cumpărasem la Nuka două bucăți de stofă lesghină, două bucăți care. odată ajuns în Franța,

ISO

urmau să se transforme în pantaloni georgieni. Cit despre cercheză și beșmet, n-aveam a mă teme, Bagration promisese că mi le trimite la Tâflis.

Nu vorbisem însă ele pantaloni. Cum să faei la Paris an pantalon georgian, fără model? Gândul acesta mă preocupa, și Badridze avea un pantalon georgian sub cer- eheza lui. Roagă-l, pe Badridze, i-am spus eu lui Ivan. să mă lase să-i privesc pantalonul; dnd voi ajunge în Franța vreau să-mi. fac unul asemănător; de aceea trebuie să mă uit, cu. băgare de seamă cum e făcut al lui.

Prințul i-a transmis dorința, mea lui Badridze.

Badridze, într-o clipă și-a desfăcut centura pantalonului, *s-a ridicat pe piciorul, drept și și-a scos crâcul sting, apoi pe piciorul sting și și-a scos cracu.1 drept tră- gind apoi și partea de sus peste șa și oferind u-mi-i.

Am. urmărit toată manevra uluit și l-am întrebat pe prinț.: Ce face Badridze?

— Vă dă pantalonul.

— Ce? Ce-mi. oferă?

— Pantalonul lui.

— Pantalonul lui, ml-l dă mie?

— Ba, n-ați vrut să-l vedeți?

— Să-l văd, da, dar nu să. i-l i'au.

— Luați-l pentru că vi-l oferă.

— Dar nu; cum o să iau eu. pantalonul acestui brav Badridze?

— Știți că refu. zându-l l-ați. obliga și mai mult.

— Totuși, cum să-i iau. nii-e imposibil.

Badridze, care-și Încheiase cercl-le-g „alezase bine În șa, a intervenit atunci în discuție, zitâna. ceva.

— Ce zice, am întrebat.

— Zice că-i un pantalon im pe tgre i l-a făcut nevastă-sa și pe care l-a pus, tpfmți. ujl- pentru prima oară, numai că regretă că centura e prfea veche.

— Oh, n-are a face! zise tânărul doctoram eu una nouă pe care tocmai ieri am cumpărat-o de la bazar,

— Luați-i, luați-i! mi-a zis prințul, căci altfel *s-ar. simți prost.

Și într-adevăr, Badridze a început să se schimbe la față.

— Dar, Doamne, cum o să se întoarcă la Nuka fără pantalon?

— Așa bine! mi-a răspuns prințul, cu cizmele și cu cercheza! Cine o să-și dea seama?

Ara ezitat.

— Nu cumva domnul Dumas mă refuză pentru că l-am pus pe mine? a zis Badridze cu un aer necăjit. Spu- neți-i că la noi e o cinste să bei dintr-un pahar din care a mai băut un prieten.

= - Ei bine, fie, i-am spus lui Badridze, o să beau și eu din paharul tău. Și am luat pantalonul împodobit cu centura medicului, plecând astfel cu el.

Numai că atunci când am vrut să-i pun pe mine era cu șase degete mai strimt, așa că acum e pe drumul Moscovei cu Kalino, El e cel ce bea în locul meu din paharul lui Badridze.

Se înțelege că Badridze nemaiavând pantaloni, a cedat comanda escortei noastre unui ofițer inferior.

XXXIV

CASTELUL REGINEI TAMARA

Pe măsură ce te depărtezi de Nuka, panorama se desfășoară prezentându-se în toată majestatea sa,

Nuka, abia vizibilă în mijlocul arborilor care o înconjoară și o acoperă, se înfundă într-un cot format de lanțul Caueazului pe care se sprijină.

Acești munți, robuști și măreți ca formă, aveau o culoare splendidă sub zăpada care le acoperea vârful. Călătoream de-a lungul celei mai frumoase văi din Caucaz și de două ori am fost siliți să trecem pe unde se nimerea râul Alaza-n, care o străbătea.

Până-n ziua când lesghinii au făcut o descindere în Ți- nondal, luându-le ostatice pe prințesele Ciavciavadze și Orbeliani, ei nu îndrăzniseră niciodată să treacă râul.

O să povestim de altfel, la locul potrivit, această cumplită și neașteptată întâmplare, când două prințese de sânge regal fuseseră

legate de coada calului și târâte de niște tâlhari mizerabili, precum captivile din vechime de care vorbește Homer și pe care le cântă Euripide.

Aveam în stîngă Kahetia, grădina Caueazului, podgoria Georgiei, unde se face un vin care rivalizează cu cel din Kâslar și ar rivaliza și cu cel franțuzesc, dacă locuitorii ar ști cum să-l facă și mai ales cum să-l conserve.

Ei îl pun însă în burdufuri de berbec, sau de bivol care, după un timp, îi dau un gust, apreciat de amatori, dar care mie mi se pare detestabil,

Cel ce nu se pune în burdufuri de berbec sau de bivol se toarnă în niște ulcioare uriașe care se îngroapă, cum își îngfapă arabii griul într-un fel de silozuri.

, Se povestește despre un balaur rusesc sub picioarele căruia *s-a crăpat pământul și care, căzând într-un ulcior din acestea, *s-a înecat în el precum Clarence în butoiul său cu vin de Malvoise⁹.

La dreapta era un lanț muntos abrupt și aspru, cu piscurile acoperite cu zăpadă, cu coastele prăpăstioase în ale căror văgăuni se ascund leșghinii nesupuși și care numai acolo trebuie căutați.

Nu-ți dai seama, nici în Algeria și nici în Atlas de truda și primejdiile pe care le implică o expediție în Caucaz.

Am văzut defileul Muzaia și pasul Saint-Bernard, care, în comparație cu potecile militare ale liniei leșghine, sunt drumuri regale.

Drumul face un imens ocol din pricina Alazanului. care ca un al doilea Meandru, ar fi trebuit să fie traversat din verștă în verștă; așa că, după trei ore de mers, făcusem abia două leghe în linie dreaptă.

În fine, ne-am oprit la stație. Nuka oferea o priveliște atât de încântătoare că Moynet a făcut o schiță, aflată acum în posesia prințului Bariatinski.

Ne-am așternut din nou la drum către orele trei după amiază și când se înnopta am ajuns la stația Babarat- minkaia, după ce urmasem timp de patru-cinci ore splendida vale a Alăzănuii.

Două bănci de lemn, o masă și două taburete aidoma, ne

⁹ ..Oraș din Grecia, ce a dat numele unui vestit vin Malvoise.. dulce. Legenda spune că ducele Clarence, condamnat de fratele său Eduard al IV-lea, rege al Angliei (1461—1470) și liber să-și aleagă moartea ce-i convenea, a cerut să fie scufundat într-un butoi cu vin de Malvoise. (N. reci.).

așteptau parcă anume; eram de altfel obișnuiți cu ele de mult timp; lucrul însă cu care nu ne putusem nicidecum obișnui, era că nu găseam absolut nimic de mâncare.

Din fericire aveam bufetul nostru, bine garnisit cu doi fazani și un iepure fript, restul sau mai degrabă începutul de vânătoare de la Șumaka.

A doua zi am pornit cât am putut mai devreme deoarece voiam cu orice preț să ajungem seara la Țarsko-Ka- loți, Aveam în albumul meu trei rânduri date de generalul Dundukov-Korsakov pentru contele Toii, comandantul regimentului Pereioslav. Cea mai mare parte a zilei am petrecut-o prin stepele Usadai, trecând printr-un colț al Kakatiei și, în sfârșit, spre orele șapte seara, am sosit la Țarsko-KaloțL

Era un oraș de construcție modernă, o tabără mai degrabă decât un oraș. Pe o culme am văzut o casă mare; ne-am oprit în fața porții și-am întrebat de colonelul Toll

Servitorul, căruia i se adresase Kalino, *s-a dus să-i spună stăpânului casei că este căutat și a revenit zicând:

— E acasă,

Am intrat. Ne-a întâmpinat un ofițer superior cu maniere încântătoare.

Domnul Alexandre Dumas? m-a întrebat el.

M-am înclinat și i-am prezentat albumul unde aveam scrise rândunie prințului Dundukov-Korsakov.

— Domnul conte Toii? l-am întrebat și eu, după ce a citit rândurile,

— Nu, mi-a zis el: sunt prințul Mellikov, și sunt foarte fericit că vă ofer ospitalitatea pe care era cât pe-aci să o cereți altuia decât mie. O să-l vedeți pe contele Toii, dar la mine în casă, o să-l invit să cineze cu noi.

Am găsit escamotarea prea galantă pentru a nu ne lăsa convinși. Am cofoorât bagajele pe care le-am instalat în anticameră și am fost conduși în camere excelente, Încălzite, ca și cum am fi fost așteptați.

După o jumătate de oră a sosit și contele Toii. Trăise mult timp la Paris și vorbea foarte bine franceza pe care prințul Mellikov n-o stăpânea totuși ca el.

Pe biletul prințului Dundukov era un post-scriptum 3 „Arătați-i domnului Dumas castelul reginei Tamara”.

Regina Tamara se bucură în Georgia de o netăgăduită

popularitate. A fost contemporana regelui Ludovic al IX-lea și întocmai ca el, dar mai norocoasă, a pornit un război crâncen împotriva musulmanilor.

Ca-n Normandia, unde toate vechile castele sunt ale lui Robert Diavolul, în Georgia toate sunt ale reginei Tamara.

Are astfel poate o sută cincizeci de castele care, azi, sunt-indiferent căruia rege sau regină i-ar mai fi aparținut – lăcașe ale vulturilor și șacalilor. Și mai e un lucru de remarcat; acela că toate se află într-o regiune pitorească și au o poziție fermecătoare.

Am căutat așadar peste tot și am cerut tuturor să-mi spună istoria reginei Tamara. N-am putut însă găsi decât vagi tradiții și un crâmpei versificat de Lermontov. Castele ale reginei Tamara, în schimb, am găsit la fiecare verstă.

La ora nouă, am luat micul dejun și, ridicându-ne de la masă, ne-am găsit caii înșeuăți.

Dimineața ne-am petrecut-o privind desenele unui bătrân pictor, care vorbea foarte bine franțuzește. Ce naționalitate o fi avut, nu știu; în ceea ce privește religia, era sigur un adorator al reginei Tamara și făcuse un album de mari dimensiuni, folosind doar galbenul, albastrul și verdele, culori pe care île considera îndestulătoare. Se părea că-și luase sarcina de a desena toate castelele reginei Tanxara, privite din toate unghiurile cu puțință.

Numai pe cel pe care urma să-l vedem, îl desenase din șapte unghiuri diferite.

Am încălecat și am făcut în douăzeci de minute cele patru sau cinci verste care ne despărțeau de ruinele regale.

Deodată, ocolind un munte, am văzut castelul deta- șându-se și crescând maiestuos în fața noastră.

Era situat pe un pisc izolat, dominând valea Alazanului și avâncă la perspectivă magnificul lanț caucazian de-a lungul căruia mersesem toată dimineața.

Noi îi dominam baza, iar creasta lui ne domina pe noi; ruinele îi erau superbe și grandioase; simțai că prin paragina lui trecuseră nu numai vremurile ci și revoluțiile.

Movnet a făcut o schiță chiar în locul în care tocmai ne oprisem; era, poate, singurul unghi rămas neatacat de pensula bătrânului artist.

La șapte verste de castelul reginei Tamara se ridică un alt munte cu o altă legendă.

Remarcasem acest munte, de-a lungul căruia mersesem ia apusul soarelui, din pricina formei sale frumoase și a faptului că era luminat splendid.

Se numea muntele lui Ilie iar la poalele lui se întindea un lac sărat. O capelă, foarte frecventată, era clădită într-o vastă grotă săpată în inima muntelui. Tradiția spune că în această grotă a fost hrănit de un cerb profetul Ilie și că din vârful muntelui *s-a urcat el la cer lăsându-și haina, discipolului Elisei.

Era prima legendă biblică întâlnită în drumul nostru. Se simțea că ne apropiam de Armenia.

Înapoiindu-ne la prinț, l-am găsit pe aghiotantul său care ne aștepta cu un album. Desena și el. Luase parte la ultima expediție lesghmă și făcuse niște schițe foarte curioase. Una era cea a iui Curuk-Meyer, adică a muntelui pe care trebuise să-l escaladeze în ultima expediție ca să pătrundă în ținutul tâlharilor.

Un al doilea desen era clin Bogit, aul cucerit casă cu casă, fiecare trebuind să fie dă rimată pentru a se putea pătrunde în ea, astfel că, o dată cu cucerirea ultimei case, fusese ras tot satul. În fine. al treilea era un desen al aulu- lui Kituri, cuprins de flăcări. În fața acestui aul, cucerit la 21 august 1858, generalul Vrevski fusese rănit de două gloanțe, unul în piept, altul în picior. După zece zile, a și murit din pricina lor.

Colonelul Kankanov a preluat comanda expediției, a continuat-o și a cucerit Diclo.

Locuitorii, o mie la număr, i *s-au supus.

Un al patrulea desen era cel al unei uși lesghine cu podoaba ei demâini tăiate. Miinile erau pironite pe ea cum sunt pironite la noi labelle de lup pe ușile fermelor.

Miinile acestea se păstrează, mult timp proaspete și, ca să spunem așa, vii, datorită unei soluții în care sunt puse să fiarbă.

Această ușă, care era a unei case din Dido, avea pe ea cincisprezece mâini. Alții, mai pioși, le ținutiesc în moschei. Și în moscheea din Dido erau pironite vreo două sute de mâini.

În rest, tușinii care sunt creștini, dușmani de moarte ai lesghmilor și, în general, ai tuturor mahomedanilor, și care aduc mari servicii în expedițiile ruse au aceleași obiceiuri, oricât de creștini ar fi ei; câți dușmani prinși rle tușim, atâtea mâini tăiate.

În ultima expediție, un șef tușin care mergea în landurile rușilor

cu cei trei fii ai lui, și-a văzut fiul cel mare rănit. Îl adora pe băiat, dar și-a făcut o datorie de onoare din a nu vădi niciun somn de slăbiciune în fața rănitului, deși iniuui îi era zdrobită.

Tatăl se numea Șet, poate o deformare a cu viatului *Șeitan*, care înseamnă diavol. Fiul se numea Grigore și tatălui i ***s**-a arătat casa unde-i fusese transportat fiul, Șet ***s**-a dus și el, acolo.

Copleșit de suferință, tânărul se văicărea. Șet ***s**-a apropiat de covorul pe care era culcat, ***s**-a sprijinit în pușcă și privindu-l pe rănit cu sprâncenele încruntate i-a spus:

— Ce am crescut eu, un bărbat sau o femeie?

— Un bărbat, tată, răspunse Grigore.

— Ei bine, atunci, zise Șet, dacă ești bărbat, de ce te văicărești.

Rănitul a tăcut și a murit fără a mai scoate niciun suspin.

Tatăl său a luat cadavrul, l-a dezbrăcat și l-a pus pe o masă,

Apoi a făcut cu pumnalul șaptezeci și cinci de creștături în perete și și-a tăiat fiul în tot a ti tea bucăți, eâte rude și prieteni avea, în stare să poarte arme.

— Ce-i asta? l-a întrebat colonelul, când l-a văzut dedându-se acelei oribile fapte?

— Îl răzbun pe Grigore, a spus el; Intr-o lună o să primesc tot atâtea mâini lesghine câte bucăți trimit eu acum rudelor,

Și, într-adevăr, peste o lună, a primit de la rude și de la prieteni șaptezeci și cinci de mâini la care a mai adăugat și el cincisprezece. În total nouăzeci.

Grigore era răzbunat.

Niciodată, într-o luptă, un tușin nu va sări în ajutorul unui prieten dacă acesta nu-l cheamă.. Dar e foarte rar ca un tușin să ceară ajutor, chiar dacă luptă unul împotriva a trei dușmani.

Se spune că un tușin ora îndrăgostit de o fată din satul Tiarmeth și a cerut-o în căsătorie.

— Câte mâini de lesghini ai să-mi aduci zestre? i-a zis ea.

Tânărul tușin ***s**-a retras rușinat; nu se bătușe încă cu niciun lesghin. Totuși ***s**-a dus și l-a căutat pe Șet ca să-i povestească ce i se întâmplase.

— Întreab-o, pe cea pe care o iubești, câte mâini vrea, î-a zis Șet.

Tușinul i-a trimis răspunsul lui Șet.

— Vino cu mine în expediția viitoare, i-a zis acesta.

— Dar poate că până atunci o să mai treacă o vreme, î-a răspuns

tânărul.

— Bine, atunci vino cu mine acum; eu sunt gata ori- eând.

Au plecat și, după cincisprezece zile, *s-au întors cu douăsprezece mâini. Șet tăiașe șapte și îndrăgostitul cinci. Tânărul tăiașe cu două mai mult decât i se ceruse și astfel nunta *s-a făcut cu mare pompă și tot satul a fost invitat să ia parte la ea.

Printre mâinile tăiate de Șet era și o mină de copil. De ce însă? O să vă spun îndată.

Șet era considerat Bau-baul lesghinilor; mamele, ca să-și potolească copiii, le ziceau: – O să-l chem pe Șet.

Și copiii tăceau mile.

Unul, însă, mai încăpățânat decât ceilalți, nu credea în Șet și continua să plângă. Era noapte. Mama a luat atunci copilul și a deschis fereastra.

— Șet! Șet! Șet! a strigat ea, vino și taie-i mina copilașului ăstuia care nu vrea să tacă.

Și, ca să-și sperie copilul, l-a scos pe fereastră. Copilul a țipat. Era însă un țipăt de durere nu de spaimă; mama, deci, nu se înșelase.

Și atunci și-a tras copilul în casă; din nenorocire nu mai avea o mână.

Întâmplarea făcuse ca tocmai atunci Set să fie ascuns pe acolo și, auzind „invitația* imprudentă a mamei, o ascultase.

Ce bestii feroase sunt astfel de oameni!

Mai aveam încă vreo două sute douăzeci de verste până la Tiflis. Însă, ținând seama de drumurile proaste pe care urma să le străbatem, nu trebuia să ne așteptăm că vom ajunge decât a doua zi pe la amiază, și pentru asta trebuia să mergem toată noaptea.

La primele două stații, adică la stația Ceroskaia și la Țaignaskaia, totul a mers strună și caii nu ne-au lipsit.

După a doua stație însă, când drumul era mai sigur, am crezut că nu trebuia să ne mai păstrăm escorta.

Din păcate însă, aceasta a fost pricina că la a treia stație, adică la Magorskaiă, am fost luați drept inși fără importanță și, cu toată „libera noastră trecere* fără a-și cla osteneala nici măcar să se întoarcă spre noi, șeful de poștă ne-a spus că nu avea cai.

Cunoșteam aceste răspunsuri dar, cum urma să cinăm înainte de a porni la drum, ceea ce avea să ne ia cam o oră, i-am răspuns și noi că aveam să așteptăm.

— Așteptați, mi-a spus șeful poștei cu aceeași indiferență; dar noaptea asta nu vom avea cai.

Când șefii de-poștă, în Rusia, își iau astfel de aere, e ca și cum ți-ar spune cu cele treizeci și una de litere ale alfabetului 1 lor: „Ce vreți! Suntem hoți și vrem bani pentru răscumpărare.

Or, la astfel de vorbe, nu-i decât un singur fel de răspuns: biciul.

} După reforma din 1913 *s-au mai adăugat două, alfabetul având astăzi 33 de litere. (N. *rod < f

UI

îl – Muntele de nisip, voi. II

— Ia biciul meu, i-ai spus eu lui Kalino,

— Tjinde-i?

— În geamantan.

— De ce Dați pus acolo?

— Pentru că, știi bine, e un bici splendid pe care mi l-a dat generalul Lahn și La care țin foarte mult,

— Și ce să fac cu biciul dumneavoastră?

— Ceea ce fac magicienii cu bagheta lor; o să scoț» caii ca din pământ.

— Oh! dar cred că azi nu va fi cu puțința.

— Cum așa?

— Omul ăsta, zău că rt-are cai.

— O să vedem noi după cină deocamdată scoate biciul din geamantan..

În timp ce Kalino scotea biciul, Moynefc și cu mine am intrat în sala călătorilor Era Înțesată.

Tuturor li se dăduse același răspuns ca nouă, și toată lumea aștepta..

Un prinț gruzin cu fiul său, așezați m ccftul unei mese. u: : „cj. u un. pui fiert și beau un pahar da votcă..

Cjtncl ne-au văzut, *s-au ridicat, au mont la noi și n. e-au oferit o parte din cina lor..

Am acceptat, cu condiția însă, ca la nndo. I ioc, să ia ș. ei dlnt-r-a noastră..

Era prea echitabil ca să ne refuze.. %

Aveam și noi un iepure la tavă ș.? do*, urm ni inapți, p 1 care ni-i pregătise, din vânatul nostru: de La Șumak, *, bu cătarul prințului Mellikov.; și-n plus, o enormă pkw: ." cu vin..

Doi sau trei călători., care nu crezuseră ea se opresc la Magorsk. aia, își beau și ei Înșii, cea iu V Era tot ce găsisese* k la stație. Atunci Ic-am cerut celor doi prinți permisiune*

im să-i invităm pe acești călători- să ia. masa cu noi și i-arn rugat totodată, să le transmită, invitația noastră.

Ospitalitatea e un liicru atât de simplu în Caueaz, că toată lumea se așază la aceeași masă; *s-a mâncat din bucatele noastre și *s-a băut din aceeași ploscă. Așa că friptura de iepure, cei trei fazani și cele șase sau opt- sticle de vin de Kaketia, cit conținea plosca, *s-au dus repede: am mâncat până la ultima firimitură și am. băut vinul până. la ultima picătură, După care,: Kalino; înfierbântân- duse puțin, a acceptat invitația de a pune mina pe bici și de a rnă urma.

Șeful era în curie, sprijinit de o coloană de Jenin care susținea prispa stației de poștă.

Ne-am oprit Hogă el și el ne-a privit – peste umăr.

— Kalino, cere-i cai, i-am spus eu.

K alin o a cerut cai.

Șeful a fătnrl atunci o mișcare care-i trăda neliniștea.

— N-ați Înțeles? a replicat el.

— Ce? – Ce ir-am spus; că n-am cai...

— Spune-i ea am înțeles perfect, Kalino, dar că știm că ne minte.

Kalin01 î-a transmis răspunsul, dar șeful stației nici- nu *s-a clintit din loc.

— Să-I. *lovesc? a întrebat Kalino.

— Nu, să ne asigurăm mai înainte că minte într-adevăr,

— Și dacă minte?

— Atunci, Kalino, îl arzi.

— Și cum să ne asigurăm dacă minte sau nu?

— Nimic mai- s mplu vizităm grajdul.

— Merg și euT a spus Moynet.

Eu am. rămas lingă omul nostru care nu se mișca.

Cinci minute după aceea, Kalino *s-a întors furios și cu biciul ridicat.

— Sunt paisprezece cai în grajd, a zis el, să-l lovesc?

— Încă nu. întreabă-l, dragă Kalino, cum se face că sunt paisprezece cai în grajd, iar el ne-a spus că n-are niciunul?

Kalino i-a transmis întrebarea mea.

— Sunt caii altor poște, răspunse el.

— Du-te și pipăie-i sub burtă, și dacă sunt asudați, e adevărat; dacă nu, ne-a mințit.

Kalino a revenit apoi alergând,

— A mințit, a spus el; caii sunt perfect odihniți.

— Atunci, arde-l!

Kalino l-a lovit. La a treia lovitură însă am auzit:

— Ci ți cai vă trebuie?

— Șase.

— O să-i aveți; numai nu le mai spuneți și celorlalți.

Din nefericire era prea târziu; călătorii auziseră zgomotul discuției, alergaseră să vadă ce se petrece și nu li se putea ascunde că-n afară de cei șase cai ai mei, mai rămăseseră încă opt. Așa că ceilalți călători și-au luat caii în ordinea sosirii în ceea ce-i privește pe ai mei, pentru că mie mi se datora descoperirea lor, nimeni nu *s-a gindit să mi-i reclame, deși venisem ultimul-.

După vreo cinci minute, tarantasul și teleaga aveau caii înhămați; am mai luat o dușcă de drum bun; prințul gruzin și fiul lui au promis să mă caute la Tiflis, iar noi ne-am urcat în trăsură și am pornit în galop.

Am călătorit toată noaptea, în afară de două ceasuri pe care le-am petrecut la stația Sartișolskaia și în zori am plecat mai departe. Mai rămâneau de străbătut treizeci și cinci de verste până în capitala Georgiei; dar drumurile erau atât de îngrozitoare incit abia spre orele două, din vârful unui munte, vizitiul nostru, arătându-ne o boare albastră, prin care se distingeau niște puncte mici, albe, ne-a zis:

— Iată Timișul.

Ca și cum ne-ar fi zis: „Iată-l pe Saturn”, sau „Iată-l pe Mercur”.

Ajunsesem să credem că Tiflisul era o planetă la care n-aveam *s-ajungem niciodată, cu atât mai mult cu cât nimic nu anunța apropierea unui oraș și mai ales a unei capitale.

Nicio casă, niciun arbore, niciun câmp cultivat, ci doar un pământ gol și ars, ce mai, deșertul î

Totuși pe măsură ce ne apropiam, muntele din fața noastră părea dantelat iar acele, creștături se asemănau cu ruinele unei fortificații.

Apoi, ni *s-a arătat în fața ochilor încă o dovadă că am intrat într-o țară civilizată: la dreapta noastră se înălțau trei spânzurători.

Cea din mijloc era goală; celelalte două erau ocupate; dar

ocupate cu niște saci.

Am discutat îndelung în legătură cu ce putea fi spânzurat în sacii aceia. Moynet susținea că acolo nu puteau fi oameni, iar eu ziceam că nici doar simpli saci nu puteau fi.

Vizitiul însă ne-a pus de acord: în saci erau oameni.

Dar cine erau oamenii aceia, nici vizitiul nostru nu știa. Atâta doar era evident, că nu puteau fi laureați ai premiului Montyon.¹⁰

Ne-am continuat drumul presupunând că la Tiflis misterul ni se va dezlega.

Totuși orașul mi se descoperea încetul cu încetul Primele două clădiri care ne-au sărit în ochi au fost, ca și la Petersburg, două clădiri urî te, probabil cazărmi, și care ne-au întristat,

Să fi fost oare Tiflisul acesta mult așteptat, Tiflisui promis ca un paradis georgian, o decepție?»

Am suspinat cum mai suspinasem și cu alte prilejuri asemănătoare.

Deodată însă am scos un strigăt de bucurie: la cotitura drumului tocmai se zărea, în fundul unui abis, clocoti- toarea Kură; apoi, aplecat spre acest abis, etajat pe coastele muntelui și coborând până în fundul prăpastiei, orașul cu casele împrăștiate aidoma unui stol de păsări ce se așezaseră unde și cum putuseră.

Gurn aveam oare să ne coborâm în această prăpastie? Nu se vedea nici tm drum,

Și totuși a apărut și ei, dacă așa ceva se putea *numi* drum.

La fiecare pas, scoteam strigăte de bucurie.

— Priviți acolo... Uitați-vă la tumul ăsta; și Ia. podul acela! și la fortăreața de. acolo! și acolo jos, acolo L,

Era o perspectivă splendidă care ni se așfernea la picioare

Tarantasul nostru gonea trosnind printre strigătele vizitiilor.

— *Kabardă! Kabardă!* (Atenție! Atenție!),

Fără îndoială, că dimineața se sărbătorise – ceva *penUm* că străzile erau pline de lume. Și, într-adevăr fusesem splnrrar ățădoi oameni.

Am traversat *un* pod suspendat, nici – eu *rm ștm. cum*, la

¹⁰ Jean-Baptiste Antoine Auger, baron de Montyon (1733—1820), filantrop și economist francez. Imensa sa avere i-a permis să fondeze premii distribuite de diverse societăți savante.

înălțimea de șaizeci de picioare deasupra fluviului

Sub noi... pe *un* mare *hune* de nisip 4n mijlociri apelor Kurei erau-culcate vreo sută de cămile,

18B

După aceea, din mahala, am intrat în oraș.

Eram, în fine, la Tiflis și, după eâte aveam să vedem, Tiflisul. corespundea într-adevăr ideii pe care ne-o făcusem despre el

— Unde trebuie să vă conduc? a întrebat vizitiul. – La baronul Finot, consulul Franței, Dam răspuns. Și tarant. asul, în mijlocul unei mulțumi înspăimântă- toa: re, a urcat- ia fel d: e iute pe eâfc coborâse.

XXXV

TIFLIS – CEI CE SUNT SPÂNZURAȚI

Baronul Finot locuia în orașul de sus, pe strada Regală, deasupra bisericii Sf. David.

Cina în seara aceea la prințesa Ciavciavadze; dar, cum ne așteptase de pe o zi pe alta, la plecare îi dăduse ordin servitorului său să ne conducă la locuința care ne era rezervată.

Am fost conduși într-un splendid palat din piața teatrului, unde două camere și un imens salon erau puse la dispoziția noastră de domnul Ivan Zubalov, un bogătaș georgian.

Moynet și Kalino au luat o cameră, iar eu pe cealaltă; salonul avea să fie comun.

De la fereastra camerei mele, vedeam perfect cele două spânzurători și sacii balansându-se la extremitatea brațelor lor subțiri.

Erau într-adevăr spânzurați, după cum prevăzusem și chiar de curând spânzurați, executați chiar în ziua aceea.

M-am interesat de ce crimă fuseseră acuzați.

Asasinaseră pe cei doi băieți de prăvălie ai ceasornicarului Georgeaiev, ca să-i poată fura din magazin ceasurile expuse în vitrină și argintul închis în sertare.

Erau armeni: lucru extraordinar! Armenii, cu caracterul lor umil și blând, devin adesea hoți, escroci, dar rareori ucigași.

Întâmplarea făcea ca de la fereastra mea, privind spre stânga, să-i văd pe cei doi spânzurați, și, la dreapta, dugheana lui Georgeaiev.

Iată cum se petrecuseră lucrurile: Domnul Georgeaiev avea doi băieți de prăvălie care, rămânând peste zi la magazin, puteau ieși seara în oraș pentru treburile lor personale.

De obicei luau cheia magazinului cu ei. ca să se poată întoarce

cinci voiau și să deschidă prăvălia înainte ca domnul Georgeaiev să se fi sculat.

Se împrieteniseră însă cu doi armeni numiți unul Șubahov și celălalt Ismael, care-și puseseră-n gând să-l jefuiască pe Georgeaiev. Planul lor fusese simplu: îi invitaseră la cină pe cei doi prieteni, îi îmbătaseră și-i ucisese ca să le ia cheia și să deschidă apoi cu ea magazinul.

Total *s-a petrecut conform prevederilor asasinilor, cu excepția unui amănunt: cei cinci băieți de prăvălie fuseseră duși, îmbătați, uciși, dar, când îi căutaseră în buzunare,, n-aveau asupra lor nicio cheie.

Atunci au recurs la alt plan.

Să se îmbrace cu hainele celor doi morți, să se prezinte la domnul Georgeaiev și să bată la ușă; noaptea era întunecoasă și persoana care ar fi venit să le deschidă, venind probabil fără lumină, i-ar fi luat drept cei doi băieți, iaf-ei ar fi intrat și, odată intrați, ar fi procedat conform primului plan.

Numai că, mai înainte de toate, trebuiau să scape de cadavre.

L-au trezit pe un amărât de hamal care dormea pe bocceaua lui, l-au dus, i-au arătat cele două cadavre și i-au promis patru ruble dacă voia să le îngroape.

Un *masa* – acesta e numele hamalilor din Tiflis -1 nu câștigă patru ruble pe zi, necum pe noapte.

Așa că, mușa a luat cele două cadavre în spate, a coborât cu ele până la Kura, a traversat podul Alexandru a urcat versantul colinei mahalalei Ciukur, și le-a îngropat pe așa-zisa Colină Roșie. Fiind însă noapte și cum mușa vedea prost sau avea chef de somn, i-a înmormântat de-a latul, picioarele unuia ieșind afară din groapă.

S-a întors apoi să se culce în locul de unde fusese luat; locul era bun și omul spera că va mai fi căutat.

În acest timp, cei doi ucigași *s-au dus la poarta casei domnului Georgeaiev, dar cel ce a venit să le deschidă a fost însuși stăpânul care avea și o luminare în mină.

Deci nu fusese chip să-nțerce să-l înșele pe ceasornicar, așa că Șubahov și Ismael au luat-o la goană.

Domnul Georgeaiev, deschizând ușa, a văzut totuși fugind doi oameni.

A crezut însă că e o glumă, a închis ușa și *s-a dus să se culce bombănind, și găsind că fusese o glumă dintre cele mai proaste.

A doua zi, cei doi băieți de prăvălie nu *s-au întors; era pentru prima oară că lipseau de la datorie; domnul Georgeaiev *s-a neliniștit.

Spre amiază, un văcar ce-și păștea vitele pe munte a văzut într-uri loc unde pământul i *s-a părut proaspăt săpat, un picior care ieșea la suprafață.

A tras de el și a mai văzut unul, apoi a gambă, două, pe urmă un corp și după aceea încă unul.

A coborât în fugă în oraș și a spus ce văzuse. Au venit autoritățile să ridice cadavrele și *s-a stabilit repede că erau ale celor doi băieți de prăvălie ai domnului Georgeaiev.

Fuseseră văzuți ieșind seara cu cei doi armeni, așa că bănuiala a căzut numaidecât pe ei.

Au fost arestați; a fost arestat și mușă: li *s-a făcut proces și toți au fost condamnați la moarte; Șuba- faov și Ismael ca ucigași: iar mușă pentru complicitate.

Crima făcuse mare vâlvă inspirând o groază nemaipomenită; prințul Bariatinski, locotenent al țarului în Caucaz, a grăbit instrucția care a fost rapidă: probele erau covârșitoare.

Ca locotenent al țarului, prințul Bariatinski avea asupra supușilor dreptul de viață și de moarte, fiind singurul judecător care hotăra în anumite cazuri dacă faptul trebuia sau nu să fie adus la cunoștința țarului.

Nicio circumstanță extraordinară nu cerea o amânare. Prințul a considerat că trebuia totuși să aibă loc o comutare de pedeapsă în favoarea hamalului, și a poruncit ca lui să i se aplice o mie de lovituri de *battog* fiind condamnat și la opt ani de muncă silnică în minele din Siberia, dacă supraviețuia băătăii. Dar își putea reveni, pentru că un georgian, un armean și un persan puteau suporta o mie de lovituri de battog, un muntean o mie cinci sute și un rus două mii.

Niciun criminal însă. de orice neam ar fi fost el, nu putea suporta trei mii de lovituri, acestea fiind egale eu pedeapsa la moarte. Numai că de la arestare și până în ultima clipă, mușă a fost lăsat să creadă că va fi executat.

Trei spânzurători au fost așadar ridicate pe locul unde fuseseră găsite cadavrele celor doi băieți de prăvălie. Locul prezenta avantajul că execuția se putea vedea în tot orașul.

Și chiar în ziua sosirii noastre, mai precis la amiază, cei trei condamnați fuseseră conduși într-o căruță la locul supliciului. Erau

îmbrăcați în alb, cu straie de osândiți, cu mâinile legate în față și capetele descoperite.

La gât aveau legate tăblițele pe care stătea scrisă sentința ce li *s-a citit abia la picioarele celor trei spânzuraion. Unul dintre ei, cum am spus, obținuse comutarea pedepsei.

Armenii odată spânzurați i-a venit rândul lui mușa.

Era un copil de nouăsprezece ani, negricios la față, subțirel și mărunțel de stat; i se putea vedea întregul corp tremurând când i *s-a scos cămașa.

Să-i fi fost oare frig? ca lui Bailly¹¹? Nu cred.

O mie de soldați pe două rânduri, cinci sute pe o parte, cinci sute pe alta așteptau. Fiecare soldat ținea în mâini o nuia subțire și unduioasă de grosimea degetului mic, între rânduri fiind o distanță de cinci pași.

Mâinile osânditului au fost legate de patul unei puști; un sergent a apucat pușca, mergând de-a-ndăratelea pentru a potrivi pasul osânditului cu al lui; doi soldați mergând tot îndărăt, i-au pus baionetele în piept și alți doi *s-au așezat în urma lui punându-i baionetele în șale. Legat astfel de mâini și prins între patru baionete nu putea nici să grăbească pasul, nici să-l încetinească.

Un comandant a dat primul semnal.

Atunci cei o mie de soldați, cu precizia unei mașini, au lovit aerul cu nuielele.

Acest șuierat este, se spune, detaliul cel mai înfricoșător al executării pedepsei. La a o suta lovitură, sângele țâșnea prin douăzeci de răni; la cinci sute spatele nu mai era decât o plagă.

Dacă durerea depășea puterile osândi-tului, și dacă omul leșina, se suspenda execuția, i se dădea un întăritor și apoi se continua.

Mușa și-a primit cele o mie de lovituri fără să leșine. Dar oare a strigat? Nu se știe: tobele, care în timpul execuției bat cadența marșului, împiedică să fie auzit vreun strigăt.

I *s-a pus cămașa pe spinare și *s-a întors pe picioarele lui la Tiflis.

¹¹ Jean-Sylvain Bailly (1736—1793), savant și om politic francez. A fost condamnat la eșafod la 10 noiembrie 1793. Deoarece pregătirile supliciuului se prelungeau, un asistent l-a întrebat : „Tremurați ? — Da, prietene, dar de frig“, i-a răspuns simplu Bailly. (N. red.).

După cincisprezece zile nici nu se mai gândea la asta, și a plecat să-și facă cei opt ani ele mină în Siberia.

Pentru el morala a fost următoarea: dac-ar mai fi inmormântat vreodată vreun cadavru, ar fi avut grijă ca niciun picior al acestuia să nu mai iasă din pământ.

XXXVI

TIFLIS – CEI CE NU SUNT SPÂNZURAȚI

În timp ce eram pe cale de a ne organiza mutarea, baronul Finot, prevenit de venirea noastră, la prințesa Ciavciaydze. unde cina, și-a făcut apariția, cu aceeași bună dispoziție pe chip cu care-l știau toți cei ce-l cunoscuseră în Franța.

Consulatul îl făcuse serios în afacerile guvernamentale și grav când era vorba de interesele compatrioților săi; în rest, în relațiile personale, păstra aceeași inimă deschisă și același spirit încântător.

Nu-l mai văzusem din 1848; el m-a găsit mai gras, iar eu l-am găsit mai albit.

La Tiflis era pur și simplu adorat. Dintre cei o sută cincizeci și trei de francezi sau franțuzoaice care compuneau colonia, nu a fost unul sau una, lucra nemaiauzit! să nu-i aducă laude, și nu laude goale, cerute de conveniențe, ci din tot sufletul.

Cit despre georgieni, cu ei era altceva: n-aveau decât o singură teamă, să nu li se ia baronul Finot.

În ceea ce privește gândurile georgienelor, n-am stat prea mult la Tiflis ca să le pot afla.

Ne-a întâmpinat ca să ne spună că, nădăjduia că, atâta vreme cit vom sta în Tiflis, nu vom lua masa decât la el.

Am vrut să protestez.

— Dar pentru cât timp ați. yenii aici? m-a întrebat el

— Pentru o lună, i-am spus eu.

— Aveți trei mii de rable ca să cheltuiți, luna aceasta?

— Nu.

— Ei bine, atunci vă sfătuiesc să-rai acceptați oferta tot așa cum ați acceptat-o și pe cea la lui Zubalov. Eu am o casă atât de bine pusă la punct, încât n-am să vă observ prezența decât datorită plăcerii pe care mi-o va prilejui. Chiar dacă n-ați mânca zilnic decât unt cu pline – iar untul va fi prost – și tot ați ajunge la ruină până veți părăsi Tiflisul.

Cum însă eu mă cam îndoiam, el a continuat:

— Iată spre exemplu! Și a scos din buzunar o factură

— Uitați-vă ce a cheltuit, în șaizeci și șase de zile una din compatrioatele noastre ale cărei cheltuieli le-am achitat eu alaltăieri. Era o biată cameristă, adusă aici de prințesa Gagarin. O părăsise pe prințesă și n-a vrut să. meargă ia hotel pentru că era prea scump; drept urmare *s-a instalat la un câmățar francez pentru a se descurca dt mai economic cu puțință. Ei bine, în șaizeci și șase de zile, a cheltuit o sută treizeci și două de ruble argint* cinci sute două zeci și opt de franci!

Toate acestea nu ni se păreau o justificare pentru a-i da batale de cap, timp de o lună prea-bunului consul. Atunci a apărut un frizer pe care-l chemasem ca să-mi aranjeze părul.

— Bine! mi-a zis Finot, și ce vrei să vă facă?

— Să-mi taie părul și barba.

— Și după dumneavoastră, pot să apelez și eu La frizer? spuse Moynet.

— Desigur.

— Dar cât plățiți dumneavoastră, la Paris, pentru un tuns și ras? m-a întrebat Finot,

— Un franc, iar la zile mari *mi* franc și jumătate.

„Ei bine, o să vedeți dt costă asta la Tiflis,

Frizerul m-a tuns, m-a ras, pe urmă l-a tuns și pe Moynet; Kalino, ca student, n-avea barbă și așteptând-o avea părul tuns scurt, așa că bărbierul nu l-a atins.

— Cit vă datorăm? l-am întrebat pe compatriotul meu, când totul a fost gata.

— Oh! Dumnezeule, doar trei ruble, domnule.

L-am pus să repete.

— Trei ruble, a repetat el cu nerușinare.

— Cum?! Trei ruble de argint?

— Trei ruble de argint. Domnul trebuie să știe că țarul Nicolae a abolit printr-un ukaz rublele de hârtie.

Am scos trei ruble din buzunar și i le-am dat. În moneda noastră erau doisprezece franci.

M-a salutat și a ieșit, cerându-mi permisiunea să facă din părul meu tăiat o perniță de ace pentru soția lui care era o mare admiratoare a mea.

— Și dacă nevasta lui n-ar fi fost o mare admiratoare a mea, cit m-ar fi costat? l-am întrebat pe Finot după ce omul a plecat.

— Nu se știe. Ghiciți însă cit mi-a cerut un peruchier pentru a-mi

trimite de trei ori pe săptămână un ucenic al lui, frizer; și zic frizer, ca să-nțelegeți bine, deoarece eu port barbă, nu glumă.

— La Paris eu am un bărbier care, pentru șase franci vine ia mine la fiecare două zile din Montmartre.

— O mie cinci sute de franci pe an, dragul meu!...

— Domnule Finot, atunci o să mănânc la dumneavoastră.

— Și acum, a zis Finot, după ce am obținut ce am vrut, deoarece nu venisem cu alt scop, mă întorc, să-mi termin cina la prințesa Ciavciavadze, căreia o să vă prezint mâine.

Finot nu putea să-mi facă o mai mare plăcere și onoare în același timp.

Ca rang, prinții Ciavciavadze descind din Andronic, bătrânul împărat al Constantinopolului și prințesa Ciavciavadze, născută prințesă de Georgia, era cea pe care o răpise Șamil schimbând-o apoi contra fiului său Gemmal-Eddin.

— A propoz, a zis Finot, pe care-l credeam departe, deschizând ușa și reapărând în pragul ei; voiam să vă mai spun că voi veni ca să vă iau să vă conduc diseară la teatru. Avem aici o trupă italiană. Se joacă *Lombarzii* și-o să vedeți și sala noastră de teatru.

— Sala dumneavoastră? I-am întrebat eu râzând. Ați devenit provincial de vreme ce spuneți *sala noastră* de la Tiflis cum ați spune sala noastră de la Tours sau Blois?

— Ați văzut multe săli în viață dragul meu?

— Desigur; am văzut toate sălile din Franța, din Italia, Spania, Anglia, Germania și Rusia; așa că nu mi-a mai rămas să o văd decât pe cea de la Tiflis.

— Ei bine, o *s-o vedeți diseară și pe asta, și fiți liniștit, o să produceți acolo mare efect; numai că năstrușnicul bărbier v-a tăiat părul cam scurt. Dar nu face nimic! Se va crede că-i o nouă modă pe care ați adus-o de la Paris. Pe diseară, deci, la ora opt.

Și a plecat.

Cele spuse de el m-au făcut să mă uit în oglindă, ca să văd ce *s-a putut face, pentru trei ruble, din capul meu.

Am scos un strigăt de spaimă; părul îmi era tuns ca o perie; nu ca una de haine și ca una de parchet.

I-am chemat pe Moynet și Kalino ca să se bucure și ei de noul meu aspect.

Văzându-mă au început să râdă.

— Ei bine, iată un mijloc excelent de a face bani, a zis Moynet; dacă n-o să avem din ce trăi o să vă arătăm, la Constantinopol ca pe o focă prinsă în Marea Caspică

Moynet, în calitatea sa de pictor, găsise pe loc cea mai nimerită comparație; nu pot însă nega că, atunci când am părul tăiat foarte scurt, fizionomia mea are ceva asemănător cu cea a interesantului animal,

Fiecare om, zice-se, are o asemănare cu ceva din lumea animală.

Dar nu-i nimic, pentru că, gândindu-mă, prefer să mă asemăn cu o focă decât cu o altă amfibie; e foarte blinda, inofensivă, tandră și se face și ulei din corpul ei.

Nu știu dacă eu sunt blând, inofensiv și tandru; dar ceea ce știu e că, de cinci sunt „din mine nu *s-a putut stoarce niciun fel de ulei.

— Sunteți ca un coș ciuruit, dragul meu viconte, îi spunea Charles al X-lea lui Chateaubriand.

— E adevărat, sire, a răspuns ilustrul autor al *Gemului creștinismului*; numai că nu eu sunt cel ce găurește coșul.

Baronul a venit să mă ia la ora convenită.

— Ei bine, sunteți gata? m-a întrebat el.

— Gata.

— Atunci luați-vă pălăria, și haideți.

— Pălăria mea, dragul meu, am făcut-o cadou Volgăi între Saratov și Țarițin, fiindcă, în timpul voiajului, luase forme atât de fantastice că-mi aducea aminte de jobenul lui Giraud din Spania; dar fiți liniștit, o să-mi cumpăr una.

— Știți cit costă o pălărie?

— Șaisprezece, până la optsprezece franci, cred?

— Vă înșelați. Mai mult.

— Dar ce, sunt din castor de primă calitate?

— Nu, sunt simple pălării de mătase; nimic însă nu face ocolul lumii mai iute decât o invenție proastă.

— Atunci, douăzeci până la douăzeci și cinci de franci.

— Mai puneți.

— Treizeci, treizeci și cinci, patruzeci?

— Șaptezeci de livre *tournois* dragul meu; deci optsprezece ruble.

— Baroane, nu faceți glume proaste.

— Dragul meu, de când sunt consul, nu mai glumesc; de altfel

cum ați vrea să glumesc la Tiflis cu patru mii de ruble venit, când o pălărie costă optsprezece ruble?

— Aha! deci de aceea purtați șapcă.

— Da; dar am impus-o ca uniformă diplomatică; așa că peste tot, exceptând vizitele la prințul Bariatinski, umblu cu șapcă. În felul acesta, sper că pălăria mă va ține trei ani.

— Ah, da! Și eu?

— Cum, și dumneavoastră?

— De unde iau pălăria?

— Tot ce doriți, cereți-mi, casa, masa, inima, dar nu-mi cereți pălăria; pălăria e pentru mine ceea ce erau lefurile pentru mareșalul Soult¹²: nu mă despart de ea. decât o dată eu viața.

— Atunci, pot merge cu șapcă?

— Cu ce titlu, vă rog? Sunteți cumva consul în devenire?

— N-am această onoare.

— Sunteți atunci atașat de prima, a doua sau a treia clasă?

— Ah, dragul meu; dimpotrivă, am fost întotdeauna detașat de orice idee de clasă.

— Atunci o pălărie: .

— Dar, am mai întrebat eu timid, n-aș putea oare în –, drăzni să merg cu o căciulă? Am una foarte frumoasă»

— Aveți cumva și vreo uniformă?

— Niciuna, nici măcar pe cea de academician.

— Rău, deoarece mai ales cu o uniformă de academician o căciulă caucaziană ar produce mare efect.

— Dragul meu, atunci mai bine renunț la teatru.

— Foarte bine; dar, nu renunț eu la dumneavoastră. Și pe naiba! v-am promis tuturor prințeselor, și toată lumea din Tiflis a aflat de nenorocirea ce vi ^s-a întâmplat; se știe că ați ajuns de râs – înțelegeți că mi-a plăcut să exagerez puțin – și toți vă așteaptă. În rest, cred că v-ați dat seama cum ^s-au întâmplat lucrurile?

— Ce lucruri?

— Cum de v-ați tuns perie.

¹² Este vorba despre moneda bătută la Tours, devenită apoi monedă regală. (N. reci).

¹³ Nicolas-Jean de Dieu Soult, duce de Dalmația (1769—1851), mareșal al Franței, general și om politic francez (N. red.).

— Nu.

— E greșeala dumneavoastră: de o lună sunteți așteptați la Tiflis și prințesele noastre, ca și nevasta bărbierului, vă admiră foarte mult cărțile. Or, astfel stând lucrurile, *s-au gândit ele că după o călătorie lungă, n-o să scăpați fără o tunsoare oarecare... Sunteți în situația lui Pipelet \ dragul meu! ați căzut în mâinile celui cu cea mai mare clientelă; și nu v-a aranjat părul ci v-a tuns chilug. Așa că scoateți cele optsprezece ruble și haideți să căutăm o pălărie.

— Nu și nu, de o mie de ori nu: mai degrabă o să-mi fac o uniformă și port căciulă; de altfel cu căciula n-o să se mai vadă că n-am păr.

s *Pipelet (Domnul și Doamna)*, personaje din romanul *Misterele Parisului* de Eugene Sue (1842). Este o familie de portari, într-un cartier sărac al Parisului. Au ca dușman pe pictorul Cabriot, care le joacă feste de prost gust. (N. *red.).

— Bun, dar atu ne; o uniformă vă va costa două sute de ruble.

— Nu văd nicio scăpare; sunteți logic ca o regulă de trei simplă.

— Ei, dacă așa stau lucrurile, cred că mai e doar o singură scăpare: iată, urmă el arătându-mi-l pe oaspetele ce tocmai intra pe ușă, a venit Zubalov, care e un elegant și are o colecție de pălării: o să vă împrumute el una și cu cele optsprezece ruble rămase o să vă cumpărați un bibelou oarecare.

— Cu plăcere, a zis Zubalov; dar domnul Dumas are capul mai mare decât mine.

— Avea, vreți să spuneți, domnul meu; pentru ca de când cu nenorocirea ce i *s-a întâmplat, poate pune pe cap orice pălărie din lume.

— Totuși... am făcut eu, neștiind dacă trebuia sau nu să accept.

— Lăsați, a zis Finot, pălăria pe care o *s-o purtați va deveni o relicvă de familie și va fi și agățată-n perete între *Regretele* și *Amintirile* domnului Dubuffe.

— Dacă așa stau lucrurile, n-aș putea refuza unei gazde atât de binevoitoare dovada recunoștinței mele.

Domnul Zubalov mi-a adus într-adevăr o pălărie care-mi venea ca și cum ar fi fost făcută anume pentru mine.

— Haideți, a zis Finot, acum în droșcă și la teatru!

— Cum? în droșcă doar ca să traversăm piața?

— Mai întâi ați uitat că eu vin de acasă; apoi n-ați remarcat că în

timp ce vă mutați în palatul Zubalov, a plouat puțin; și ajunge și atât ca să se facă noroi până la gleznă; dacă plouă până mâine, atunci noroiul ne va ajunge până la genunchi și, dacă ține și poimâine, până la brâu. Nu știți ce înseamnă noroiul la Tiflis, dragul meu; însă o să aflați înainte de a părăsi capitala Georgiei: sunt momente când podeaua droșcăi nu-i destul de înaltă și ești silit să te urci pe banchetă, ca un Automedon *l*. Atunci ți se aruncă o scândură din casa unde mergi, și-ți faci vizitele trecând pe un pod suspendat. Imaginați-vă deci că, la 28 august 1855, a fost o furtună. – și o citez pe asta pentru că e ultima – când au coborât din munte adevărate cataracte de noroi. În afara noroiului autohton care aparține străzilor propriu-zise, mai avem și noroiul călător – ei bine, spuneam că au coborât astfel de cataracte de noroi din munte, încât treizeci de case au fost rase de la sol, șazeци și două de persoane *s-au înecat, și nu știu câte droști au fost azyârlite în râu. Să vedem dacă a noastră mai e la poartă.

Era acolo și ne-am așezat în ea; la zece secunde după aceea am intrat în vestibulul teatrului.

4 *Autmned & n..* personaj rmtologie, conducători cartfliti *Im Airrte..*

SALA DE. SPECTACOL, BAZARURILE, ORFELINA

Mărturisesc că din foaier am fost frapat de simplitatea și- de gustul decorației; ți se părea că intri în coridorul teatrului din Pompei.

În foaierul superior, însă, decorația se schimba deodată, devenind arabă.

În fine, am intrat și. în sală.

Sala e un palat de zâne, nu prin bogăție, ei prin bun gust; nu preget să spun că această sală din Tiflis este una dintre cele mai încântătoare săli de spectacol pe care le-am văzut în viața mea.

E adevărat însă că și femeile frumoase sporesc farmecul unei săli frumoase, așa că, sub acest raport, ca și sub cel al arhitecturii și decorației, sala din Tiflis nu lasă, slavă Domnului, nimic de dorit.

Cortina e splendidă: în mijloc se ridică un soclu de statuie pe care e pictat un grup reprezentând, la stingă, Rusia și, la dreapta, Georgia. De partea Rusiei sunt înfă- lisate Pe tersburgul, Ne va, Moscova cu Kremlinul; podurile, drumurile de fier, vapoarele, într-un cuvânt, civilizația.

De partea Georgiei – Tiflisul cu ruinele fortărețelor sale, bazarurile, stâncile prăpăstioase, Kura cea. furioasă și nesupusă, cerul

său pur; în fine întreaga sa poezie.

La piciorul soclului de partea Rusiei, crucea lui Constantin, racla Sf în tulumul Vladimiri, blănurile Siberiei, peștii

Volgăi, grânele Ucrainei, fructele Crimeii, adică religia, agricultura, comerțul, abundența,

De partea Georgiei: stofele splendide, armele magnifice, puștile cu montură de argint, pumnalele de fildeș și aur, șaschele damaschinate, carafele de argint aurit, mandolinele încrustate cu sidef, tobele cu clopoței de aramă, zurnele de abanos, adică găteala, războiul, vinul, dansul, muzica.

Rusia, o suverană sumbră pe care grandoarea nu o poate înveseli.

Georgia, o sclavă veselă pe care servitutea n-o poate întrista.

Pe legea mea, e minunat să descinzi din Rurik, să ai printre strămoși suverani domnitori de Sftarodub, să-ți tragi numele de la Garaga cel Mare, să fii anunțat la curte și în saloane sub numele de prinț Gagarin; numai că, dacă azi i-ai spune prințului Gagarin: „Trebuie să renunțați ori la titlul de prinț, la strămoși, la noblețea încoronată ori la pene¹⁴⁴, cred că prințul Gagarin și-ar păstra doar penelul și *s-ar numi domnul Gagarin, sau mai degrabă Gagarin, fără alt titlu înainte sau după nume. Ai țistii de forța lui lucrează ca să li se spună simplu Michelangelo, Rafael sau Rubens.

Și această splendidă cortină *s-a ridicat la primul act al *Lombarzilor*, operă mediocră și plictisitoare, admirabil cântată de domnișoara Stolz primadonă tânără, de douăzeci de ani, care trecea prin teatrul din Tiflis ca să ajungă la cele din Neapole, Florența, Milano, Veneția, Paris și Londra – prin Massini și Briani.

E un lucru extraordinar să vezi o astfel de trupă la Tiflis. darnu-i mai puțin adevărat că și cu guvernatori ca prinții Voronțov și Bariatinski țările conduse de viceregi devin regate iar coloniile–metropole.

Nu regretam decât două lucruri: că nu se jucase

Wilhelm Teii în loc ele *Lombarzii* și că prințul Gagarin, cit fusese acolo, nu făcuse și decorurile o dată cu sala.

După ce construise acest vestibul al infernului, care se numește teatru, prințul Gagarin decorase și un portic al paradisului, adică o biserică.

Catedrala din Tiflis este în întregime pictată de acest mare

artist, și, așa cum teatrul din Tiflis e, dacă nu cei mai înepentător, cel puțin unul dintre cele mai înepentătoare teatre din lume. biserica Sf. Sion e sigur una dintre cele mai elegante biserici din Rusia»

Cuvântul *elegant* li se va părea poate ciudat cititorilor obișnuiți cu sumbra și misterioasa maiestate a bisericilor catolice; dar bisericile ortodoxe, toate în aur, argint, malachât și lapis-lazuli, nu se pot măsura cu gravitatea și tristețea cultului catolic.

La Tiflis, nu se fac deloc, ca în Italia, vizite în loji, și asta pentru că în afară de avanscenă și cele trei loji ale guvernatorului, care sunt la mijlocul galeriei, cu fața spre scenă, toate lojile sunt deschise»

Este singurul defect, nu de arhitectură, ci de galanterie a nobilului constructor; o femeie e întotdeauna mai frumoasă când fața i se detașează pe un fond roșu sau grenă, având un cadru auriu; probabil însă că artistul ***s-a** gândit că doamnele georgiene nu aveau nevoie de un asemenea artificiu.

După terminarea spectacolului, Finot m-a dus acasă. Avea dreptate. Ploaia continuase și noroiul se urcase pâriă la jumătatea piciorului, M-a părăsit apoi, spunându-mi că a doua zi va veni să mă ia ca să dăm o raită prin bazare și să mă prezinte în vreo două-trei case»

A doua zi, la zece dimineața, Finot, exact ca tunul care, la Tiflis vestește amiaza, era cu droșca lui la peronul casei Zubalov.

Ne anunțasem, de cu seară, îa prințul Bariatinski și locotenentul majestății sale imp^{*}eriale în Caucaz ne spusese că ne va primi a doua zi, la. ora trei. Mesagerul ne recomandase să nu lipsim, prințul Bariatinski avind să-i dea domnului Dumas o scrisoare foarte urgentă.

Aveam însă tot timpul să vedem earavanseraiul, să dăm o raită prin bazare, să ne facem cele două sau trei vizite și să revenim apoi pentru a ne schimba, ca să onorăm invitația prințului.

Principalul caravanserai din Tiflis a fost construit de un armean care a plătit, numai pentru teren, optzeci de mii de franci, - opt stânjeni lărgime și patruzeci lungime! Se vede că la Tiflis, unde nu se duce lipsă de teren, acesta nu-i mai ieftin decât celelalte.

Acest caravanserai oferă un spectacol dintre cele mai curioase, cu porțile sale prin care intră, conducând cămile, cai și măgari, emisari ai tuturor națiunilor din Orient și Europa de nord, turci, armeni, persani, arabi, hinduși, chinezi, kalmuci, turcomani, tătari, cerkezi, georgieni, mingrelieni, siberieni, și cine știe câți alții.

Fiecare cu specificul său, cu costumul, armele, caracterul, fizionomia și mai ales cu pieptănătura sa, care este. În general, ultimul lucru pe care-l schimbă popoarele în revoluțiile modei.

Două alte caravanseriuri servesc drept sucursale ale acestuia, având însă o mult mai mică importanță; nu se plătește nimic pentru găzduire în aceste hoteluri unde, siberianul din Xrktk stă lângă persanul venit de la Bagdad, toți acești deputați ai comerțului popoarelor orientale părăd de fapt să trăiască într-un fel de comunitate, proprietarii pereepându-le doar unu la sută pe mărfurile înmagazinate și vândute.

Șazarelor li se adaugă rețeaua de străzi comerciale, complet separate de cartierul aristocratic, fiecare din aceste străduțe fiind afectate unui anumit negoț.

Nu știu cum se numesc aceste stăăzi la Ti flis, și nici chiar dacă au vreun nume, dar pentru mine ele nu pot fi decât a orfevrilor, a blănarilor, a armurierilor, a negustorilor de fructe, a căldărarilor, a croitorilor, a cizmarilor și așa zice chiar și a tipicarilor și a papucarilor.

Pentru că la Tiflis, în comerțul indigen – și prin asta înțeleg comerțul tătar, armean, persan cât și cel georgian – un cizmar de ghetete nu face pantofi, un pantofar nu face papuci, un papucar nu face tipici, iar un tipicar nu face decât tipici.

Ba mai mult chiar: cizmarul, care face cizmele georgiene, nu face cizme cerkeze, și există aproape o industrie pentru fiecare porțiune din veșmântul fiecărui popor.

Așa că, dacă vrei să-ți faci o șașcă, de pildă, cumperi mai întâi o lamă pe care o dai să i se pună miner și o teacă de lemn; după aceea pui să-ți acopere teaca eu piele sau marochin, apoi dai să-ți cizeleze minerul și ornamentele de argint; fiecare operație se face aparte și umblind din magazin în magazin. Orientul, am mai spus, a rezolvat marea problemă comercială a excluderii intermediarilor; fără îndoială însă că e mai ieftină marfa așa. dar această economie nu există decât într-o țară în care timpul nu are nicio valoare. Un armean ar muri de nerăbdare la sfârșitul primei săptămâni de stat la Tifiis,

Toate magazinele au o vitrină deschisă, și toți negustorii lucrează în văzul trecătorilor, așa că cei ce ar avea secrete sau ar întrebuința diverse șiretlicuri ar fi foarte dezavantajați în Orient.

Nimic mai interesant decât o călătorie prin aceste străzi: străinul nu se plictisește de ele, iar eu mergeam aproape în fiecare zi

pe acolo.

Așa că am întârziat mai mult decât socotisem în această pitorească excursie; era aproape ora două când ne-am amintit de vizite.

Ne-am întors acasă doar ca să ne schimbăm cizmele și pantalonii – le recomand călătorilor, care vor vizita Tiflisul după mine, costumul meu cu cizme înalte – și ne-am dus să batem la poarta prințului Dimitri Orbeliani.

Am spus ce erau prinții Orbeliani, ca origine; sini prinți nu ai Sfântului Imp^xeriu, ci ai Imp^xerului Ceresc: strămoșii lor veniseră din China în Georgia cam prin secolul al cincilea, mi se pare.

Un tablou al familiei reprezintă Potopul: un om înoată la suprafața unei imense întinderi de apă, și-i arată lui Noe, spre a-l primi în corabie, un vechi document.

Acest om este unul dintre strămoșii prinților Orbeliani.

Documentul este însemnul nobleței lor. Prințul Dimitri Orbeliani cunoaște un deseântee de îmblânzire a șerpilor și are acea faimoasă piatră – mai degrabă un talisman – care adeverește povestea miraculosului bezoar de India.

Piatra aceasta prețioasă, moștenire cu care a salvat multe vieți, o are de la regele Heracle, penultimul prinț domnitor al Georgiei, a cărui fiică era mama lui.

Prințesa Orbeliani e o femeie de patruzeci de ani, irecând de bunăvoie, și mai înainte de termenul firesc, la starea de matroană. Trebuie să fi fost una dintre cele mai frumoase femei din Tiflis; iar pudra cu care-și dădea din cochetărie, bănuiesc, împrumuta fizionomiei sale ceva din ținuta veacului optsprezece. N-am mai văzut vreodată la cineva un asemenea aer seniorial.

Dacă o întâlnești pe prințesa Orbeliani, pe stradă, o saluți fără a o cunoaște, înțelegând, doar văzând-o. că acestei femei trebuie să i se acorde cel mai mare respect.

Ea e mama uneia dintre cele mai frumoase, mai strălucitoare, mai spirituale și mai răpitoare fete din Tiflăs, a doamnei Davidov-Gramont În mijlocul acestei frumoase familii princiare alerga o fetiță, pe care toți o socoteau copilul casei.

— Uitați-vă la copila aceasta, mi-a. spus în șoaptă Finot; o să vă spun ceva interesant despre ea,

Și poate că dorința mea de a afla acel lucru interesant m-a făcut

să scurtez vizita. M-am ridicat aşadar amin- tindu-i lui Finot că la ora trei trebuia să fim la prințul Bariatinski şi am ieşit.

— Ei, l-am întrebat eu, ce-i cu fetiţa?

— Aţi privit-o cu atenţie?

— Da, e un copil drăguţ; dar mi *s-a părut de extracţie joasă.

— Joasă, da, dacă totuşi anumite calităţi sublime nu i-ar răscumpăra originea.

— Ce naiba? dragul meu, mă faceţi să-mi lase gura apă, hai spuneţi-mi iute povestea copilului.

— Ei bine, iat-o: e scurtă şi trebuie povestită cit mai simplu, Mama copilului, care era însărcinată cu ea, şi bunica ei de şaptezeci de ani fuseseră răpite de lesghini Datorită efortului întregii familii, *s-a reuşit să se strângă suma cerută de Şamil drept răscumpărare. Aşa că cele două femei au fost eliberate, mama alăptând un copil de patru luni, pe care-l născuse în captivitate. Iar când au părăsit ţara duşmană, bunica a murit şi, murind, a rugat-o pe fiică-sa cu limbă de moarte sănu-i lase cadavrul într-o ţară păgînă.

Fiica credea că-i un lucru simplu şi că, răscumpărîr- du-şi mama în viaţă, avea dreptul *s-o ia cu şine şi moartă. Răpitorii au hotărât însă altfel şi au evaluat cadavrul bătrânei la şase sute de ruble.

Fiica *s-a rugat, a implorat, dar în zadar. Atunci a cerut totuşi să fie lăsată să ia corpul mamei sale jurând pe ce avea mai scump, să trimită răscumpărarea pretinsă sau dacă nu, promiţându-le că avea să se întoarcă din nou ca sclavă, la ei. Aceştia au refuzat spunând că n-ar lăsa să ia corpul bătrânei decât cu o singură condiţie, să le lasz, copilul zălog.

Pietatea filială a fost mai mare decât dragostea maternă şi mama şi-a lăsat copilul plângând şi suspinând, dar totuşi l-a lăsat.

Aşa că *s-a dus la Tiflis, şi-a îngropat marna în pă- mînt sfînt, după cum îşi dorise buna femeie, şi, cum familia se ruinase financiar cu răscumpărarea ei, femeia, aşa îmbrăcată în doliu cum era, *s-a apucat să cerşească din casă-n casă pentru a strînge cele şase sute de ruble pe care le mai cereau lesghinii ca să-i dea copilul înapoia Şi cele şase sute de ruble au fost strînse în opt zile.

De îndată apoi ce a avut suma, nu a mai vrut să aştepte deloc, a plecat pe jos şi a sosit în satul unde îşi lăsase copilul. Acolo însă, cu inima frîntă de durere şi şfâr- şită de oboseală, a căzut fără să se mai poată ridica.

Trei zile după aceea, martira a murit. Credincioși promisiunii lor, de data aceasta lesghinii au luat cele șase sute de ruble și au înapoiat-o pe mamă, împreună cu copilul, șefului lor ca să fie predate mai departe exarhiului. Copilul este tocmai orfelina pe care ați văzut-o și pe care a adoptat-o prințesa Orbeliani.

Vedeți c-am avut dreptate când v-am spus: „Priviți-o mai bine pe fetița aceasta

XXXVIII

O SCRISOARE

La ora trei fix, eram la prințul Bariatinski.

Deși prințul Bariatinski poartă unul dintre cele mai strălucite nume din Rusia, – descinde din sfântul Mihail de Cernigov, provenit din Rurik, la al doisprezecelea grad, și din sfântul Vladimir la al optulea. – el își datorează totul numai sieși.

Sub țarul Nicolae a fost tot timpul în dizgrație, cu toată prietenia prințului moștenitor, sau poate tocmai din pricina ei.

A venit în Caucaz, al cărui rege era menit să fie *intr-o* zi: – locțiitorul țarului la Tiflis e regele Caucazu- lui – a venit deci în Caucaz ca locotenent, a comandat o sută de cazaci de linie, pe urmă un batalion și apoi regi mentul Kabardinsky, În timpul cit a fost colonel al acestui regiment a creat acei faimoși vânători din Kabardah, cu care, la Kasafiurt, am făcut expediția nocturnă pe care v-am povestit-o. Tot atunci a devenit și șef al statului major al lui Muraviev, apoi general șef, pe urmă și-a dat demisia, *s-a întors la Petersburg și, în fine, o dată cu noul țar, a revenit la Tiflis ea guvernator al Canea zu iui,

E un bărbat cam de patruzeci, patruzeci și doi de ani, îndată tor la chip, cu o voce foarte blândă eu care povestește foarte spiritual fie propriile sale amintiri, fie anecdote străine, afabil și grațios deși e un mare senior, sau, *mm* degrabă, tocmai pentru că este un mare senior.

Blândețea lui nu excludea însă o energie ieșită din comun, cum se va vedea îndată.

Pe când era colonel, prințul Bariatinski condusese o expediție împotriva unui aul.

De obicei, aceste expediții se fac vara. Prințul a făcut-o însă iarna pe un frig de minus cincisprezece grade și știa el de ce procedează astfel.

Vara, muntenii se retrag în pădure și așteaptă liniștiți ca rușii să evacueze satul, pe care li l-au cucerit, fapt care se întâmplă

întotdeauna; apoi, odată evacuat satul, ei revin să-l ia în stăpânire chiar dacă trebuie să-l reclădească, în cazul că rușii l-au dărâmat sau i-au dat foc.

Iarna însă pe un ger de minus cincisprezece grade n-a mai fost același lucru. Și după opt zile de bivuac în pădure, muntenii au cedat propunând să li se accepte supunerea.

Prințul Bariatinski le-a acceptat-o. Muntenii și-au predat puștile, pumnalele și șășkele din care *s-a făcut o grămadă mare în piața aulului. După aceea au fost aduși și ei în piață cerându-le să depună jurământul de credință față de țar. Le-au fost apoi înapoiate armele și odată înarmați prințul le-a spus:

— Asta nu e totul și, iată, fiindcă n-am dormit de opt zile din pricina voastră, nici eu și nici oamenii mei, vreau acum și eu să dorm și, cum oamenii mei sunt obosiți, o să trebuiască să mă păziți voi.

Prințul și-a concediat apoi santinelele ruse, a pus la ușa lui și în interior santinele cecene și *s-a culcat sau *s-a făcut că doarme timp de vreo șase ore, sub paza propriilor inamici.

Nici unuia însă nu i-a trecut prin cap să trădeze jurământul pe care-i depusese.

Prințul ne-a primit într-un încântător salonaș persan, aranjat cu deosebit, gust de contele de Sologub, – unul dintre scriitorii remarcabili ai Rusiei, – și plin cu arme de tot felul, cu vase scumpe de argint de cea mai aleasă formă, cu instrumente muzicale georgiene foarte frumos incrustate, cu perne și covoare brodate de doamnele georgiene, aceste frumoase leneșe care nu iau acul în mină decât să consteleze cu aur și argint șeile cailor și focurile pistoalelor soților lor.

Prințul mă aștepta de mult timp. Am spus de altfel că dăduse ordin să fiu primit pe tot parcursul druinului ca un prinț sau ca un artist, cum îmi convenea.

Sosirea mea îi fusese anunțată de contesa Rostopcina, de la care mi-a dat o scrisoare sau mai bine zis un pachet de scrisori.

Prințul ne-a reținut o oră și ne-a invitat în aceeași zi la cină.

Era ora patru și se cina la șase. Nu mai aveam, timp decât ca să mă întorc acasă și să văd ce-mi spunea, biata contesă în scrisoare.

Întreținusem cu ea o adevărată corespondență literară înainte de a o cunoaște, ia Moscova. Iar cind aflase că am sosit acolo, a venit anume de la țară, transiAițân- du-mi că mă așteaptă acasă. Am alergat numaidecât la ea și am găsit-o foarte suferindă, și mai ales foarte

îndurerată, deoarece boala de care suferea era mortală.

Mărturisesc că din primul moment îmi făcuse această impresie; chipul ei, atât de încântător altădată, căpătase deja amprenta cu care moartea își însemnează dinainte victimele, victime de care pare cu atât mai avidă, cu. dt viața lor e mai prețioasă. Venisem la ea cu un album și un creion ca să-mi iau note politice și literare: – politice, în ceea ce-l privea pe socrul său, celebrul conte Rostop-

19: 3

13 – Muntele de nisip, voi. II

cin, care se zbătuse toată viața sub acuzația de a fi incendiat Moscova, acuzație pe care a respins-o fără-nțetare și care, ca pietroiul lui Sisif, îi era mereu pusă-n spinare; dar în loc să fac însemnări am vorbit tot timpul. Conversația adorabilei bolnave era antrenantă și la sfârșit mi-a promis că-mi va trimite tot ce va crede ea că m-ar putea interesa; după două ore m-am retras, simțind-o obosită de atâta discuție; atunci, ea mi-a luat albumul și pe prima pagină a scris acest rând:

„Îfu vă uitați prietenii din Rusia, și „printre alții nici pe Eudoxia Rostopcina”.

„Moscova, 14/26 august 1858”. Și, într-adevăr, peste câteva zile mi-a trimis notele ei de la țară, unde se întorsese a doua zi după ce o văzusem.

Erau însoțite de această scrisoare pe care o citez în întregime pentru a vă putea face o idee de spiritul acestei bune, inteligente și fermecătoare prietene a cărei amintire o voi păstra toată viața și care scria franțuzește versuri și proză ca cele mai încântătoare dintre geniile noastre feminine.

„Voronovo. luni 18/30 august 1958. *Dușinka i*, Dumas, (Ce înseamnă acest cuvânt dialectal n-o să. vă spun ca să vă oblig să-l căutați în dicționar).

Dușinka Dumas! vedeți, că mă țin de cuvânt, ca și de scris de altfel, în legătură cu justificarea socrului meu privind incendierea Moscovei, a cărei flacără l-a fript atât de tare în lumea asta, încât sper. că l-a scăpat pe lumea cealaltă de focul iadului.

Restul va veni la timpul și locul potrivit.

După întoarcerea mea aici, îa țară, am fost primită cam cum a

fost primit Cain după uciderea lui Abel. Familia *s-a aruncat asupra meș întrebându-mă unde sân-14

teți, ce-am făcut cu dumneavoastră și de ce nu v-arn luat cu mine, fiind foarte siguri că această răpire dorită de ei trebuia să fi fost complotată și dusă la bun sfârșit de mine. Și soțul și fiica mea sunt neconsolați de a nu vă fi văzut; n-am fost lăsată să plec, vă mărturisesc acum, atât de deplorabilă era starea sănătății mele, decât cu condiția c-o să vă aduc cu mine. Mi-au cerut toate amănuntele posibile despre persoana dumneavoastră, atât de iubită la noi; au vrut să știe dacă semănați cu cel din portrete, cu imaginea pe care și-o făcuseră despre dumneavoastră din cărți; în fine, familia mea e ca și mine, foarte preocupată de ilustrul și dragul nostru călător, căruia îi mulțumim dinainte de a ne fi un atât de bun prieten. Sunt foarte zdrobită de drumul făcut și febra mea își face de cap, ceea ce nu mă împiedică să vă strâng, cu toate slabele-mi puteri, această viguroasă mină care, deschizându-se, a făcut atâtea lucruri bune și, înehizându-se, a scris atâtea lucruri frumoase, înapoind confratelui și chiar fratelui sărutul pe care mi l-a dat pe frunte.

La revedere pentru totdeauna! căci, chiar dacă revederea nu se va petrece în lumea de aici, în cea de dincolo se va întâmpla cu siguranță.

Cea care de treizeci de ani vă este prietenă,

Eudoxia Rostopcinaa Scrisoarea ce mi-o promitea în această notă și pe care trebuia să mi-o trimită la momentul potrivit, mi-a dat-o cu o fermecătoare simplitate prințul Bariatinski, adică un vicerege, flcând pe intermediarul între doi artiști.

lat-o deci și pe a doua, mai melancolică decât pprima. între cele două date: 18/30 august și 27 august/10 septembrie, biata contesă mai făcuse câțiva pași spre moarte.

„Voronovo 27 august/10 septembrie 1858

Iată, scumpe Dumas, notele promise: altădată, ar fi fost pentru mine o plăcere să le redactez pentru dumneavoastră și să dau unui nou prieten amintirile mele despre doi vechi prieteni; numai că în acest moment, ar trebui ca *dumneavoastră* să fiți în locul meu și *eu* în- tc-al dumneavoastră, pentru ca să pot termina această mizgăleală.

Inchipuiți-vă că sunt mai bolnavă decât orice ad: simt o slăbiciune că abia mai pot părăsi patul și o toropeală care abia îmi îngăduie să fiu conștientă de mine însămi. Totuși nu vă-ndoți de adevărul celui mai mic de- t liu pe care vi-l dau; mi-au fost dictate de memoria inimii. iar aceasta, credeți-mă, supraviețuiește celei a minții. Mina care vă va da această scrisoare va fi dovada că eu v-am recomandat.

Adio! nu mă uitați!

Eudoxia”.

„Recitesc scrisoarea și o găsesc stupidă. Cum v-am putut scrie atât ele plat! Poate însă că voi avea o scuză deosebită în ochii dumneavoastră: aceea că voi fi moartă sau aproape moartă când o veți citi”.

Mărturisesc că această scrisoare mi-a strâns dureros inima. Întorcându-mă acasă ara și spus unor buni prieteni la care locuiam la Petrovsky-Parc:

— Sărmana contesă Rosiopcina î în două luni va muri.

Profet al nenorocirii. Să mi se fi *împlinit prezicerea cu atâta exactitate?

Am suspinat adine cu gândul la biata contesă și m i-am aruncat privirea pe notele pe care mi le trimisese.

Notele acestea îl priveau în mod deosebit pe Lermontov, primul poet al Rusiei, după Pușkin, deși alții susțin că e invers.

Și cum Lermontov e mai ales poetul Caucazului, unde a fost exilat, a scris, *s-a luptat și a fost ucis, o să mă foj losesc de această ocazie, când, pentru a doua sau a treia oară, numele lui îmi trece pe sub pană, ca să vă spun ci- teva cuvinte despre un om de geniu pe care eu cel dinții, l-am făcut cunoscut în Franța, publicând în „Mușchetarul” traducerea celui mai bun roman al său: *Peciorân sau un erou al timpurilor noastre*. Redau textual notița trimisă la Tiflis de contesa Rostopcina:

LERMONTOV (MICHEL JURIEVICI)

Lermontov *s-a născut în 1814 sau 1815, într-o familie bogată și onorabilă. Pierzându-și părinții ia o vârstă fragedă, a fost crescut de bunica lui dinspre mamă, doamna Arseniev, femeie spirituală și vrednică, vădind pentru el o dragoste oarbă, o adevărată dragoste de bunică. Nimic n-a fost cruțat pentru educația lui. La paisprezece sau cincisprezece ani făcea deja versuri, fiind totuși departe de a-și anunța strălucitorul și robustul talent. Maturizat devreme, ca toată generația

contemporanilor lui, visase viața înainte de a o cunoaște și teoria i-a dăunat practicii.

N-a avut parte de gingășie și nici de bucuriile adolescenței; un lucru i-a influențat încă de pe-atunci caracterul, continuând să exercite o tristă și covârșitoare influență asupra întregului său viitor. Era foarte urât și această urâtenie – care mai târziu a cedat în fața unei fizionomii pline de personalitate clispărând aproape cu totul atunci când geniul i-a transformat trăsăturile vulgare –, ei bine această urâtenie era frapantă în prima tinerețe.

Ea a decis orientarea spirituală, gusturile, comportarea tânărului cu fruntea arzătoare și ambiții nemăsurate, Neputând place, a vrut să seducă ori să înspăimânte și *s-a învăluit în byronismul pe atunci la modă. Don Juan a fost eroul său preferat și chiar mai mult, modelul lui; căuta cu tot dinadinsul să fie misterios, sumbru, ironic.. Acest joc de copil a lăsat apoi urme de neșters în imaginația sa capricioasă și impresionabilă; tot imitându-i pe Lara și pe Manfred, devenise aidoma lor, L-am văzut de două ori în această perioadă, la baluri de copii, unde eu țopMam, fetiță cum eram, în timp ce el, cam tot de vârsta mea, sau mai fâfirăr se străduia să-i sucească capul uneia dintre verișoarele mele, foarte cochetă, căreia îi făcea curte. Îmi amintesc încă ciudata impresie pe care a produs-o asupra mea acest biet copil bătrânicios ce devansa vârsta pasiunilor prin laborioasa lor imitare,

Eram confidenta acestei verișoare, Ea îmi arăta versurile pe care Lermontov i le scria în album. Mi se păreau proaste, mai ales pentru că nu erau adevărate, eu fiind atunci entuziasmată de Schiller, Jukovsky, Byron și Puștan, Făceam și eu poezii. Scrisesem o odă pentru Chaidatte Corday, pe care însă am avut buna inspirație, mai târziu, *s-o ard, în fine, nici n-am vrut să fac cunoștință cu Lermontov. atât de puțin simpatic mi se părea,.

Studia pe atunci la pensionul nobiliar, atașat ca școală pregătitoare pe lângă Universitatea din Moscova. Mai târziu, a intrat la Școala militară a purtătorilor de drapel al gărzii. Acolo, viața și gusturile lui au luat o altă înfățișare. Fiind caustic, ironic și inventiv, poznele, farsele și glumele de tot felul constituiau ocupația lui de căpătâi. Format în spiritul strălucitor al conversației, bogat, independent, ei a devenit sufletul acestei societăți de tineri de familie bună. Era omul plăcerilor, al discuțiilor, al nebuniilor și a tot ceea ce

constituie viața la această vârstă.

La terminarea școlii, a intrat în regimentul vânătorilor de gardă., unul dintre cele mai strălucite și mai bine alcătuite; și acolo, vioiciunea, spiritul, pofta de viață l-au pus pe Lermontov în fruntea camarazilor lui. Le improviza poeme întregi pe subiectele cele mai obișnuite din existența lor de tabără sau cazarmă.

Aceste piese, pe care nu le-am citit și care nu erau pentru fete, strălucesc, se spune, prin vervă și agerime scânteietoare. Dându-le tuturor câte e poreclă, era firesc să capete și el una.

De la Paris de unde ne vin toate, sosise un tip vulgar, cu care avea multe asemănări: cocoșatul Mayeux. Imediat lui Lermontov i *s-a spus *Mayeux*, din pricina taliei sale scunde și a capului mare, care-l făceau să semene cu celebrul cocoșat. Viața de băiat vesel pe care o ducea pe picior mare- nu-l împiedica să frecventeze anumite cercuri unde se amuza sucind capul femeilor pentru a le lăsa apoi să lărgească părșite. În fine, părea că încearcă să-și dovedească sieși că femeile îl puteau iubi cu toată urâtenia și statura lui mărunță. Am avut ocazia să ascult confidențele mai multora dintre victimele sale și nu mă puteam împiedica să nu rid pe față de lacrimile lor, văzând întorsătura originală și deznodămintele comice pe care le dădea experiențelor sale donjuan-știi și sclerate. O dată, îmi amintesc, *s-a amuzat să-l sape pe un logodnic bogat, și când acesta a părăsit arena și *s-a crezut că Lermontov e gata să-i ia locul, părinții logodnicei au primit o scrisoare anonimă în care autorul îi implora să-l alunge pe Lermontov, povestind despre acesta o mulțime de orori.

Scrisoarea o scrisese chiar el și de atunci nu a mai pus piciorul în casa unde o trimisese.

Între timp a sosit vestea morții lui Pușkin. Lermontov, indignat, ca tot tineretul rus, împotriva acestei păături decăzută a societății care-i ațâțase pe cei doi adver-

sari unul împotriva celuilalt. Lermontov, zic, a scris niște versuri mediocre, dar arzătoare în care se adresa însuși țarului, cerându-i răzbunare.

În surescitarea generală a spiritelor, acest act, atât de firesc la un tânăr, a căpătat o altă interpretare. Noul poet, care lua apărarea celui mort, a fost arestat, trecut la corpul de gardă și în cele din urmă a fost trimis într-un regiment din Caucaz. Aceasta catastrofă, atât de regretată de prietenii lui Lermontov, *s-a întors în favoarea acestuia.

Smuls din viața frivolă a Petersburgului și pus în fața unei datorii severe, a unei neconținute primejdii, silit să trăiască în împrejurările unui război continuu, într-o țară nouă, magnific de frumoasă, nevoit să se închidă în sine, poetul a crescut deodată dezvoltându-se vertiginos. Plină atunci, articolele sale, deși numeroase, nu au fost decât încercări; de acum încolo, a muncit și, din inspirație și din amor propriu, ca să poată arăta ceva lumii care nu-l cunoștea decât datorită exilului și care nu citise nimic de el. Aici trebuie făcută o comparație între Pușkin și Lermontov, ca scriitori.

Pușkin e numai elan al inspirației; gândirea-i ieșea sau mai degrabă-i țâșnea din suflet și din minte, înarmată din cap până-n picioare 1. După aceea o modela, o corecta și q cizela, fără a-i știrbi însă integritatea.

Lermontov căuta, compunea, aranja, rațiunea, gustul și arta arătându-i mijlocul de rotunjire a frazei, de perfecționare a versului; primul său gând rămânea însă inform, incomplet, tulbure; chiar azi, în ediția completă a operelor sale, se găsește același vers, aceeași idee, același catren intercalat între două bucăți cu totul diferite.

1 Aluzie la mitul privitor la peștera zeiței Atena, care a ieșit din capul lui Zeus gata înarmată. (N. *rect.).

Pușkin își dădea imediat seama de mersul și ansamblul celei mai mici lucrări ale sale, chiar detașate, de întreg.

Lermontov arunca pe hârtie un vers, două, care-i treceau prin minte, fără a ști ce avea să facă cu ele, piasân- d. u-le apoi într-un poem sau în altul, unde credea el că se potriveau. Farmecul lui consta în descrierea peisajelor; bun peisagist el însuși, pictorul îl completa pe poet; dar multă vreme, abundența gândurilor care-i frământau mintea îl împiedica să le coordoneze și numai datorită răgazurilor caucaziene și-a căpătat deplină stăpânire de sine, cunoașterea forțelor proprii și exploatarea strategică, ca să spunem așa, a diverselor lui capacități; pe măsură ce termina un caiet de versuri, îl revedea, îl corecta și-l trimitea prietenilor săi din Petersburg, Trimiterea aceasta însă a pricinuit pierderea unora dintre cele mai bune lucrări.

Poștașul din Tiflis, adesea atacat de ceceni sau kabar- dini, riscând să cadă în torentele sau în prăpăstiile pe care le trecea pe bușteni, silit să străbată vadul, unde, adeseori, pentru a se salva, abandona pachetele pe care le avea, a rătăcit două sau trei dintre caietele lui Ler- moniov.

Așa *s-a împlătit cu ultimul manuscris pe care poetul l-a trimis editorului său, astfel încât nu ni *s-au păstrat decât niște schițe ale lucrărilor pe care le conținea, în Caucaz, veselie tinereții a făcut loc, la Lermontov, unor accese de melancolie neagră care, pătrunzându-i profund gândirea, i-au marcat cu o trăsătură aparte și poeziile. În 1833 i *s-a îngăduit să revină la Petersburg și, cum talentul și exilul îi ridicaseră deja un pedestal, lumea *s-a înghesuit să-l primească cu toată admirația. Q- teva succese în rândul femeilor, unele cuceriri de salon i-au atras dușmănia bărbaților: o discuție despre moartea lui Pușkin, l-a pus, de pildă, față-n față cu domnul de Barante, fiul ambasadorului Franței; pentru a doua oară. Într-un foarte scurt răstimp, a fost oprit un duel între un rus și un francez; femeile flecăriseră și transpirase știrea despre duel, înainte ca el să fi avut loc; pentru a curma însă aceste dușmănii internaționale, Lermontov a fost trimis din nou în Caucaz.

Din a doua lui ședere în această țară a războaielor și a strălucitoarei frumuseți datează cele mai bune și cele mai mature dintre producțiile poetului nostru. Printr-un salt prodigios se autodepășise dintr-odată, așa încât magnifica-l versificație, profundele și mărețele sale gânduri din 1840 nu păreau deloc să-i aparțină tânărului care, cu un an înainte, nu trecuse totuși de faza încercărilor.

Se vedea la el mai mult adevăr și mai multă bună credință față de sine însuși. Se cunoștea și se înțelegea mai bine; micile vanități îi dispăruseră iar dacă mai regreta încă viața mondenă, o făcea pentru sentimentele pe care și le îngropase acolo. La începutul anului 1841, bunică lui, doamna Arseniev a obținut de la țar permisiunea ca nepotului ei să i se îngăduie să vină la Petersburg pentru a o vedea și a primi din parte-i binecuvântarea pe care vârsta și slăbiciunea o zoreau *s-o pună pe capul copilului ei drag. Așa că Lermontov a sosit la Petersburg la 7 sau 8 februarie, dar printr-o amară ironie a sorții, bunică sa, doamna Arseniev, care locuia într-o gubernie îndepărtată, nu l-a mai putut întâlni din cauza drumurilor desfundate de un dezechet brusc.

În această epocă l-am cunoscut personal pe Lermontov, fiind suficiente două zile ca să devenim prieteni, cu o zi mai mult decât mi-a trebuit să mă împrietenesc cu dumneavoastră dragă domnule Dumas! Dar nu fiți gelos! Aparțineam aceleiași societăți și ne întâlneam tot timpul de dimineață până seara; ceea ce ne-a făcut să ajungem la o

deplină încredere unul față de altul, a fost faptul că cu H povesteam tot ce știam despre poznele tinereții. sale în așa fel, incit* după ce am râs împreună de toate, am devenit așa de buni prieteni de parcă ne-am fi cunoscut chiar de pe atunci. Cele trei luni pe care le-a petrecut Lermontov în capitală, au fost. cred eu, cele mai fericite și mai strălucitoare din viața lui. Sărbătorit pretutindeni, iubit, răsfățat în cercul intimilor, făcea versuri dimineața, și venea să ni ie citească seara.

Jovialității lui îi pria această atmosferă prietenească; În fiecare zi inventa vreo păcăleală sau vreo glumă, iar noi petreceam ore în șir râzând cu hohote de verva-i nesecătuită, într-o zi ne-a anunțat că ne va citi un roman nou al cărui titlu era: *Stoss*, Calculase și faptul că pentru lectură avea nevoie de o ședință de cel puțin patru ore. Iar pentru aceasta ne-a cerut să ne adunăm seara devreme, și să nu fie lăsat cu niciun chip vreun străin să asiste la lectură. Ne-am grăbit să-i satisfacem dorințele; cei aleși să asculte erau în număr de vreo treizeci; Lermontov a intrat cu un manuscris enorm sub braț, a fost adusă lampa, *s-au închis ușile și a început lectura: un sfert de oră mai târziu era gata. Incorrigibilul mistificator ne ademenise cu un prim capitol dintr-o poveste înspăimântătoare pe care o începuse în ajun, și care n-avea decât vreo douăzeci de pagini. Restul caietului era gol, iar romanul, rămas la acea pagină* n-a mai fost niciodată terminat.

Concediul lui se termina și bunica nu mai sosea. *S-au cerut prelungiri care au fost mai întâi refuzate, apoi obținute prin înalte și binevoitoare intervenții.

Lermontov nu se consola însă deloc cu ideea plecării j avea tot soiul de presentimente funeste.

În fine, la sfârșitul lui aprilie sau începutul lui mai, ne-am strâns la o cină de adio ca să-i urăm drum bun.

Am fost printre cei din urmă care i-au strâns mina. Am cinat trei inși la o mică masă, cu încă un prieten, care a pierit de asemenea de o moarte violentă în ultimul război, în tot timpul acestui supeu de adio, Lermontov n-a făcut decât să ne vorbească de sfârșitul lui apropiat.

Eu mă străduiam să-l potolesc încercând să râd de presentimentele-l vane, deși, în sinea mea, ceva îmi apăsa inima.

Două luni mai târziu aceste presentimente *s-au împlinit; un foc de pistol avea să curme pentru a doua oară, în Rusia, viața uneia dintre cele mai îndrăgite glorii naționale.

Numai că, ceea ce era mai crud, era că lovitura mortală pornise, de data aceasta, din mina unui prieten.

Ajuns în Caucaz și aș teptând o campanie, Lermontov a trecut și pe la Petigorsk. Acolo și-a întâlnit un prieten care fusese multă vreme obiectul glumelor și al păcălelilor lui. Cu ocazia aceasta au reînceput săgețile și, timp de câteva săptămâni, Martinov a devenit iar ținta tuturor invențiilor nebunești ale poetului. Intr-o zi, în fața unor doamne, văzându-l pe Martinov împopțonat cu un pumnal, ba chiar cu două, ca cerkezii, ceea ce nu se potrivea deloc cu uniforma cavalerilor de gardă, Lermontov *s-a dus la el și i-a strigat râzând:

— Ah, Martinov, ce bine-ți stă așa, ai aerul a doi munteni.

Această vorbă de duh a făcut să se verse paharul deja prea plin; a urmat o provocare și a doua zi, cei doi prieteni se duelau. Zadarnic au încercat prietenii să-i împace; soarta se voia Împlinită: Lermontov nu putea crede că se va duela cu Martinov.

— E posibil, le-a spus el martorilor când i-au dat pistolul încărcat, să trag în acest copil?

A ochit?, n-a ochit? Fapt e că cele două împușcături au răsunat și glonțul adversarului său l-a lovit mortal pe Lermontov.

Așa *s-a sfârșit la douăzeci și opt de ani și de aceeași moarte, poetul care ar fi putut, doar el, să atenueze imensa pierdere a lui Pușkin.

Lucru ciudat! Atât Dantes cit și Martinov făceau parte, amândoi, din regimentul cavalerilor de gardă.

Eucloxia Rostopcina**

Terminasem de citit când Finot a venit să mă ia. Era ora șase. Ne-am urcat în droșcă și am ajuns la prinț.

Eram într-un cerc restrâns.

— Ah! prințe, i-am spus eu scoțând din buzunar scrisoarea contesei Rostopcina; trebuie să mă ajutați să citesc numele satului prietenei noastre.

— De ce? m-a întrebat prințul.

— Ca să-i răspund; mi-a scris o scrisoare încântă- toare.

— Cum! Nu știti?... mi-a snus prințul.

— Ce?

— A murit.

XXXIX

BĂILE PERSANE

Teată ziua Finot mi-a spus că pentru seară mi-a pregătit e surpriză.

Noutatea pe care o aflasem despre moartea contesei Rostopcina mă făcea foarte puțin receptiv la surprize și aş fi preferat să ie las pentru altădată.

Numai că nu eram singur şi atunci l-am lăsat pe Finot să dispună de restul serii mele; aşa că ne-am urcat în droşcă.

— La baie! a spus ei în rusă.

Pricepeam deja destulă rusă pentru a înţelege ce spusese.

— La baie? l-am întrebat eu, mergem la baie?

— Da, mi-a spus el, aveţi ceva împotrivă?

— Împotri va băilor?

— Drept cine mă luaţi? Mi-aţi vorbit însă despre o surpriză şi găesc* că e o impertinenţă să socotiţi că pentru mine baia ar fi o surpriză.

— Dar cunoaşteţi dumneavoastră băile persane?

— Din reputaţia pe care o au.

— Aţi făcut vreodată vreuna?

— Nu.

— Ei bine, atunci, făcând-o, o să aveţi o surpriză.

Schimbam aceste cuvinte mergând ca vântul prin străduţele accidentate ale Tiflisului, neluminate dect de felinarele jucătorilor de whist care se întorceau întârziati acasă.

În timpul şederii mele de şase săptămâni la Tiflis, am *vâzut* cam vreo cincisprezece persoane şchiopătând sau cu braţul în eşarfă, deşi în ajun le întâlneam perfect tefere.

— Ce vi *s-a* întâmplat? le întrebam eu.

— Inchipuiţi-vă că ieri seară, întorcându-mă acasă, am dat peste o groapă şi m-am pomenit zvârlit din droşcă.

Acesta era răspunsul invariabil.

Aşa că-n cele din urmă nu mai întrebam pe nimeni decât din politeţe, iar când persoana întrebată îmi răspundea: Inchipuiţi-vă că ieri seară, întorcându-mă acasă.; eu o întrerupeam spunând:

— Aţi nimerit într-o groapă.

— Da,

— Şi aţi fost zvârlit din droşcă.

— Exact! Ştiaţi?

— Nu, dar am ghicit.

Și omul îmi admira perspicacitatea. Mergeam deci ca vintul cu riscul ca a doua zi să ni se pună și nouă întrebarea sacramentală.

Din fericire, ajungând pe un povârniș a cărui coborâre rapidă mă neliniștea, tie-am pomenit înconjurați de niște cămile, care l-au silit pe vizitiul nostru să” meargă la pas»

Această iuțeală a curselor de noapte din Tiflis are, ce-i drept, inconvenientul pe care l-am spus pentru cei din droșcă, dar există unul tot atât de mare și pentru cei ce sunt pe jos..

Cum străzile nu sunt luminate, și nici droștile n-au felinare, și cum drumul e plin, vara, de un strat de praf, iar iarna de un strat mai gros sau mai subțire de noroi, pietonul, nefiind nici el luminat, se pomeneste, fără să-și dea seama, cu droșcă în spinare. Și cum ea are doi cai, se întâmplă ca, dacă scapă de izbitura unuia, să n-o mai poată evita pe a celuilalt.

Ne-a trebuit un sfert de oră ca să trecem printre cămilele care, pe întuneric, păreau niște făpturi fantastice. După vreo cinci minute ne-am pomenit la ușa băilor.

Eram așteptați: dis-de-climineată, Finot pusese să ni se pregătească o cabină.

Un persan cu bonetă țuguiață ne-a condus printr-o galerie suspendată peste o prăpastie, traversând împreună cu noi o sală plină de oameni care se îmbăiau, cel puțin așa mi *s-a părut la prima vedere; privind însă mai atent, mi-am dat seama că greșisem.

Era o sală plină de femei.

— Am ales marțea, ziua când fac baie femeile, a spus Finot; când le faci prietenilor o surpriză ea se cuvine să fie desăvârșită.

Intr-adevăr, aceasta era surpriza, dar nu pentru femei, ce nu păreau defel surprinse, ci pentru noi. Și am văzut cu oarecare umilință că trecerea noastră printre ele, nu le preocupa câtuși de puțin; doar două sau trei – din nefericire cele mai bătrâne și mai urâte- au dat un semn că ne-au observat schițând gestul de a-și acoperi fața.

Trebuie să spun însă că semănau cu niște vrăjitoare.

Erau în această sală comună vreo cincizeci de femei în cămașă sau fără, în picioare sau stând jos, îmbrăcân- du-se sau dezbrăcându-se și totul într-un abur asemănător celui ce-l împiedica pe Eneea să-și recunoască mama.

Dacă norul ne ascundea niște Afrodite, ele erau intr-adevăr bine ascunse.

Ar fi fost imprudent să ne oprim, de altfel nici nu aveam chef.

Ușa noastră era deschisă și omul cu boneta ȕuguiată ne-a invitat să intrăm. J

Am intrat.

Apartamentul nostru se compunea din două camere: prima cu trei paturi, iar a doua... o să intrăm imediat în ea. Prima cameră e vestibulul băii. Acolo te dezbraci înainte de a intra în baie, acolo te culci după ce ai terminat și tot acolo te îmbraci înainte de a pleca. Era splendid luminată de șase luminări puse într-un sfeșnic de lemn al cărui picior se sprijinea pe pământ.

Ne-am dezbrăcat și, înzestrați cu șervete ca să ne acoperim fața, bine-înțeles numai în cazul că ar fi trecut femeii pe acolo, am intrat în baie.

Mărturisesc că am fost obligat să ies imediat, plămânii mei nefiind în stare să respire aburul acela. A trebuit să-i obișnuiesc încetul cu încetul, lăsând ușa vestibulului întredeschisă, ca să-mi fac o atmosferă cit de cât respirabilă.

Interiorul băii era de o simplitate biblică: totul era de piatră, fără niciun alt adaos: trei vane patrate încălzite la diferite grade, sau, mai bine zis, primind apele încălzite natural, la trei temperaturi diferite.

Trei paturi de lemn îi așteptau pe cei ce se scăldau. Și pentru o clipă am crezut că mă găsesc într-o stație de poștă.

Marii amatori de băi persane se duc direct la vana încălzită în patruzeci de grade și se vâă foarte curajoși în ea. Amatorii mediocri sau novicii se duc în cea cu apă de treizeci de grade. Apoi, treptat, trec din vana de treizeci de grade la cea de treizeci și cinci iar de ia aceasta la cea de patruzeci de grade, dându-și astfel cu greu seama de schimbarea progresivă. în Caucaz sunt ape care, în mod natural, au șaizeci de grade, foarte bune pentru reumatism. De la acestea nu se folosesc decât aburii.

Cel ce face baie e mai întâi suspendat deasupra vanei într-un cearșaf pe care-l țin zdravăn de colțuri patru vlăjgani. Această baie durează șase, opt sau zece minute; zece minute e tot ce poate suporta cel mai robust amator de astfel de încercări,

De curând pierise un arhiepiscop, într-un mod cumplit* în una din aceste băi. Pudoarea nu-i permisese să încredințeze băieșilor specialiști susținerea celor patru colțuri de cearșaf, preferind să-i

schimbe cu patru diaconi. Și unul dintre ei din stângăcie sau distrat fiind a scăpat colțul de care se ținea, lăsându-l astfel pe sfinția sa să alunece în vana cu apă clocotită.

Cei patru diaconi au țipat și-au încercat să-l prindă opărindu-și cumplit degetele. *S-au auzit apoi alte urlete și băieșii le-au sărit într-ajutor. Mai obișnuți cu opăriturile, aceștia au reușit în cele din urmă să-l scoată pe episcop din vană. Prea târziu însă, bietul om era fierț.

Cu riscul de a fi opărit și el ca sfinția sa, Finot *s-a arunca în vana de patruzeci de grade.

În atenția lui Satan: A se prepara un cazan special pentru ziua când va ajunge în infern consulul Franței la Tiilis.

Eu m-am îndreptat spre vana de treizeci de grade și am coborât în ea cu sfiițiune. După aceea, de la treizeci de grade am trecut progresiv și fără suferințe prea mari la treizeci și cinci și apoi la patruzeci. Iar la ieșirea din ea mă așteptau băieșii.

M-au înșfăcat pe- negândite, încât am vrut chiar să mă apar.

Lasă-i să-și facă meseria! mi-a strigat Finot, altfel *s-ar putea să-ți rupă vreun os.

Dacă aș fi știut ce anume mi-ar fi putut rupe, m-aș fi apărat; dar, cum nu știam, m-am lăsat pe mâna lor...

Cei doi călăi m-au culcat atunci pe unul din paturile de lemn, având grijă să-mi pună sub cap un ștergar ud „așezându-mi picioarele unul peste celălalt și brațele de-a lungul corpului.

După aceea fiecare din ei mi-a luat un braț și-au început Să-mi trosnească articulațiile.

Mi-au trosnit la început umerii; mergând așa până la ulțiipele falange ale degetelor. După brațe au trecut apoi la picioare. Și după ce mi-au trosnit picioarele, au urmat ceafa, apoi vertebrele spinării și în cele din urmă șalele.

Acest exercițiu, care părea să-mi producă o dislocare completă, *s-a făcut totuși firesc, nu numai fără durere, ci chiar cu o anumită voluptate. Articulațiile mele care nu trosniseră niciodată, deveniseră deodată mitraliere.

Mi se părea că aș fi putut fi *împăturit ca un ștergar și pus în rafturile unui dulap, fără să scot niciun geamăt.

Prima parte a masajului fiind terminată, cei doi băieși m-au întors pe burtă și-n timp ce unul îmi întindea mâi- nile cu toată

puterea, celălalt a început să-mi danseze pe spate, să-mi tropăie pe șale – pe legea mea că nu găsesc altă expresie – sărind apoi cu zgomot pe podea.

Acest om, care putea avea o sută douăzeci de livre, lucru ciudat, mi se părea ușor ca un fluture. Mi *s-a urcat apoi iar pe spate, *s-a dat jos, *s-a suit din nou, dându-mi niște senzații care-mi produceau o incredibilă voluptate. Respiram cum nu respirasem în viața mea, iar mușchii, în loc să simtă oboseala, păreau să fi căpătat o incredibilă energie; mi se părea chiar că aș fi putut ține Caucazul pe brațul meu întins.

Atunci, cei doi băieși au început să-mi plesnească cu podul palmelor, șalele, umerii, coastele, coapsele, pulpele etc. Devenisem un fel de instrument la care se cânta o arie pe care o gustam însă altfel decât ariile din *Wilhelm Teii* și din *Robert Diavolul*. De altminteri, această arie avea un mare avantaj asupra celor din celebrele opere citate: aceia că eu, care nu putusem cânta nici măcar un cuplet din Malbrouk, fără să greșesc de zece ori, îl urmăream bătând măsura cu capul și fără să mă depărtez o clipă de ton. Eram exact în starea omului care visând, este totuși destul de treaz ca să știe că visează, dar care, găsind că-i atât de plăcut visul, își dă toată silința să nu se trezească dintr-odată.

În fine, spre marele meu regret, masajul a luat sfârșit și *s-a trecut la ultima operație, cea a săpunitului.

Unul dintre cei doi băieși m-a luat de subțiori și m-a așezat în capul oaselor, așa cum îl așează Arlechinul pe Pierot când crede că l-a ucis. În acest timp, un altul și-a tras o mănușă de păr aspru pe mină și mi-a frecat tot corpul, în timp ce primul, scoțând găleți pline cu apă din cada de patruzeci de grade, mi le arunca pe șale și-n ceafă.

Deodată, omul cu mănușa, găsind că apa obișnuită nu era suficientă, a luat un sac, lăsând să curgă din el o spumă de săpun care m-a acoperit în întregime.

Dar, în afară de ochi, care m-au pișcat puțin, n-am simțit niciodată o senzație mai plăcută decât cea produsă de această spumă ce-mi curgea pe tot corpul. Cum se face oare că Parisul, acest oraș al deliciilor senzuale, nu are băi persane? Și de ce oare nu se găsește un speculant care să aducă băieși de la Țiflis? Ar fi o idee filantropică și, pe de altă parte, și un mijloc de îmbogățire.

Plin apoi de o spumă caldă și albă ca laptele, ușoară și fluidă

ca aerul, m-am lăsat condus la bazin, în care am coborât cu o atracție irezistibilă de parcă aş fi găsit în el nimfele care-l răpiseră pe Hyias.

La fel *s-a procedat cu fiecare dintre prietenii mei. dar eu nu mă interesasem decât de mine. Și numai în vană mi *s-a părut că mă trezesc și că intru din nou în contact, nu fără o oarecare repulsie, mărturisesc, cu obiectele exterioare.

Am rămas vreo cinci minute în vane și după aceea am ieșit.

Cearșafuri de o albeață ireproșabilă au fost întinse pe paturile din vestibul, al cărui aer rece ne-a sufocat mai întâi, pentru a ne da apoi o senzație de bunăstare.

Ne-am culcat pe paturile acelea și ni *s-au adus pipele.

Înțeleg că se fumează pipă în Orient, acolo unde tutunul e parfumat iar fumul trece printr-o apă înmiresmată și printr-un tub de chihlimbar; dar mahorca noastră pusă în pipe de lut, havanele noastre false, care ne vin din Alger sau din Belgia și pe care mai mult le morfoleşti decât le fumezi... nu te pot decât îngrețoșa!

Am fost puși să alegem între khalian ciubuc, uka, și fiecare, după fantezie, *s-a făcut turc, persan sau hindus. Și atunci, pentru ca nimic sănu-î lipsească acestei seri, un băieș a luat un fel de chitară având un picior în jurul căruia instrumentul se învârtea în așa fel, îneât, corzile căutau arcușul și nu invers, și a cântat din ea un cântec plângăreț, recitind versuri din Saadi. Această melodie ne-a legănat atât de plăcut îneât ochii ni *s-au închis, am scăpat din mână khalianul, ciubucul și ukaua, și-am adormit de-a binelea.

În cele șase săptămâni cât am mai rămas la Tiflis, m-am dus ia-baia persană, din două în două zile.

XL

PRINȚESA CIAVCIADVADZE

Finot mi-a promis că mă conduce la prințesa Ciavciavadze pe care, la prima vizită, nu o găsisem acasă.

A doua zi. consulul a venit să ne ia de la baia persană, la două după amiază.

Am găsit-o de data aceasta acasă; ne aștepta și ne-a primit. Prințesa Ciavciavadze trece drept femeia cu cei mai frumoși ochi din Georgia, țara ochilor frumoși. Ceea ce însă te izbește ia ea de la prima vedere, e un profil de o puritate grecească sau, mai bine spus, de o puritate georgiană, care nu-î altceva decât puritate greacă plus viață.

Grecia este Galateea cea de marmură. Georgia e Ga- lateea cea

însuflețită și devenită femeie.

Numai că, în ciuda acestui profil răpitor, prințesa avea un profund aer melancolic. De unde venea această melancolie nu știu. Este o soție fericită și o mamă fecundă. Să fi fost oare o frumusețe din acelea dăruite în plus femeii precum parfumul e dăruit unor flori care n-ar mai fi avut nevoie de el?

Sau era doar urmarea amintirii uriașei catastrofe prin care trecuse și care o despărțise aproape un an de familia ei?

Bizar era însă faptul că ilustra captivă îi păstra lui Șamil o amintire de neșters și o reală admirație.

— E un om superior, mi-a spus ea, dar a cărui reputație e mai degrabă micșorată decât exagerată.

Să povestim însă amănunțit această răpire, pregătită cu abilitate de Șamil pentru a-și redofaândi fiul, Gem-mal-Eddin, prizonier, cum am mai spus la începutul acestei cărți, la curtea țarului Rusiei, - un prizonier însă foarte fericit pentru că, bietul de el, a murit de nefericirea de a fi fost eliberat.

Prințesa Ciavciavadze avea, la patruzeci sau patruzeci și cinci de verste de Tiflis, un splendid domeniu numit ȚinondaF; o moșie princiară situată pe malul drept al Alazanului, același râu de-a lungul căruia mersesem de la Nuka la Țarsko-Kaloți într-una din cele mai frumoase regiuni ale Kaketiei, la câteva verste de Telavi.

În fiecare an, prințesa obișnuia să plece în luna mai din Tiflis, să se instaleze la Ținondal și să nu se întoarcă de acolo decât în octombrie.

În 1854, *s-au auzit niște zvonuri despre o incursiune a lesghinilor, zvonuri care au reținut-o mai mult ca de obicei la Tiflis. Prințul i-a cerut un răgaz ca să mai poată strânge informații; și aceste informații, pe care el le credea provenite dintr-o sursă sigură, l-au liniștit. *S-a hotărât așadar să plece la 18 iunie, după calendarul rus și după cel francez la 30 iunie.

O mutare însă e un lucru mare în Asia, unde, chiar și la cei mai bogați, totul pare a fi făcut, doar pentru nevoile de moment; nu poți avea în același timp și casă în oraș și castel în provincie. Așa că, vara, dacă părăsești orașul, ca să mergi la țară, îți iei și mobila cu tine, iar dacă toamna îți părăsești castelul, ca să mergi la oraș, ți-o duci înapoi.

Pe urmă, de abia dacă se găsește de mâncare la Tiflis, la țară, cu atât mai puțin. Totul trebuie adus din oraș: ceai, zahăr, mirodenii, stofe

pentru oamenii din suită; și toate acestea încărcate în niște harabaie în fruntea cărora se merge în tarantas, deoarece doar harabalele și tarantasul pot parcurge drumurile Caucazului.

Trebuia să se plece duminica, dar posta nu avea cai. În Rusia poșta n-are niciodată cai; într-o călătorie de patru luni cu cai de poștă, așa zice c-am pierdut o lună așteptând numai caii. Guvernul rus e un guvern ciudat. În loc să le spună șefilor de poștă: O să puteți cere o copeică în plus pentru cai, numai să-i aveți întotdeauna la îndemână, îi lasă să-și speculeze călătorii, sau să fie bătuți de cei ce nu vor să fie speculați.

Deci n-au fost cai duminică; s-ar fi putut atunci pleca luni, dar luna rusească e ca vinerea franceză: zi cu ghinion. Așa că *s-a plecat de-abia marți. În prima zi *s-au rupt însă două harabaie și-n a treia zi tarantasul. Ce să facă atunci? Au îngrămădit fin și covoare într-o telegă în care apoi *s-au urcat prințesa cu trei dintre copiii săi cei mai mici: Tamara, Alexandru și Lidia, ultimii doi sugari, Alexandru având paisprezece luni, iar Lidia trei; Tamara avea patru ani.

Ceilați doi copii mai în vârstă, Salomeea și Maria, veneau într-o a doua telegă cu o guvernantă franțuzoaică, doamna Drangay. Prințul, călare, supraveghea întreaga caravană.

A doua zi, la două au sosit la castelul situat pe o înălțime la care se putea ajunge, dintr-o parte, pe o pantă destul de abruptă, iar dintr-alta, numai printr-o prăpastie de netrecut.

Și, ca să vă dați seama de rapiditatea atit de mult lăudată a transportului în Rusia, prințesa a făcut optsprezece ore ca să străbată un drum de unsprezece leghe.

O să-mi spuneți însă că Georgia nu e Rusia, dar eu vă asigur că-n Rusia în loc de optsprezece ore, ar fi făcut treizeci și șase.

Ținondalul, în iunie e un palat de zâne: florile, strugurii, rodiile, lămâile, portocalele, caprifoiul și trandafirii, toate cresc, înfloresc și se coc acolo, de-a valma, iar atmosfera e doar o mireasmă; o mireasmă alcătuită din nenumărate parfumuri.

Copiii și femeile *s-au răspândit deci cu nespusă plăcere în aceste frumoase și imense grădini, amestecându-se ca niște flori și fructe de oraș cu alte flori și fructe de la țara.

Ținondalul era un loc de întâlnire al prințesei Aneta Ciavciavadze cu sora sa, prințesa Varvara Orbeliani..

Aceasta a venit acolo după două zile cu fiul ei, prințul George, un

copil de șapte ani, cu nepoata sa, prințesa Baratov, cu două doici și două cameriste. Era însă în mare doliu: soțul ei, prințul Ellico Orbeliani tocmai fusese ucis într-o ambuscadă împotriva turcilor. Le mai însoțea apoi și o mătușă a prințesei Ciavciavadze, prințesa Tina.

Între timp, prințul a primit ordin să preia comanda unei fortărețe situată la două zile distanță de Ținondal.

Asta i-a inspirat o oarecare teamă prințesei, care era cam izolată, dar prințul a liniștit-o spunându-i că tocmai se ordonase să se trimită trupe de la Tiflis la Telavi și de altfel mai și plouase foarte mult în ultimele zile. Alazanul se revărsase și lesghinilor le-ar fi fost imposibil să treacă râul. Deci *s-au despărțit liniștiți.

La trei zile după aceea, prințesa a primit o scrisoare de la prințul lesghinii. În număr de cinci sau șase mii, atacaseră fortăreața pe care o apăra el, dar îi spunea să fie liniștită pentru că fortăreața era puternică, garnizoana curajoasă și prin urmare nu avea de ce se teme. Dacă va trebui ca ea să părăsească Ținondalul îi va scrie.

Primejdia prin care trecea soțul său. a făcut-o să uite de primejdia care o păștea pe ea.

Totul a mers bine până la 1 iulie, după stil rusesc, 13 după cel francez. În seara, acelei zile au zărit o lumină puternică dinspre Telavi. *S-au urcat cât au putut de sus și au văzut în zare că toate casele erau în flăcări.

Era isprava lesghinilor, și nu mai încăpea nicio îndoială că. împotriva prevederii prințului, trecuseră totuși Alazanul.

Cam pe la ora unsprezece seara, țăranii au venit la castel echipați de război. Vizita lor avea însă un scop: acela de a o convinge pe prințesă să fugă cu ei în pădure. Prințesa a refuzat: soțul ei îi spusese să nu părăsească Ținondalul decât când îi va spune el.

Și dimineața țăranii au fugit.

Cam pe la oră două au apărut și vecinii de moșie. Veneau și ei, asemenea țăranilor din ajun, *s-o roage pe prințesă să părăsească castelul și să-i însoțească în pădure.

Să-și salveze mobilierul, nici nu se mai gândeau; părăseau totul ținând la viață mai mult ca la orice.

Seara, de pe terasă, au văzut incendiul și mai aproape, și mai puternic. Cercul de flăcări era înspăimântător. Până la urmă prințesa a cedat totuși rugăminților celor ce o înconjurau și a început să ambaleze argintăria, diamantele și obiectele mai prețioase.

La miezul nopții, un țăran al prințului, pe numele lui Zurca. *s-a oferit să meargă să vadă ce se întâmplă. Prințesa a acceptat, iar el a plecat și *s-a întors după trei ore. Lesghinii au tras asupra lui și vreo patru sau cinci gloanțe îi străpuseseră veșmintele.

cea ce povestea omul era și bine și rău, pentru că prințul spusese că lesghinii n-ar putea în niciun caz trece Alazanul și într-adevăr nici nu-l trecuseră.

Totuși lesghinii nu trecuseră fluviul, cum se crezuse, își așezaseră tabăra pe celălalt mal al Alazanului și ceea ce lea, ardea pe partea stingă a fluviului.

are
în

Cam cu vreo oră înainte de întoarcerea lui Zurca *s-a prezentat la castel și un negustor armean având asupra lui o sumă considerabilă; zicea că nu îndrăznește să traverseze regiunea cu atâta bănet; vorbea însă armeană cu un accent de muntean. Prințesa le-a poruncit servitorilor să-l dezarmeze, iar dacă încerca să fugă, să tragă în el. Pe urmă, ca și cum i-ar fi fost frică să nu se fi înșelat, a poruncit să i se dea să mănince și să se aibă grijă de el.

Plecarea tuturor din castel a fost hotărâtă spre șase dimineața. Au fost trimiși pe rând doi mesageri după cai, la Telavi; atât unuia și celuilalt li *s-a spus că nu erau cai și nici nu aveau să fie până duminică, la șapte dimineața.

Toată ziua apoi au continuat cu îndesatul lucrurilor în cufere, iar Zurca insistă ca prințesa să plece, chiar pe jos, lucrurile urmând să pornească după ea a doua zi și *s-o ajungă din urmă.

În timpul zilei vreo doi sau trei țărani, veniți anume din pădure au încercat *s-o convingă pe prințesă să plece și să li se alăture. Ea le-a spus însă că va avea cai numai a doua zi dimineața și că, de-ndată ce-i va avea, va pleca.

Ar fi fost o mare nenorocire dacă, tocmai în acea noapte, lesghinii ar fi încercat un atac asupra castelului.

Seara, totul era gata pentru plecarea din zori.

Prințesele simțeau nevoia de a fi împreună și, în loc să se despartă și să aștepte fiecare evenimentele, *s-au adunat în camera prințesei Var var a, au culcat copiii pe covoare și au stins toate luminile. Apoi, cum simțeau că se sufocă în această captivitate, și-n întuneric, *s-au dus în balcon de unde se puteau vedea bine focurile care se apropiau tot mai mult de castel.

Lumina pe care o răspândea incendiul era așa de puternică, încât, în cazul unui atac lesghin, prințeselor le-ar fi fost cu neputință să fugă.

Spre patru dimineața a răsunat o împușcătură. *S-a auzit dinspre grădină și pocnetul a fost urmat de o mare liniște. Nu era un atac, pentru că fusese izolat, dar putea fi un semnal.

Guvernanta franțuzoaică, doamna Drancay a riscat și a coborât în grădină. Ajunsă la capela pierdută printre vii, a văzut de acolo, într-un boschet, care se întindea până la marginea prăpastiei, un om cu o pușcă în mâini. Era clar că el trăsesese.

Să fi fost însă prieten sau dușman? Doamna Drancay nu putea spune, dar nici n-a recunoscut pe vreunul din servitori.

Se strecura însă spre castel.

Ea a înaintat atunci până la marginea prăpastiei. De acolo, se putea vedea până departe. În primul moment, nu a văzut nimic; după aceea însă, privind mai aproape de ea, a observat că torentul care curgea la picioarele stâncii era foarte scăzut și că doi oameni, ținând fiecare câte un cal de căpăstru, mergeau de-a lungul malului căutând din priviri să găsească un loc de trecere a torentului.

Doamna Drancay a venit la castel cu inima plină de șpaimă. Nu era nicio îndoială că toate semnele acestea prevedeau un viitor atac. A căutat-o pe prințesa Aneta; aceasta, frântă de oboseală, adormise o clipă. Guveimanta a intrat atunci la prințesa Var vara și a găsit-o rugându-se. Biata văduvă! Ce putea face mai mult?

— Ce vrei, dragă! a zis ea, trebuie să așteptăm caii și. de-ndată ce vor sosi, plecăm.

Pe la cinci, femeile prințesei au început să pregătească ceaiul. Ceaiul e un lucru foarte important pentru toată suflarea de pe întinsul Rusiei; flacăra samovarului e primul lucru ce licărește în toate casele și samovarul e primul cuvânt pe care-l pronunță un servitor, trezindu-se.

De la Petersburg la Tiflis, dacă ai băut două pahare de ceai dimineața, poți să te lipsești de dejun: ca să te poți lipsi de cină trebuie să bei două pahare de ceai seara.

La ora cinci a sosit un medic din Telavi. Era medicul familiei. Venise în mare grabă, gonindu-și caii, să-i spună prințesei să fugă, cum o putea: șacă dorea să plece călare îi oferea calul său, dacă dorea să meargă pe jos – brațul.

Dar cum să fugi, călare sau pe jos, cu cinci sau șase copii, din care doi sugari, și cu o mătușă în vârstă, prințesa Tina, care cu toată bunăvoința ei, din cauza fricii, n-ar fi putut face nici măcar o verșă pe jos?

Și totuși trăsurile erau aproape gata încărcate și tocmai se aduceau bijuteriile prințesei, când *s-a auzit un strigăt îngrozitor:

— Lesghinii!

A fost un moment de teroare și dezordine imposibil de descris. Doctorul a luat o pușcă și împreună cu câțiva servitori ai prințesei *s-a repezit în calea dușmanilor. Femeile *s-au închis în pod. Sperau că lesghinii, găsind ce să fure de la etajele inferioare, nu vor mai urca. *S-au înghesuit în colțul cel mai întunecos, și prințesa le-a spus:

— Să ne rugăm! Ne așteaptă moartea.

Intr-adevăr lesghinii intraseră în castel.

Știți ce înseamnă acești oameni, aceste fiare sălbatice, aceste hiene, acești tigri, acești tăietori de mâini, numiți lesghini.

Imaginați-vi-le pe cele trei prințese, din care una sexagenară, pe cele zece sau douăsprezece femei, din care una centenară, – doica prințului Ciavciavadze – pe cei șapte sau opt copii, din care doi sugari, înghesuiți cu toții într-un colț al podului.

Amintiți-vă de *Masacrul inocenților* de Coignet, cu mamele care-și strâng copiii la piept.

Unii se rugau, alții plângeau, alții se lamentau. Copiii, destul de mari ca să înțeleagă se strâneau la poala prințeselor pe când ceilalți priveau cu ochii mari, mirați, ai copilăriei naive și neștiutoare, la tot ce se întâmpla în jur. Se auzeau strigătele lesghinilor, zgomotul geamurilor și al oglinzilor sparte, al argintăriei zvârlite pe parchet al mobilei sfărâmate. Două plane țipau ca speriate la mână- găierile unor mâini sălbatice. Printr-o lucarnă se vedea în grădină. Grădina se umplea de oameni cu chipuri feroce cu turbane, căciuli și bașlâce; îi vedeau urcându-se cu ca cu tot, aidoma unor diavoli, pe povârnișul prăpastiei, crezu inaccesibil până atunci.

Toată lumea era în genunchi: prințesa Ciavciavadze ținea în brațe și o strângea la piept pe cea mai mică; dintre fete, pe Lidia, un copil de trei luni, cea mai iubită și cea mai neajutorată.

Niște femei auzind pașii lesghinilor care urcau, *s-au înghesuit spre ușa podului ca *s-o proptească.

Prințesa Orbeliani *s-a ridicat atunci, și-a binecuvânta copilul,

pe prințul George și, cu o admirabilă solemnitate *s-a dus să stea în picioare în fața ușii, ca să fie ea prim văzută și prima lovită. Aidoma martirilor din vechime, voia să-i arate surorii ei și celorlalte femei cum se poate muri invocând numele lui Dumnezeu.

Lucrul acesta însă era mai ușor pentru ea decât pentru o alta, despărțită fiind abia de trei luni de un bărbat pe care-l adora și cu care nu dorea decât să se întinească în ceasul suprem.

Pașii lesghinilor se apropiau tot mai mult. Și numai- decât *s-au auzii scârțâind scările de lemn care duceau la pod; pumnii li se auzeau bătând în ușă; ușa rezista. Ei *s-au mirat și, bănuind despre ce putea fi vorba, au tras două sau trei focuri de pistol prin scândurile de lemn. Drept urmare, o femeie *s-a prăbușit rănită, celelalte *s-au dai la o parte, iar ușa a zburat în lături. Erau față-n față cu moartea – ba mai rău decât aceasta -1 cu sclavia.

Atunci fiecare lesghin și-a ales la întâmplare câte o prizonieră, a apucat-o de unde a putut, de braț, de păr, de gât, trăgând-o spre el; scara pe care au fost târate prințesele a scârțâit sub greutate, *s-a rupt și o cascadă de lesghini, de femei și de copii *s-a prăbușit de la etajul doi până la primul.

Acolo *s-a mai dat o luptă: bărbații care rămăseseră jos să jefuiască și-au dat seama că ceea ce era mai de preț se afla în mâna celor ce înșfăcaseră femeile: prada vie era cea mai aleasă, căci se știa că, printre acești prizonieri, erau prințese care valorau cincizeci, o sută, două sute de mii de ruble. Pumnalele au strălucit, pistoalele au pornit, jefuitorii se jefuiau și ucigașii se ucideau întreolaltă.

Și eând actorii acestei scene îngrozitoare, răpitorii, asasinii și victimele, au putut privi în jurul lor, au văzut-o pe prințesa Ciavciavadze întinsă pe jos cu părul răvășit ca o Casandră antică, – un splendid păr negru, moaie și mătăsos, – strângând-o la piept pe micuța Liclia, copilul de trei luni.

Mama era aproape goală – toate veșmintele-i fuseseră smulse, în afara fustei și a pantalonului – iar copilul numai în cămașă, fără niciun scutec pe el. Caii lesghinilor o înconjurau atât de aproape că-n fiecare clipă te așteptai *s-o calce în picioare.

Atunci guvernanta franțuzoaică pe care o înhățase un tătar și o dăduse pe mina a doi nukeri „s-a năpustit spre biata femeie strigând:

— Prințesă! Prințesă!

Aceasta a ridicat capul cu o mișcare disperată.

— Copiii! Copiii! a țipat ea.

— Maria e acolo, pe un cal, a răspuns doamna Dran- cay; Salomeea e mai departe.

Atunci, unul din hukerii gărzii, căreia îi fusese încredințată guvernanta, a apucat-o de braț și a tras-o puternic îndărăt.

La strigătul: Prințesă! Prințesă!, scos de guvernanta franțuzoaică, a fost recunoscută importanța captivei prăbușite pe jos. Și patru sau cinci oameni *s-au și năpustit *s-o înșface.

Pumnalele au ieșit din teacă și *s-au înfipt în piepturi. Au căzut doi leșghini iar următorul a întrebat-o în georgiană:

— Cine ești tu? Ești prințesa?

— Da, răspunse ea. Dar fiul meu? Fiul meu?

Bărbatul i l-a arătat călare pe un cal. Atunci, biata mamă, fericită că-l vede viu, și-a scos din ureche cerceii de diamant și i-a dat banditului, căzând apoi pe spate leșinată.

Intr-un alt colț al curții, prințesa Baratov, tânăra și frumoasa fată de optsprezece ani, era și ea urcată pe un cal. Nimic nu era deranjat în toaleta ei nici rochia, ni ci boneta georgiană, nici voalul, arătând, *s-ar fi putut spune, ca și cum tocmai atunci ar fi ieșit de la liturghie*

Bătrâna mătușă, prințesa Tina, dimpotrivă, era cea mai răvășită. Era aproape goală, și părul îi cădea pe obraz.

Cealaltă bătrână, cea de o sută de ani, doica tatălui prințului, era și ea pe jumătate goală și fusese legată fedeleș de un copac de care nu a fost dezlegată decât a doua zi. Neprezentând niciun interes special, amândouă fuseseră părăsite. Pentru acești oameni sălbatici și cu totul primitivi, bătrânețea nu făcea probabil nici două parale.

Apoi, după scena teribilă și atroce a bătăliei pentru captive, a urmat grotescul. *S-a organizat jaful: fiecare lua ce putea, fără a ști ce ia. Unul șaluri, altul veselă, unul diamante, altul dantele. Și mâncau tot ce găseau: cretă de scris, pomadă, *âmd* apoi pe gât sticle întregi de ulei de trandafir sau de ricin, totul fiindu-le indiferent. Un leșghin spărgea cu toporul niște splendide farfurii de argint ca să le poată băga în desagă; un altul se aproviziona cu zahăr, cafea, ceai, abandonind, pentru aceste lucruri de mică valoare, alte obiecte mult mai prețioase; un al treilea strângea cu grijă un sfeșnic de aramă și o pereche de mănuși vechi. Totul era barbar, oribil și burlesc.

În fine, după vreun ceas, căpeteniile au dat semnalul, de plecare.

Femeile au fost puse pe crupă. Prințesa Ciav- ciavadze nu se știe de ce, rămăsese pe jos cu micuța Lidia în brațe.

Și așa au ieșit din castel.

15 – Muntele de nisip, voi. II

XLI

CAPTIVELE

Âu coborât de la castel pe un drum strimt, care ducea la torent. Pe drum se găseau trăsurile prințului. Li se dăduse foc și ardeau. A

Au ajuns la marginea torentului. Toată lumea l-a trecut călare în afară de prințesa Ciavciavadze, care era tot pe jos, țiriându-și fetița în brațe.

La mijlocul apei, violența curentului a răsturnat-o; *s-a rostogolit o clipă printre pietre dar nu și-a lăsat fetița din mâini. Doi bărbați au coborât atunci de pe cal și au ajutat-o să se ridice în picioare, urcând-o cu sila pe crupa calului, în spatele unui leghin.

Era tocmai lucrul de care se temea. Obligată, ca să poată sta pe cal, să se țină cu un braț de călăreț, nu-i mai rămăsese decât un braț ca *s-o țină pe micuța Lidiar și, oricât de mare i-ar fi fost puterea de mamă. simțea totuși cum brațul îi înțepenea. Încetul cu încetul apoi, brațul obosit *s-a lăsat în jos, copilașul a atins șaua, zgâl- țâit fiind la fiecare pas al calului.

— În numele cerului! al lui Dumnezeu! al lui Maho- med! dacă trebuie, a strigat biata mamă. dați-mi ceva să-mi leg copilul! Copilul meu o să cadă! În vremea aceasta, fratele mai mare al Lidiei, Alexandru, în vârstă de treisprezece sau paisprezece luni, fusese și el smuls din brațele doicii și zvârlit în mijlocul curții, de unde l-a cules una dintre cameristele prințesei, o fată zdravănă, pe nume Lucia, și care, neștiind ce să-i dea să mănânce, La dat mai întâi apă, apoi zăpadă.

Oricât de puțin hrănitoare ar fi fost acestea, ele l-au ajutat totuși pe copil să nu moară de foame. Cit despre prințul Gedrgje Orbeliani, el a fost lăsat doicii. Era foarte viguros și le-a plăcut leghinilor tocmai din această pricină. De aceea, i-au dat o sfoară doicii ca să-l lege strins de ea.

Salomeea și Maria au fost despărțite de guvernanta lor franțuzoaică, doamna Drancay. Caracterele deosebite ale celor doi copii se manifestau: violentă și mândră, Salomeea amenința și chiar îl lovea cu mânuța pe – omul care o ridicase; blândă și timidă, Maria plângea; îi eră foame.

Unui tânăr leșghin de vreo paisprezece ani i *s-a făcut milă de ea.

— Ține, i-a spus el zvârlindu-i un măr, ia-l; voi, georgienii, sunteți obișnuți să mincați tot timpul.

Maria a luat mărul și l-a mâncat.

Un copil de țăran, pe nume Ello, fiul unuia dintre slujitorii prințului, căzuse și el prizonier o dată eu toată lumea. Întâmplarea i-a apropiat pe cei doi copii. Ello era pe erupă îndărătul unui leșghin și a strigat-o pe Maria; cei doi copii *s-au recunoscut și au început să vorbească și să râdă.

Mica Tamara, în vârstă de patru ani, obișnuită cu prințesa Orbeliani. pe care o considera drept a doua ei mamă, țipa și plângea că o despărțiseră de ea, chem: nd-o într-una pe buna sa Varvara.

Țipetele ei i-au obosit pe leșghini. Au vârât-o într-un sac, și l-au legat apoi de șaua unuia dintre ei. Odată viril în sac, copilul *s-a potolit și-a adormit.

Trupa era considerabilă; se compunea cam din trei mii de leșghini. Caii nu urmau un drum anume; se trecea peste câmpuri, călcând în picioare vița de vie și recolta.

În fine, au ajuns și la marginea fluviului a cărui creștere îl făcuse pe prinț să se simtă în siguranță.

Apele erau tot timpul umflate și. o clipă, captivii au sperat că leșghinii n-o să cuteze să-l treacă. *S-au înșelat însă amarnic, căci, fără să ezite o clipă, primii sosiți la mal au intrat în râu călare, cu o îndrăzneală și cu o pricepere nemaipomenite. Cei ce aveau copii pe crupă, i-au înșfăcat ricucând u-i, cu o mină, deasupra apei și ținând frâiul cu cealaltă. Femeilor însă *s-au mulțumit să le spună:-

— Țineți-vă bine!

Caii aveau apa până la gât și. cam la o treime din lățimea fluviului, au fost obligați să înoate ca să ajungă, de cealaltă parte.

În mijlocul curentului, micuța Maria i-a strigat guvernantei:

— Scumpă Draneay, îți pierzi fusta!

Așa. era: biata femeie ajunsese la celălalt mal în cămașă și în corset, înghețată, apele. Alazanului fiind umflate de topirea zăpezilor. Unui leșghin i-a fost milă de ea și i-a dat burka lui.

După trecerea Alazanului, *s-au oprit pentru o clipă. *S-au auzit împușcături. O mână de georgieni, cu acel curaj nesăbuit care-i caracterizează, veneau. în speranța c-o vor putea salva pe prințesă,

atacându-i pe lesghini, de zece ori superiori ca număr: lesghinii însă în loc să respingă atacul, temându-se ca mina aceea de georgieni să nu fie o avangardă, au pornit în galop pe dm² prin grâne, peste șanțuri și stânci, strigând: Șamil Imam!

Șamil Imam!, biciuind caii și înghițind spațiul cu o asemenea iuțeală, că prizonierilor li *s-a tăiat răsuflarea.

Acela a fost un ceas cumplit pentru prințesa Aneta. Incapabilă să-mi povestească detaliul următor, am rugat-o și pe sora ei să mai vorbească.

Și, așa cum în Infernul lui Dante, Paoão plânge când Francesca povestește, prințesa Ciavciavadze plângea și ea când. povestea prințesa Orbeliani.

Deci. în momentul când *s-au auzit împușcăturile și a început fuga, prințesa Aneta, istovită, de-abia își mai ținea fiica în brațe. Și-a încordat puterile și nervii într-un ultim efort; a mai scos apoi niște strigăte nearticulate, și, neștiind nici ce să mai zică, nici ce să mai facă, a încercat să-și apropie copilul de gură ca să-l țină cu dinții; era sfârșită. O zguduire apoi mai violentă decât altele, i-a smuls copilul din mină. A încercat să se arunce de pe cal, dar bărbatul a împiedicat-o. Calul biciuit a făcut un salt și mama *s-a pomenit la zece pași de copil; *s-a zvârcolat disperată dar totul a fost inutil; de altfel era prea târziu: caii veneau unul după altul, fetița fusese călcată în picioare și, cum încă mai țipa. și respira, un cecen i-a deschis pieptul cu pumnalul făcând-o să tacă pentru totdeauna; era moartă. Noroc că numai după aceea, la un timp, prințesa a aflat crudul adevăr. Corpul copilului a fost găsit, recunoscut și adus tatălui său.

Dar micuța. Lidia n-a, fost singura victimă. în momentul când lesghinii *s-au hotărât să fugă în loc să lupte, au încercat să se debaraseze de tot ceea ce le-ar fi putut stânjeni goana. Și dintr-o suță de prizonieri pe care-i duceau, șaizeci, pe care-i socotiseră mai puțin importanți decât ceilalți, au fost înjunghiați; li *s-au găsit cadavrele împrăștiate de-a lungul drumului urmat de tâlhari. Din fericire doar trei din aceste cadavre aparțineau casei Ciavciavadze: fiica prințesei, soția intendentului prințului și soția preotului în goana lor, lesghinai au incendiat toate satele georgiene pe care le-au întâlnit, înlocuind prizonierii măcelăriți cu alții, pentru ca fuga lor să le fie cit mai ușoară

Noaptea1 au intrat într-tuia din pădurile care acopereau poala muntelui, păduri despre care nu o dată am Încercat să le dau cititorilor

o idee. Trebuiau să-și facă drum prin desiș, cu șașka și cu pumnalul. Dar asta nu era nimic pentru muntenii înveșmântați cu acea stofă lesghină care, doar ea putea rezista spinilor ascuțiți; femeile însă erau numai sânge, și, la fiecare pas, părul li se prindea de ramurile spinoase.

Trebuiau însă să înainteze cu orice preț. Se temeau de georgieni și înaintau. Noaptea a fost groaznică. Cam pe la zece, a început urcușul. La miezul nopții *s-au zărit focuri în munți și convoiul *s-a îndreptat spre ele.. Nu auzai de- cât strigătul muribunzilor:

— Apă! Apă! Apă!

Ajunși la focuri, au făcut o haltă de două ore. Prizonierilor li *s-a dat puțină apă și apoi au pornit din nou.

Un drum aproape imposibil; pentru a merge pe asemenea poteci era nevoie de cai și de oameni obișnuiți cu- muntele. Cei ce mergeau pe jos aveau picioarele însă -, gerate. Din loc în loc câte o femeie se întindea pe pă- mânt zicând: mai bine să mor; cu o lovitură de bici era însă repede pusă pe picioare, trebuind neapărat să-și continue mersul.

În fine, au ajuns pe un platou și călăreții și-au reluat galopul obișnuit ce fusese întrerupt de urcușul pieptiș, Ici și colo întâlneau câte – un păstor, o iscoadă, care nu spunea în lesghină decât atât:

— Puteți trece, drumul e liber!

Și treceau.

Pe la unsprezece, *s-a făcut a doua haltă. Călăreții au aruncat pe jos patru burci, pentru prințese. Un naib, pe numele lui Hagi-Kerat, și-a scos cercheza rusă și i-a dat-o prințesei Varvara să i-o eârpească.

Atunci a sosit și guvernanta franțuzoaică.

— L-ai văzut pe George? a întrebat-o prințesa Or- beliani.

— Da, prințesă, tot timpul până la intrarea în pădure, a răspuns aceasta. Era cu doica.

Prințesa Aneta a ridicat capul cu greu; ai fi zis că e un cadavru ieșit din coșciug.

— Lidia? murmură ea.

— N-am văzut-o, *s-a bâlbâit doamna Drangay.

Prințesa Ciavciavadze și-a lăsat capul să-i cadă în piept.

— Dar ce faceți acolo? a întrebat-o guvernanta pe prințesa Varvara?

— Ce să fac, cos cercheza stăpânului meu, dragă Drangay, a răspuns ea surâzând amar.

Franțuzoica i-a luat-o atunci din mină cu sila și a continuat *s-o

coasă în locul ei.

A fost adusă bona copiilor prințesei An-ta. Era o georgiană numită Niănuka. Biata fată primise trei lovituri de sabie. Și numai părul ei, foarte bogat, împiedicase să-i fi fost crăpat capul; în schimb, era plină de sângele care-i curgea de la umeri pe spate. Printre altele, o lovitură de pumnal îi mutilase și mina; un deget i se mai ținea doar într-un tendon. Prințesa Orbeliani a pansat-o atunci cu gulerul și minecile cămășii. Capul, în schimb, l-au lăsat așa cum. era. Cheagurile de slnge care se formaseră opriseră scurgerea și natura făcuse restul.

Au pornit apoi din nou la drum și cele două prințese au Cost urcate pe cai, dar de data aceasta despărțite una de alta. Ceilalți prizonieri mergeau pe jos.

Guvernanta franțuzoaică și Nianuka mergeau una lingă alta. Aceasta din urmă, rănită, slăbită de pierderea sângelui mergea greu și încet. De fiecare dată însă când se oprea, un lesghin îi dădea puteri cu biciul. La urmă, epuizată, pentru că nu mai putea merge și înțelegând totodată că va muri sub lovituri, începu să-i strige prințesei Orheliaoii cu voce disperată.

— *Duska! Duska!* (Suflete! Suflete!).

Prințesa a auzit strigătele; a recunoscut vocea și. în ciuda lesghinului ce o conducea, a oprit calul. Rangul ei îi obliga chiar și pe lesghini să-i acorde niște atenții care nu le erau acordate altora. *S-a dat jos de pe cal a ur- cat-o pe Nianuka în locul ei, și a încercat să meargă pe jos. Și într-adevăr a mers așa două sau trei ore „apoi noroiul împiedicând-o să se miște atât de repede pe cit voiau călăreții, a fost forțată să se urce din nou pe cal. îngă- duindu-i-se însă și Nianukâi să rămână pe crupă, Numai după câțivă pași prințesa a leșinat. În starea de slăbiciune în care era, brațul Nianukâi, care se agăța de ea, fusese deajuns de greu ca să provoace acest accident.

Atunci a fost dat jos de pe cal un tătar și-n locul lui a fost urcată prințesa.

Pe drum întâlneau și depășeau grupuri întregi de prizonieri. Intr-unui din grupuri, prințesa a recunoscut o fată din Ținondal; mama ei fusese părăsită, muribundă, pe drum, iar ea mergea cu bunica și fratele ei. Acesta ducea. în brațe pe cel mai mic copil al familiei. Era o fetiță, de patru luni care se numea Eva.

Din ajun și până la amiază fetița nu mai supsese o pișcătură de lapte. jj

Au ajuns astfel la malul unui torent care bara dn? V mul și atunci nimeni nu *s-a mai sinchisit de rănita; abia mai putându-se ține pe ca] pe drumul obișnuit, era clar că nu mai avea să ajungă la mal.

Prințesa Orbeliani și-a oprit calul.

— Urcați-o înapoia mea, a zis ea,

Lesghinii păreau că n-o înțeleg.

— Vreau, a spus prințesa, regăsindu-și, ca să facă o faptă bună. puterea de a porunci.

Sărmana rănită a fost pusă pe crupa dinapoia prințesei, care a împins calul în apă; la mijlocul torentului, animalul *s-a oprit și a vrut să scape de povara ce-l încurca.

Evident că, dacă cele două femei cădeau în apă, erau pierdute. Torrentul se prăvălea pe o pantă abruptă și, cam după vreo zece pași, le-ar fi luat cu el.

Atunci le-a sărit în ajutor un tătar care a luat calul de căpăstru și l-a silit să meargă; dar, odată ajunse îa mal, pentru că să nu se mai întâmple așa ceva, Nianuka a fost silită să coboare.

Se îndreptau spre cetatea Pokhalski unde urmau să-l întâlnească pe Șamil: venise acolo de la Vedeți pentru a supraveghea într-un fel, din vârful stâncii, expediția. Tot ce urcaseră până atunci, și toi ce escaladaseră nu erau decât primele trepte care conduceau la cuibul vulturilor,

Au urcat timp de cinci ore, Prințesa Orbeliani era sim gură pe cal; slăbiciunea o silise să stea numai călare, La fiecare pas, calul amenința să cadă în prăpastie. Noroc ca era insensibilă atât la primejdie cât și la oboseală. Durerea o făcea ca să nu-i mai pese de ea însăși, fiindu-i milă ceilalți. Depășea preceptul evanghelic, într-un fel; își iubea aproapele mai mult decât pe șine.

În sfârșit, *s-a zărit fortăreața, dar la o înălțime care te făcea să nu înțelegi cum *s-ar fi putut ajunge acolopg din toate părțile, pentru a vedea prizonierii, alergau așori lesghmi, sărind din stâncă în stâncă peste niște prafăștii care ar fi dat amețeață și unor capre. Părăsiseră Gebrgia, traversaseră terenuri neutre și intrau la ei acasă. Singurătatea se popula. Ajunseseră într-un loc al muntelui unde verdeța se desfășura ca un splendid covor; ăi fi zis c: ă-i eternă ca zăpada de deasupra ei. Numai că drumul era din ce în ce mai greu; în fiecare clipă trebuiau să se oprească, căci de fiecare dată prizonierii cădeau și nu se mai ridicau, chiar biciuiți.

Din toate părțile veneau lesghini curioși să le vadă pe bieteles femeii. Unul dintre ei a întins mina spre guvernanta franțuzoaică și, fără a zice nimic, a tras-o spre el. Doamna Drancay a țipat; se temea că devenise un obiect asupra căruia oricine putea avea drepturi; noroc că cel ce o făcuse prizonieră în curtea castelului a intervenit și l-a respins pe lesghin.

— Știe să facă și să coasă cămăși? a întrebat cel ce întinsese mina spre ea.

— Da, a răspuns o rusoaică, voind să-i facă rău numai pentru că era franțuzoaică.

— Ei bine, atunci dau trei ruble pe ea, zise lesghinul. Prințesa Orbeliani însă a intervenit.

— E soția unui general francez, a zis ea, și o să-și plătească, și ngură răscumpărarea.

— Atunci, a intervenit primul stăpân, e pentru Șamil Imam.

La acest nume, toți au amuțit.

Se apropiiau de fortăreață: pe platforma care se întindea la picioarele scării pe care se urca acolo, era o trupă cam de zece mii de oameni, așezați pe două rânduri. Erau aproape goi.

Prizonierii au trebuit să treacă prin mijlocul lor. Iar ei le priveau pe captive cu niște ochi care nu prevesteau nimic bun. Vedeau pentru prima oară femeii cu fața descoperită, și ce femeii! Georgiene î Scoteau, privindu-le* niște țipete aspre aducând a urlete de lupi în călduri, iar femeile își acopereau fața, nu atât ca să nu vadă, ci ca să nu fie văzute.

În mijlocul acestor oameni, naibii lui Șamil se recunoșteau după decorații. Prin ei îi stăpânea de fapt pe acești munteni, care, *s-ar fi aruncat asupra femeilor ca ulii, și pe care erau siliți să-i împingă în rânduri, cu pumnii, cu biciul sau amenințându-i cu pumnalul.

În fine, a sosit și Hagi-Herieh, intendentul lui Șamil; Venea din partea imamului să le caute pe prințese, pe copiii lor și suita.

Prințesa Orbeliani fiind în față, a urcat ea prima scara spre fortăreață. Când au ajuns acolo însă și au intrat înăuntru, prizonierii au fost puși să coboare mai multe etaje, pomenindu-se apoi într-un fel de subterană abia luminată. Totuși, în mijlocul acestei întunecimi, au început să se recunoască unii pe alții. Patru dintre copii erau acolo: George Orbeliani, Salomea, micuții Tamara și Alexandru. După o jumătate de oră a sosit și prințesa Ciavciavadze. Primul său cuvânt a fost: /

— Lidia i Cine dintre voi a văzut-o pe Lidia?

Nimeni nu i-a răspuns, și atunci biata mamă mai degrabă a căzut decât *s-a așezat. Era zdrobită de oboseală și aproape moartă de durere.

În aceeași clipă, un copil de vîrsta Lidiei a început să plîngă.

— Fetița mea î a strigat prințesa, fetița mea!

— Nu, a zis o voce, nu-i fiica dumneavoastră, prințesă. E sora mea mai mică, tot de trei luni și ea, și care de ieri dimineață n-a supt deloc: o să moară, cred.

— Nu, a spus prințesa, dați-mi-o mie.

A luat-o apoi pe micuța Eva și a alăptat-o suspinând. Atunci a intrat și Hagi-Kerieh.

„Șamil o cere pe prințesa Ciavciavadze.

Ce vrea? întrebă prințesa.

— Vrea să-i vorbească.

— Să vină atunci la mine; eu nu mă mișc de aici.

— E imam, a zis Hagi-Kerieh.

— Și eu sunt prințesă, a răspuns prizoniera.

Atunci Hagi-Kerieh *s-a retras.

Când a primit răspunsul prințesei, imamul a stat o clipă pe gânduri și a zis:

— Bine, duceți-le atunci la Veden, o să le văd acolo.

XLII

PRINȚUL ELLICQ ORBELIANI

Între timp, subterana se umplea de curioși. Ceea ce-i atrăgea însă pe toți acolo, era zvonul care se răspândise cum că văduva și fiul prințului Orbeliani tocmai sosiseră la Poklialski.

Or, prințul Ellico Orbeliani era foarte cunoscut printre lesghini.

Era, pentru ei, unul dintre acei dușmani de care te temi, dar pe care, în același timp, îi stimezi și îi admiri.

Fusese și el prizonierul lui Șamil, dus la Vede și adus în fața imamului. Iar acesta se bucurase aflând cine este; în fiecare prizonier important pe care-l făcea, Șamil vedea, de fapt, un mijloc de schimb pentru fiul său Ge- mal-Eddin.

De aceea, l-a chemat în fața lui și pe prințul Ellico.

— Depinde doar de tine să fii eliberat, i-a spus el.

— Atunci pune pe mine un preț, i-a răspuns prințul, și dacă nu-mi depășește averea, ți-l voi plăti.

— Nu-i vorba de bani.

— Atunci despre ce?

— Cap pentru cap.

— Nu te înțeleg.

— Scrie-i țarului Nicolae să-mi dea băiatul înapoi și, în schimbul băiatului, te dau pe tine.

— Ești nebun, i-a răspuns prințul; pentru astfel de lucruri să-i scriu țarului Nicolae? Și i-a întors spatele lui Șamil.

După aceea, Șamil, fără să mai adauge un cuvânt, a poruncit să fie condus din nou la închisoare. Au mai trecut încă șase luni, după care Șamil l-a chemat din nou și i-a reînnoit propunerea.

Prințul însă i-a dat același răspuns.

— Bine, spuse Șamil, să fie dus la carceră.

Carcera de la Veden era ceva asemănător cu închisoarea mamertână din Roma. Se cobora în ea o scară, și, o dată scara scoasă, chiar dacă trapa ar fi fost deschisă, era cu neputință să mai ieși de acolo.

Un ulcior cu apă și pâinea neagră completau asemănarea dintre închisoarea mamertină și acea carceră.

Atât într-una cât și în cealaltă, după câțva timp, se murea, și asta fără concursul niciunui călău; umezeala făcea totul.

Totuși, din timp în timp, mai veneau din partea lui Șamil să-l întrebe dacă nu cumva consimțise să-i scrie țarului. Prințul însă ajunsese să nici nu le mai răspundă.

E adevărat că și din pricina slăbiciunii nu putea vorbi, iar Șamil a fost prevenit atunci că, dacă îl mai lasă încă o săptămână, nu va mai avea cu cine sta de vorbă.

Și, ca să nu moară totuși acolo, a fost scos din hrubă și condus în curtea din fața haremului, unde Șamil, dintr-una din încăperile care înconjurau curtea, putea vedea tot ce avea să se întâmple.

În fața prințului a apărut un naib cu nouă oameni înarmați cu puști.

— Ellico Orbeliani, i-a zis naibul, Șamil, iritat de refuzul tău, a hotărât să mori, dându-ți însă posibilitatea să-ți alegi moartea pe care o dorești.

— O aleg pe aceea care mă va scăpa eel mai repede de neplăcerea de a-i fi prizonier. Tu ai oameni înarmați; să fiu împușcat.

Apoi prințul a fost pus la perete în fața încăperii din care îl

privea Șamii, puștile au fost încărcate, duse la ochi, urmând doar să fie descărcate.

Atunci a apărut Șamii care a făcut un semn și puștile *s-au lăsat în jos.

— Ellico, zise Șamii, auzisem că ești viteaz; acum, am văzut cu ochii mei că mi *s-a spus adevărul. Nu-ți mai cer nimic, decât cuvântul de onoare că nu vei fugi. Cu condiția aceasta ești liber.

Iar prințul și-a dat cuvântul.

A fost apoi schimbat contra unor prizonieri tătari și Șamii a fost de acord.!

— Prințul Ellico a părăsit Vedenul după nouă luni, lăsându-le muntenilor o amintire de neuitat.

Nu era nimic surprinzător că lesghinii, aflând că fusese ucis în războiul contra turcilor, să dorească să-i vadă soția și fiul.

Mai mult chiar, toți oameni feroce, în care se trezise o anumită delicatețe la amintirea unui mare curaj, încercau în felul lor *s-o consoleze pe prințesă.

Unii îi spuneau că micuțul George era portretul viu al tatălui său și că l-ar fi recunoscut, chiar dacă nu și-ar fi spus numele.

Alții, ca și cum ar fi știut că soțul ei nu era mort, ci numai prizonier, îi ziceau că o să-l vadă într-o zi venind de la turci, cum O văzuse revenind și de la ei.

În fine, totii o tratau ca pe o regină pe această femeie care îndurase două zife de oboseală, de foame și, de asprimi,

Prințesa Orbeliani a profitat însă de purtarea lor pentru a se informa exact de prețul pe eare-l voia Șamil pentru răscumpărarea ei, a surorii sale și a celorlalți din suita eu care fusese făcută prizonieră.

Un naib *s-a dus atunci să-l întrebe pe imam și a revenit zicând că Șamil voia, în schimbul lor, ca țarul Nico- lae să i-i dea pe fiul său înapoi, iar prințul Ciavciavadze să-i trimită o căruță plină cu aur.

Bietele prințese au lăsat capul în jos; pentru ele, condițiile erau aproape imposibile. Și atunci ce avea să li se întâmple?

Nu știau nimic de ordinul lui Șamil de a fi transportate la Veden.

Baniel-Beg, acel unchi a lui Mahomed-Han, de care am mai vorbit, îl cunoscuse pe tatăl prințului David Ciavciavadze. Trăise la Tiflis și cunoștea nevoia de lux a marilor doamne georgiene, nevoie ce devenise o deprindere. Deci își dădea bine seama cit trebuiau să sufere cele două prințese, lipsindu-le totul în mijlocul acestor gazde sălbatice.

De aceea i-a și propus lui Șamil să le conducă la el acasă, răspunzând de ele cu propriul cap.

Imamul însă a refuzat.

— Vor sta la mine, a spus el, și vor fi tratate ca femeile mele.

Ce-și puteau dori mai mult prințesele decât să fie tratate asemenea soțiilor profetului?

Li *s-a adus la cunoștință celor două prizoniere răspunsul, cu invitația de a-i comunica în scris prințului, la Tiflis, condițiile puse de Șamil pentru eliberarea lor.

Prințesa Ciavciavadze a adresat *O* scrisoare soțului ei, iar alta locotenentului, guvernator. Cele două scrisori i-au fost duse mai în iii lui Șamil, care a cerut să-i fie traduse, cântărind fiecare propoziție, pentru ca numai după aceea să le trimită la Tiflis, printr-un tătar. – În așteptarea răspunsului însă, a poruncit plecarea spre Veden.

Prințesele i-au cerut atunci niște veșminte pentru că erau aproape dezbrăcate.

Le-au fost aduse un pantalon femeiesc, un batic pentru gât și o haină veche de vizitiu. Au mai primit și un palton bărbătesc.

Prințesa a luat pantalonul, i-a dat baticul și paltonul surorii sale și haina de vizitiu guvernantei franțuzoaice.

Prințesa Nina Baratov nu avea nevoie de nimic: în afara voalului său sfârtecat de spini, era ca-n clipa când părăsise Ținondalul. Delicatețea femeii avusese de suferit, dar pudoarea tinerei fete n-avea ce le reproșa răpitorilor.

A doua zi dimineăța, prizonierele au ieșit din fortăreață tot așa cum intraseră, adică pe scară. Șamil dăduse ordin să fie duse la Veden pe drumul cel mai sigur, adică pe cel mai greu, pentru a se evita, orice tentativă de răpire. A plecat și el dar fără să le fi vorbit și fără ca măcar să le fi văzut.

N-o să le urmărim însă pe bieteale femei în toate peripețiile călătoriei, în care fiecare pas era primejdios; când mergeau pe poteci ce speriau și caprele; când – în luna iulie – mergeau prin zăpadă până la pieptul cailor; când, în fine, străbăteau pajiști splendide pline de rododendroni, și margarete roșii și albe; sau erau puse să coboare pante de trei-patru sute de picioare alunecând pe mâini, ori să suie altele sprijinindu-se de pietre, care li se rostogoleau sub picioare, și agățându-se de măracini care le zgâriau miinile.

Pe drum, caravana a mai întâlnit un prizonier. Era tâ nărul prinț

Nicod Ciavciavadze, vărul prințului David, Fusese făcut prizonier într-o fortăreață în care, cu treizeci de georgieni, susținuse un asediu de trei zile împotriva a trei sute de leghini, Nemaivând niciun cartuș, fusese obligat să se predea.

I-a fost dată în grijă una din fiicele prințesei, Maria, care a fost urcată pe crupă în spatele lui.

Uneori, cu toate ordinele lui Șamil, cu toată insistența mullahului care-i conducea pe prizonieri, nu erau deloc bine primiți de locuitori. Fanatismul îi oprea pe acești bravi musulmani să aibă orice contact cu ghiaufii. Atunci se culcau pe unde puteau, într-o casă părăsită dacă aveau norocul să întâlnească așa ceva, ori de-a dreptul sub cerul liber, în apă sau în zăpadă.

Cele două doici erau epuizate. Prințesa Ciaveiavadze îi alăpta pe rând pe prințul Alexandru, și pe micuța Eva, acest copil a cărui mamă fusese lăsată moartă, în ziua răpirii. pe drumul de la Ținondal la Pokhaâski.

Oboseala drumului era atât de mare, încit chiar cei ce-i conduceau pe prizonieri au socotit că trebuia să-i mai lase puțin să se odihnească. Au făcut popas într-un aul unde au fost mai bine primiți ca de obicei. Un mullah bătrân le-a dus pe prințese și pe femeile din suita lor la el acasă. Le-a dat o singură cămaruță pentru zece, douăsprezece persoane, dar cel puțin erau la adăpost.

Luxul primirii a mers până acolo încit li *s-au întins și rogojini pe jos.

Bătrânul mullah, la care fuseseră găzduite, era un om foarte cumsecade. Le-a tăiat o oaie, și, pentru prima dată de când fuseseră răpite, femeile au mâncat carne. Bătrânul fusese nouă ani prizonier în Rusia și vorbea bine rusește. Avea o adevărată slăbiciune pentru copii, așa că aceștia deveniseră obiectul grijii și mingâierilor sale. Într-o zi, când micuțul Alexandru plângea de foame pe genunchii mamei sale, neputând, la cincisprezece luni, să se mulțumească eu un lapte înăcrit, nici să mănânce carne de oaie, pe care abia o mestecai, și nici pâine neagră sau lipie fără sare, insuportabile chiar și pentru cei mari, bătrânul *s-a apropiat de copil i-a pus în mână o monedă de douăzeci de copeici.

Prințesa a roșit și a întins mâna pentru a-i lua moneda să i-o dea înapoi; dar mullahul, oprind-o, i-a spus:

— E ca să-i cumperi o găină și sări faci o supă.

Prințesa i-a strâns mâna bunului om și i-a mulțumit.

Alteori însă, în locul acestor griji și atenții, se alegeau cu amenințări și înjurături, mai ales din partea femeilor. Intr-o zi, o tătăroaică bătrână, căreia fiul îi fusese ucis de ruși, *s-a apropiat cu un grup de femei, de prințesa Grbeliani și a amenințat-o cu pumnul:

— Ziua răzbunării, a zis ea, ce zi frumoasă! Aveam un fiu, dragostea și mândria vieții mele: mi l-au ucis rușii. Allah e mare, Allah e drept, Allah mă răzbună!

Pentru această femeie, prizonierele erau rusoaice. Prințesa Orbeliani a întrebat ce zisese bătrâna.

— I *s-a tradus.

— Ei bine, traduceți-i și răspunsul meu, a zis ea. Moartea nu poate da viață, ucide-mă și o să vezi că fiul tău tot nu învie. Turcii mi-au ucis și mie bărbatul, el care era inima inimii mele. Iar acum, fiul meu e prizonier; sora mea, nepoatele mele și eu însămi suntem în mâna lui Șamil: atunci, care dintre noi două, se poate plînge mai mult de soartă? Du-te, biată femeie, pită-ți mânia și lasă-ți ura. Noi avem un alt Allah, un Allah al mamelor, care nu cunoaște decât mila și iertarea.

Cuvintele prințesei i-ău fost traduse exact bătrinei, care le-a ascultat, apoi și-a tras vâlul pe ochi, ca să nu i se vadă lacrimile și *s-a retras încet, pe tăcute.

La cincisprezece zile după plecarea din fortăreața Pokhalski, când caravana a făcut un popas într-una din acele oaze pe care muntele le ascunde în culele sale, pe un covor de verdeață plin de panseluțe și violete smălțat cu margarete albe și mov, a apărut un tătar călare; se părea că le caută pe prințese și, de îndată ce le-a zărit, a galopat spre ele.

Într-adevăr era mesagerul care dusesse scrisorile la Tiflis și aducea răspunsul.

Era răspunsul prințului Orbeliani, cumnatul prințesei Varvara.

Scrisoarea era cit se poate de consolatoare: „Credeți, așteptați și sperați, se spunea în ea; se va face tot posibilul ca să, vi se redea libertatea-.

Și cuvintele acestea le-au dat puteri până și celor mai epuizați.

În fine, într-o seară, au ajuns într-un aul cam la douăsprezece verste de Veden, și una din femeile autului, adusă de mullah, le-a prevenit pe prințese că-n ziua următoare aveau să ajungă la Șamil și că-n aceeași zi vor fi și vizitate de el. Imamul însă le invita să poarte

voal, legea lui Mahomed interzicându-i oricărei femei să se arate descoperită în fața unui bărbat, dacă acesta nu era soțul ei.

În același timp, mullahul le adusese prințeselor bucăți de muselină, ace și mătase de cusut.

Iar ele și-au petrecut o bună parte din noapte făcându-și voaluri.

Ordinul fusese dat ca, pentru ziua următoare, fiecare prizonieră, oricare i-ar fi fost rangul, să aibă un cal și un ghid.

Și după două ore de mers au ajuns la Veden,

Cu două sau trei verste, înainte de a ajunge acolo, cortegiul a sporit cu o mulțime de curioși și mai ales de curioase.

Prințesele căutau cu privirea casa imamului, când *s-au pomenit deodată în fața unei construcții de șase până la opt picioare înălțime, înconjurată de palisade, asemănându-se mai degrabă cu un ocol de oi decât cu o locuință de om.

Au trecut apoi prin trei porți care închideau tot atâtea curți. În curtea a treia era haremul. Și, înainte de a intra acolo, toată lumea *s-a descălțat. Un foc luminos și bine întreținut le aștepta pe prizoniere; aveau mare nevoie de el, deoarece fuseseră udate până la piele de o ploaie torențială. Pereții erau dați cu humă gălbuie diluată în apă; covoare vechi, uzate, lăsau să se vadă prin găuri, scândurile prost încleiate ale dușumelei, iar plafonul era atât de scund, încât un om mai înalt trebuia să stea aplecat.

Toată încăperea lungă de optsprezece picioare și lată cam de douăsprezece, nu era luminată decât printr-o deschizătură de mărimea unei batiste.

Pe o tavă *s-a adus pilaf, mâncarea tătărească prin excelență, garnisit cu miere și fructe, precum și pline fără sare și apă proaspătă.

Era un festin, față de mesele de care avuseseră parte prințesele de la răpirea lor, până atunci.

Șamil *s-a scuzat. Asta era tot ce putea face șeful unei țări sărace, el însuși mai sărac decât țara.

Cele trei soții ale lui Șamil făceau onorurile casei.

După masă, prințeselor li *s-a cerut să-și coboare voalurile. Avea să sosească imamul.

În fața ușii *s-a adus un scaun din lemn și trestie. Trei tătari *s-au așezat în prag, fără a intra însă în apartament.

Unul era Hagi-Kerieh, omul de încredere al lui Șamil, iar ceilalți

doi tălmacii, unul traducând din rusă și celălalt din georgiană.

Ă apărut ȘamiL

Purta o tunică lungă, albă, descheiată, peste o alta verde, un turban alb și verde.

De altfel am încercat, la începutul cărții să-i trasăm portretul, așa că-i inutil să ne repetăm.

S-a așezai pe un jilț pus în afara apartamentului și un servitor îi ținea o umbrelă deasupra capului.

I *s-a adresat mai întâi prințesei Orbeliani, dar fără *s-o privească pe ea, mai mult decât pe celelalte. Ținea după obiceiul său ochii pe jumătate închiși, întocmai ca un leu care se odihnește.

— Varvara, i-a zis el, fără a-i da prințesei niciun titlu: se spune că tu ești. soția lui Eilico, pe care l-am cunoscut și l-am iubit. Mi-a fost prizonier; era un cm nobil și curajos, care n-ar fi fost în stare să rostească nicio minciună. Îți spun asta pentru-că și eu am oroare de duplicitate. Nu încerca deci să mă înșeli, fiindcă nu ai izbuti și ai proceda greșit. Sultanul rus mi-a luat fiul, și vreau să nii-l dea înapoi. Se spune, Nina și Varvara, că voi sân- teți nepoatele sultanului Georgiei. Scrieți-i sultanului rus să mi-l dea pe Gemal-Eddin și, la rândul meu, o să vă redau rudelor și prietenilor voștri. Pe lângă aceasta mai trebuie să mai dați și bani poporului meu; mie însă nu-mi trebuie decât băiatul

Interpreții au tradus cuvintele lui Șamil și imamul a mai adăugat:

— Am scrisori pentru voi; dar una din ele nu e nici în rusă, nici în tătară, nici în georgiană; e cu litere pe care nimeni nu îe cunoaște aici. E inutil să vi se scrie în- tr-o limbă necunoscută; eu pun să-mi traducă totul și ce nu mi se va putea traduce, nu va fi citit. Allah îi recomandă omului prudentă și eu îi voi urma sfatul.

Prințesa Varvara i-a răspuns:

— N-a vrut nimeni să te înșele, Șamil. Printre nm-e o franțuzoaică. Ea îi aparține unei națiuni cu care nu ești în război și care, dimpotrivă, e în război cu Rusia. Pentru ea îți cer libertatea.

— Bine, a răspuns Șamil, dacă satul ei e aproape de Tiflis, o *s-o trimit acolo.

— Satul ei e un oraș mare și frumos și are un milion și jumătate de locuitori, a răspuns prințesa Varvara, iar ca să ajungi acolo trebuie să treci peste mări.

— Atunci am *s-o eliberez o dată cu voi și va ajunge înjara ei cum va putea.

Apoi. *s-a ridicat.

— Vi se vor da, a zis imamul, scrisorile scrise în rusește: dar nu uitați că orice minciună e o ofensă adusă lui Allah și slujitorului său, Șamil. Iar eu am dreptul să fac să cadă capetele, și va cădea capul aceuia ce va încerca să mă înșele.

După aceste cuvinte *s-a retras cu multă demnitate.

XLIII

GEMAL-EDDIN

Am spus că fiul lui Șamil, Gemal-Eddin, fusese făcut prizonier la atacul fortăreței Akulgo, sau mai bine zis, ar ii trebuit să spun că fusese dat ca ostatic. Mama sa, Pa – imata, v-o amintiți, murise de inimă rea.

Copilul fusese luat la Petersburg, prezentat țarului Nieoiao. care a ordonat să fie crescut ca un prinț și să i se dea coii mai bună educație cu puțință.

Multă vreme însă Gemal-Eddin rămăsese sălbatic și sperios ca un căprior din munții săi; în cele din urmă *s-a îmblânzit totuși și, cum era la șapte ani un excelent călăreț, educația sa a fost completată prin tot felul de exerciții fizice, la care se mai adăuga și o aleasă educație intelectuală.

Gemal-Eddin a învățat să citească și să scrie cu litere europene, vorbind franceza și germana ca pe niște limbi materne, la fel de bine ca cei de la curtea țarului.

Tânărul caucazian; aghiotant imp^{*}erial și colonel de regiment, devenise deci întru totul rus, când într-o zi a fost chemat la palat.

Acolo l-a găsit pe țar îngândurat și trist.

— Gemal-Eddin, i-a zis el, ești liber să accepți sau să refuzi propunerea pe care ți-o voi face. Nu vreau să te forțez cu nimic, dar cred c-ar fi demn *s-o accepți. Două prințese din Georgia, prințesa Ciavciavadze și prințesa Orbeliani, au fost făcute prizoniere de tatăl tău, care nu vrea să le redea libertatea decât cu condiția să te întorci la el. Dacă accepți, ele vor fi libere; dacă refuzi, vor rămâne la nesfârșit prizonierele lui. Nu-mi răspunde însă acum, la prima pornire: îți dau trei zile să reflectezi.

Tânărul a surâs trist.

— Sire, a zis el, fiului lui Șamil și învățăcelului țarului Nicolaenu-i trebuie trei zile ca să hotărască ce are de făcut. Caucazian

prin naștere, în inima mea mă simt rus. Voi muri acolo, în munți, unde nimic nu se va mai potrivi cu educația pe care am. primit-o, dar voi muri spunând du-mi că mi-am îndeplinit datoria. Cele trei zile pe care mi le-a acordat majestatea voastră îmi vor folosi nu ca să mă decid, ci ca să-mi iau adio. Și, începând din acest moment, sunt la dispoziția majestății voastre. Plec eând mi se va porunci.

A plecat din Petersburg la începutul lui februarie împreună cu prințul David Ciavciavadze, soțul uneia dintre prințesele captive.

Și pe la sfârșitul aceleiași luni, cei doi călători erau la Kașafiurt.

Tot atunci a fost trimis la Veden, un mesager cu o scrisoare a tânărului prinț; scrisoarea era datată din Vladicavcaz.

În acest timp el a rămas la Kașafiurt, în casa prințului Ciavciavadze, locuind în aceeași cameră eu el, dar perfect liber; își dăduse cuvântul și de cuvântul său nu se îndoia nimeni. Lua masa cu generalul Nicolai.

Cu ocazia răscumpărării prințeselor a avut loc un bal la care a participat și el, devenind eroul serii.

La Kașafiurt a rămas până la 10 martie, zi hotărâtă de Șmail pentru schimb.

În momentul când tânărul trebuia să fie înapoiat *s-a ivit o dificultate. În afara înapoierii lui Gemal-Eddin prințul mai trebuia să plătească și patruzeci de mii de ruble. Și Șamil ceruse ca această sumă să fie plătită numai în monedă măruntă.

Trebuia timp ca să fie procurate monede de dgpă-ci și cinci și de zece copeici, iar până în ajunul schinfflii, nu se procuraseră decât treizeci și cinci de mii de rtipe.

Prințul l-a rugat atunci pe Gemal-Eddin să-l determșfe el pe tatăl său să primească diferența de cinci mii de ruble în aur, iar Gemal-Eddin a acceptat.

La 10 martie, generalul Nicolai a luat uh batalion, două divizii de infanterie, nouă sute de cazaci și șase tunuri, înaintând spre malurile râului Mitcik, unde trebuia să se facă schimbul.

Malul drept al râului, care aparținea rușilor, era neîmpădurit; pe malul sting, care-i aparținea imamului, dimpotrivă, se întindeau păduri, până la poalele muntelui. Doar o verstă de teren era goală între pădure și cursul râului care mergea de la est la vest.”

Șamil i-a transmis baronului Nicolai să se oprească la o verstă de malul drept al Mitcikului, oprindu-se și el la o verstă de cel sting.

Când baronul Nicolai a ajuns la locul hotărât, Şamil era şi el la locul lui; cortul pe care flutura drapelul negru fusese recunoscut de departe.

Imamului i-a fost trimis un armean numit Gramov, care trebuia să fie interpret, urmând să se informeze asupra modului în care se va face schimbul.

Şi iată ce a stabilit Şamil.

Fiul său, Hagi-Mahomed, însoţit de treizeci şi doi de cerkezi, va conduce doamnele până la un arbore situat pe malul drept, adică pe cel rusc. Aici îl va găsi pe fratele său şi cele pa În zeci de mii de ruble, aduse de către o escortă asemănătoare şi comandată de un ofiţer rus. Ofiţerul rus nu-l va părăsi însă pe Gemal-Eddin decât atunci când acesta îi va fi fost predat tatălui său.

Deci un ofiţer, cei treizeci şi doi de soldaţi, cutiile cu bani, şaisprezece prizonieri cerkezi şi Gemal-Eddin, însoţit de baronul Nicolai şi de prinţul Ciavciavadze, care au rămas în urmă după cincizeci de paşi au înaintat spre Mitcik. Mai duceau şi o trăsură pentru doamne.

Pe măsură ce se apropiau, venea din partea opusă şi Hagi-Mahomed cu cei treizeci şi doi de oameni şi cu căruţele în care erau doamnele. Hagi-Mahomed şi escorta lui au sosit primii şi au aşteptat căruţele care i-au ajuns curând din urmă.

Odată sosite acestea, şi-au continuat drumul până la arborele unde şi ruşii ajunseseră în acelaşi timp cu ei. În fruntea grupului lui Şamil stătea un tânăr frumos, cu figură palidă, călare pe un cal alb; era îmbrăcat cu o cereheză albă şi pe cap purta o căciulă tot albă.

Era Hagi-Mahomed.

În urma sa veneau, pe două rânduri, cei treizeci, şi doi de cerkezi bogat înveşmântaţi şi înarmaţi cu nişte arme splendide.

Cele două grupuri *s-au oprit la zece paşi unul de altul.

Atunci. Hagi-Mohamed şi Gemal-Eddin au coborât de pe cai şi *s-au aruncat unul în braţele celuilalt. Văzându-i pe cei doi fraţi cum se îmbrăţişează, toţi murizii lui Ham-Mohamed au strigat:

— Allab-n-Allah!

În acest timp, prinţul Ciavciavadze şi generalul baron Nicolai *s-au apropiat şi ei,

Prinţesele, prinţisorii şi femeile din suita prinţeselor au fost predate de Hagi-Mohamed prinţului Ciavciavadze. Prinţi o mişcare

inversă cutiile cu cele patruzeci de mii de ruble au trecut în mumie murizilor.

Atunci Gemal-Eddin a fost prezentat prințeselor, care i-au mulțumit eliberatorului lor; acesta și-a luat rămas bun de la prinț și de la baronul Nicolai și, ștergându-și ultimile lacrimi pe care i-a fost îngăduit să le verse în amintirea Rusiei, mama lui adoptivă, *s-a dus spre tatăl său, însoțit de ofițerii care, conform convenției, trebuiau să-l predea imamului.

La o jumătate de verstă de Șamil, trupa *s-a oprit în mijlocul unui pâlc de arbori. Până acolo, Gemal-Eddin fusese îmbrăcat într-un costum militar rusesc. Acolo, *s-a dezbrăcat de uniformă și a îmbrăcat cercheza pe care i-o trimisese Șamil.

Un cal negru, acoperit cu o șabracă roșie, hătea din picioare la câțiva pași, condus de doi nukeri. Gernal *s-a urcat pe cal ca un adevărat călăreț muntean și *s-a îndreptat spre Șamil.

Dar abia a făcut câțiva pași, că un copil de treisprezece ani, care scăpase din grupul lui Șamil, și care fugea cu sufletul la gură și cu brațele deschise, a sărit de gâtul lui Gemal. Era cel de-al treilea frate al lui, Mohamed-Șabe.

După aceea *s-au întâlnit cu grupul lui Șamil. Demnitatea sa orientală, impasibilitatea sa religioasă nu-i permiteau imamului, oricât de mult ar fi dorit, să vină în întâmpinarea fiului său. El aștepta nemișcat, stxnd între doi murizi bătrâni. Deasupra capului i se ținea o umbrelă.

Era atât de frumos, de o maiestate atât de simplă, că ofițerii ruși *s-au oprit uluiți.

Gemal-Eddin în acest timp *s-a apropiat de tatăl său și a vrut să-i sărute mina. Acesta însă nu *s-a mai putut reține și i-a deschis brațele, l-a strâns la pieptul său gata să se spargă de emoție și a izbucnit în lacrimi.

După aceste prime mngâieri, Gemal-Eddin *s-a așezat la dreapta tatălui său. Șamil continua să-l privească, strângându-i mâna. *S-ar fi putut spune că ochii lui, devo- rândul-l, căutau să compenseze timpul cit nu-l văzuse.

Cei doi ofițeri, martori ai acestui spectacol, rămăseseră nemișcați, fără să scoată un cuvânt. Scena îi emoționase peste măsură. Totuși, cum o prea îndelungată absență a lor l-ar fi putut neliniști pe general, i-au spus lui Șamil că ei erau cei doi ofițeri trimiși ca să-i

aducă fiul și, odată terminată misiunea lor, cereau permisiunea să se retragă.

Șamil i-a salutat și le-a spus:

— Până acum m-am îndoit că rușii își țin cuvântul dat. De acum înaintea îmi schimb părerea.. Mulțumiți-i baronului Nicolai, și spuneți-i prințului Ciavciavadze că m-am comportat față de soția și cumnata lui ca și cum ar fi fost propriile mele fiice.

Apoi le-a mulțumit și ofițerilor.

Aceștia *s-au apropiat de Gemal-Eddin ea să-și ia rămas bun. Tânărul *s-a aruncat în brațele lor și a dat fiecăruia, conform obiceiului rusesc, un triplu sărut.

Șamil, în loc să se supere de aceste demonstrații de regret, le privea, dimpotrivă, cu bunăvoință.

Ofițerii l-au salutat apoi pe Șamil pentru ultima oară; li *s-au adus caii și, însoțiți de cincizeci de murizi, *s-au înapoiat pe malul Mitcikului.

Acolo au auzit o rafală, dar o rafală pașnică: era dovada de bucurie pe care oamenii lui Șamil i-o arătau lui Gemal-Eddin, care după o atât de lungă absență, era din nou printre ei.

În timpul acestei rafale, cei doi ofițeri ruși și cei cincizeci de murizi și-au luat rămas bun și *s-au despărțit: murizii ca să se întoarcă la Șamil, cei doi ofițeri pentru a-i da raportul generalului baron Nicolai de predarea lui Gemal-Eddin tatălui său.

În luna februarie 1858, colonelul prinț Mirsky, comandantul regimentului Kabaradah, de la Kasafiurt, a fost anunțat că un muntean, trimis de Șamil, voia să-i vorbească; prințul și-a pus un pistol la îndemână și a poruncit să-l lase să intre.

Omul a fost introdus.

Venea, într-adevăr, din partea lui Șamil, al cărui fiu, Gemal-Eddin, atins de o boală necunoscută medicilor tătari, era pe moarte și imamul apela la știința europeană.

Prințul Mirsky l-a chemat pe cel mai bun chirurg al regimentului, pe doctorul Piotrovsky, și l-a pus în contact cu munteanul.

În simptomele pe care încerca să i le descrie cecenul, medicul a recunoscut semnele lingorii. Î-a preparat niște licori, a scris pe fiecare din ele felul în care trebuiau luate, și i le-a dat mesagerului.

Mesagerul a mai fost însărcinat să-i spună imamului că, dacă

dorea ca medicul să vină personal să. vadă bolnavul, prințul Mirsky era de acord, dar cu anumite condiții.

La 10 iunie mesagerul a reapărut. Boala lui Gemal-Eddin făcea progrese rapide. Șamil era de acord cu tot ce i-ar fi cerut prințul Mirsky; numai că cerea ca medicul să vină numaidecât.

Condițiile prințului erau să-i dea drept gaj trei naibi în schimbul medicului.

La două leghe de acolo, așteptau cinci naibi., Auzind despre ce era vorba trei dintre ei au venit să se predea prințului Mirsky. Prințul a trimis atunci să fie căutat doctorul Piotrovsky și i-a spus ce voia Șamil, adăugind însă că nu-l silea deloc să facă această călătorie, lăsându-l pe el să hotărască. Medicul nu a ezitat nicio clipă.

A luat o trusă farmaceutică conținând toate medicamentele de care ar fi putut avea nevoie, și, însoțit de alți doi naibi și de munteanul trimis, a plecat numaidecât de în Kasafiurt, în ziua de 12 iunie, la ora șapte dimineața. Călătorii au pornit mai întâi pe malul drept al râului Jarak-Su, urcând apoi pe înălțimile lui Juidabach, pe pământurile din Aneh, nu departe de râul Akh-Ciai; pe malul stâng au văzut două sute de cazaci de pe Don care mergeau la fortăreața Vensapnaia, revenind probabil dintr-o misiune.

La amiază au intrat într-o mică vale plină de mă răcini unde au oprit ca să-și odihnească caii. Un naib *s-a dezbrăcat de burcă și i-a dat-o doctorului să stea pe ea, ceilalți așesându-se pe iarbă. Acolo – medicul a mâncat invițându-i pe însoțitorii lui să-i urmeze exemplul. Dar aceștia, cu excepția unei bucăți de pâine, nu au vrut să ia nimic. Au refuzat hrânza, spunând că nu știau ce-i aceea, căci nu mai mâncaseră niciodată așa ceva.

De unde se aflau, se puteau vedea pichetele cirkaziene, aproape de pădurea care se întindea pe malurile Akh-Ciaiului. Printre munteni era mare agitație. Cu puștile pe umeri fugeau spre un punct de unde se vedea ieșind o dără groasă de fum.

Dar numai ce și-a terminat doctorul dejunul, că un cecen a și ieșit dintr-un tufiș cu pușca-n mână; *s-a oprit la cincizeci de pași și a schimbat în cecenă câteva cuvinte cu naibii. îi anuiea că acei cazaci pe care-i văzuseră ucisese un muntean, și luaseră, doi cai; fumul ce se zărea era semnalul de adunare; dar prea târziu: în timp ce decenii se strângeau, cazacii ajunseseră deja la fortăreață.

În vreme ce munteanul și naibii vorbeau despre cele întâmplate,

doctorul a vrut să se îndepărteze, ca să culeagă niște zmeură; naibii însă l-au rechemat, invitându-l să stea pe lângă ei; călătoria sa în munte era făcută în secret, și costumul trădându-l, ar fi putut să-i aducă neplăceri. Au pornit din nou la drum, pe la ora patru după amiază. Au traversat Akh-Ciaiul, au lăsat în stânga două auluri: primul cu același nume ca râu], iar celălalt numindu-se Yurt-Ank. La o verstă după ultimul aul, Akh-Ciaiul primește ca afluent pe Salasa și face un mare ocol spre nord-vest. În mijlocul acestui ocol se ridică un munte pe ai cărui versanți sunt două aule, Argar-Yurt și Bellar-Gargans.

Drumul care era totuși acceptabil până la Argar-Yurt, a devenit complet impracticabil după acest sat, călătorii trebuind să coboare în râu și să meargă prin albia lui. Spre seară au părăsit cursul Akh-Ciaiului și au intrat într-o pădure care se întindea pe malul lui stâng.

La ora nouă *s-au văzut niște luminițe licărind în întuneric. Erau luminile aulului Onieck. *S-au îndreptat spre ele și au pătruns pe ulițele satului; ulița principală era plină de lume. Un spion anunțase că un rus, însoțit de trei munteni, se apropia de aul și toți locuitorii erau alarmați.

Strigătele: Ghiaur! Ghiaur! au răsunat numaidecât și deja luaseră un ton amenințător când naibii i-au făcut pe locuitori să înțeleagă că misiunea doctorului era cu totul pașnică.

Au sosit la casa unde urmau să înnopteze; stăpînul acestei case a venit la doctor și, după ce a vorbit cu naibii, i-a făcut semn lui Piotrovsky să-l urmeze.

L-a condus într-o cameră și, arătându-i un colț, i-a spus brutal:

— Stai acolo!

Pe urmă a ieșit închizând ușa și luând cheia*

În cameră se mai afla însă, spre marea mirare a doctorului, o femeie cu un copil de patru ani. Focul în fața căruia era așezată femeia îi permitea doctorului să vadă că era tânără și frumoasă.

A rămas cam o oră cu ea; dar, fie că femeia nu înțelegea rusește, fie că i se poruncise să rămână mută, nu i-a răspuns doctorului la nicio întrebare.

În fine, stăpânul casei a revenit însoțit de unul din naibi și i-a făcut semn doctorului Piotrovsky să-l urmeze. *S-ar fi zis că oamenii aceștia nu vorbeau decât cînd nu aveau încotro.

După ce au traversat curtea, doctorul a intrat într-o altă cameră,

care nu era deloc luminată. Iar gazda a închis ușa după ei; apoi, apropiindu-se de sobă, a aprins focul. La lumina care *s-a răspândit în jurul lui doctorul și-a dat seama că era în apartamentul, unde orientalii își primeau de obicei oaspeții.

Focul lumina un pat, unde medicul, frânt de oboseală, *s-a culcat și a adormit numaidecât.

Dimineața, când *s-a trezit, l-a văzut pe unul din naibii lui vorbind cu un altul, necunoscut. Acesta avea două decorații pe care le-a recunoscut imediat: erau decorații date de Șamil. Și, într-adevăr, noul venit era trimis de imam ca să-i slujească doctorului drept ghid pentru restul drumului. Primul lucru pe care acesta l-a făcut, a fost să-l sfătuiască pe doctor să îmbrace un alt costum: așa că din medic militar, Piotrovsky a devenit deodată un simplu cerkez. Veșmântul era dinainte pregătit.

A băut apoi un ceai și a mâncat brânză și turte tătărești.

La nouă dimineața au fost aduși caii și ghidul; însă nici caii, nici ghidul nu mai erau cei din ajun.

257

17 – Muntele de nisip, voi. II

Drumul până la satul Amavi a continuat pe țiul Akh-Ciai. La Amavi a mai fost schimbat un ghid care era gata de drum.

De la Amavi au urcat pe creasta Gombetului ajungând în vârf după o jumătate de oră. Până acolo, au lăsat în urmă mari turme de boi și de oi. De pe creasta Gombetu- iui se vedea Caspica și linia Caucazului până la Geor- gievsk; Mosdokul se afla însă în ceață. Panorama era măreață și l-a făcut pe doctor să uite pentru o clipă de oboseala drumului.

Au continuat după aceea să urce o creastă după alta până ce, în cele din urmă, au poposit pe vârful ce domina tot lanțul muntos.

Ajuns acolo, doctorul *s-a dat fără voia lui, trei pa și înapoi; muntele era tăiat de o prăpastie de două mii de picioare.

— Unde-i drumul? a întrebat doctorul speriat.

Munteanul, aplecându-se peste prăpastie în așa fel incit trupul să-i a tir`ne pe jumătate în gol, a zis:

— Acolo!

Și i-a arătat sub el o cărare care șerpuia pe stâncă.

Era imposibil *s-o urmărești cu ochiul; în anumite locuri o pierdea! complet din vedere. Nici nu putea fi vorba să cobori pe-aeolo

cu calul, iar doctorul și i-a lăsat pe-al său să pască-n voie nemaocupându-se deloc de el; apoi, făcându-și curaj, *s-a îndreptat spre prăpastie.

Mai tremura încă și atunci când îmi povestea despre teribila coboare. Ghidul mergea primul, apoi venea doctorul și în spatele său naifeui. Ca să nu amețească, doctorul era obligat să țină capul întors spre stâncă; din nefericire însă, în fiecare clipă „privirea îi aluneca fără voie pe drumul strimt și plin de pietre care i se rostogoleau sub picioare, eazănd cu zgomot surd în prăpastia unde nu îndrăznești să te uiți.

În tot timpul coborârii, doctorul nu a găsit niciun punct de sprijin și niciun loc unde să stea, iar supliciul acesta a durat șase ore.

Când a ajuns la poala muntelui era plin de sudoare și picioarele îi tremurau ea năște trestii bătute de vânt.

Au ajuns la ceea ce se numea Poarta Andi.

Pe tot drumul parcurs nu văzuseră nici măcar un tufiș, ci numai flori galbene și albe.

Partea sud-estică a acestei trecători continua să fie verticală, în vârful ridicându-se un grup de stânci cărora soldații ruși le spunea Nunta-Diavolului.

La stingă, la o verstă de Porțile Andi se distingeau aulul Feliki și la o verstă mai departe, Agatâi. Acest aul îl preceda pe un altul numit Unh. Casele acestor ultime sate sunt făcute din piatră, fără mortar. La o jumătate de verstă de Unh, se vede marele oraș Andi care dă numele pasului pe unde trecuseră, și în fața Căruia drumul se desfășura ca un șarpe. În fine, după Andi se mai găsea un ultim aul: țelul călătoriei lor; se numea Sul-Kadi.

Era și timpul! doctorul, aproape gata să leșine, *s-a așezat, sau mai bine zis *s-a culcat, cu fața la pământ.

După câteva clipe *s-a ridicat și a pornit din nou; picioarele însă îi tremurau nervos, independent de voința lui. La Sul-Kadi au ajuns la o oră târzie din noapte.

Casele din Sul-Kadi erau din piatră, cu două sau trei etaje, parterul fiind grajd pentru cai și vaci, primul etaj locuință pentru stăpâni, iar celelalte două etaje erau de închiriat, ca în orașe.

În centrul aulului se ridica o moschee. În fața porții casei unde era Gemal-Eddin patrula santinela, în timp ce stăpânul ei dormea pe o bancă de piatră..

Doctorul a fost condus apoi pe o scară strîmtă la o verandă mare pe care dădea ușa camerei bolnavului.

Stăpînul casei pe care naibul ce servea și de ghid/ îl trezise, l-a condus pe doctor înăuntru.

Acolo, la lumina unei simple luminări de se, a văzut un pat de fier pe care era culcat bolnavul și încă un pat gata pregătit pentru el, ceea ce însemna, că era așteptat.

Gemal-Eddin dormea. A fost trezit și a părut foarte mulțumit că-l vede pe doctorul pe care l-a și invitat ca, înainte de toate, să se odihnească.

Doctorul însă l-a întrebat câte ceva despre sănătate, dar cum cădea de oboseală a cedat insistențelor bolnavului și s-a culcat.

Camera era mică, aproape fără mobilă și nu avea drept podoabe decât o pușcă, un revolver, o șască bătută-n argint și o cutie de ceai.

Trezindu-se dimineața, prima grijă a lui Piotrovsky a fost să-l întrebe pe bolnav de starea sa.

Boala tânărului era însă mai degrabă morală decât fizică; ceea ce-l ucidea era despărțirea de oraș și absența plăcerilor vieții.

Asprii și sălbaticii munteni care-l înconjurau pe tatăl său nu-i putuseră înlocui prietenii din Petersburg și Varșovia, iar fetele cerkeze și kabardine, cu toată faima frumuseții lor neasemuite în lume, nu-l putuseră face să le uite pe frumoasele rusoaice de pe Neva, și nici pe ispititoarele poloneze de pe malurile Vistulei. Murea așadar pentru că voia mai bine să moară decât să trăiască.

În afară de aceasta, îl părăsiseră și forțele fizice și nu se mai ridica din pat. Dat pe mâinile medicilor tătari, când boala a început să devină serioasă, remediile lor, în loc să-i facă bine, au agravat-o. Doar distracțiile l-ar mai fi putut salva, cel puțin cele care-i hrăniseră odinioară spiritul, iar toate distracțiile îi erau acum interzise, nicio carte, niciun ziar rusesc nemaifiindu-i îngăduite; pentru cecenii, care priveau ca pe o otrăvă fizică sau morală tot ceea ce venea din Rusia, acestea ar fi reprezentat un adevărat scandal.

Doctorul a rămas încă trei zile lingă Gemal-Eddin. În aceste trei zile l-a îngrijit cit a putut de bine, dar cu convingerea că totul era zadarnic, boala fiind mortală.

Părăsindu-l i-a recomandat, fără speranță însă, să continue același tratament pe care i-l aplicase până atunci, credința sa reală fiind totuși că, în primul riad, bolnavul era cel ce nu mai dorea să

scape.

Cu toate acestea, nu se plângea și nici nu acuza pe nimeni. Victima era resemnată și de un devotament absolut. La 17 iulie, doctorul l-a părăsit pe Gemal-Eddin. Și pe la începutul lui septembrie a auzit că murise. Șamii nu-și mai regăsisse fiul decât pentru a-l pierde a doua oară»

XLIV

TIFLIS

Furat fiind de cursul povestirii, de abia dacă am spus ceva despre Tiflis.

Adevăratul său nume este Tiflis-Kalaki, adică orașul cald.

Acest cuvânt vine de la apele termale datorită cărora li se pot oferi vizitatorilor acele faimoase băi persane despre care am spus câte ceva cititorilor.

Un lucru curios însă este analogia eufonică pe care o au între ele unele orașe celebre, datorită apelor lor termale. Antichitatea avea în Numidia orașul său *Tibilis*; și, în afară de Tiflisul din Georgia, mai e în Boemia de azi *Toplițul*, a cărui rădăcină ar putea fi foarte bine *îepidat*.

La începutul erei creștine/ Tiflisul nu era decât un sat, Mtheta fiind pe atunci capitala Georgiei; în 469 însă, regele Vahtang-Gurgaslan, *lupul-leu*, a clădit orașul Tiflis, strămoșul celui de azi.

Orașul nou-născut a fost devastat de kazari, reclădit de emirul Agarian, devenind apoi reședința Bagratizilor, strămoșii modernilor Bagrationi, după distrugerea Mthetei. Kura separă orașul în două părți, sau mai degrabă desparte orașul propriu-zis de mahalalele Avlabari, Isni și de cea a nemților.

În septembrie 1795, orașul a fost complet distrus de Aga-Mahomed. Pe atunci, era atât de mic, zice Klaproth, că abia dacă putea trece o haraba pe străzile lui cele mai largi. Și nu avea decât 15 000 locuitori.

În 1820, când a venit să se stabilească acolo consulul nostru la Tiflis, cavalerul Gamba, toate străzile mai erau încă pline de dărâmături – urmele ultimei invazii persane – dărâmături peste care treceai, riscând să-ți rupi gâtul, ca să ajungi la porțile înalte de patru picioare prin care se intra în casele aproape subterane, unde stăteau locuitorii.

Desigur, cel ce- ar cunoaște orașul numai după descrierile lui

Klaproth, și ale cavalerului Gamba, n-ar ghici azi, intrând în el, că pătrunde în cel descris odinioară de acești doi călători.

Intr-adevăr, Tiflisul numără azi 60 până la 75 de mii de locuitori, are străzi de 60 de picioare lărgime, palate, caravanseraiuri, bazare, și, în fine, o biserică și un teatru care, datorită prințului Gagarin, sunt adevărate capodopere artistice,

E adevărat că, de când orașul aparținând rușilor, a fost salvat de invaziile, perșilor și ale turcilor., trei au fost cei care au făcut ceva pentru ei; generalul Yermolov, contele Voronțov și prințul Bariatinski.

Generalul Yermolov e azi decanul generalilor ruși Are 80 de ani și e unul din eroii Moscovei.

Impozant ca statură, viguros ca un nordic, agil și îndemânat ca unul din sud, a fost văzut tăind dintr o singură lovitură de șașcă capul unui bivol, Imblânzind în câteva minute un cal sălbatic și nimerind cu glonțul o rublă aruncată-n aer: toate aceste calități fiind dealtfel suficiente pentru a impresiona profund naturile primitive.

În Caucaz el a personificat teroarea, dar era vremea cind teroarea putea fi salutară. Războiul sfânt n u-i strân-sese încă laolaltă pe muntenii de toate neamurile.

Așa că Yermolov e cea mai puternică individualitate rămasă în memoria caucazienilor.

O greșeală pe care a comis-o la începutul războiului cu Poarta, l-a făcut însă să-și piardă locul; în loc să se pună în fruntea detașamentului care trebuia să plece îa frontieră, i-a lăsat comanda lui Paskievici, punând prima piatră la pedestalul acestui general.

El a rămas la Tiflis, șovăitor și nehotărât fără a se ști din pricina cărei slăbiciuni, necunoscute până atunci de această inimă mare.

O anecdotă ne va da totuși o idee despre spiritul de pătrundere al asiaticilor.

Unul dintre micii conducători ai provinciilor tătare supuse, a venit să-l vadă pe Yermolov; acesta l-a primit foarte afabil, chiar prea afabil făcându-i semn să se așeze lingă el.

Conducătorul *s-a așezat, și a început imediat să-l liniștească pe generalul șef în privința eventualității unui război.

Atunci, Yermolov, ca un leu înțepat de albină, a ridicat capul.

— Și ce te face să crezi că sunt neliniștit de acest lucru?

— Oh! a răspuns acela, dacă n-ai fi fost neliniștit, nu mi-ai fi *îngăduit să mă așez.

Yermolov mai trăiește și azi, i-am văzut portretul la prințul Baiă – atinski. Părul său bogat și alb îi dă înfățișarea unui leu bătrân. De altfel face și azi opoziție, ține la popularitatea lui și este nemângâiat de a se fi oprit la jumătatea admirabilei sale cariere.

Însă, de îndată ce țarul Alexandru a murit și Nicolae I a urcat pe tron, situația *s-a schimbat.

Țarul Nicolae, plin de mari calități, apreciate odinioară dar foarte contestate azi. simțea o nevoie acută de despotism: toată Europa de altfel, timp de treizeci de ani, a trebuit să țină seama de capriciile sale, și una dintre erorile de neiertat ale domniei lui Ludovic Fiiiip a fost aceea de a se fi supus și el, acestei false puteri. Ce-i mai curios însă, e că acestui autocrat i *s-au atribuit planuri ambițioase pe care nu le-a avut niciodată și că. toate încăpățânările lui n-au avut drept scop decât satisfacerea orgoliului său capricios. Orice opoziție era o crimă de neiertat în ochii lui. Așa că, sub domnia țarului Nicolae, muntenii n-au mai fost socotiți dușmani, ci *bandiți*.

O dată cu venirea lui la tron. *s-au interzis tratativele cu ei, trebuind ea aceștia să se supună fără limite; buna lor stare depindea numai de acest fapt din moment ce deveneau supușii împăratului Nicolae.

Și-ntr-adevăr mulți i *s-au supus, nedobândind însă prin aceasta și bunăstarea promisă.

În schimb, funcționarii ignoranți, grosolani, corupți, au făcut ca dominația rusă să fie odioasă.

De aici dezertarea lui Hagi-Murad. a lui Daniel Beg, și a altora; de aici răscoala celor, două Cecenii, a celei mari și a celei mici, a Avariei și unei părți din Daghestan. Când un popor nu *s-a supus de bună voie, și se revoltă apoi, nu trebuie acuzată decât administrația pe care a acceptat-o și a cărei povară îl sufocă.

Marea nenorocire a Rusiei în Caucaz e de a nu fi avut niciodată un sistem general care să fi vizat un singur țel, Fiecare nou guvernator venea cu un alt plan pe care-l urmărea atita timp cit era la putere, presupunând că nu i se năzărea să-și schimbe proiectele. Astfel că În Caucaz* de fapt, există tot atâta dezordine în idei cit haos se poate întâlni și-n natura înconjurătoare.

Faskievici l-a înlocuit pe Yermolov, dar n-a rămas la putere decât o vreme, până ce a fost înlocuit și el cu generalul Rosen. Acesta a fost, fără îndoială, cel mai bun administrator al CaucazuluL A avut o

admirabilă intuiție, a stării de fapt și urmele interesului său se pot observa *m* tot ceea ce a întreprins cu adevărat înțelept pentru pacificarea țării,

Ar trebui însă o întreagă istorie a Caucazului, sau mai degrabă a guvernatorilor din Canea/., de la prințul Tiția- nov și până la prințul Bariatinski, pentru a putea înțelege acest război dezastruos pe care Rusia îi susține de 60 de ani fără niciun rezultat.

Transcaucazia era populată de treizeci de triburi creștine, acestea constituind însă minoritatea populației, restul ținuturilor împărțindu-se în hanate tătare: Ganja, *Etisabetpol*, Şekin, *Nuka*, Karabak, Şumaka și Baku. Și chiar la porțile Tiflisului, provincii mici, ea Borciala, Şam, Sedii, tot tătărăști, își mai mențin în aceiași timp cu viața nomadă și obiceiurile tâlhărești inacceptabile pentru *mi* guvern constituit. Toată Transcaucazia se compune din văi și câmpii. Iar văile largi ale Kurei, Araxului, și Ala- zaua tui, oferă unul dintre cele mai fertile soluri pentru, viața de vie, duzi, garanță și felurite cereale. Marile exploatare ar fi putut să-și găsească aici locul. Acestea ar fi putut aduce împreună cu industria „bunăstarea și civilizația; pacea *s-ar fi impus astfel de la sine. Programul ar fi fost simplu de stabilit, dar greu de urmat, pentru că *e* mai ușor să ucizi decât să educi, pentru omor *tm* nefiind nevoie decât de un plumb și de praf de pușcă, în timp ce educația implică o anumită filosofie socială care nu-i deloc la îndemâna oricărui guvern. Cucerirea câmpiei *s-a făcut totuși în scurt timp, dar eâmpia n-a. încheiat o alianță, ci a acceptat un jug.

Supusă în aparență, eâmpia a rămas în realitate tot ostilă, drepturile și condițiile proprietății nefiind deloc precizate. Așa că, neputincioasă în vale, ura. și-a găsit refugiul inaccesibil la munte; secretul rezistenței muntelui constă în opresiunea câmpiei, războiul nefiind decât ecoul suspinelor sau al murmurului. Găsiți așadar un mijloc de fuziune între interesele materiale ale musulmanilor cu cele ale unui guvern creștin, faceți eâmpia fericită cu liniștea ei, pe care se teme să nu o piardă, și muntele va veni singur să se supună.

Iată linia pe care începuse *s-o urmeze generalul Rost n. Din nenorocire, țarul Nicolae a. avut fatala idee de a face o călătorie în Caucaz. A sosit acolo pe vremea rea fiind permanent bolnav și prost dispus. L-a rănit profund pe generalul Rosen zmulgându-i, în timpul unei întrevederi „prințului Badian, ginerele său, însemnele de aghiotant imp*erial. Or, indigenii, care așteptau un soare strălucitor,

răspândind viață în jur, lumină și căldură, au văzut în el un caporal posac; o singură impresie a fost mai supărătoare decât cea pe care a luat-o împăratul cu sine: cea lăsată de el însuși.

Rosen și-a pierdut și el locul și a plecat să moară nemulțumit și neînțeles la Moscova. Numai absența lui a. dat, după aceea, măsura a ceea ce se pierduse.

L-a înlocuit generalul Neidhart. Era un neamț pedant, încăpățânat, formalist, fără o poziție socială, fără avere și fără credit; administrația i-a fost scurtă și dezastruoasă, trupele ruse suferind serioase eșecuri. Cecenia și Avaria *s-au revoltat. Întreaga țară era amenințată cu răscoala. Și numai atunci țarul Nicolae *s-a gândit la contele Voronțov, care avea tot ce-i lipsea generalului Neidhart: nume, avere, reputație, ținută.

Și acum să spunem câteva cuvinte despre prințul Mihai Voronțov, feldmareșal, locotenent al țarului în Caucaz, guvernator general al noii Rusii și al Basarabiei,

El a fost poate, împreună cu prințul Bariatinski, – lucrul fiind însă mult mai dificil pentru primul de. cât pentru cel de-al doilea – singurul dintre oamenii de stat ruși care a știut să-și păstreze în mijlocul înaltelor, funcții pe care le-a ocupat, o anumită independență. Avea acel cult, tradițional la ruși, pentru unsul lui Dumnezeu și vedea în împărat consfințirea dreptului divin; în afara acestei credințe, sau mai degrabă a acestui obicei, nu acorda nicio atenție manevrelor și josniciilor de la curte.

Această independență însă avea trei cauze: averea, educația, caracterul.

Fiu al prințului Simeon Voronțov, ambasador al Rusiei la Londra, a fost educat în Anglia, păstrând toată viața acele minuțioase deprinderi de ordine, acea precizie a tuturor detaliilor vieții și acea grijă pentru demnitatea personală din care și englezilor li se trage puterea. Posesor al unei imense averi, mai avea să-l moștenească și pe unchiul său Alexandru, mare demnitar al imp*eriului.

La douăzeci de ani, tânărul Mihail Voronțov era locotenent de gardă și șambelan, iar tatăl și unchiul lui, voind să facă din el un om adevărat, l-au trimis în Caucaz. Era momentul când Georgia tocmai fusese încoronată în imp*eriul rus de către țarul Alexandru.. Guvernator al Cau- cazului era atunci prințul Titianov. Acesta era irascibil și capricios dar dotai cu un veritabil geniu militar și

administrativ. *S-a simțit foarte puțin flatat de a se fi văzut gratificat cu uri tânăr șambelan pe care-l socotea un erou de salon. I-a scris acestuia, pentru a-i împiedica venirea.

Dar precum scrisoarea lui Agamemnon, – care *s-a încrucișat pe drum cu Clytemnestra – și cea a prințului Tițianov *s-a încrucișat cu contele Mihail Voronțov.

Așa că, odată sosit, a fost imposibil să-l mal trimită înapoi. Faptul se petrecea în 1803.

Noul venit și-a dat însă proba vitejiei la asediul Gan- jet care a luat apoi numele de Elisabetpol; el l-a scos dintr-o încăierare pe tânărul Kosliarevski grav rănit, acesta devenind mai târziu eroul Caucazului.

Prințul Tițianov și-a dat seama de la prima întrevedere eă acest tânăr șambelan era un om. care trebuia păstrat pentru Rusia. Temându-se să nu fie ucis la asediul Ganjei, l-a trimis pe linia lesghină, încredințându-i bravului general Gulianov care comanda acolo un detașament. Dar, la câteva zile după sosirea tânărului, a avut loc o încăierare dezastruoasă cu lesghinii într-o vale deasupra localității Zakalati. Gulianov a fost ucis iar o parte a trupelor ruse împinse într-o prăpastie.

Mihail Voronțov a fost și el zvârlit, ca și ceilalți io prăpastie și și-a pierdut acolo busola cu monogramă care i-a fost înapoiată abia după cincizeci de ani, când era vice rege al Caucazului.

După încăierarea de la Zakalati, din care a scăpat printr-o minune, Mihail Voronțov a luat parte la o campanie împotriva Erevanului. A mai fost apoi folosit de prințul Tițianov, cu care devenise între timp bun prieten, într-o misiune spinoasă, pe lângă regele Solomon al îmere li ei, care ba abdica în favoarea Rusiei, ba îi declara război. După asasinarea prințului Tițianov, contele Vc- ronțov a revenit în Rusia și de atunci Caueazul l-a pierdut din vedere.

A comandat la Rorodino o divizie care a fost nimicită, el însuși *s-a numărat printre răniți; și *s-a retras într-unul din castelele sale pe care l-a transformat pe cheltuială proprie, într-un mare spital, unde a fost îngrijit și el laolaltă cu ceilalți răniți.

În 1815 a comandat corpul de armată rămas în Franța și a plătit cu banii lui, două milioane de franci, toate datoriile făcute de ofițerii săi acolo. Nu se știe dacă acești bani i-au mai fost rambursați vreodată de țarul Alexandru.

Nu mult după aceea *s-a însurat cu fata contesei Braniska, nepoata faimosului Potemkin, care a murit pe marginea unei gropi în brațele salea devenit, prin această căsătorie, unul dintre cei mai mari proprietari din Rusia.

În 1826 – citez și *s-ar putea să mă înșel cu un an sau doi – deci în 1826, cred, a fost numit guvernator el Noii Rusii și *s-a stabilit la Odesa, orașul creat de ducele de Richelieu și din care el a făcut mai târziu cetatea comercială înfloritoare pe care o cunoaștem azi. El a fost și cel ce a creat marile întreprinderi vinicole din Cri- meea de Sud, transformând-o într-o mare grădină plină de vile fermecătoare.

Eliberat de ocupațiile administrative, printr-un ordin pe care l-a primit în timpul războiului turc, și care-i cerea să-l înlocuiască pe prințul Meșnikov, rănit la Vama, contele Voronțov a cucerit orașul revenind după aceea la postul său.

În fine, în 1845 a fost numit vice-rege al Caucazu- lui – și toată Rusia i-a aclamat numirea.

A debarcat la Kedut-Kaleh și a fost primit cu entuziasm de populațiile pitorești de pe malul Mării Negre. Iar primul lui cuvint, sosind acolo, a fost promisiunea de a le face oamenilor drumuri; făgăduia ceea ce făgă- duiseră toți vice-regii fără ca, din păcate, să se țină de cuvint.

Și într-adevăr, două lucruri se opuneau creării sau reparării acestor drumuri.

Primul – se înțelege însă că noi nu acceptăm un asemenea motiv – era configurația solului.

Al doilea – motiv real – atenția exclusivă acordată problemei militare. Trebuie să mai mărturisim și că energia fantastică a apelor este în Caucaz un flagel I teribil.

Așa de pildă, un pod de granit, pod a cărei primă piatră fusese pusă ceremonios de ducele moștenitor, azi țar, și ia care *s-a lucrat trei ani, costând cinci sute de mii de ruble, a fost construit în defileul Daria! și inaugurat apoi cu mare pompă.

Intr-o dimineață a fost măturai de ape ca o surcea.

Alte două poduri, pe lingă Gori, pe Kura, au avut aceeași soartă. Construirea lor îi fusese încredințată unui englez, Keiil, jumătate tâmplar, jumătate mecanic. Dar, când am trecut noi pe acolo, nici urmă de vestigii,

Mai menționăm și faptul că guvernul nu alocă pentru

comunicații decât o sumă foarte mică. 60 sau 80 de mii de ruble.

Totuși se lucrează mult clar fără rezultate și am auzit spunându-se ia Tâflis, că dacă *s-ar strânge toți banii cheltuiți în ultimii cincizeci de ani pentru drumul de la Vlădică veaz la Tiflis, atunci acesta ar putea fi pavat cu ruble.

O să parcurgem însă și acest drum, și atunci cititorii se vor convinge singuri de starea în care se află.

Deocamdată, să mai spunem că în fiecare an se abat trei feluri de avalanșe asupra lui: avalanșe de zăpadă, de pietre și de apă.

În câmpie mai sunt inundațiile, întotdeauna capricioase și inegale, măturând solul și acoperind provincii întregi. Eu, de pildă, am lăsat literalmente un cal în noroaiele din Mingrelia și puțin a lipsit să nu rămân și eu acolo.

Pentru a stabili comunicații într-o astfel de țară, ar trebui lucrări romane și construcții ciclopice, ingineri bine pregătiți și mai ales, lucru care lipsește în Rusia, o probitate scrupuloasă.

Războiul a costat Rusia mai mult de o sută de milioane. În timp ce comunicațiile le sunt alocate abia trei sute de mii de franci!

De aceea nici nu există comunicații.

Contele Voronlov a crezut că drumurile sunt un lucru de primă necesitate; dar- *s-a considerat că războiul este mai necesar decât toate drumurile. Așa că el a primit ordinul să pornească războiul împotriva *rebelilor* foarte, activi, după un plan de campanie elaborat la Petersburg cu aprobarea țarului.

Era însă vorba de o expediție definitivă cu scopul de, a-l distruge pe Șamil, de a pătrunde în reședința sa, de a zdrobi revolta și de a-i supune pe toți muntenii din Daghestan.

Pe hârtie era un plan grozav. Dar mai era și natura de care țarul nu ținuse deloc seama.

— Spuneți-i lui Șamil, strigase cu vocea-i atotputernică țarul Nicolae, că am destulă pulbere să arunc în aer tot Caucazul.

Fanfaronada și-a făcut efectul; l-a făcut pe Șamil să râdă.

Dar țarul n-a vrut să se dezmeticească și a ordonat acea fatală expediție cunoscută și vestită și azi sub numele de expediția de la Dargo.

Și era cu atât mai nesăbuită, cu cât contele Voronțov nu fusese în partea aceea a Caucazului, iar punctele unde trebuia să acționeze îi erau complet necunoscute.

Expediția e o întregă Iliadă care și-ar fi avut Homerul ei dacă Pușkin sau Lermontov n-ar fi fost uciși.

Asediul Georgievskului și al Șaltâului, marșul prin pădurile sălbatice ale Avariei, ocuparea Dargoului, reședința lui Șamil, masacrul unui regiment de trei mii de oameni, trimis să caute pâine, apoi salvarea trupei expediționare, care era pe punctul de a sucomba până la ultimul om, toate acestea constituie fazele unei epopei înfricoșătoare și mărețe, în același timp.

Dar expediția de la Dargo n-a avut decât un rezultat: a fost înțeles și apreciat mai bine caracterul prințului Voronțov; soldații – care îl numiseră *Porlo-Franco*, din cauza ideilor sale liberale și progresiste pe care i le cunoșteau, și din pricina statutului de *porto-franco*, al Odessei, fără a cunoaște însă sensul cuvântului pe care-l repetau doar pentru că-l auziseră pronunțându-se – *s-au înflăcărât văzându-l pe acest nobil bătrân, tot timpul calm, egal, afabil, îndurând tot felul de lipsuri și pericole cu un chip nu numai nepăsător, ci chiar surâzător.

A fost atacat o dată, împreună cu escorta sa. la liziera unei păduri, iar el, care, la Moscova, ținuse piept; lui Napoleon, a fost silit să ia șașka în mână ca să-i respingă pe bandiții ceceni.

În bivuac, înconjurat de dușmani, în mijlocul împușcăturilor care răsunau în fiecare clipă și care-i omorau pe

273

— Muntele ele nisip, voi. Îi

soldați fei zece pași de el, îi dicta secretarului scrisori, susținând, potrivit obiceiului său, o voluminoasă corespondență; scria în Franța să i se trimită butuci de vie din Bourgogne; cerea rochii și pălării pentru nevastă punea să cânte muzica pentru a acoperi împușcăturile, îaeercând să-i facă pe soldați să uite de foame și ardea toate bagajele armatei, începând cu ale sale, mâncând apo. precum Carol al XII-lea, o bucată de pâine uscată cu sare –,

Tot corpul său de armată era pe punctul de a muri de foame, când, după nemaipomenite eforturi, *s-a făcut joncțiunea cu detașamentul generalului Freyga-ng, care îi aducea merinde și salvarea.

Și-a început raportul astfel:

„Ordinele Majestății Voastre au fost executate”...

După care urma lista dezastrelor întâmplate din pricina

executării ordinelor.

Pe Vorontpov, la Tiflis, îl adora mai ales colonia franceză.

li ştia pe toţi pe nume, cunoştea profesia tuturor compatrioţilor noştri şi n-a fost prilej când, întâlnindu-l pe celte unul, să nu-l întrebe, cu un accent de interes care mergea la inima bietului exilat, cum îi merg treburile, şi cum se simte familia lui.

Astfel, cum am mai spus, numele contelui Voronţov este, în Căucaz, pe toate buzele.

Am fost prea bine primit de prinţul Bariatinski pentru a încerca să-i fac elogiul sau chiar să spun despre el! purul adevăr; *s-ar putea crede că vreau să încerc astfel să mă achit faţă de el în timp ce. dimpotrivă, nu *tm* decât să-i fiu deci! recunoscător.

XLV

DRUMUL DE LA TIFLIS LA VLADIKAVCAZ

teacă de la sosirea mea la Tiflis mă hotărâsem să-mi fac timp, o săptămână, ca să pot ajunge şi la Vladikavkaz.

Nu mă mulţumea că trecusem prin porţile de fier ale Derbendului, voiam să trec şi prin cele ale DariaMuL Nu-mi ajungea că făcusem ocolul Caucazului, voiam să-l şi traversez. Şi, cu toată ameninţarea timpului – nu uitaţi că eram în decembrie – ne-am urcat în tarantas.

Moynet a rămas la Tiflis şi numai Kalino a venit cu mine. De la poarta gazdei noastre pornea un fel de drum pe care aveam să-l urmărim în tot timpul călătoriei. Se întindea pe malul drept al zgomotoasei şi rapidei Kure, urmând baza unui lanţ de munţi scunzi, întorcându-se apoi, brusc, la stînga în momentul în care râul făcea un cot numit *Genunchiul Diavolului*3 nume care-i vine din faptul că partea lui inferioară are forma unui genunchi imens.

Şi, pornind de la acest Genunchi, drumul devine mai accidentat şi mai desfundat ca niciodată. A nu se uita că era abia la două verste de oraş. Singurul lucru remarcabil al acestei prime părţi a lui e că, la o înălţime spre care nu urcă şi nu ajunge nicio scară, există o mulţime de scobituri în stîncă ale căror intrări sunt toate de formă pătrată.

Mărturisesc că îmi treziseră o curiozitate de nespus; din nenorocire însă, dacă eu eram curios, Kalino nu era de fel; ar fi putut trece şi pe lingă cele şapte castele ale regelui Boemiei fără să întrebe măcar cine le-a clădit. Şi-mi trebuia un efort uriaş ca să-l fac să înţeleagă uneori ceea ce voiam de la el.

În rest. situația era proastă: vizitiul nostru era singurul căruia îi puteam cere informații, și bravul om, care făcea de cincisprezece ani. de trei, patru ori pe săptămână, drumul pe care eu voiam să-l fac pentru prima oară, nu observase niciodată scobiturile despre care-l întrebam.

Așa că eram obligat să recurg la supoziții.

Să fi fost oare scobite de om, sau de natură? Să le fi scobit natura, erau prea regulate, deși cristalizările pe care le întâlnești în Caucaz iau adeseori forme de o incredibilă regularitate. Oricum însă, cristalizările sunt cristalizări și nu deschideri.

Probabil că au fost locuințele primilor oameni care au trăit pe aici. Iar dacă este așa, să ne înclinăm cu respect în fața acestor venerabile resturi ale arhitecturii primitive. Totuși, când zic primitive, cred că mă înșel: primele locuințe ale oamenilor trebuie să fi fost arborii cu umbră deasă, iar când au fost siliți de frigul iernii să părăsească arborele ospitalier și să-și găsească adăpost, atunci, de voie de nevoie, *s-au retras în peșteri, săpându-le chiar, când nu le-au găsit gata făcute.

În orice caz, dacă aceste scobituri au avut funcția pe care le-o bănuiam, ele datează cam de șaptezeci de secole, ceea ce înseamnă că au o vechime respectabilă și că ne-au trebuit nu mai puțin de șapte mii de ani ca să aflăm că nu prea știm multe lucruri,

De asemenea, *s-ar mai putea ca aceste scobituri să fie morminte în care vechii ghebri își puneau cenușa morților; în Persia, și mai ales la Yesid, aproape de Teheran, se află în munți peșteri identice, cu acestea și pe care țărani de acolo le privesc ca pe mormintele celor ce crezuseră în Zoroastru.

N-ar fi fost nimic prea îndrăzneț în această ultimă supoziție, cultul adoratorilor focului fiind dominant în Gebrgia, și mai ales în capitala sa Mtheta, până la introducerea creștinismului.

Tradiția populară spune că drumul pe care-l urpam noi ar fi același cu drumul lui Pompei, cinci l-a urmărit pe Mithridate. Aproape de podul construit pe Kura, în 1840, de tatăl gazdei noastre, domnul Zubalov, inginer al guvernului, mai există și ruinele unui pod de cărămidă atribuit învingătorului regelui din Pont. După ce treci podul, intri în Mtheta, adică în vechea capitală a deorgiei, azi un biet sat situat, pe ruinele vechiului oraș, într-un unghi format de confluența dintre Aragwi și Kura.

Dacă dai crezare tradițiilor naționale, Mtheta a fost clădită de Mthetos, fiul lui Kartlos, care trăiește șase generații după Moise. La câteva secole după fondarea ei, devenise un oraș considerabil, ales de regii Georgiei drept reședință. Unul dintre guvernatorii săi, persan de origine, numit Ardam, l-a fortificat cu ziduri, și a clădit aproape de podul de pe Kura o fortăreață ale cărei ruine se mai văd și azi, apoi încă una în partea de nord.

În vremea lui Alexandru cel Mare, pe timpul persecutării ghebrilor, zidurile Mthetei au fost dărâmate de Aron, apoi ridicate din nou de Pharnabosos. Regele Mirian, care a domnit între 255 și 318 e.n., a construit în Mtheta o biserică de lemn. Mirdat, al douăzeci și șaselea rege al Georgiei, care a domnit pe la sfârșitul aceluiași secol, i-a înlocuit coloanele de lemn cu coloane de piatră. Este chiar biserica ce se numește azi Samirone.

La nordul ei, același rege a clădit-o și pe cea numită Gkthaebissa – Sansthavro, împodobită cu o frumoasă cupolă., Al patruzeci și treilea rege al Georgiei, Mir, care a trăit spre sfârșitul secolului VII e înmormântat acolo. Cam pe la 1304, orașul devastat a fost reclădit „sub domnia lui Gheorghi, al șaptezeci și unulea rege, pentru a fi dărâmat din nou de Timur Lenk pe care georgienii îl numesc Lenk-Timur.

Mtheta *s-a ridicat iarăși sub Alexandru, al șaptezeci și șaselea rege al Georgiei, care a construit o biserică de piatră cu cupolă, în fine, Vahtang, pe la 1722, ir-a adus acestei biserici mari îmbunătățiri, Aici sunt înmormântați mai mulți regi, ultimul fiind Yiorghi, mort, cred prin 1811,

La est de Mtheta se află muntele Zedatseni, în vârful căruia e clădită biserica Cuarisa. Tradiția spune că între vârful acestei ultime biserici și vârful celei din Mtheta se întindea un lanț de fier pe care sfinții celor două lăcașuri ar fi mers să-și facă vizite în timpul nopții.

Aceste biserici fuseseră clădite, una de un arhitect și cealaltă de ucenicul său; meșterul văzându-se depășit de ucenic, de desperare și-a tăiat mina dreaptă.

În 489, Mtheta a încetat să mai fie reședința regilor Georgiei, Vahtang Gurgaslav punând să se clădească Ti- flisul în care și-a mutat reședința. Se spune că, la vremea când a fost părăsit, orașul avea șase verste de la nord fa sud.

Azi singura celebritate a Mthetei sunt găinile îngrășate care, zice-se, ar putea rivaliza cu cele din Mans, și păstrăvii, cu nimic mai

prejos, decât cei din Ropscha.

La două verste după Mtheta, e muntele Zadeni pe care se află rămășițele unei fortărețe clădite de Phavnadje, al patrulea rege al Georgiei. El a ridicat pe acest munte idolul Zădan, de unde și numele de Zadeni.

Ne-am continuat drumul, tot întrebându-ne cu teamă cum va fi vremea; nori negri și deși coborau, nefiind parcă împiedicați să ajungă la noi decât ele crestele munților care-i țineau la distanță; vedeam cum piscurile se acopereau încetul cu încetul de zăpadă, albul lințoliu apropiindu-se tot mai mult de noi.

Cam la vreo zece verste, după ce trecusem de Mțtaeta, am părăsit poala muntelui pentru a urma, prântr-o vale, malurile Aragviului. Din acel moment, și atât cit am urmat cursul riuhn, drumul *s-a ameliorat foarte mult: din execrabil a devenit rău. Și iar a devenit execrabil cu trei verste înainte de Dușeta, unde am ajuns pe o noapte neagră, sau mai bine zis pe una albă, căci zăpada, care, în tot timpul zilei rămăsese pe munți, începuse acum să coboare spre văi.

Toată lumea se culcase în Dușeta. O singură lumina ardea, palidă și pe cale de a se stinge și aceea: lumina stației ele poștă.

La lumina aceasta ni *s-a aprins focul și ni *s-a pus samovarul. Am scos și noi proviziile și, de bine de rău am cinat.

Apoi, Kalino *s-a întins cu voluptate pe banca lui de lemn, adormind cu acea fermecătoare lipsă de grijă care-l caracteriza, fără a-și bate câtuși de puțin capul și cu cea a zilei de mâine. Un mâine însă care, pe mine, mă neliniștea, căci începuse să ningă din abundență.

Am început să lucrez. Îmi scriam jurnalul de călătorie în Caucaz, căci scrisul era pentru mine, remediul oricărui neajuns. Spre trei dimineața, m-am întins și eu pe bancă, m-am învelit cu șuba și-am adormit.

La șapte, m-am sculat; începea să se facă ziuă.

Ceața, afară, era aproape palpabilă: ai fi zis că e un zid mobil care dădea înapoi pe măsură ce te apropia! de el.

Kalino *s-a deșteptat și-a cerut cai. Dar pretenția lui de a ne continua drumul, pe o astfel de vreme, l-a uluit pe șeful stației. Puteam încă ajunge la Ananur, dar, în mod cert nu mai departe. Eu am spus totuși că, fiind vorba de o chestiune ce nu putea fi rezolvată decât la Ananur, trebuia neapărat să ajungem acolo.

Ceaiul, dejunul și reavoința șefului de poștă ne-au făcut să

întârziem până la nouă și jumătate, după care, în sfârșit, am plecat. Trei ore mai târziu, spre amiază, am ajuns.

Spre amiază, când se mai luminase am reușit să zărim fortul Ananur, așezat pe malul drept al Aragwiului. Odinioară fusese o fortăreață condusă de *Eristavi Argavi* și apoi cucerită în urma unui eveniment pe care o să-I povestesc.

Mai întâi însă să stabilim următoarele: cuvântul *eris- tav* sau *eristov*, devenit azi nume propriu, era odinioară un titlu militar prin care se desemna *conducătorul poporului*. De altfel, cea mai mare parte a numelor prinților georgieni au această origine. Numele de familie au dispărut sub titluri, care au devenit astăzi nume obișnuite. Și aceasta deoarece, conducerea fiind ereditară, treptat, comandanții au fost numiți după titlurile lor și nu după nume. În 1727, eristavul din Aragwi – cel ce locuia în fortul Ananur – se numea Bardșig. Într-o zi, când era la ospăț cu frații și rudele sale, unui din ei, apropiindu-se de fereastră, a văzut departe, pe drum o nobilă doamnă care, potrivit obiceiului de atunci, în vigoare de altfel și azi, călărea, însoțită fiind de preotul ei, de doi șoimari și de o suită de servitori,

I-a chemat atunci și pe ceilalți comeseni să vadă. Iar unul dintre ei, cu vederea mai ascutită, a recunoscut în călătoare pe sora sau nevasta – nu știu bine pe care anume – eristavului din Ksani, cu care eristavul din Āragwi nu prea se avea bine,

S-a propus atunci ***s**-o fure pe tinăra și frumoasa călătoare, căci pe măsură ce se apropia, se vedea că e tinăra și frumoasă.

Starea de bună dispoziție în care se aflau comesenii eristavului a făcut ca propunerea să le pară cit se poate de firească. Au fost chemați nukerii, ***s**-au înșeuat caii, au coborât din fort, l-au pus pe fugă pe preot, pe șoimari și pe servitori, iar pe ea au făcut-o prizonieră.

La un ceas după aceea, pantalonașii cireșii ai bieteii prințese fluturau pe fort ca un stindard.

Ce i se întâmplase?

Ar fi de crezut că, ceea ce i se întâmplase, era foarte grav; căci, când ***s**-a întors acasă fără pantalonași, eristavul din Ksani, prințul Șanșa, a jurat să-i extermine plină la ultimul pe toți eristavii din Aragwi.

Nu era un jurământ ușor de ținut, dar prințul Șanșa a făcut ce făcuse și contele Julien după violul donei Florinda: ***s**-a aliat cu paginii.

Or, în Caucaz, paginii erau lesghinii. Așa că, ajutat de lesghini, eristavul din Ksani a cucerit mai întâi fortul Khamșistsikhi.

îndreptându-se apoi spre Ananur unde erau baricadați, ca într-o cetățuie de necucerit, eristavul din Aragwi cu rudele și frații care participaseră la ofensa adusă prințului Șanșa..

Acesta, sosind la Ananur, a văzut fliiturând pe fort pantalonași cireșii. Și atunci, a mai făcut un jurământ: să înlocuiască pantalonașii, simbol al rușinii, cu capul eristavului de acolo.

Asediul a fost lung; dar, în cele din urmă, datorită Icsghinilor, fortăreața a fost cucerită, eristavii uciși până] a ultimul și pantalonașii cireșii – păstrați, se spune, și azi, ca o relicvă de către familia învingătorilor – înlocuiți cu capul prințului Bardsig.

În fortul Ananur erau două biserici, amândouă închinat unui sfânt necunoscut pe la noi, dar foarte venerat în Georgia, sfântul Khittobel Azi însă n-au mai rămas din ele decât ruine; amândouă au fost prădate și năruite de lesghinii care scrijeliseră cu pumnalele ochii apostolilor și sfinților zugrăviți pe pereți.

Odinioară Ananurul era lazaretul unde făceau carantină toți cei ce veneau din Rusia în Georgia.

Noi însă nu mai aveam decât o pretenție, aceea de a merge să ne culcăm, la Pasanaur, adică de a mai face în ziua aceea încă douăzeci și două de verste.

La plecarea din Ananur, drumul a devenit nu numai rău, ci și periculos: se avânta pe coasta unui munte abrupt și împădurit, larg doar atât cit să poată trece doua căruțe una pe lingă cealaltă. La cinci sute de picioare dedesubt, VÂragwiul spumega într-o prăpastie. La cincisprezece verste de Ananur, un pâriăș, Menesau, cred, se prăvălea de la o înălțime de douăzeci de picioare, for- snând o frumoasă cascadă.

Ananurul este un simplu post căzăcesc cu vreo patruzeci de oameni, lipsiți de orice resursă materială. Din fericire, noi aveam destule provizii ea să- ajungem până la Kobi, presupunând că reușeam să răzbatem până acolo, lucru problematic, din cauza schimbărilor vremii; de la

Ajianur, intrasem în iarnă și tarantasul nostru mergea prin zăpada de un picior* un picior și jumătate și chiar două picioare,

Prințul Bariâtinskî, povestindu-ne o întâmplare pe care o trăise, ne prevenise de obstacolul pe care aveam să-l întâmpinăm, într-o zi, când mergea în sens opus celui pe ca-re-l urmam noi, adică venea de la Vladikavcaz la Tiflis, *s-a pomenit puțin deasupra Pasanaurului, că o

avalanșă i-a barat calea, Și, în timpul cât se curăța drumul ca să poată trece echipajele, a coborât nerăbdător din sanie și. îmbrăcat doar într-o simplă haină de ofițer și cu o nua *m* mină, ***s**-a așternut curajos la drum, hotărât să meargă până ce aveau să-l ajungă din urmă căruțele, chiar cle-ar fi fost să facă tot drumul pe jos.

Drumul e puțin cam lung. cum am mai spus, de vreo douăzeci și două de verste.

Prințul făcuse vreo zece, și începuse să se uite, inutil, înapoia lui, după căruțe, când a văzut apărî-nd pe o cărare de munte, un georgian vesel, cu nasul roșu, semn de- strașnic băutor, care cîntînd, călărea un căluț viguros.

Prințul ***s**-a uitat cu invidie la om și mai ales la animal, Spre deosebire de georgian, el înainta pe ios. Răcise prin zăpadă și nici nu. era măcar cu chef – folosim acest cuvânt... negăsind *un* altui mai bun, fiindcă, un georgian nu este niciodată beat – stare fericită, grație căreia să-i vină să fredoneze un cântecei,

Un georgian bea la cină – fără să arate alte semne decât o veselie ceva mai expansivă – opt până la zece sticle cu vin,

Prințul Bariatinski mi-a dat un corn splendid ca-re-i aparținuse penultimului rege al G.eorgăeî: are capacitatea a patru sticle- *de* vin iar regele îl golea pe nerăsuflete.

Or, georgianul nostru ar fi fost tare încurcat daeă-ar fi trebuit să spună câte cornuri golise; în schimb, ceea ce putea spune, era faptul că se afla în această stare de fericire în care adevăratul băutor urmează preceptul evanghelic de a-și iubi aproapele ca pe sine însuși.

Așa că, văzându-și aproapele care se plimba prin zăpadă cu o joardă în mină. ***s**-a apropiat de el spunân- du-i sacramentalul *Gomar gioba*, adică: *să fii biruitor*.

Iar prințul îi răspunse: *Gaghi mar jos*, adică: *și tu la fel*.

Dar cum prințul nu știa decât aceste două cuvinte în georgiană, l-a întrebat pe călăreț, dacă nu vorbește și- rusește.

— Da. puțin, a spus georgianul.

Și au început o discuție.

Un georgian are întotdeauna la drum și mina și inima deschise, așa că și georgianul nostru a început să i se destăinuie tovarășului său de drum, prințului.

Era un mic proprietar, ca mulți alții din Georgia, de când cei mari dispăruseră, și nu avea decât un cal și șase sau opt pogoane de

vie. Fusese invitat la o nuntă în munți și acum se întorcea acasă.

Înainte însă de a pleca de acolo, băuse zdravăn pornind apoi la drum, cu gând să ajungă la Tiflis.

Și prințul l-a lăsat să-i povestească, iar, când a terminat, i-a zis:

— Dragă prietene, n-ai vrea să faci ceva pentru mine?

— Ce? Întrebă georgianul.

— Să-mi închiriez! calul până la Ananur. Mai sunt până acolo vreo opt sau zece verste; pentru dumneata, care nu ești obosit, n-ar fi mare lucru; în schimb pentru mine care am făcut vreo zece, douăsprezece pe jos, e mult.

— Să vi-l închiriez? Ce-nseamnă asta? Să vi-l dau, poate, asta da,

Și a coborât de pe cal cântind un cântec georgian cam așa:

„Între frați trebuie să te ajuți „\

— Dar nu, nu, a zis prințul scoțând din buzunar un bilet de zece ruble și încercând să i-l dea georgianului.

Acesta însă l-a respins cu un gest de o măreție regală, întinzându-i cu o mină, fitul, iar, cu cealaltă scărița ne care i-o ținea.

— Faceți-mi plăcerea de a urca, a zis el.

Prințul știa că dacă un georgian Ț. t3ă ceva, o face cu toată inima, așa că *s-a urcat, apoi a început să meargă la pas alături de cavalerul descălecat,

— Ce naiba faceți? l-a întrebat georgianul.

— Vezi bine, zise prințul, îți țin tovărășie.

— N-am nevoie de tovărășia dumneavoastră care, în schimb, aveți nevoie de un foc bun și de un pahar cu vin. Luați-o drept spre Ananur și într-o oră veți fi acolo.

— Dar calul?

— Lăsați-l în orice grajd și spuneți: „Calul ăsta e ai unui om de treabă care mi l-a împrumutat și care vine în urmă”. Asta-i totul.

— Atunci, îmi permiteți?

— Cum să nu, vă rog!

Și prințul nu a mai așteptat să i se mai spună o dată și a plecat atât de iute cât putea merge calul pe un astfel de drum.

Iar după o oră era, într-adevăr, la Ananur.

Acolo îl aștepta cina, garnizoana era în picioare și a fost primii cu toate onorurile cuvenite rangului său.

Prințul *s-a așezat la masă recomandându-le celorlalți să-l pândească pe georgian, iar calului să-i dea o rație bună de ovăz. După

aceea a cinat ca un om care făcuse douăsprezece verste pe jos și zece pe cal.

La desert, ușa *s-a deschis ușor, lăsând să se vadă prin ea capul vesel al georgianului său, precedat de un nas care-i servea drept far.

— Ah i a strigat el atunci, prietene drag, haide stai la masă, bea și mănâncă! Georgianul a bombănit ceva, *s-a așezat și a început să mănânce. Minca de-o oră, bea de două și nu se mai ridica de la masă. Prințul *s-a ridicat. Georgianul a făcut la fel.

Prințul era obosit și voia să se culce; cu toate că stătea în picioare, georgianul părea de neclintit.

Prințul i-a întins mâna și i-a dorit noapte bună.

Georgianul *s-a dus până la ușă, iar acolo *s-a oprit. Hotărât lucru, și-a zis prințul, omul vrea să-mi spună ceva, dar nu îndrăznește. Și atunci prințul *s-a dus la e).

— Hai, recunoaște deschis: vrei să-mi spui ceva? l-a întrebat el.

— Da, excelență; voiam să vă spun că, atunci când v-am întâlnit, v-am luat drept un biet ofițer rus „ca mine de altfel, v-am refuzat cele zece ruble oferite; acum însă, când văd că sunteți prinț și senior mare, bogat ca padișahul, mi se pare că lucrurile s-au schimbat, în sensul că, pot primi de la dumneavoastră ceea ce binevoiți să-mi dați.

Prințul a găsit că dorința-i era îndreptățită și, în locul celor zece ruble, i-a dat veselului georgian douăzeci.

Am spus această povestioară deoarece mi *s-a părut de o simplitate fermecătoare, găsind-o și deosebit d. e. semnificativă pentru obiceiurile țării.

Am vorbit despre drumul de la Tiflis la Vladikavcaz și-napoi, adică despre cel care străbate Caucazul de-a curmezișul și-am repetat zicala: „Cu banii cheltuiți pentru acest drum, l-ar fi putut pava cu ruble”.

De la Fasanaur începe noul drum care trebuie să meargă direct la Kazbek. lăsând de o parte Kaișaur și Kobi, adică stațiile între care, sau în care cad avalanșele, Ar fi greu să se spună de câți ani se lucrează la acest drum, ce se întinde, azi, pe o lungime de cincisprezece pînă la optsprezece verste, și care probabil, când va fi gata nitr-o parte se va strica în alta.

Dar dacă vreodată se va termina, drumul va fi larg, neted și accesibil; va șerpui prin mijlocul munților a căror înălțime nu-i deloc amenințătoare și ale căror po vi mișun nu sunt deloc prăpăstioase; iar

atunci avalanșele și căderile de stânci nu vor mai fi un pericol, în timpul nopții ne-au sosit noutăți despre drum; ninge de trei zile sus la munte și ni se spunea că zăpada va ajunge cel puțin de cinci sau șase picioare. Așa că era imposibil să ne continuăm călătoria în tarantas, poate doar cu sania, Ne-am schimbat astfel tarantasul cu o). anie ia care au fost înhămați cinci cai; am fost însă preveniți că, probabil, la Kvișet vom fi siliți să schimbăm caii cu boi.

Totul a mers bine până la Kvișet; am traversat o regiune destul de plată, având Aragwiul la dreapta și delușcpre împădurite pe stingă, Curând am trecut râul, ei rămărind pe stingă și delușoarele pe dreapta, Dincolo însă de Kvișet începea un urcuș aproape pieptiș, d șase verste am deshămat caii și am pus doisprezece boi la vehiculul, nostru. Se înfundau și ei, sărmanii, în – zăpadă, ja fiecare pas, până în burtă, și abia trăgeau sania care trebuia, ca să poată trece, să împingă zăpada pe toată lățimea ei. Zăpada, prin care noi treceam primii, era foarte moale.

Nu aveam de făcut decît douăzeci și două de verste, adică cinci leghe și jumătate, și ne-au trebuit mai mult de șase ore pentru aceasta. De două ori ne-am mai în- tâlnit cu niște sânni. Drumul era atît de strîmt încît a trebuit să fim foarte atenți ca nu cumva una din ele să cadă în prăpastia ascunsă sub zăpadă. Din fericire, poziția noastră ne îndreptățea *s-o luăm la dreapta, așa că, în loc să mergem pe buza prăpastiei!, ne lipeam de stîncă.

Odată, boii din față ai unei sânni cu care ne-am încrucișat au alunecat și călătorii au fost siliți să sară jos din ea, conducătorul salvându-și totuși, nu știu cum, animalele de la prăbușire. Spaima a fost atît de mare îneât, cînd *s-au văzut din nou pe teren ferm, bietele animale au început să tremure din tot corpul, iar unul din boi *s-a trîntit chiar pe zăpadă. Pe măsură ce urcam, neaua era tot mai strălucitoare, așa că toți cei pe care-i întâl- neam purtau niște viziere mari, ca niște abajururi de lampă, ceea ce le dădea o înfățișare cît se poate de caraghioasă.

Finot ne prevenise de acest fenomen și „datorită sfatului său, purtam și noi niște văluri de tul verde, asemenea doamnelor de pe la noi, cînd merg călare prin pădure, sau asemenea comișilor voiajori din Londra, la cursele de cai de la Epsom. Cei ce nu-și iau această precauție, sau cei ce nu-și prevăd pălăria cu viziera de care am vorbit, riscă să facă oftalmie.

Odată ajuns la Kaişaur, trebuie să te opreşti, să priveşti în jur şi mai ales să te uiţi înapoi.

Împrejur se întind zăpezile eterne şi-n urmă, câmpiile Georgiei.

& „N

Nu ştiu cum arată priveliştea aceasta vara, dar iama e tristă şi măreaţă; totul e de o albeaţă strălucitoare. Norii, cerul, pământul, alcătuiesc un gol imens, o monotonie fără sfârşit şi o linişte de moarte.

Singurele puncte întunecate ce se văd, sunt colţuri de stâncă foarte ascuţite, care nu oferă niciun punct de sprijin zăpezii, sau pereţii vreunei cabane singuratice, clădite pe vreo stâncă prăpastioasă şi inaccesibilă.. Doar aceste puncte întunecate sunt singurele indicii pe care le au călătorii ca să-şi poată da seama de distanţele care, altfel, *s-ar confunda cu nesfârşitul. Privind cabanele izolate, fără horn, pe trei sferturi acoperite cu zăpadă, fără niciun drum care să ducă până la ele, ai putea crede că sunt nelocuite.

Când găseşti vreun punct de sprijin sau ceva de care să te agăţi, poţi vedea jos, în valea adâncă, şerpuirea inului Aragwi care nu mai străluceşte ca vara, asemenea unei panglici argintii, lungi, întinse pe fondul întunecat al pământului, ci devine o apă negricioasă, de culoarea oţelului contrastând puternic cu albeaţa zăpezii.

Staţia Kaişaur şi toate clădirile care o înconjurau erau cu totul îngropate în zăpadă; acoperişurile, de aceeaşi culoare cu restul peisajului, erau asemenea unor movile.

Cit despre ferestrele pe care zăpada le depăşise cu mai mult de un metru, pentru a lăsa să pătrundă înăuntru lumina şi aerul au trebuit să fie săpate un fel de tranşee; îţi venea să crezi că eşti în plină Siberie.

Ne-am oprit la Kaişaur. Nici nu ne puteam gândi să mergem în ziua aceea mai departe. Am fi fost siliţi să ne petrecem noaptea pe Muntele Crucii şi nimeni nu îndrăznea să ne promită că l-am fi putut trece nici chiar în timpul zilei.

Era ora trei după-amiază. Au desjugat şi, cum nimeni nu îndrăznea să se avânte în munte pe o vreme ca aceea, am căpătat cea mai bună cameră a staţiei. Nu era puţin lucru.

A doua zi am pornit la drum pe la nouă dimineaţa.

Mai trecuseră vreo două trei sănii înaintea noastră şt ne făcuseră oarecum pârtie. Datorită biletului meu de liberă trecere şi al unui ordin special dat de prinţul Bariatinski, ni *s-au pus la dispoziţie doisprezece boi, zece soldaţi de infanterie şi zece cazaci.

Dar, de abia am făcut două verste, ieșind din Kaișaur, că am și întâlnit un senior ingons cu o suită de patru nukeri.

Alți patru oameni, lot călări, veneau după ei, ținând în lesă șase ogari splendizi.

Prințul – mi se spusese că era un prinț – purta vechiul costum al cruciaților noștri, adică un fel de cască cu o plasă de fier ce-i înconjura tot capul, cu excepția feței „cămașă de zale, șașcă dreaptă și un mic scut de piele.

Intr-adevăr intram în districtul osetin, Gudu și nefiind un savant de talia lui Klaproth sau Dubois, e greu să-i deosebești pe osetini de ingonși, învingătorii lor.

Îngonșii nu sunt nici mahomedani nici creștini, ci au 8 religie foarte simplă,

Sunt dești,

Zeul Ier se numește Dale, iar în jurul lui nu sunt nici sfinți, nici apostoli. Duminica se odihnesc și au un post mare și unul mic: fac pelerinaje la anumite locuri sfinte în care, aproape toate, sunt biserici de pe timpul reginei Tamara. Preotul lor e un bătrân pe care-l numesc *îsanin St & g* (omul curat) ; nu-i însurat și el face sacrificiile și rugăciunile.

Misionarii ruși din Comisia osetină *s-au străduit mult să-l convertească, dar nu au izbutit.

Pe de altă parte, se spune că doi frați ingonși, fiind yânduți în Turcia, îmbrățișaseră acolo mahomedanismul și făcuseră un pelerinaj la Mecea, după care se întorseseră în țară. Acolo au găsit-o pe mama lor care încă trăia și au convertit-cf la islamismul pe care l-au predicat apoi și compatrioților lor.

Aceștia însă le-au spus:

— Predicați o religie pe care ați învățat-o în sclavie, noi nu vrem așa ceva. Plecați de aici și nu vă mai- întoarceți prin părțile acestea. Așa că cei frați *s-au dus și n-au mai fost văzuți pe acoâ.

Îngonșii își împrumută numele, ca și kalmucii de altfel, de la animale: unii se numesc *Poc* adică *Cline*; *Ust*, ceea ce înseamnă bou; *Kaka*, adică *porc*. Au cinei, șase sau chiar șapte neveste, fiind mai îngăduitori, în acest sens, decât musulmanii, care nu admit decit patru.

Sunt împărțiți în ingonși mari și mici; primii, locuiesc la câmpie iar ceilalți la munte.

În ceea ce-i privește pe osetini, despre care am mai spus câteva

cuvinte, și care poartă – lucru ce m-a frapat în mod deosebit – niște bonete foarte asemănătoare eu cele ale actorilor noștri de pantomimă, ne-am întâlnit eu ei pe drum.

Fuseseră mobilizați să curețe drumul și. lucrau stil- gând, cântând, certându-se și bătându-se cu zăpadă.

m

Despre osetini au scris mai mulți scriitori vechi și moderni. Dubois le-a consacrat o jumătate de volum ca să le caute originea, mărturisind în final că n-a găsit absolut nimic despre ei, decât la autorii ruși care nici ei nu știau mai mult decât el despre acest subiect,

E de necrezut în ce labirint fără ieșire rătăcesc savanții cuprinși de furia găsirii originii. După Dubois, oselinii sau oseții sini vechii meoți, sau cei ce odinioară erau cunoscuți sub numele de asasi –, de *iași* –, de *alași* și mai târziu de *cumani*. Găsește apoi, cu stăruința celui care de fapt nu poate găsi, o anumită asemănare între limba, obiceiurile și moravurile oseților și ale finlandezilor; deduce chiar că și estonienii *s-ar trage din oseți, sau cel puțin ar fi *înrușiți cu ei. Ca să ajungă însă la această constatare, Dubois, se lansează în citate istorice și în etimologii probabile, demonstrând că ose- tinii ar fi chiar sciți, cam tot așa cum a dovedit și că mezii descind din *Midai*, fiul lui Japhet.

Oseții care locuiesc aproape de marele drum strategic, câștigă mulți bani. Dar, cheltuitori, jucători și bețivi, sini întotdeauna prost îmbrăcați sau, mai degrabă, dezbrăcați. Trăiesc în bordeie, prin ruine de turnuri și prin unghere ale fortificațiilor.

Tot ce câștigă dau pe tutun și pe țuică. În timpul marilor geruri se încălzesc la niște tăciuni care fac fum și niciodată foc, și este imposibil să-i deosebești pe săraci de bogați, toți având cam aceeași stare.

Osetinii, ca și ingonșii de altfel, au fost odinioară supuși ai reginei Tamara, și deci creștini, dar azi nu mai știu nici ei înșiși ce religie au. Au împrumutat din toate religiile de care au auzit, ceea ce le putea satisface dorințele, respingând ceea ce nu le convenea. Un amalgam atât de ciudat de idei sălbatice și de credințe disparate nu ai putea găsi nici în Oceania, sau la fetișștii din interiorul Africii.

Toate acestea au însă și o cauză istorică. Cam la vreo sută de ani după moartea reginei Tamara, adică la un secol după creștinarea osetinilor, mongolii *s-au răspândit ca un dublu torent în câmpiile Ciscaucaziei și ale Trans- caucaziei. În fața acestor valuri de barbari

necunoscuți, oseții *s-au retras în munții pe care de atunci nu i-au mai părăsit.

Odată ajunși acolo, au rupt legăturile cu Georgia, pierzându-se încetul cu încetul în ignoranță, nemaipăs- trând din creștinism decât niște ceremonii, o idee de Dumnezeu și de Isus Hristos, cărora le atribuie pe Ma- homed drept profet; în același timp, cred și în îngeri, în spirite, în magie, practicând poligamia și aducând sacrificii păgâne.

Preponderența creștinismului asupra islamismului se face însă simțită mai ales față de femei. Femeile, la oseți, nu se ascund deloc la vederea bărbaților și nici nu umblă voalate, în timp ce, chiar azi, Georgia creștină și mai ales Armenia, sub influența politică și morală a Persiei, le obligă pe femei la dependență și reclusiune, ca și cum acestea ar trăi sub legea lui Mahomed.

Pe de altă parte, în munți, unde domnește tâlhăria, unde locuitorii contează mai mult pe furt decât pe muncă, femeile trebuie să renunțe cu totul la voința proprie, să ducă toată povara grijilor casnice, să se îngrijească de hrana și îmbrăcămintea soților care, în acest timp, umblă prin munți după fel de fel de isprăvi. Așa că osetinul

m își cumpără una, două trei și chiar patru femei, clacă-i permit mijloacele; plătește pentru ele *urvatul*, se poartă aspru, lăsându-le pe cap toate muncile casei și ale cimpoiul. Iar dacă* e nemulțumit de ele le alungă.

Fetele n-au niciun drept la moștenire; nu li se dă nicio zestre; mai mult, tatăl le poate vinde ca pe niște animale domestice crescute pe lingă casă, de aceea, nașterea unei fete aduce tristețe, iar a unui băiat bucurie. De unde și obiceiul ca, în ceremoniile lor nupțiale, să se aducă întotdeauna un băiat nou născut, în fața căruia soții se prosternează de mai multe ori, rugându-l pe Dumnezeu, oricare ar fi el, să le dea ca prim copil un băiat.

În virtutea acestor principii, vina uciderii unei femei scade la jumătate.

Singura lege, singurul obicei care nu *s-a schimbat niciodată la ei, a fost legea sângelui: ochi pentru ochi și dinte pentru dinte; lege a societăților primitive, lege, ca să spunem așa, a naturii, și ultima pe care ajung să o distrugă civilizațiile, oricare ar fi ele, Și, într-adevăr, fără stricta respectare a acestei legi, nimeni n-ar fi sigur de viața lui în mijlocul acestor națiuni sălbatice, care nu ascultă deee de pornirile lor pătimase –,

Ne-am oprit la o verstă sau două de Kaişaur pentru a arunca e privire asupra bravilor osetini care, cu târnă- coapele în mină, se străduiau să ne facă drum. Osetinii şi avalanşele sînt cele mai interesante lucruri de care te-ai putea- ocupa, nu-la Paris, eînd te plimbi pe mede la Paix, pe bulevardul de Gînd sau pe Champs-Ely săes, ci xn Csocaz, de la staţia Kaişaur până la cea- din îlobl şi dnd urci Muntele Crucii.

m.

Mai ales avalanşele 1

Pe povirnişuriie repezi ale Cau cazului, mai mult chiar decît pe cele ale Elveţiei, zăpada alunecă în straturi imense acoperind verste întregi de drum; sau, şi mai mult, dacă stratul de bază al avalanşelor rămîne lipit pe păm ânt, vintui desprinde de pe eî un nor gros de zăpadă, pe care-l împrăştie m toate părţile, iar acolo unde se iasă, acoperă abisuri şi netezeşte prăpăstii astfel incit drumul. adevărat dispăre, şi, cum nu există niciun indicator, călătorul destui de – îndrăzneţ ea să se. aventureze în Caueaz, dirădecembrie şi piuă în martie, e ameninţat în fiecare clipă să se prăbuşească într-o prăpastie, de vreo două sau trei mii. de picioare, tocmai când se crede pe drumul cel bun. După două sau trei zile de ninsoare, drumul devine impracticabil. v

Era tocmai situaţia în care ne aflam noi şi făcuse ca cretinii pe care-i întâlнисem să fie scoşi la lucru. Dar aceştia sunt prea obişnuîţi cu zăpada, ca să mai lupte serios împotriva ei. Nu-şi mişcă de fapt braţele decît atunci când sint supravegheaţi de şef; iar când acesta le întoarce spatele, ca să meargă o verstă mai încolo „să-i supravegheze pe alţii, sapa sau târnăcopul sunt lăsate din mină, fiind iarăşi ridicate doar la nevoie.

În trei verste de la Kaişaur am mai întâlnit cutia de poştă a Rusiei, adică o căruţă luată de pe roţi şi montată pe nişte tălpi de sanie; uneori, când nu se poate merge nici cu sania, poştă se reduce la un simplu călăreţ, care e obligat adesea să devină pieton. Cutia de poştă pe care am întâlnît-o era trasă de trei cai înhămaţi în şir şi, cum cobora, pe o pantă abruptă, cea a. Muntelui Crucii, cinci oameni o ţineau din spate ca să nu o ia prea repede la vale.

L-am întregat pe poştas de starea drumului, dar acesta *s-a mulţumit să ne răspundă printr-o mutră puţin încurajatoare: până la urmă înghesuit de întrebările noastre, ne-a spus că la trei sau patru

verste mai departe de locul unde ne aflam, auzise un zgomot mare, care, după părerea lui, nu putea fi decât al unei avalanșe ce-ar fi barat calea în urma sa.

Apoi și-a văzut de drum lăsându-ne destul de neliniștiți. într-adevăr, cu greu am făcut vreo patru verste de la Kaişaur și ne trebuiseră mai mult de două ore ca să le parcurgem –, deoarece celor șase cai ai noștri, care după a doua verstă au dat semne că nu mai vor rezista, le-am alăturat patru boi, ce-au ajuns, până la urmă, să tragă nu numai sania ci și caii.

Vizitiul nostru, sau mai degrabă vizitii noștri, mergeau pe jos pe latura prăpăstioasă, sondând drumul cu niște bare de fier. La amiază nu făcusem nici jumătate din distanța pe care o aveam de parcurs și încă urcam. Vizitii se îndoiu că vom ajunge înainte de căderea nopții la Kobi... dacă vom ajunge.

Acest *dacă vom ajunge*, merită o explicație. Și-am cerut-o. Kalino a scos însă cu greu de la vizitii următorul pronostic, deloc încurajator:

— Cam spre ora două, o să avem ceață și probabil, o dată cu ceața, și o furtună de zăpadă.

Teoretic știam ce e o furtună de zăpadă, în realitate însă nu văzusem niciuna, cea din Temirkan-Şura nepu- tând fi socotită o adevărată furtună. Acum aveam toate condițiile să facem cunoștință cu ea.

Ne-am mai gândit și că vizitii noștri ne spusese probabil toate acestea ca să ne înspăimânte, așa că le-am poruncit să-și continue drumul. Ei au ascultat, făcându-ne însă o ultimă recomandare: să păstrăm o tăcere desăvârșită»

Cum nu știam ele ce, am vrut să aflăm și le-am cerut să-mi explice.

Se temeau că, dacă vorbim tare, vibrația aerului produsă de voce să nu miște cumva vreun bulgăre de zăpadă care, rostogolindu-se, putea să provoace o avalanșă, ce ne-ar fi *înghițit fără milă.

Teoria în sine mi *s-a părui mai mult superstițioasă decât rațională, dar mai auzisem așa ceva și-n Elveția; ori, regăsind aceeași credință și la un alt capăt al lumii, faptul m-a pus pe gânduri.

De altfel credința mai mult sau mai puțin puternică, chiar într-o superstiție, depinde și de împrejurările în care te afli. Așa că cel ce n-ar crede aflându-se la el în salon, lângă foc, în halat și cu ziarul în mână, crede aceasta în defileul caucazian, pe o pantă de patruzeci și cinci de grade, la marginea prăpastiei!, cu zăpada deasupra capului și sub

picioare. Așa că și noi, fie că am crezut, fie că nu, am păstrat totuși tăcerea.

În rest, prezicerea vizitilor noștri *s-a împlinit; numai că, pentru a nu ne lăsa să așteptăm, ceața a apărut pe la ora unu, nu la două. Totul *s-a petrecut în cinci minute, după care nu am mai văzut decât crupele ultimilor doi cai înhămați la sanie. Ceilalți patru cai și cei patru boi dispăruseră în ceață,

Era întuneric și frig, iar vuitul ne sufla pe la urechi eu furie, și-n mijlocul acestei nopți pe viscol, singurul lucru care se auzea era sunetul bâând și argintiu al zurgălăului calului înaintaș.

Pentru o clipă am fost siliți să ne oprim. Vizitii *noștri* nu-și mai luau nicio răspundere până nu sondau drumul. Sunetul zurgălăului a încetat, dar *s-a auzit un altul al unui clopot de biserică, ce bătea în fundul unei văi.

I-aâb cerut unuia dintre oamenii din escortă să-mi spună de unde putea veni acest dangăt atât de trist, atât de melancolic și, în același timp, atât de mângâietor, în mijlocul deșertului de zăpadă în care ne aflam.

Mi-a răspuns că venea dintr-un sat așezat pe marginea râușorului Baidara.

Mărturisesc că am încercat o senzație nemaitrăită la sunetul clopotului ce se găsea Ițr mijlocul acelui gol înspăimântător în care ne aflam tot atât de pierduți și scufundați ca și în mijlocul valurilor agitate ale Oceanului.

Numai, că acestei blânde și triste chemări omenești către îndurarea cerească, vântul i-a răspuns prin tr-un șuierat mai ascutit ca orieând; nori groși de zăpadă *s-au abătut peste noi; eram în plină furtună, chiar în mijlocul vârtejului. Puțina lumină ce mai rămăsese a dispărut și ea cu totul.

Escorta *s-a strâns atunci în jurul săniei mele. Să o fi făcut ca să ne apere de furtună? Sau pentru eă-n primejdie, omul caută, în chip firesc, apropierea altui om?

Am întrebat atunci câte verste ne mai rămăseseră până la Kobi.

Ne mai rămăseseră nouă. Era cumplit.

Vântul sufla cu atâta putere și zăpada se năpustea asupra noastră cu atâta furie, încât în mai puțin de un sfert de oră, se urcase până la genunchii cailor. Era evident că, dacă mai rămâneam acolo o oră, ni *s-ar fi urcat până la piept, iar în două ore ne-ar fi îngropat de

tot.

Vizitiile noastre nu se mai întorceau și, cu toată recomandarea care ni se făcuse să nu vorbim, i-am strigat cu glas tare. Zadarnic, Nu răspundeau. Să se fi rătăcit? Să fi căzut în vreo prăpastie?

E adevărat însă că în mijlocul unui asemenea vacarm, în care se amestecau toate plângerile firii, vocea omenească era foarte slabă. Am hotărât atunci să văd dacă o împușcătură nu *s-ar fi auzit mult mai bine decât glasul meu, dar abia mi-am manifestat intenția că zece brațe *s-au întins spre mine ca să mă împiedice, Dacă un strigăt putea declanșa avalanșa, cu atât mai mult o putea face răsunetul unui foc de pușcă.

Le-am explicat că eram îngrijorat de soarta vizitiilor și am întrebat dacă printre oamenii din escortă *s-ar afla vreunul care, pentru trei sau patru ruble, *s-ar încumeta să-i caute.

S-au oferit doi. Oricum era mai bine că erau doi decât unul. pentru că în caz de accident, *s-ar fi putut ajuta între ei.

După un sfert de oră au sosit vizitiile. O avalanșă cumplită ne tăia drumul; era cea al cărui zgomot îl auzise poștașul. Până și nădejdea de a înainta se arătă deșartă. M-am sfătuit atunci cu Kalino și deliberarea nu a fost de lungă durată.

În limita posibilului mergeam unde voiam; în fața imposibilului, încăpățânarea devenea absurdă. Așa că am dat ordin să ne întoarcem la Kaişaur.

După trei zile eram din nou la Tiflis; acolo se credea că m-a înghițit zăpada, și socoteau că numai în primăvară mă vor regăsi.

La Tiflis timpul nu se schimbase deloc temperatura era tot de douăzeci de grade, și cerul rămăsese tot azuriu.

Am aflat atunci că o delegație a coloniei franceze venise, în lipsa mea, să-ntrebe dacă aş fi acceptat sau nu să se dea un bal și o cină în onoarea mea.

Le-am răspuns că atât cina cât și balul erau bine venite.

Totul a avut loc spre marea satisfacție a gazdelor și a invitatului, în ziua de duminică 2 ianuarie 1359, după stilul nostru, rușii și georgienii fiind, cum se știe, cu douăsprezece zile în urma noastră.

Hotărâsem să plec joia următoare; dar nu tot ce-ți propui, se realizează.

CUPRINS

xxi Baku... 3

XXÂI Oraşul, bazarurile, moscheea, apa şi focul.

XXIII Tigri» paniere, şacali, cerbi, păianjeni, scorpioni, ţânţari,
lăcuste 29

XXIV Husaein-Şah,: - 49

XXV Adio, Mării Caspice: „2 2 2. 48

xxvi Şumaka... <bo

XXVII Şamil, soţiile şi copiii săi.: 3 3 3 3 74

XXVIII Drumul de ia Şumaka la Nuka 2 3 2 3 85

XIX Casa coroanei: 2 2... 2 2 2 \$3

XXX Prinţul Tarkanov: 2... 2 106

XXXI Nuka - străzile, lesghinii, bazarul, giuvaergiii, şelarii,
palatul hanilor 120

XXXII XJdiucii. Lupta de berbeci. Dans şi luptă tătare.

Mesagerul lui Baclridze I 2. 1 „2 121

XXXIII Plecarea... 3 I 2 2 2. 143

XXXIV Castelul reginei Tamara 2 2 2 2 2 * 153

XXXV Tiflis - cei ce sunt spânzuraţi 2 1 2 2. 108

XXXVI Tiflis - cei ce nu sunt spânzuraţi 2 2 2 2. VU

XXXVII Sala de spectacol, bazarurile, orfelina 2 2. 133

XXXVIII O scrisoare. 2 2 2 2 2 2 1 2 2 191

XXXIX Băile persane 2 2 5 î 2 2 2 2 î 2 206

XL Prinţesa Ciavciavadze 2 2 2 2 2 2. 214

XLI Captivele... 2 2. 2 2 2 2 2. 226

XLII Prinţul Ellico Orbeliani 2.. 2 2 2. 237

XLIII Gemal-Eddin, 2 z2 2 2 2 2 2. 243

XLIV Tiflis...; I: 2 2: 2. 262

XLV Drumul de la Tiflis la Vtadikavcaz 3 3 3 2 275